

የኢትዮጵያ የቋንቋዎችና ሥነ ጽሑፍ መጽሔት

ETHIOPIAN JOURNAL OF LANGUAGES AND LITERATURE

Volume XIV

January 2018

**COLLEGE OF HUMANITIES, LANGUAGE STUDIES, JOURNALISM AND
COMMUNICATION
ADDIS ABABA UNIVERSITY**

**ADDIS ABABA
ETHIOPIA**

ISSN 1728-8010

የኢትዮጵያ የቋንቋዎችና ሥነ ጽሑፍ መጽሔት

ETHIOPIAN JOURNAL OF LANGUAGES AND LITERATURE

Volume XIV

January 2018

Research Articles

የሱብአዊነት አሳሳቢ በዐፄ ሱስንዮስ ዜና መዋዕል እና በበዓሉ ግርማ የቀይ ኮከብ ጥሪ ውስጥ ታየ አሰፋ	1
ሒሳዊ ቅኝት፡ በሰሎሞን ተሾመ፣ ፎክሎር፣ ምንነቱና የጥናቱ የትኩረት አቅጣጫ ላይ ገዛኸኝ ጸጋው	33
“ትራውማ” በመረቅ ውስጥ እየሩሳሌም ዳኛ	59
Cross-cultural Wisdom in English and Amharic Proverbs <i>Melakneh Mengistu</i>	78
The Semantics of Complement Clause Types in Ximt’aja <i>Andualem Adal Tessema</i>	95
Efficacy of English Taught in Lower-Primary to be Used as a Medium in Upper-Primary <i>Fekede Menuta and Hailu Wubshet</i>	117
Notes to Contributors	129

**COLLEGE OF HUMANITIES, LANGUAGE STUDIES,
JOURNALISM AND COMMUNICATION
ADDIS ABABA UNIVERSITY**

Ethiopian Journal of Languages and Literature
Volume XIV, January 2018

EDITORIAL BOARD

Editor-in-Chief	Tadesse Jaleta
Managing Editor	Derib Ado
Associate Editors	Abdulaziz Dino
	Hayelom Banteyirga
	Muna Abebeker
	Tewodros Gebre

INTERNATIONAL ADVISORY BOARD

Prof. Baye Yimam	Addis Ababa University, Ethiopia
Dr. Taye Assefa	Forum for Social Sciences, Ethiopia
Prof. Getachew Haile	St. Johns University, Minnesota, USA
Prof. Alessandro Bausi	Hamburg University, Germany
Prof. Jan Abbink	Leiden University, Netherlands

© **College of Humanities, Language Studies, Journalism and
Communication, Addis Ababa University**

Tel: +251 111 239751
P.O. Box: 1176, Addis Ababa, Ethiopia
E-mail: ejoll.chlsjc@aau.edu.et

ISSN 1728-8010

የሱብአዊነት አሳሳቢ በዐፄ ሱስንዮስ ዜና መዋዕል እና በበዓሉ ግርማ የቀይ ኮከብ ጥሪ ውስጥ

ታዩ አሰፋ*

አጠቃሎ፡- የአማርኛ ዘመናዊ ልቦለድ እድገት ከአፈወርቅ ገብረ ኢየሱስ ልብ ወለድ ታሪክ (ጡብያ) በ1900 ዓ/ም መታተም በኋላ ጎላ ያለ የጭብጥም የቅርጽም ለውጥ አስመዝግቧል። በርካታዎቹ የዘመናዊነት ገጽታዎቹም የዚህን የሥነ ጽሑፍ ዘውግ አታቾች ትኩረት በተለያዩ ደረጃ ስበዋል። ሆኖም፣ ለአማርኛው ልቦለድ የግእዙ ሥነ ጽሑፍ መሠረትነት ወይም ይህ የልቦለድ ዘውግ በእድገት ግሥጋሴውም ላይ ቢሆን ከግእዙ ጋር በምን ሁኔታ እንደሚወራረስ ለማሳየት የሚገባውን ያህል በተመራማሪዎች አልተፈተሸም። ይህ ጽሑፍ ለአብነት የዐፄ ሱስንዮስን ዜና መዋዕል (ከግእዝ ወደ አማርኛ የተተረጎመ) ከበዓሉ ግርማ የቀይ ኮከብ ጥሪ ጋር በማነጻጸር ከሥነ ምግባራዊ ሰብዓዊነት ጭብጥ አተራረክ አንጻር ሁለቱ ያላቸውን ተመሳሳሪና ልዩነት ለማሳየት ይሞክራል። ሁለቱን ድርሰቶች ለማነጻጸር መንደርደሪያው ሁለቱም ትርክ መሆናቸው፣ የሚሥሉት እውነታ በምናብ የተዋሃ መሆኑ፣ ታሪካቸው በተወሰነ ደረጃ በተመሳሳይ ፖለቲካዊ መርሶች የተቃኘ መሆኑና የሁለቱም ደራስያን የፖለቲካ ሹመኞች መሆናቸው ነው። ጽሑፉ ለአምባገነን አገዛዝ የቅርብ ባለሟል የሆነ ደራሲ ድርሰቱን ለፕሮፓጋንዳ ፍጆታ ማዋሉ ከጥንት የተወረሰ የድርሰት ባህል መሆኑን በአንድ በኩል ቢያረጋግጥም በሌላ በኩል ግን የጎሊና ሙግት ያለበት ደራሲ የፕሮፓጋንዳውን ማርክሻ በተዘዋዋሪ ለአንባቢው የሚያቀርብበት ስምና ወርቅ ቅኔ መሰል የአተራረክ ስልት እንዳለውም ከዜና መዋዕሉ ማስረጃዎችን በመጠቀስ ያሳያል።

መግቢያ

ዜና መዋዕል ታሪኩ የተጻፈለት ንጉሥ ያካሄዳቸውን ዋና ዋና አገዛዝ-ነክና ሃይማኖታዊ ክንዎኔዎች የሚዘግብ ድርሰት ነው። የዜና መዋዕል ዋና ትኩረቱ በንጉሡ ላይ ነው። ስለሆነም ታሪኩ አብዛኛውን ጊዜ ከንጉሡ ውልደት ጀምሮ እስከ ንግሡ፣ ከዚያም በንጉሥነቱ የተዋጋቸውን ጦርነቶች፣ ያወጣቸውን ዐዋጆችና ደንቦች፣ ያደረጋቸውን ሹመት/ሽረቶችና ሌሎችም በሥልጣን ዘመኑ የወሰዳቸውን ዐበይት እርምጃዎች እያተተ እስከ ህልፈተ ሕይወቱ ያከናወነውን የሚዘክር ነው። የንጉሡ የግል ሕይወት በዜና መዋዕሉ ብዙ ትኩረት የማይሰጠው ሲሆን ሌሎች የሕዝብ እንቅስቃሴዎችና ሁኔታዎችም በተጓዳኝነት የሚቀርቡት ንጉሡ ካደረገው ጋር በተያያዘ ነው። እንደዚያም ሆኖ ግን ዜና መዋዕል በንጉሡ የአገዛዝ ዘመን ስለነበረው ፖለቲካዊ፣ ኢኮኖሚያዊ፣ ሃይማኖታዊ፣ ማኅበራዊና ባህላዊ ሁኔታና አንዳንዴም የውጭ ግንኙነት ዓይነተኛ የመረጃ ምንጭ ሊሆን ይችላል።

የንጉሥ ሱስንዮስን ዜና መዋዕል ለዚህ አጭር ቅኝት¹ የመረጥኩበት ምክንያት እንደ አለቃ ተክለ ኢየሱስ ባሉ አንዳንድ ጸሐፊዎች አስተያየት “ክፉ ሠርተው ከክርስቶስና ከሰው ተጣልተው አገዛዝ አክፍተው ያልነበረ ሥርዓት አውጥተው ከሞቱት” (ገጽ 2)² የኢትዮጵያ ነገሥታት ውስጥ በጨካኝነታው ከሚጠቅሷቸው ከነዐፄ ሚናስ (1551-1555 ዓ/ም)፣ ከርጉም ተክለ ሃይማኖት (1692-1700 ዓ/ም)³ እና ከዐፄ ቴዎድሮስ (1848-1860 ዓ/ም) ጋር ሱስንዮስንም ስለሚያዳብሉ ክርስቲያናዊ

* በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ በትርፍ ጊዜ የሥነ ጽሑፍ ተባባሪ ፕሮፌሰር።
¹ የዚህ ጥናት መነሻ ቢጋር በደብረ ብርሃን ዩኒቨርሲቲ 3ኛው ዓመታዊ ሀገር አቀፍ የባሕረ ሲምጋዝም ላይ ሚያዝያ 19 ቀን 2007 ዓ/ም ቀርቧል።
² አለቃ ተክለ ኢየሱስ ዋቅጅ፣ የኢትዮጵያ ታሪክ፣ ሐተታ በሥርግው ገላው፣ 2002 ዓ/ም። መጽሐፉ በ2002 ዓ/ም ቢታተምም ደራሲው ጽሑፉን ያዘጋጁት በ20ኛው ክ/ዘመን መግቢያ ላይ ነበር።
³ ቀዳማዊ ተክለ ሃይማኖት የዐፄ ኢየሱስ አድያም ሰገድ (“ታላቁ ኢየሱስ” የሚባሉት፣ 1674-1698 ዓ/ም) የበኩር ልጅ ሲሆን አባቱ በገዳም ሳለ ዙፋኑን ሳያወርሰው በዐመፀ ስለያዘ ኢየሱስ ረግሞት ነበር። ነገር ግን ኢየሱስ ተመልሶ ዙፋኑን ይወስድብኛል ብሎ ስለሰጋ በእናቱ ወንድሞች አባቱን አስገድሎ የሞተበትን ቤት በእሳት ስላቃጠለው በሕዝቡና በካህናቱ

ሥነ ምግባር በማይገድባቸው ወይም የሕግ የበላይነት ባልሠፈነባቸው አገዛዞች ውስጥ ጸሐፊዎቻችን የገዢዎቻችን ድርጊያዎች ሰብአዊነት ወይም ኢሰብአዊነት እንዴት እንደሚያቀርቧቸው ለመፈተሽ እንዲያመች ነው። ይህን ሳይርግም ሰብአዊነት በተመሳሳይ ፖለቲካዊ ዐውድ ውስጥ በሚደረስ ዘመናዊ ልቦለድስ ውስጥ እንዴት ይቀርባል? አቀራረቡስ ከጥንታዊው ድርሰት እንዴት ይመሳሰላል? የሚለውን ለመፈተሽ የበዓሉ ግርማን የቀይ ክክብ ጥሪ (1972 ዓ/ም) ለማነጻጸሪያነት ተጠቅሜአለሁ። ሁለቱም ድርሰቶች በመንግሥት ሹመኞች ስለተጻፉ፣ ከሰብአዊነት ጭብጥ አንጻር፣ “ለንጉሠ ያጎንብሱ” የሚለውን ብሃል በሥራዎቻቸው እስከምን ድረስ ያንጻባርቃሉ? የሚለውን ለመመለስ እሞክራለሁ። ሆኖም በጽሑፌ ውስጥ ከልቦለዱ ይልቅ ለዜና መዋዕሉ የላቀ ትኩረትና አጽንዖት እሰጣለሁ። ለዚህ አንዱ ምክንያቱ እስካሁን ያሉ የዜና መዋዕል ጥናቶች በአብዛኛው ትኩረታቸው በታሪክ መረጃ ምንጭነታቸው ላይ እንጂ በሥነ ጽሑፍ ባሕርያቸው ላይ አይደለም። ጥቂቶች እንደ ቸርኔትሶቭ (Chernetsov 1988:191-200; 1994: 87-101) ያሉ ተመራማሪዎች ዜና መዋዕልን እንደ አንድ የሥነ ጽሑፍ ዘውግ (genre) ወስደው ስለ ዐቢይ መለያ ባሕርያቱና በጊዜ ሂደት ስለታዩበት ለውጦች ቢጽፉም የሰብአዊነት ጭብጥም ሆነ አቀራረቡ በጥናታቸው ትኩረት አልተሰጠውም። ስለዚህ ከሰብአዊነት ጋር በተዛመደ አተራረኩን ለመዳሰስ እንዲያስችለኝ ነው አጽንዖት የምሰጠው።

በአንጻሩ የበዓሉ ግርማን የቀይ ክክብ ጥሪ የመረጥኩት በሦስት ተነጻጻሪ ምክንያቶች ነው። አንደኛ፣ ልክ እንደ ሱስንዮስ ዘመነ መንግሥት ጊዜ ሀገሪቱ ከዳር እስከ መሐል፣ ከሰሜን እስከ ደቡብ፣ በአንድ በኩል በእርስበርስ ጦርነት፣ በሌላ በኩል ደግሞ በሱማሌ ወረራ በምትታመስበት በ1969/70 ዓ/ም ላይ የሚያተኩር የመጀመሪያው ዐቢይ ልቦለድ ስለሆነ ነው። ሁለተኛ፣ ይዘቱ በአብዮት ስም ከፍተኛ የሰብአዊ መብቶች በተጣሱበት ሁኔታ ዙሪያ ስለሚያጠነጥን ነው። ሦስተኛ፣ ደራሲው በወቅቱ ከፍተኛ የመንግሥት ባለሥልጣን ስለነበረ ነው። በነዚህ ምክንያቶች ድርሰቱ ለአንጻራዊ ንጽጽር አመቺ ሆኖ አግኝቼዋለሁ። ነገር ግን ልቦለዱ የተለያዩ ግምገማዎችና የምርምር ሥራዎች በኔም ሆነ በሌሎች አጥኚዎች ስለተካሄዱበት⁴ ከተነሳሁበት ዓላማ አኳያ ስለሰብአዊነት አቀራረቡ ለንጽጽር ያህል አጠቃላይ ሥዕል ለመስጠት እሞክራለሁ እንጂ የዜና መዋዕሉን ያህል በዝርዝር ደግሜ አልመረምረውም።

ዜና መዋዕል በሕይወት በነበረ ባለታሪክ ላይ ማተኮሩ፣ ልቦለድ ደግሞ በአብዛኛው በምናባዊ ፈጠራ ላይ ማተኮሩ እኔ ለተነሳሁበት ዓላማ ብዙም ልዩነት የለውም። ለዚህ ንድፈ ሐሳባዊ መንደርደርያዬ ዜና መዋዕልም ሆነ ልቦለድ ሁለቱም በትርክ⁵ ዘውግ አባላትነታቸው የሚጋሯቸው የጋራ ባሕርያት መኖራቸው ነው። ሪፎን-ኬናን የጋዜጣ ዘገባዎች፣ የታሪክ መጻሕፍት፣ ልቦለዶች፣ ፊልሞች፣ ድምጽ-አልባ ትወናዎች፣ አስቂኝ የሥዕል ጥብጣቦች፣ አሉ-ባልታዎች፣ ወዘተ፣ በዕለት ተዕለት ሕይወታችን የሚናኙ ከፊሉ የትርክ ዓይነቶች እንደሆኑ ታስገነዝበናለች (Rimmon-Kenan 1983: 1)። ገፍራር ሽጉኔት በበኩሉ ማንኛውም በቃልም ሆነ በጽሑፍ የሚተላለፍ ትርክ ሦስት የማይነጣጠሉ ጎኖች እንዳሉት ይነግረናል። እነዚህም 1ኛ/ የሚተረከው ታሪክ (ማለትም በቅደም ተከተል ያሉ ጥሬ ሁነቶችና ባለታሪኮቹ ለትረካ ሳይክሽኑ የሚገኙበትና እሱ histoire፣ የሩስያ ቅርጻውያን fabula ብለው የሚጠሩት)፣ 2ኛ/ እነዚህ ጥሬ ሁነቶችና ባለታሪኮች በትርክሽ ሒደት

³ “ርጉም ተክለ ሃይማኖት” ተባለ። ተክለ ሃይማኖትም ለሁለት ዓመት ያህል እንደ ገዛ በተራው በዐመፀኞች ተገደለ (ተክለ ጻድቅ መከራይ፣ 1953 ዓ/ም፣ ገጽ 314-319)።

⁴ በበዓሉ ግርማ የቀይ ክክብ ጥሪ ላይ ከተደረጉ የመጽሐፍ ግምገማዎች ውስጥ የመስፍን ሀብተ ማርያም (1972 ዓ/ም) እና የOlga Kapeliuk (1982)፣ ከአካዳሚያዊ የምርምር ሥራዎች መሐል ደግሞ የTaye Assefa (1989)፣ Getachew Sahle Mariam (1985)፣ Sileshi Tuji (2007)፣ እና Michael Fiqremariam (2009) በምሳሌነት ሊጠቀሱ ይችላሉ።

⁵ ከግድ ብርሃን ተሰማ የአማርኛ መዝገበ ቃላት (2002 ዓ/ም) “ትርክ” ለሚለው ቃል “ሲተረክ የሚኖረው” የሚል፣ “ትርክሽ” ለሚለው ደግሞ “ታሪክን መተረክ”፣ እንዲሁም “ተረካ” ለሚለው “አተራረኩ፣ የታሪኩ አያያዝ፣ አካሄድ” የሚል ፍቺ ይሰጣል። በዚህ መሠረት “ትርክ” የሚለውን ቃል ለnarrative፣ “ትርክሽ” የሚለውን ቃል ደግሞ ሒደቱን ለማሳየት ለnarration፣ እንዲሁም “ተረካ” የሚለውን እንደየደራሲው ግብ ተቀናብሮ ለተተረከልን ድርሰት፣ ማለትም የሩስያ ቅርጻውያን sujhet ሲሉ ለሰየሙት አቻ አድርጌ ተገልግዬበታለሁ።

በገለጻ፣ በትልምና በትረካ አኳያ ተቀባብረውና ተከሽነው በቃልም ሆነ በጽሑፍ የሚቀርቡበት፣ እሱ discours፣ ቅርጸውያኑ ደግሞ sujhet ብለው የሚጠሩትና እኔ ተረካ የሚለውን አቻ ከከሣቱ ብርሃን ተሰማ የተዋሰኑለትን)፤ 3ኛ/ የተራኪው ታሪኩንም ሆነ ልቦለዱን ለአድማጩም ሆነ ለአንባቢው የመተረክ ድርጊት (ትርኮሽ) ናቸው (Genette 1980: 25-26)። የእኔ ጥናት የጥራት ታሪኩን (fabula) ምንነት የመፈተሽ ዓላማ ስለሌለው የመጀመሪያውን የትርክ ጎን አይመለከትም። የበዓሉን ልቦለድ ምንጭም በዋናነት አይፈትሽም። በሁለቱ ድርሰቶች ተጽፎ የቀረበልን ተረካ ወይም ምንባብ (text) ግን በተለያየ ደረጃ ኪን የታከለበት ስለሆነና የማተኩርበትን ጭብጥም ስለሚያንጸባርቅ ለማነጻጸር በቂ መነሻ ሆኖኛል።

የጥናቱ ዓላማ

የዚህ አጭር ጥናት አጠቃላይ ዓላማ የንጉሥ ሱስንዮስ ዜና መዋዕል ውስጥ በተለይ ሰብአዊነትን (ወይም ኢሰብአዊነትን) በሚመለከት ተራኪው የሚተርክበትን ስልት ወይም የትረካ ስትራቴጂ ከአንድ ዘመናዊ ልቦለድ፣ ከበዓሉ ግርማ የቀይ ኮከብ ጥሪ፣ የአተራረክ ስልት ጋር በማነጻጸር ስለሚጋራቸው ባሕርያት በመጠቀም ስለሀገራችን ሥነ ጽሑፍ የትረካ ስልቶች ነባርነትም ሆነ ልውጥነት ወይም ወይም መቀስቀስ፣ ተጨማሪ ጥናትን መጋበዝ ነው። ደራስያኑ ሰብአዊነትን/ኢሰብአዊነትን ለዋና ባለታሪኮቻቸው በሚያጎናጽፉት ሰብአዊ ወይም በገጸ ባሕርያቱ አሣሣል (ለምሳሌም በሚሰጡባቸው ሚናዎች፣ በድርጊያቸው፣ በንግግራቸውና በሐሳባቸው)፣ ወይም ተራኪዎቹ በሚሰነዘሩባቸው አስተያየቶች (commentaries)፣ ወይም በሚያቀርቡልንም ሆነ በሚነፍጉን ዝርዝሮች፣ ወይም በሚፈጥሩት የታሪክ አወቃቀር የሚቀርብበትን እይታ (perspective)፣ እንዲሁም ሰብአዊነት በትረካቸው ውስጥ የተሰጠውን የጎሊና ሚዛን መመርመር የዚህ ጥናት ዓላማ ነው። በሌላ አነጋገር፣ ሁለቱም ድርሰቶች በመንግሥት ሹመኞች ስለተጻፉ፣ ከሰብአዊነት ጭብጥ አንጻር፣ “ለንጉሡ ያጎንብሱ” የሚለውን ብሃል በሥራዎቻቸው እስከምን ድረስ ይከውናሉ? የሚለውን ለመመለስ እሞክራለሁ። ይኸንን ሳደርግ የምከተለው የምርምር ስልት በዋናነት የዜና መዋዕሉንና የልቦለዱን ምንባቦች ለማውጠንጥነው ጭብጥ ባላቸው ፋይዳ መሠረት መፈክርና ለዚህ ተጨማሪ ድጋፍ ሲያስፈልገኝ ከታሪክም ሆነ ከሌሎች ምንጮች መረጃዎችን እንደየአግባቡ በመጥቀስ መሞገት ይሆናል።

በዚህ ሒደት ውስጥ ግን የዜና መዋዕሉ ታሪክ ምሉዕነት ወይም እውነተኛነት፣ ወይም የባለታሪኩ ሀገራዊ አስተዋጽዖ ጉዳይ አይሆንም። ተጓዳኝ ታሪካዊ መረጃዎችን በግርጌ ማስታወሻ ብጠቃቅስ እንኳን ምክንያቱ ለአንባቢው ግንዛቤ የተሟላ ሥዕል ለመስጠትና የፍክራዬን ዐውድ ለመቀንብብ ነው። ድርሰቱን የምመረምረው በትርክነቱ፣ ሰብአዊነትን በሚመለከት ከሚገለገልበት ሥነ ጽሑፍ ዘዴ አንጻር ነው እንጂ ከታሪክ ሰነድነቱ አንጻር አይደለም። በመሠረቱ በሁለቱም ሥራዎች ውስጥ ሰብአዊነት ወይም ኢሰብአዊነት የሚከሰተው ዐቢይ ባለታሪኮቹ የመንግሥትን ሥልጣን ለመያዝ እና/ወይም የጨበጡትን ሥልጣን ለማደላደል በሚያደርጉት ፍልሚያ አማካይነት ስለሆነ ትንተናዬ አንዳንዴ የእርምጃዎቻቸውን ፖለቲካዊ ዐውድና አንድምታም መቃኘት የግድ ይለዋል። የድርሰቶቹን ውበት ወይም ጥበብ መመዘን ግን የጥናቱ ዓላማ አይደለም።

ዜና መዋዕል እንደ ሥነ ጽሑፍ ሥራ

ዜና መዋዕል እንደ አንድ የድርሰት ዘውግ ከታሪክ የመረጃ ምንጭነት ባሻገር ሥነ ጽሑፍ ፋይዳም አለው። በተለይ ከ14ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ እስከ ዐፄ ቴዎድሮስ ንግሥ ድረስ የዘለቀው አንዱ ዓይነት የግእዝ ሥነ ጽሑፍ ቅርስ ነው። በመሆኑም፣ ለምሳሌ በቋንቋ ዘዴ፣ በአተራራክ ስልት፣ በዋናውና በንዑሳን ባለታሪኮች አሣሣል፣ በገለጻ ስልት፣ በሁነቶች አቀባባር እና በጭብጥ አቀራረብ የፈጠራ ክህሎትን ስለሚጠቀም በራሱም ሆነ ለዘመናዊው ሥነ ጽሑፍ እድገት ካለው አስተዋጽዖ አንጻር ይህ የሥነ ጽሑፍ ዘውግ በወጉ ሊጠና ይገባል።

የዜና መዋዕል ጸሐፊዎች አንድ የፈጠራ ድርሰት ጸሐፊ እንደሚያደርገው ሁሉ ለአንባቢዎቻቸው የሚጥም ድርሰት ለማቅረብ ቋንቋውንም ሆነ ታሪኩን ማራኪ ማድረግ እንዳለባቸው ይገነዘባሉ። የታሪካቸው ጀግና በተለምዶ ንጉሡ ነውና አንባቢው ስለእሱ በጎ አመለካከት እንዲኖረው ተጽዕኖ

ሊያሳድርበት የሚችለውን የትረካ ስልት እየለዋወጡ ለመጠቀም ይሞክራሉ። ድርሰቶቻቸው ለአንባቢ ብቻ ሳይሆን አንዳንዴ ለአድማጭም የሚቀርቡ ስለሆኑ ዝርዝሮችን መጥነው መጠቀም፣ የአንባቢውን ጉጉት ለመቀስቀስና እስከ ታሪኩ ማብቂያ ይዞ ለማቆየት የዕለት ተዕለት ዝርዝሮችን መግደፍ፣ ዐቢይ ድርጊያዎችን መርጦ ማጉላት፣ ድንቅያን ለመፍጠር ግነትን ደጋግሞ መጠቀም፣ የሁነቶችን ቅደም ተከተል ከታሪኩ ፍሰት ተጠየቅ ጋር አገናዝቦ መለዋወጥ፣ የታሪኩን ሁነቶችና ድርጊያዎች ተዓማኒ ማድረግ እንዳለባቸው ያምናሉ። እስከተቻላቸው ድረስ ሐሰተኛ እንዳይባሉም አምላካቸውን ይማለዳሉ። ለሒሰም እንዳይጋለጡ ሁሉን ለመጻፍ የአቅማቸውን ውሱንነት አስቀድሞ በማመን ሌሎች እነሱ ባጎደሉት እንዲሞሉበት ይማጸናሉ። ስለዚህ ገና ከታሪካቸው መነሻ የአንባቢውን ትኩረት ለመሳብና ትርካቸው ተቀባይነት እንዲኖረው የማማለያ ስልቶችን ይጠቀማሉ። በእስላሳይነትም፣ በአላዋቂነትም አንባቢው እንዳይነቅፋቸው በየመሐሉም፣ በመዳረሻውም ይማጸኑታል። እነዚህን ለመገንዘብ ጥቂት ዜና መዋዕሎችን ለናሙና ወስደን ደራስያኑ የሚያቀርቧቸውን ተማጽኖዎችና በሌሎች ላይ የሚሰነዘሩትንም ትችት በሚከተሉት ጥቅሶች እንይ፡-

እነሆ! የንጉሥ ሠርጸ ድንግልን⁶ ታሪክ እንጽፋለን። እግዚአብሔር ዘመኑን እንደ ሕይወት ዛፍ ያርዝም። ከዘመናትም መከራ ይጠብቀው፤ አሜን።

ጌታዬ እየሱስ ክርስቶስ ሆይ! ዓለም ሊቀበለው የማይችለውን የእውነት መንፈስ የሽነውን ጳጳራዊታትን ይልክልን ዘንድ፣ የባሕርይ አባትህን እግዚአብሔርን ማልደው፣ ለምነውም። መጥቶም ወደ እውነት ነገር ኹሉ ይመራናልና፤ በአፋቸው ውስጥ እውነት እንደሌላቸው መናፍስት የሐሰትን ነገር ከራሱ አንቅቶ አይናገርምና፤ የእግዚአብሔር ወዳጅ የሽነውን የንጉሣችንን የሠርጸ ድንግልን ከዚህ በፊት የሽነውንና ከዚህ በኋላም የሚሽነውን መንፈሳዊ ሥራውን ያመለክተናል እንጂ። ወንጌላውያን የጌታችን የኢየሱስ ክርስቶስን ዜና ስቅለቱን አስቀድመው፣ ዜና ትንሣኤውን፣ በክብርና በምስጋናም ወደ ሰማያት ማረጉን ኋላ እንዳስከተሉ ኹሉ እኛም የመገፋቱን ዜና አስቀድመን፣ የድል አድራጊነቱን ታሪክ እናስከትላለን። (ገጽ 3)

(የአፄ ሠርጸ ድንግል ዜና መዋዕል፣ ግእዝና አማርኛ፣ ተርጓሚ ዓለሙ ኃይሌ፣ አዲስ አበባ፣ 1999 ዓ/ም)

በዚህም ከስኳርና ከማር ጣዕም ይልቅ፣ ለአፍና ለጉሮሮ የሚጥም መልካም ዜናን መጻፍ እንጀምራለን። በአንድነት እንደሚመሰገን ማህሌትና ወይን፣ ልብ ብለው ለሚያዳምጡት ተድላ ደስታን የሚያጎናጽፍ፣ ለሚሰሙት ጆሮዎችም የሚያስደንቅ ነው፤ ከስመ ገናናው፣ ከፍ ከፍ ካለው፣ ከተከበረው ንጉሥ ታሪክ የተነሣ። (ገጽ 5)

አስተዋዮች የሆናችሁ ወንድሞች ሆይ! ለመጻፍ ያስቸኮለኝ ይህ መጽሐፍ እነሆ! ትጋታችሁ ገንቢዬ ነው፤ ጥቀሙኝ፤ በአእምሮዬ ጉድለት ላይም ሙሉበት፤ ከርሱ የጠመመውን መንገዴን አስተካክሉ፤ የጎበጠውን አቅኑ፤ የአንድ ሰው እውቀት የመጻፉን ቃል ሊያሳምረው አይችልምና። የአንድ ኮከብ ብርሃንና የአንድ አበባ ውበት፣ የሰማይንና የምድሩን ሠሌዳ ሊያገለግል አይችልምና። (ገጽ 90-91)

(የአፄ ገላውዴዎስ ዜና መዋዕል፣ አማርኛና ግእዝ፣ ተርጓሚ ዓለሙ ኃይሌ፣ አዲስ አበባ፣ 1998 ዓ/ም)

የዕውቀትህን ብርሃን በነፍሴ ውስጥ አብራ፤ ነገሥታትን ቀብቶ የሚያነግሠውን የሳሙኤልን፣ የነገሥታት ታሪክ እንዲጽፉ የዮናታንንና የጋድን ልቡናቸውን እንዳበራህላቸው ልቡናዩን አብራልኝ፤ በኢሳይያስ አፍ ውስጥ የእሳት ፍም እንደጨመርክ በእኔም አፍ ውስጥ የእሳት

⁶ ዐፄ ሠርጸ ድንግል (ስመ መንግሥቱ መለክ ሰገድ፣ 1555-1589 ዓ/ም) ራሱ በሰጠው ትእዛዝ ዜና መዋዕሉ በዘመነ መንግሥቱ መጻፋት በትርጉሙ መጽሐፍ በገጽ 81 እና በገጽ 141 ላይ ተገልጿል። የወቅቱ ጸሐፊ ከንጉሡ ጋር እየተጓዘ ያየውንና የሰማውን እንደጻፈ የሚገልጹ መረጃዎችን ዜና መዋዕሉ አልፎ አልፎ ይሰጣል፤ ለምሳሌም በገጽ 35፣ 112 እና 142 ላይ። ጸሐፊው ስለአተራረኩ እንዳይተቹት ስለሰጋም እንዲህ በማለት ራሱን ይከላከላል፡- “የዚህ መጽሐፍ ጸሐፊ እንዲህ ይላል፡- ይህን መጽሐፍ የምታነቡ ምሁራን ወንድሞች ሆይ! ንባብ ባያሳምር፣ ቃልንም ባያስውብ አትደናቀፉበት፤ መንፈስ ቅዱስ እንደገለጸለት የተቻለውን ያህል ተናግሯልና፤ ከንቱ ውዳሴን በመፈለግ ወይም ምድራዊ ክብርን በመሻት የጻፈ አይደለምና፤ የጌታውን ትእዛዝ ለመፈጸም ነው እንጂ።” (ገጽ 81)

ፍም ጨምር፤ “ኅብሩ እሳት የሚመስል ጽዋን ትጠጣ ዘንድ አፍህን ክፈት” ብለህ ዕዝራን እንደጠራኸው እኔንም ጥራኝ። ለዚህ ታላቅ ንጉሥ የጻድቁ የአእላፍ ሰገድ ልጅ፣ የዓለም ሰገድ ልጅ፣ ከመሲህ ሰገድ⁷ ታሪክ ጥቂት እናገር ዘንድ አንደበቱን አጣፍጥልኝ... (ገጽ 17)

(የዐቤ በካፋ ታሪክ ነገሥት፣ አማርኛና ግእዝ፣ ተርጓሚ ዓለሙ ኃይሌ፣ አዲስ አበባ፣ 2006 ዓ/ም)

ዛሬ አለቃ ታየ የሚሉት ደቀመዝሙር ያጤ ምኒልክን ታሪክ ነገሥት ሊጥፍ ታላላቅ ይባላል። እስቲ ተሆነ እናያለን። እግዚአብሔር ይዘው። ነገር ግን ሁሉ እንዲህከውና እንዲገባው በግዕዝ ትቶ ባማርኛ ባደረገው ደግ ነበረ። አማርኛው ግን ገጥ ያለ፣ ቅልጥፍ ያለ፣ ላንደበት የተስማማ፣ ለጆሮ ያልገለማ፣ ላንባቢው የሚመች፣ ለሰሚው ማይሰለች እንዲሆን አድርጎ መጣ። ነው። (ገጽ 7)

(አፈ.ወርቅ ገብረ ኢየሱስ፣ ዳግማዊ አጤ ምኒልክ፣ ሮማ፣ 1901 ዓ/ም)

ከላይ የቀረቡት ጥቅሶች ⁸ የልቦለድ ደራሲያንም ቢሆኑ የሚጨነቁባቸውን ሦስት ምኞቶች ያንጸባርቃሉ፡- 1ኛ/ የድርሰት አድባርም (muse) ተባለ አምላክ ልቦናቸውን እንዲያበራሳቸው (የጥበብን ዕውቀት እንዲጎናጸፉ)፤ 2ኛ/ የድርሰታቸው ቋንቋና ታሪክ ለአንባቢው እንዲጥም፤ 3ኛ/ የሚተርኩት ታሪክ ተዓማኒነትንና ተቀባይነትን እንዲያገኝ። እነዚህ ሦስት ባሕርያት ለሁለቱ ዓይነት ድርሰቶች ስኬት በየፊናቸው አስፈላጊ በመሆናቸው ያዛምዷቸዋል። በተለይ ተዓማኒነት ከሚተረክለት ጉዳይ ሐቅነት ወይም እውነትነት ባለፈ የአቀራረብ ጥበብ፣ የአተራረክ ጥበብ፣ የአንባቢን/አድማጭን ሥነ ልቦና የማወቅና ይህን የማማለል ኪን (art of manipulation) የመጎናጸፍ ጉዳይ ስለሆነ ሁለቱም ዘርፎች ምናብንና ሐቅን እያዋሃዱና እያስማሙ ነው ከሚፈልጉት አኳያ የሚተርኩት። ደግሞም ምንም ቢተርኩ፣ እንዴትም ቢተርኩ የመጨረሻው ዳኛ አንባቢው/አድማጭ መሆኑን ስለሚያውቁ በትረካቸው ላይ የጥርጣሬ ትጥቁን ለማስፈታት፣ ሒሱን ለመከላከል፣ የሕይወት እይታቸውንና ፍክራቸውን፣ የበጎነቱንና የክፋቱን መለኪያ ሚዛናቸውን የአንባቢውም/አድማጭም ሚዛን ለማድረግ የሁለቱም የድርሰት ዘርፎች ዐቢይ ጥረት ነው። በየጥቅሶቹ ውስጥ የዜና መዋዕሎቹ ተማጽኖና ውትወታ ዋና ግብ ይኸው የሳሉትን የሕይወት ምስል በአንባቢው/አድማጭ ዘንድ ተቀባይነት እንዲያገኝ የመሻት ጉዳይ እንጂ የገሃዱን ዓለም ወሳኝን እውነታማ በዘመኑ ያለው አንባቢውም/አድማጭም እየኖረው ስለሆነ አይስተውም። ባለታሪኮቹም በሕይወት የነበሩ ሰዎች ስለሆኑ ቢያንስ በስሚ ስሚም ቢሆን ሊያውቃቸው ይችላል።

በዜና መዋዕሎች ላይ የሚቀርብ ሒስ

ዜና መዋዕል ጸሐፊዎቹ ያኔም በዋሾነት የመወቀሱ ስጋት ስለነበራቸው ያዩትን፣ የሰሙትን የሆነውን ነው የምንናገረው እያሉ አንባቢውን ለማሳመን የሚያደርጉትን ጥረት ከላይ በቀረቡት ጥቅሶች ውስጥ ከሚያቀርቡት ተማጽኖ እንረዳለን። እንደዚህም ሆኖ ዘመናት ካለፉ በኋላም ከወቀሳው አልዳኑም። በአንዳንድ ቀደምት ኢትዮጵያውያን ምሁራን ስለ ዜና መዋዕሎች የተሰጡ አስተያየቶች የታሪኩን ይዘት ሐቀኝነትና የአተራረኩን ሚዛናዊነት ወይም ሕዝባዊ ፋይዳ ይሔላሉ። ለምሳሌ ነጋድራስ ገብረ ሕይወት ባይከዳኝ በ1904 ዓ/ም በታተመው ጽሑፋቸው ውስጥ በዜና መዋዕሎቹ ጸሐፊዎች ላይ ሒሳቸውን እንደሚከተለው ያቀርባሉ፡-

የታሪካችንም ጻፎች ሁለት ዓይነት ሰዎች እንደሆኑ እንረዳለን። አንዱ ዓይነት የቤተ መንግሥት ሊቃውንት ይባላሉ፤ ማለት እንጀራን ሲፈልጉ ከቤተ መንግሥት ተጠግተው ንጉሡ ያዘዘቸውን የራሱን ውዳሴ ታሪክ ብለው ጽፈው ለኋላው ትውልድ የሚያስቆዩ አቆላማጮች። ሁለተኛው ዓይነት ግን መነኮሳት ናቸው። እነሱም የሚጽፉት ታሪክ አድልዎ

⁷ መሲህ ሰገድ የዐቤ በካፋ (1713-1723 ዓ/ም) ስመ መንግሥት ሲሆን አእላፍ ሰገድ ደግሞ የባካፋ አያት የነበረው የጻድቁ ዮሐንስ (1660-1674 ዓ/ም) ስመ መንግሥት ነበረ።

⁸ ከየመጻሕፍቱ ጥቅሶችን ሳቀርብ ሆሄያቱን በነበሩበት ሁኔታ ነው የጠቀስኩት። ስለሆነም በአንዳንድ ቃላት ከራሴ አጻጻፍ ሊለዩ ይችላሉ።

ይበዛበታል፤ የራሳቸውን እንጂ የሕዝቡን ጥቅምና ጉዳት ከቶ አያቋጥሩምና፤ ስለዚህ የልባቸውን የሚፈጽሟቸው ንጉሥ ቅዱስ ቅዱስ ይሉታል፤ ከድንቁርናቸው ወጥቶ ከፍ ባለ ሕሊና ተመርቶ ስለዜጎቹ ልማት የሚጥር ግን ርኩስ። አሁን ጎዳናንና ድልድዮችን ከሚያስበጅ የጥበብንም ማስተማሪያ ቤቶች ከሚከፍት ንጉሥ ይልቅ የመንግሥቱን ጉዳይ ረስቶ ከናዝራዊ ከሌላም ዓይነት መኖክሴ የሚውል፤ ሥራ ፈትተው ለሚኖሩቱ መኖኮሳትም ምግብ ብሎ ብዙዎች አገርን የሚጎልት ንጉሥ በነሱ ዘንድ ይመሰገናል። ያገራችንም የታሪክ ጻፎች ውዳሴ ከንቱና ስድብ እውነተኛውን ታሪክ አይተው የማይመስለውን ተረት የሚወድ ባይሆን ምንም ባልጎዳንም ነበር። መጽሐፋቸውንም አንባቢ እውነቱን መርምሮ ለማግኘት አእምሮ ላለው ሰው ባላስቸገረውም ነበር። እጅግ ያሳዘናል እስካሁን ያበሾችን ታሪክ በጭለማ ተሸፍነዋልና።(ገጽ 337)

(ገብረ ሕይወት ባይከዳኝ፤ “አጤ ምኒልክና ኢትዮጵያ”፤ ጳውሎስ መናመዖ ባዘጋጀው ብርሃን ይኹን ውስጥ፤ 1904 ዓ/ም።)

ከነጋድራስ ገብረ ሕይወት ብዙም ያልተለየ ሒስ የሚያቀርቡት ሌላው ምሁር ደግሞ አለቃ ተክለ ኢየሱስ ዋቅጅራ ሲሆኑ እሳቸውም ታሪክ ሲጻፍ ሚዛናዊ መሆን እንዳለበት እንደሚከተለው ያስገነዝባሉ።-“ክፉውን በሐሰት አመስግኖ መልካሙን በሐሰት ከቶ ሊጽፉት ዘንድ አይበጅም። ግን በየሠራው ሥራ ክፉንም መልካሙንም በየዓይነቱ ሊጽፉት ዘንድ ይገባል። ክፉና መልካም ታሪክ መጻፉ ከጥንት ጀምሮ ነው። በጎ ሠርቶ የጠቀመውን ክፉ ሠርቶ የተጎዳውን በታሪክ ነገሥት ማየት ይገባል።” (ገጽ 2) ከዚህ አልፎም ለምሳሌ አለቃ መላክ ፀሐይ ብሩ (የጎጃሙ ንጉሥ ተክለ ሃይማኖት ዜና መዋዕል ጸሐፊ) እና አፈወርቅ ገብረ ኢየሱስ የጻፏቸውን ታሪክ ነገሥቶች ሲተቹ “የመላክ ጸሐይ ብሩና የአፈወርቅ ታሪክ ብዙ ውሸት አለበት” ካሉ በኋላ ለሽልማት ሲሉ ውዳሴ ከንቱ ጻፉ ይሏቸዋል (ገጽ 1-2)⁹። አለቃ ተክለ ኢየሱስ እሳቸውን ከሌሎች የታሪክ ጸሐፊዎች ምን እንደሚለያቸው ሲጠቁሙ እሳቸው ስለጎጃም ሕዝብ ታሪክ የጻፉበትን ሁኔታ በመጥቀስ እንዲህ ይላሉ፡- “ይህን ሁሉ ሲጻፍ በሎልነት ጌታ አዝዞት፣ በግዛት፣ በራት ደስ አሰኝቶት አይደለም። በፈቃድ እግዚአብሔር ነው።” (ገጽ 3)

ነጋድራስ ገብረ ሕይወትና አለቃ ተክለ ኢየሱስ የዜና መዋዕል ጸሐፊዎቹ ለእንጀራቸው ሲሉ ስለመጻፋቸው ከጠቀሱት ፍሬ ነገር አብዛኞቹ የዜና መዋዕል ጸሐፊዎች እንደፈቀዱትና ኅሊናቸው እንደመራቸው ለመጻፍ ያለባቸውን የነጻነት ገደብና የችግርን ምንጭ እንረዳላቸዋለን። ዜና መዋዕል ጸሐፊው የንጉሡን ማኅተምና መዛግብት የሚይዝ፣ ደብዳቤውንና ትዕዛዙን¹⁰ የሚጽፍ የንጉሡ ታማኝ ባለሚል¹¹ (አዛዥ፣ ጸሐፊ ትእዛዝ)፣ ወይም በንጉሡ የተሾመ የደብር አለቃ ወይም የንጉሡ የንስሐ አባት ሊሆን ይችላል። ታሪኩን የሚጽፈው በአብዛኛው በንጉሡ አነሳሽነት¹² ነው። ስለዚህ

⁹ አፈወርቅ “ዐፄ ምኒልክ ግን ገና ተናቱ ማኅፀን ሲወጣ በጁ ሉል ጨብጦ በራሱ ዘውድ ደፍቶ ነው የተወለደ።” (ገጽ 58) በማለት እያሞካሹ ቢጽፉም በአድርባይነት እንዳይወቀሱ መከላከያቸውን እንዲህ ሲሉ ያቀርባሉ። “ይህን አጭር ታሪክ የጣፈው አንድ እባላ ባይ አይደለ አንድ የዘጌ ልገር እንጂራ ሳይንቅ እንጂራ የማይፈልግ ሰው ነው።” (ገጽ 58) አፈወርቅ ይህን መጽሐፍ በሚጽፉበት ጊዜ የሚኖሩት በኢጣልያ ነበር። (አፈወርቅ ገብረ ኢየሱስ፣ 1901 ዓ/ም፣ ሮማ)

¹⁰ ለምሳሌ ንጉሥ ሱስንዮስ ለወንድሙ ለራስ ሥዕል ክርስቶስ ጉልት ሲጎልትለት እና ይህንን ጸሐፊ ትእዛዙ በታሪኩ ውስጥ እንዲያስገባው ሲያዝ፡- “በዚያን ጊዜም ንጉሡ ነገሥት ሥልጣን ሰገድ ለራስ ሥዕል ክርስቶስ ጉልቶች ጎልተለት። በዚህ ታሪክ ውስጥም እንዲጻፍለት አዘዘ።” (ገጽ 210) ይልና ጉልቱን ሲሰጥ ከነበሩት ምስክሮችም ውስጥ ራሱ ቢትወደድ ራስ ሥዕል ክርስቶስ፣ የትግሬው መኮንን ተክለ ጊዮርጊስ፣ የብላቴኖች ጌታ ሠርፀ ክርስቶስን የመሳሰሉት እና “ጸሐፊ ትእዛዝ አዛዥ ጤኖ ባሉበት በንጉሡ ነገሥቱ ትእዛዝ እንደዚህ ተጻፈ።” ይላል (ገጽ 211)

¹¹ ለምሳሌ ንጉሥ ሱስንዮስ ኦሮሞ የትግሬ ሹሞችን እንደወጋቸው ሰምቶ ጸሐፊ ትእዛዙን ወደ ራስ ሥዕል ክርስቶስ ሲልክ፡- “እነሆ ኦሮሞ ከዐማራ እስከ ደርጎው አባይ እና እስከ ጣና ባሕር ዳርቻ እስከ ጉጉቤን ድረስ ወጋ። ና ፈጥነህም ድረስ። ምልክትንም አንተ በእውነተኛ ነገር ካልሆነ በስተቀር ባልሆነ ነገር እንደማይመጣ፣ በጭንቅ ነገርም ካልሆነ ከእኔ እንደማይለይ እንደምታምነው ዐውቁ ይህን ጸሐፊ ትእዛዜን ያለ ደብዳቤ ላክሁት ሲል ላከው።” (ገጽ 165) በማለት የጸሐፊ ትእዛዙን ታማኝነት ይመሰክራል።

¹² ለምሳሌ የንጉሥ ባህፋ (1713-1723 ዓ/ም) ዜና መዋዕል ጸሐፊ አዛዥ ሲኖዳ እንዴት መጻፍ እንደጀመረ ሲገልጽ እንዲህ ይላል፡- “የጸሐፊ ትእዛዝነት ሹመት ሳይሰጠኝ በፊት የንጉሥ ባህፋን ታሪክ እጽፍ ዘንድ እንደ አዘዘኝ እዚህ አደረስኩ፤ በኔ አቅም ትንሽ እያለሁ በጊዜ ምድር የሆነውን የአባቱን የንጉሥ ኢየሱስን ታሪክ ከመጀመሪያው እስከ መጨረሻው ተከትየዋለሁና።” (ገጽ 31፣ ዜና መዋዕሉ የተጻፈው በባህፋ ዘመን ነበር።)

ታሪኩን ንጉሡ እንደሚወደው አድርጎ መጻፍ ይጠበቅበታል። የጻፈውን ታሪክ ለንጉሡ በግል፣ አንዳንድም ንጉሡና መኳንንቱ በተሰበሰቡበት እንዲያነብ ሊታዘዝ ይችላል።¹³ ብዙዎቹ ጸሐፊዎች ቅዱሳት መጻሕፍትን፣ ቅኔውን፣ የቀድሞውን ታሪክም ጠንቅቀው የሚያወቁ ሊቃውንት በመሆናቸው አጻጻፉ ባይቸግራቸውም በአተራረካቸውና በይዘቱ ላይ ከሚያጽፋቸው ገዢ፣ ከአንባቢዎቻቸው ወይም ከአድማጮቻቸው ተጽዕኖ ሊደርስባቸው ይችላል። ስለሆነም ንጉሡን ቢያወድሱና ተቀናቃኞቹን አንኳስሰው ወይም አጥላልተው ቢያቀርቡ በዙሪያቸው ካለባቸው ተጽዕኖ አኳያም ችግራቸውን መረዳት ያስፈልጋል። ሽልማት ባይሹና ኅሊናቸውን ቢያከብሩ እንኳን ሕልውናቸውም ለአደጋ ጭምር የተጋለጠ ነበርና።¹⁴ ሆኖም በዚህች በጠበበች ዕድልም እነሱም ይህን ገደብ አልፈው ኅሊናቸው የመራቸውን መልእክት የሚያስተላልፉባቸው የትረካ ስልቶች ነበሯቸው። ስለሆነም ዜና መዋዕሎችን ስንመዘን አንደኛ ደራስያኑ ያለባቸውን ተጽዕኖና ገደብ፣ ሁለተኛም በታሪክ ምንጭነት ካላቸው ፋይዳ አንጻር ብቻ ሳይሆን በሥነ ጽሑፍ ቅርስነታቸው የአተራረክ ጥበባቸውንም ከግምት ማስገባት ያስፈልጋል።

የሰብአዊነት ጽንሰ ሐሳብ በዜና መዋዕሉ ውስጥ

በዚህ የዜና መዋዕሉ ጥናት ውስጥ ስለ አንድ ድርጊት ሰብአዊነት/ኢሰብአዊነት ሲነሳ የሰው ልጆች ሁሉ በአምላክ አምሳል የተፈጠሩ ናቸው የሚለውን ጥንታዊ አስተምህሮ¹⁵፣ ከዚህም በመነሳት ለሰው ልጅ የሚገባውን ግላዊ ዋጋ እና ሰብዓዊ ክብር (individual worth and dignity) የመስጠት ጉዳይ፣ እንዲሁም የክርስቲያናዊ ሰብአዊነት (Christian Humanism) ምንጭ የሆነውን የኢየሱስ ክርስቶስን አስተምህሮ¹⁶ ታሳቢ በማድረግ ነው። ምክንያቱም የዜና መዋዕሉ ጸሐፊዎች የቤተ ክህነት አባላት ከመሆናቸውም ባሻገር የታሪኩን ድርጊቶችና ክስተቶች የሚፈክሩትና ክፋት በጎነታቸውን ከአለፍ አገደም የሚመዘኑት የክርስትናን እምነት መሠረት በማድረግ፣ ለእይታቸው ተቀባይነትም ማስረጃ ይሆናል የሚሉትን የሚያቀርቡት በተደጋጋሚ ከመጽሐፍ ቅዱስ በማጣቀስ ስለሆነ ነው። ተራኪዎቹ የሚያቀርቧቸው ጥቅሶች ሰብአዊነት ከክርስቲያናዊ ሥነ ምግባር እንደሚመነጭ ስለሚያሳዩም ነው።

የሰብአዊነት ጽንሰ ሐሳብ ማዕቀፍ በልቦለዱ ውስጥ

የየካቲት 1966 ዓ/ም አብዮት የፈነዳው ብዙኃኑ የኢትዮጵያ ሕዝብ በጥቂት ገዢዎች ከዘመን ዘመን ክብሩ እየተዋረደ፣ መብቱ እየተረገጠ፣ ሀብቱ እየተገፈፈ በድህነት እየማቀቀ መኖር ስለሰመረረው

¹³ በዚህ ዓይነት ሁኔታ አዛዥ ሲኖዳ የጻፈውን እንዲያነብ ንጉሥ በካፋ ያዘዘበትን ሁኔታ እንዲህ ይገልጻል፡- “በዚህ ወር በሰባተኛው ቀን ንጉሡ በዚያች ወርቅ ሰቀላ በምትባለው መጠቀሚያ በሚጣፍጥ ቤት ውስጥ ሳለ፣ እንደተለመደው ማዕዱ ከተዘረጋ በኋላ የተሠወረውን ሁሉ የሚያውቅ የታምራት ልጅ በካፋ ጸሐፊ ትእዛዝ ሲኖዳን፣ ‘በዚህ ዘመን የጻፍከውን የታሪክ መጽሐፍ አምባ፤ ያልሰሙ እንዲሰሙ በሰው ፊት አንብባት፤ እኛ ግን በአራንጎ ሰምተናታል’ አለው። ያን ጊዜ ሲኖዳ ንጉሡ እንዳዘዘው አደረገ፤ በመኳንንቱና በወይዘሮቹ መካከልም አነበባት። ዳግመኛም ከነገሥታት አባቶቹ ከአእላፍ ሰገድና አድያም ሰገድ ታሪክ ጋር እንዲጨምራት አዘዘው።” (ገጽ 58-59)

¹⁴ የንጉሥ ሱስንዮስን ዜና መዋዕል አብዛኛውን ክፍል የጻፈውና የቅርብ ባለሟሉ የነበረው አዛዥ ጢኖ (ጸሐፊ ትእዛዝ ተክለ ሥላሴ) የጀመረውን ታሪክ ሳይጨርስ በፀረ-ካቶሊክ ግፊት ከሥራው ተባርሮ ንብረቱም በንጉሡ ተወርሶ ነበር (Toubkis 2010: 844)። በኋላ ከተሰደደበት ፎገራ ሲያዝ ከሦስት ካቶሊክ ፈረንጆች ጋር በ1630 ዓ/ም (በዐፄ ፋሲለደስ ዘመነ መንግሥት) በድንጋይ ተወግሮ ተገደለ (ጌታቸው ኃይሌ፣ 1993 ዓ/ም፣ ገጽ 252)።

¹⁵ እግዚአብሔርም አለ “ሰውን በአርአያችንና በአምሳላችን እንፍጠር...” (ኦሪ ዘፍ 1:26)፣ “እግዚአብሔርም ሰውን በእግዚአብሔር አምሳል ፈጠረው።” (ኦሪ ዘፍ 1:27)፤(መጽሐፍ ቅዱስ፣ የብሉይና የሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት፣ 2000 ዓ/ም)

¹⁶ ለምሳሌም በተራራው ላይ ስብከት (ማቴ ምዕራፍ 5-7) ኢየሱስ ክርስቶስ ስለ ጽድቅ ሥራ፣ ስለ ርኅሩኅነት፣ ስለ ይቅርባይነት፣ ስለ ትኅትና፣ ነፍስ ስለአለማጥፋት፣ ስለአለማመንዘር፣ ክፋትን በክፋት ስለአለመቃወም፣ ስለቸርነት፣ ከግብዝነት እና ከዐመፅ ስለመታቀብ፣ በሐሰት ስለአለመመስከር፣ በሌላ ላይ ስለአለመፍረድ፣ ሌላውን እንደራስ ስለመውደድ፣ ወዘተ፣ ያስተማረውንና በተለይ ደግሞ በ“ወርቃማዋ ሕግ” (ማቴ 7:12) ላይ “ሰዎች ሊያደርጉላችሁ የምትወዱትን ሁሉ እናንተም እንዲሁ አድርጉላቸው፤ ኦሪትም ነቢያትም የሚያዘኑት ይህ ነውና” በማለት ያስተማረውን የክርስትና እምነት እሴቶችና ሥነ ምግባር መሠረት በማድረግ፣ የዜና መዋዕሉ ተራኪዎች አልፎ አልፎ ለሚያስተጋቡት መጽሐፍ ቅዱሳዊ የጽድቅ ሥራና የማኅበራዊ ፍትሕ መሠረቶቹ እነዚህ እሴቶች ሲሆኑ ለዘመናዊው የሰብአዊ መብቶች ጽንሰ ሐሳብ መበልጸግም መነሻ ናቸው።

ነው። ለጥንታዊው አገዛዝ መንኮታኮት ድጋፉን ያልነፈገውም በእሱ እግር የሚተካው እንባውን የሚያብስ፣ ፍትሕን የሚያሰፍን፣ መብቱን የሚያስከብርለትና ሕይወቱን የሚያለመልምለት ሥርዓት ይተካዋል በሚል ተስፋ ነው። ኢትዮጵያ ከዐቤ ኃይለ ሥላሴ ዘመን መንግሥት ጀምሮ በተባበሩት መንግሥታት ድርጅት አባልነቷ የዓለም አቀፍ ሰብአዊ መብቶች መግለጫን (Universal Declaration of Human Rights) የተቀበለች ስለሆነች ያኔም ሆነ በኋላ የመጡት መንግሥታት በመግለጫው የተረጋገጡትን ሰብአዊ መብቶችን ማክበር ይጠበቅባቸዋል። ዓለም አቀፍ መግለጫ የሰብአዊነትንም ሆነ የመብት ጽንሰ ሐሳብን ከጥንቱ ይበልጥ አስፍቶታል፤ አዘምኖታል፤ ለሀገራዊው ሥርዓተ ሕግ ብቃት መሰኪያም ሆኖታል። በፍትሕ ነገሥቱ ምትክ ዘመናዊ የወንጀለኛ መቅጫና የፍትሕ ብሔር ሕግጋት በሀገሪቱ ተግባራዊ እንዲሆኑ መደንገግም ለእያንዳንዱ ዜጋ መብትና ግዴታ ከዓለም አቀፍዊ ልማድ ጋር በተወሰነ ደረጃም ቢሆን በማገናዘብ ዕውቅና ለመስጠት እንደተደረገ ጥረት ሊታይ ይችላል።

ሆኖም ቃልና ተግባር እየቅል በመሆናቸው የሀገሪቱ ሕግጋትም ሆኑ ዓለም አቀፍ ተቀባይነት ያገኙት የመብት መርሆች ለሕዝቡ ትሩፋት መሆን አልቻሉም። ስለሆነም ከአብዮቱ በቅድሚያ የሚጠበቀው ምላሽ የሕግ የበላይነትን ማስፈን፣ የዜጎችን ሰብአዊ መብቶች ማስከበር፣ ማኅበራዊ ፍትሕን ማስፈን ነበር። ደርግ ሥልጣን የጨበጠው እነዚህን የሕዝብ ጥያቄዎች ለመመለስ ቃል በመግባት ነበር። የፖለቲካ ተቀናቃኞቹም ደርግን የተፋለሙት ከሱ በተሻለ ደረጃ የሕዝቡን ጥያቄዎች እንመልሳለን በሚል ሰብብ ነበር። ስለዚህ የደርግም ሆነ የነዚህ የፖለቲካ ኃይሎች አቋሞችና ድርጊቶች መመዘን ያለባቸው እነሱው በተቀበሉት በዘመናዊው የሰብአዊነት ጽንሰ ሐሳብ ማዕቀፍ ውስጥ ነው። በእነዚህ ተጻራሪ የፖለቲካ ኃይሎች ፍልሚያ ዙርያ የሚያጠነጥነው የበዓሉ ግርማ የቀይ ኮከብ ጥሪ የሰብአዊነትን ጭብጥ በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ የፈነጠቀበት ሁኔታ የሚመዘነው አብዮቱን ካቀጣጠለው ሕዝባዊ እሮሮ አንጻር ነው።

ስለሆነም በየቀይ ኮከብ ጥሪ ውስጥ ስለሰብአዊነት ስናነሳ ጽንሰ ሐሳባዊ ማዕቀፍን በኅብረተሰቡ ተቀባይነት ካላቸው ሃይማኖታዊ ሥነ ምግባርና እሴቶች ባለፈ ቢያንስ በዓለም አቀፍ ሰብአዊ መብቶች መግለጫ የተረጋገጡትን እና በፍትሕ ብሔርና በወንጀለኛ መቅጫ ሕግጋቱም ዕውቅና ያልተነፈጋቸውን፤ ሰው በሰውነቱ የተጎናፀፋቸውንና ማንም ሊገፋቸው የማይገቡ መሠረታዊ መብቶች ያካትታል። ማለትም፣ በሕይወት የመኖር መብትን፣ የአካል ደኅንነት መብትን፣ ከሕግ አግባብ ውጭ ነጻነትን ያለመገፈፍ መብትን፣ ከኢሰብአዊና የጭካኔ አያያዝ የመጠበቅ መብትን፣ በሕግ የመዳኘት መብትን፣ የእኩልነት መብትን፣ ሰብአዊ ክብርን ያለመገሠጥ መብትን፣ የግል ሕይወት የመከበር መብትን፣ እንዲሁም የማሰብ፣ የኅሊና፣ የእምነትና የአመለካከት ነጻነትን፣ ሐሳብን በነጻነት የመግለጽ፣ የመሰብሰብና የመደራጀት መብትን ያካትታል። ከዚያም አልፎ ሰው በዜግነቱ ሊኖሩት የሚገቡትን የመሥራት፣ ንብረት የማፍራት፣ መኖርያውን የመምረጥ፣ በሀገሩ ፖለቲካዊ ሕይወት በእኩልነትና በነጻነት የመሳተፍ መብትን፣ የመዘዋወር ነጻነትን፣ ፍትሕን የማግኘት መብትን፣ ወዘተ ያካትታል። የተደራጁ ቡድኖችም ሆኑ የመንግሥትን ሥልጣን የጨበጠው አካል እነዚህን መብቶች እንዳይጨፈፈልቁ ለሕግ የበላይነትና ለሕጋዊ አሠራር ተገዢ እንዲሆኑ ይጠበቃል። ስለዚህ ብዙኃኑን ሕዝብ አርነት ያወጣል የተባለውን አብዮት እንመራዋለን የሚሉት ወገኖች እነዚህን መብቶችና ነጻነቶች ለሕዝቡ በማስከበር ረገድ ስኬትና ውድቀታቸው በየቀይ ኮከብ ጥሪ ውስጥ እንዴት ተመዘኗል? የሰብአዊ መብቶቹንና ነጻነቶቹን ዕጣ ፈንታ በምን እይታ፣ በምን ሚዛን፣ በምን ስልት አቅርቧቸዋል? የሚሉት ጥያቄዎች መልስ ይሻሉ። እነዚህን ለመመለስም በልቦለዱ ትልም የሚጠነጠነውን ዐቢይ ግጭት ምንነት፣ የተፋላሚዎቹን ግብሮችና ከላይ ለተዘረዘሩት መብቶችና ነጻነቶች ያላቸውን አንድምታ በአጭሩ መዳሰስ ያስፈልጋል። ይህም ሲደረግ ደራሲው ሰብአዊነትን በነጻነት ለመሣል ከጊዜው ፖለቲካዊ ሁኔታና ከነበረው ኃላፊነት አንጻር የነበረበትን ተጽዕኖና ገደብ ከግንዛቤ በማስገባት ነው።¹⁷

¹⁷ ሌ/ኮሎኔል መንግሥቱ ኃ/ማርያም በደርግ ውስጥ ያሉ ተቃዋሚዎቻቸውን ጥር 26 ቀን 1969 ዓ/ም በኃይል ደምስሰው ሥልጣንን ከተቆጣጠሩ በኋላ መጋቢት 2 ቀን 1969 ዓ/ም ደጋፊዎቻቸው የበዙበት ከፍተኛ የሲቪል ባለሥልጣናትን ሾሙ። በዚህ ዕለት በዓሉ ግርማም የማስታወቂያና መርሐ ብሔር ሚኒስቴር ቋሚ ተጠሪ ሆኖ ተሾመ (አንዳርጋቸው አሰግድ 1992 ዓ/ም፣ ገጽ 388)። በዚያ ሹብር የዕለት ተዕለት ክስተት ሆኖ፣ ውጥረት በሀገሪቱ በነገሠበት ወቅት ለአንድ

በንጉሥ ሱስንዮስ ዜና መዋዕል ውስጥ የሰብአዊነት/ኢሰብአዊነት አቀራረብ

የዜና መዋዕሉ አጀማመር አንድምታ

የንጉሥ ሱስንዮስ¹⁸ ዜና መዋዕል እስከ ምዕራፍ 22 ያለው በንስሐ አባቱ በቄስ ሐዬ ምህርካ ድንግል፣ ከምዕራፍ 23 ጀምሮ ንጉሡ እስከሞተበት እስከ ምዕራፍ 99 ድረስ ያለው ደግሞ በጸሐፊ ትእዛዝ ተክለ ሥላሴ (አዛዥ “ጢኖ”) እንደተጻፈ ተርጓሚው ቢናገሩም¹⁹ ሌሎች ደግሞ የካቶሊክ እምነትን የተቀበለው ተክለ ሥላሴ በፀረ ካቶሊክ ተቃዋሚዎች ግፊት ከሥራው ስለተሰናበተ ከምዕራፍ 80 እስከ መጨረሻው ምዕራፍ 99 ድረስ ያለው የተጻፈው በሌላ ሦስተኛ ሰው ነው ይላሉ (Toubkis 2010: 844)። ከምዕራፍ 79 በኋላ ያለው የታሪኩ ክፍል ትኩረት የአርቶዶክስ አማኞች የካቶሊክ እምነትን እንዲቀበሉ ንጉሡ በመወሰኑ ምክንያት በዓማጊያነትና በንጉሡ ወይም በአበጋዞቹ መካከል በነበሩት ውጊያዎች ላይ ስለሆነ የትረካው ደምፀትና በንጉሡ ተቀናቃኞች ላይ ያለው ውግዘት እየከረረ ከመሄዱ ውጭ አዛዥ ጢኖ በስተመጨረሻ ላይ ከተጠቀመው የአተራረክ ስልት የጎላ ልዩነት አይታይበትም።

የንጉሥ ሱስንዮስ ዜና መዋዕል የመጀመሪያው ክፍል ጸሐፊ (አባ ምህርካ ድንግል) ትረካውን የሚጀምረው ለፈጣሪ አምላኩ ምስጋና በማቅረብ ሲሆን እግረ መንገዱን ግን የታሪኩን መታገቢያ ርዕዮተ ዓለምና ማኅበረ-ፖለቲካዊ እሴቶች ወይም መርሆች እንደሚከተለው በመደርደር ነው፡-

በአካል ቺ ሲሆን፤ በጅነት የሚመለከት። እርሱ የጥበባት ምንጭ፤ የሥልጣናት መፍለቂያ ነውና። ነገሥታቱን የሚያነግሥ፤ መኪንንቱን የሚያከብር፤ ክፉ የሚሠራውን እንዲቀጡ፤ መልካም የሠራውን እንዲያመሰግኑና በጎ ነገርንም እንዲያደርጉለት፤ ትሁታንን ከፍ ከፍ እንዲያደርጉ፤ ትዕቢተኞችን እንዲያዋርዱ፤ እውነተኛውን እንዲያድኑ፤ ወንጀለኛውን እንዲገድሉ፤ የተገፋውን ከሚገፋው እጅ እንዲታደጉ፤ የተበደለውን ከበደለኛው እጅ እንዲያድኑ፤ ይህን ሥልጣንና ችሎታ የሰጣቸው እግዚአብሔር ስሙ የተመሰገነና የተቀደሰ ይሁን። አሜን።

ከልዑላን ሁሉ በላይ የሆነ እርሱ ሥራው ሁሉ ድንቅ ነው። ከምድር ሁሉ በላይ ባሉ በሰማያት፤ ከሰማይ በታች ባለች በምድር ያሉ ፍጥረታት፤ የተሰወረውና የተገለጠው ሁሉ በርሱ እንደተፈጠሩ ሰውነታችን ትረዳለች። ባለጠጋም ሲሆን ከሀብቱ አልነፈገም፤ የነገሥታት ንጉሥም ሲሆን ለመንግሥቱ አልቀናም፤ ፍርዱንና ሥልጣኑን በተመረጡ ነገሥታት ላይ አሳደረ እንጂ። ላላመኑ፤ መንገሥ ለሚመኙና ምርጥ ምርጥ ምግብ ለሚሹ ለሌሎች አሕዛብ ግን እንደዚህ አሳደረገም፤ ያለፈቃዱና ያለውዴታው የፍርዱን ዕውቀት አልገለጸላቸውም፤

ጎራ የፖለቲካ የበላይነት ፕሮፓጋንዳ የመሥራት ኃላፊነትን ተሸክሞ ለሕዝብ ደግሞ በንጹህ ጎሲና ሚህናዊ ልቦለድ መድረስ ምን ያህል ተግዳሮት እንዳለው በኋላ አሮጌይ በታተመ በስድስት ወር ጊዜ ውስጥ ከበዓሉ ሕይወት በአጭር መቀጨት አንጻር መገመት አያዳግትም።

¹⁸ የንጉሥ ሱስንዮስ አባት ፋሲለደስ (ገራም ፋሲል) የንጉሥ ልብነ ድንግል ልጅ የሆኑት የአቤቶ ያዕቆብ ልጅ ነበረ። አባቱ ገራም ፋሲልም ሆነ አያቱ አቤቶ ያዕቆብ አልነገሡም። ገራም ፋሲል በንጉሥ ሠርፀ ድንግል ጊዜ አሮጌዎች ጎጃምን ሲወጉ የተገደለ ሲሆን ልጁ ሱስንዮስም በአሮጌዎች ተማርኮ ተወስዶ ከነሱ ጋር ጥቂት ጊዜ አሳልፏል። ከአንድ ዓመት ተኩል ያህል ጊዜ በኋላ ነጻ ሲወጣ የተወሰነ ጊዜ የአጎቱ የንጉሥ ሚናስ ልጅ ከሆነው ከንጉሥ ሠርፀ ድንግል (1555-1589 ዓ/ም) ጋር ኖሯል። በኋላ ግን ንጉሡ በሞተ ጊዜ የንጉሥ ዘር ነውና ተተኪውን ንጉሥ እንዳይቀናቀን በሚል መኪንንቱ ወደ ግሽን አምባ ሊያግዙት ሲሉ ጠፍቶ ሸፈተ። ከአሮጌውም ከሰማራውም ሠራዊት አሰባስቦ ተቃዋሚዎቹን በውጊያ ድል እየመታ በ1597 ዓ/ም ላይ ራሱን አነገሠ። በደጋፊዎቹ መልሶ ወደ አልጋው የተመለሰው ንጉሥ ያዕቆብ ከሱስንዮስ ጋር ሲዋጋ ከሞተ በኋላ ሱስንዮስ ዘውድ ጭኖ እስከ 1625 ዓ/ም ሀገሪቱን ገዛ።

¹⁹ ዜና መዋዕሉን ከግዕዝ ወደ አማርኛ የተረጎሙት አቶ ዓለሙ ኃይሌ በመቅድማቸው ላይ ይኸን ቢሉም (ገጽ iv) አዛዥ ጢኖ ግን አባ ምህርካ ድንግል “ይህን መጽሐፍ የጀመረ ነው” (ገጽ 53) ከማለት ውጭ የትኛውን ምዕራፍ ማን እንደጻፈው በግልጽ አይናገርም። አዛዥ ጢኖ ደግሞ ምዕራፍ 52 ላይ ከአትባራ የድል ዘመቻ መልስ የምርኮ ግመሎች ተንበርክከው ለንጉሥ ሱስንዮስ እስክስታ ሲሉ በዐይኑ ማየቱንና ይህ በሆነ ከሦስት ወር በኋላ ሁነቱን መመዘገቡን (ገጽ 152)፣ ምዕራፍ 76 ላይ ደግሞ ንጉሥ ሱስንዮስ ለወንድሙ ለራስ ሥዕል ክርስቶስ ጉልቶች ሲጎልጉለት በቦታው ተገኝቶ መታዘቡንና ንጉሡ ይህንኑ በታሪኩ ውስጥ እንዲጻፍለት ባዘዘው መሠረት መጻፉን (ገጽ 210) ስለሚናገር ዜና መዋዕሉን ከየትኛው ምዕራፍ እንደጀመረው በትክክል ባናውቅም ቢያንስ እስከ ምዕራፍ 76 ያለውን ታሪክ የጻፈው አዛዥ ጢኖ ለመሆኑ ዜና መዋዕሉ ራሱ ይመሰክራል።

ምኞታቸውን አልወደደላቸውም። ፈቃዱም በራሱ ጸናች። ከላሊት ያጤሰውን፣ ልቦና ያመለከሰውን መርምሮ የሚያውቅ እርሱ ስለበጎ ምግባራቸውና ስለመታዘዛቸው ለሕዝቡ መልካም ያደርግላቸው ዘንድ ከነገሥታቱ ልጆች መልካም የሆነውን ንጉሥ መርጦ የሚያነግሥላቸው ጊዜ አለ። ከሕዝቡ ክፋት የተነሣ ጨካኝ የሆነ ንጉሥ የሚያነግሥበት ጊዜም አለ፤ ለክፋቶች የክፋ ብድራት ይሰጥ ዘንድ። መጽሐፍ፣ ‘የእግዚአብሔር ቀኝ (ኃይል) በንጉሥ ልብ ውስጥ ያድራል’ እንዳለ። ይህ በዘመኑ የነገሠው ንጉሥ ያዘዘውን ይሠራልና፤ ያለውንም ይፈጽማልና። ዳግመኛም የአውነት ሐዋርያ ጳውሎስ ‘ንጉሥ ያለ እግዚአብሔር ፈቃድ አይነግሥምና’ እንዳለ። (ገጽ 1-2)

ከላይ በረዥሙ የተጠቀሰው የዜና መዋዕሉ መንደርደርያ ለእግዚአብሔር ምስጋና ከማቅረብ አልፎ ለአንባቢው የሚከተሉትን ፍሬ ነገሮች ለማስጨበጥ የታለመ ነው፡-

1. ንጉሥ የሚነግሠው በሕዝብ ፍላጎትና ፈቃድ ወይም በሌሎች ኃያላን ድጋፍ ሳይሆን በእግዚአብሔር ፈቃድ ብቻ መሆኑን፤ የሥልጣኑ ምንጭም እግዚአብሔር ብቻ መሆኑን፤ ለሚገዛው ሕዝብም ተጠያቂነት እንደሌለበት፤²⁰
2. በክርስቶስ ላላመኑ፤ ከ“አሕዛብ” ወገን መንገሥ ለሚሹ እግዚአብሔር ፈቃዱን እንደነፈጋቸው፤ ሥልጣን በክርስቶስ ከማመን ጋር የተጣመረ መሆኑን፤ ካላመኑ በክርስቲያናዊው አምላክ ለዙፋን መሰየም እንደማይቻል፤ አገዛዙም ቅቡልነት (legitimacy) እንደማይኖረው፤²¹
3. እግዚአብሔር ደግ ለሠራው በበጎ ምላሹን እንዲሰጡ፤ ክፉ የሠራውን እስከምት በሚደርስ እንዲቀጡ፤ ለነገሥታቱ ሥልጣንና ችሎታ መስጠቱንና፤ ሕዝብ ክፉ ሲሠራም እግዚአብሔር ሊቀጣው ጨካኝ ንጉሥ በሕዝቡ ላይ እንደሚያነግሥ፤ ነገሥታቱ የእግዚአብሔርን ፈቃድና ትእዛዝ ፈጻሚ ስለሆኑ በሠሩት ሥራ በምድር ላይ የግል ተጠያቂነት እንደሌለባቸው፤
4. እግዚአብሔር በአንድ በኩል በልባቸው አድሮ የሱን ፍርድና ፈቃድ ፈጻሚ መሣሪያዎቹ ቢያደርጋቸውም፤ በሌላ በኩል ደግሞ ነገሥታቱንና መኪንንቱን በጎውን በበጎ፤ ክፉውን በክፉ እንዲመልሱ ሥልጣንና ችሎታ ስለሰጣቸው፤ ክፉውን ከደጉ አመዛዝኖ የመለየቱን ተግባር ግን ለነዚህ ለፈቃዱ ፈጻሚዎች መተወን፤
5. በተራኪው እይታና እሴት መሠረት ነገሥታትም ሆኑ መኪንንት መልካም ለሠራው በጎ በመሥራት፤ የተበደለውንና የተገፋውን በማዳንና በመታደግ፤ ክፉ ሠራውንም በመቅጣት አጸፋውን የመመለስ ችሎታና ሥልጣን እግዚአብሔር ሲያጎናፅፋቸው ፍትሕን የማስፈን ኃላፊነትም አብሮ የሰጣቸው መሆኑንና ይህን ክርስቲያናዊ ሥነ ምግባር መፈጸም ከእነሱ እንደሚጠበቅ፤
6. እንደዚያም ሆኖ ግን ተራ ሰው በሀገር ተወላጅነቱ (በዜግነቱ) ደገንነቱ የመጠበቅ፤ የመረጠውን እምነት የመከተል፤ በሕይወት የመኖር፤ ሰብአዊ አደያዝና ፍትሕን የማግኘት፤ ንብረቱና ነጻነቱ የመክበር፤ ወዘተ፤ የመሳሰሉት በዜና መዋዕሉ ውስጥ በጽንሰ ሐሳብ ደረጃ

²⁰ ሀገሪቱ እንደ መንፈሳዊና ዓለማዊ ሕግ ከዐዲ ዘርዐ ያዕቆብ ዘመነ መንግሥት (1444—1468 ዓ/ም) ጀምሮ ዘመናዊ የፍትሕ ብሔርና የወንጀልኛ መቅጫ ሕግ አስከታወጀበት እስከ 20ኛው ክፍለ ዘመን ድረስ ስትገለገልበት በነበረው ፍትሕ ነገሥት ውስጥ ይህንኑ የሚያፀና ድንጋጌ አንቀጽ 44 ቁ.1534 ላይ እንደሚከተለው ቀርቧል፡- “ይታ በወንጌል የንጉሥን ለንጉሥ፤ የእግዚአብሔርን ለእግዚአብሔር ስጡ አለ። (ማቴ 22:21)። ሐዋርያው ጳውሎስም ለሮም ሰዎች በላከው መልእክት እንዲህ አለ። ከእናንተ ሰው ሁሉ ለታላቁ መኮንን ሥልጣን ይገዛ። ገዥ ከእግዚአብሔር ዘንድ ካልሆነ በቀር አይሾምምና። እሊህንም መኪንንቶች ሁሉ እግዚአብሔር ሾሟቸዋል። ስለዚህ ግብር እንወስድለታለን። እነርሱ ሥራዎችን ለማስፈጸም የተሾሙ ፈቃዱንም የሚፈጽሙ የእግዚአብሔር አገልጋዮች ናቸውና። ለሰው ሁሉ የሚገባውን ስጡ። ግብር ለሚገባውም ገብሩ። መፈራት የሚገባውንም ፍሩ። ክብር የሚገባውንም ክብርን አክብሩ። ዐሥራት የሚገባውንም ስጡ... (ሮሜ 13:1-8)።”

²¹ ፍትሕ ነገሥትም ይህንኑ ነጋሚነትን ለክርስቲያኖች ብቻ የመገደብ ሥርዓት በአንቀጽ 44 ቁ. 1530 እንደሚከተለው የሕግ ድጋፍ በመስጠት ያፀናዋል፡- “የምትሾመው ንጉሥ ከወንድሞችህ ወገን ይሁን። ያላመነ ባዕድ ሰውን በላይህ ልትሾም አይገባም። ፈረሶችን፤ ሌቶችንም ወርቅና ብርንም እንዳያበዛ።”

እንደ መብት²² የሚታዩ ሳይሆን ስለሕዝቡ በጎ ምግባርና ለክርስቲያናዊው አምላክ ስለታዘዘባቸው በነገሥታቱና በመኪንንቱ ፈቃድና ችሮታ ሊለገሱ እንደሚችሉ መልካም ሥራዎች ነው የሚታሰቡት።

ስለሆነም ተራኪው ትረካውን በዚህ መልክ የጀመረበት ምክንያት የታሪኩ ዋና ባለቤት የሆነውን ንጉሥ በጎውንም ሆነ ክፉውን ተግባሩን በዚህ ከላይ በተጠቀሰው ርዕዮተ ዓለማዊ ማዕቀፍ እንዲታይ ስለፈለገ እና ንጉሡ መገምገም ካለበት በዚህ ሚዛን መሆን እንዳለበት ለመጠቀም ነው።

ተራኪው ሱስንዮስን በአንድ በኩል “ቀና ፍርድ የሚፈርድ፣ ዓመፅን የሚጠላ፣ ከክፋት የራቀ፣ ለመስጠት እጁን የሚዘረጋ፣ ክቡር ልዑል በሚሆን በእግዚአብሔር የሚታመን፣ ሕጉን፣ ትእዛዙን የሚሻ” (ገጽ 2) በማለት ገና ከታሪኩ መነሻ የጻድቅ ያህል በመካብ ያገዘፈዋል²³ ። ሱስንዮስን መኪንንቱ በአምባ ግሽን ሊያስሩት ሲያሜሩ ሸሽቶ ማምለጡ፣ ባላጋራዎቹ ሲያሳድዱት፣ ሲከቡት፣ ጦር ሲወረውሩበት፣ ጥይት ሲተኩሱበት፣ ናዳ ሲለቁበት፣ ድንኳኑን ሲያቃጥሉበት ሁሉ ከአካል ጉዳትና ከመሞት፣ ወይም በባላጋራዎቹ እጅ ከመውደቅ በተረፈ ቁጥር፣ በወባ ወይም ሌላ በሽታ ታሞ ሲድንም ተራኪው እግዚአብሔር ስለወደደው፣ በዘመዶቹ ግፍ ስለተሠራበት ያደረገለት እንደሆነ ይነግረናል። (ገጽ 19) ሱስንዮስን በአንባቢው ዘንድ ቅቡል ለማድረግ የሚቀርበው ፕሮፓጋንዳ ማጠንጠኛው ይኸ መለኮታዊ ተመራጭነትና ድጋፍ ነው።

በሌላ በኩል ግን ወደ አምባ ግሽን ሊያግዙት ካሜሩት መኪንንት አምልጦ በሸፍትነት ሀገር ሲያምስ በነበረበት ጊዜ በሌሎች ላይ መከራን እንዴት ሲያዘንበው እንደነበረ ከግብሩ ተረድተን በሳሊናችን መፍረድ እንድንችል የሱስንዮስን የውንበድና ተግባራት ተራኪው በዝርዝር ያቀርብናል።

“ባሕርይን ግብር ይገልጻል” የአተራረክ ስልት

ንጉሥ ሱስንዮስ ከመንገሡ በፊት፣ በሸፍትነት ኑሮውን በመሠረተበት ጊዜ፣ በተደጋጋሚ የተሰማራበት “ሥራ” ሀብት ንብረት አለው የተባለን አካባቢ መውረር፣ ሰውን መግደል፣ ከብቱን፣ ሰብሉን፣ ሀብቱን መዝረፍና ከተከታይ ጭፍራው ጋር መካፈል፣ ሀገሩን በእሳት ማጋየት ነበር። የተዋጊ ጭፍሮቹ ቀዳሚ ፍላጎትም በዝርፊያ መክበር፣ የጦር መሣሪያን መታጠቅ ነው። ጥቂት ምሳሌዎችን እንጥቀስ፡-

1. ደጀንን ለመውረር በሄደበት ጊዜ በተሳሳተ መንገድ ተገዘው ብዙ ሰው በሌሊት በዐባይ ጎርፍ ተወሰደ፡- “ከነጋ በኋላ ግን የኦሮሞ የዐማራ ሠራዊት ደጀንን ለመውጋት እምቢ አሉ፤ እንዲህ ሲሉ፡- እኛን ለመውጋት ገፍቶ የመጣ ጠላት ሳይኖር እኛ ይህን ያህል ወገኖቻችንን በማጣት እንደዚህ መከራ የደረሰብን ለምንድን ነው? ይህቺ ቀን ለኛ መልካም ቀን እንዳልሆነች እያየንና እየተረዳን ደጀን ወጥተን ጦር ለመግጠም እንዴት እንሄዳለን? ይህንንም ብለው በዐባይ ቀሩ፤ የንጉሥ ልጅም ከነርሱ ጋር ቀረ። ልቦናቸው የጨከነ፣ ጎሊናቸው የቆረጠ ጀግኖችም ከኦሮሞ 9 ሰዎች፣ ከዐማራ 20 ሰዎች ሄደው ደጀንን ወጉ። እነዚህም 9 ኦሮሞዎች ከጎልማሶች፣ ከአረጋውያንና ከሕጻናት 40 ያህል ገደሉ። ኦሮሞዎች ብቻ ሳይሆኑ ዐማሮችም ከነዚህ ከ40 ጥቂቱን ገደለዋል። ዳግመኛም ቤት አቃጠሉ፣ እህልም

²² የመብት ጽንሰ ሐሳብ በፊውዳሉ ሥርዓት ከተራው ዜጋ አንጻር ሳይሆን ከገዢው መደብ አባላት አንጻር ብቻ ይታይ እንደነበር በተሰማ ሀብተሚካኤል ከሳቱ ብርሃን ተሰማ የአማርኛ መዝገብ ቃላት (1951፣ 2002 ዓ/ም) ለመብት ከተሰጠው ፍቺ መረዳት ይቻላል፡- “መብት፡- ዘ.ሰ. ሙሉ የትእዛዝ ሥልጣን፣ ሹመት፣ ሙሉ ሥልጣን ተሾመ፣ ማዘዝ፣ ከሹሉ በላይ መሠልጠን (ብሕተ፣ ሠለጠነ፣ ተሾመ፣ መባሕት፣ ሥልጣን፣ መብት፣ ግዕድ)”፣ “መብተኛ፡- ባለሙሉ ሥልጣን፣ ሙሉ ግዛት ያለው” ይላል መዝገብ ቃላቱ። ስለዚህ በጥንቱ ጊዜ መብት ማዘዝ ለሚችል፣ ከሹመቱ ጋር አብሮ የሚሰጥ ሥልጣን እንጂ ይህን ሥልጣን የሌለው ተራ ሰው የሚጋራው፣ ወይም ሰው በመሆኑ በተፈጥሮ የተጎናፀፈው ነገር አይደለም። ከመብት ጋር የተያያዘው “ዜጋ” ደግሞ በኪዳነ ወልድ ክፍሌ መጽሐፈ ሰዋስው ወግስ ወመዝገብ ቃላት ሐዲስ (1948 ዓ/ም) ሲተረጎም “ተገዢ፣ ገብር ገባር፣ ጢሰኛ ባላገር” የሚል ፍቺ ተሰጥቶታል። ዞሮ ዞሮ የተገዢነትን፣ የጥገኛነትን፣ የድኅነትን እንጂ ዛሬ የለመድነውን የዜግነት ጽንሰ ሐሳብ አይገልጽም።

²³ በየዜና መዋዕሉ ተራኪው ስለንጉሡ ሲገልጽ እሱ እያለ ስለሚናገር ነው እኔም አንቱታውን ያልተጠቀምኩት እንጂ አክብሮት መንፈጌ አይደለም።

ዘረፉ፣ የተወሰኑ ከብቶችም ዘረፉ” (ገጽ 20፣ አጽንዖት የኔ) ይለናል ተራኪው። ሱስንዮስ ግን ጭፍሮቹ በንጹሃን ሰዎች ላይ ያደረሱትን ጭፍጨፋ አይከላከልም፤ አያወግዝምም፤ ድጋፋቸውን ይፈልጋልና። ሕግ የማይገዛው፣ ሥነ ምግባር የማይገድበው ሽፍታ ነውና።

2. የደጀን ጨዋና ባለሀገር ዘራፊዎቹንና ሱስንዮስን እስከ ዐባይ ወንዝ ድረስ አሳደው የዘረፉትንም ያስጥሏቸዋል፤ የሞቱት ወገኖቻቸው ደም ደሙ-ክልብ ሆኖ ቢቀርም። በኋላ ሱስንዮስ ወደ ዘምበል ሄዶ ታላላቆቻቸውን፣ ሹሞቻቸውን በጭፍሮቹ ካሳሰረ በኋላ “በዚች በጋፋት መዲና የነበረውን ሀብትና ንብረት ሁሉ ዘረፈ። ጦርና ጋሻ ያልነበረው ሁሉ ጦርና ጋሻ አገኘ። የንጉሡ²⁴ ሠራዊት ሁሉ በልቶ ጠገበ፤ ከረሀቡም አገገመ። የጦር መሣርያና ለጦርነት የሚያግዘውን ሁሉ ያዘ። ...ከዚህ በኋላ ...የለገቦንና የአዘርን ሰዎች ወጋቸው። ከዚያም ሥፍር ቁጥር የሌለው የከብት ምርኮ አገኘ። በአጉል ውስጥ ይኖሩ የነበሩትን የገምቦና የአዘር ሰዎችን አገራቸውን ጨርሶ አጠፋ” (ገጽ 21፣ አጽንዖት የኔ)። “[ቢዛሞን ለመውጋት ሲሄድ] ... በመንገድ ላይ እያለ የሱብሊ የሚባሉትን የጋፋት ሰዎች አገኘ። ከነርሱም ብዙ ከብት ማርኮ ለስንቅ አዘጋጀ። ከሰኔ ወር እስከ መስከረም ወር ቦረን ከተባሉት ኦሮሞዎች ጋር የቢዛሞን አገር ሁሉ ፈጽሞ አጠፋ” (ገጽ 22፣ አጽንዖት የኔ)።
3. “አብራሃምን ከመጣ በኋላ በአባይ ማዶ ኗሪ የሆኑትን ድንንና ጋፋትን ሁሉ አጠፋቸው፤ አገራቸውን ለቀው ወደ ጎዣም ምድር እስኪገቡ ድረስ። ያችም አገር እስከ ዛሬ ሰው አልባና ምድረ በዳ ሆኖ ትገኛለች” (ገጽ 25፣ አጽንዖት የኔ)።
4. “ከፋሲካ በዓል በኋላ ከብዙ ሠራዊትና ከኦሮሞዎች ጋር ወደ ጎዣም ተጓዘ። ወሰን አምባ ከደረሰም በኋላ ብዙ ከብት ማረክ፤ ለዐይን እስኪያታክት ድረስ። በዚህም በወራሪው ጦር እስከ 1 ሺህ ያህል የጎጃም ተወላጆች አለቁ” (ገጽ 25፣ አጽንዖት የኔ)።
5. “በዚያን ጊዜ ብዙ የነገደ በርቱማ ኦሮሞዎች ከርሱ ጋር ነበሩ። ካማራውም አገር በደረሰ ጊዜ ያማራውን አገር ወረዳና አውራጃ ሁሉ መታ። በዚያች አገር ያለውን አምባ ሁሉ አጠፋ። የወለቃንም ምድር ሁሉ እንደዚሁ አጠፋ” (ገጽ 33፣ አጽንዖት የኔ)።

ተራኪው ከላይ የተገለጹትን የመሳሰለ በሱስንዮስና በጭፍሮቹ የተፈጸመ ተራ ውንብድና፣ የንብረት ምዝብራ፣ የሕዝብ መፈናቀል፣ የሰው እልቂትና የሀገር ውድመት ከመዘርዘር አልፎ ስለደረሰው ጥፋት ኢሰብአዊነት ወይም አግባብነት ምንም የግል አስተያየት አይሰጥም። ልክ እንደ ዘመናዊ ልቦለድ ተራኪ የተደረገውን ነገር ብቻ ዘርዘሮ የዚህን በጎነትና ክፋት ለእግዚአብሔርና ለአንባቢው የጎሊና ፍርድ የተወው ይመስላል። ስለዚህ ዜና መዋዕሉ በአንድ በኩል ሱስንዮስን እስከ ሰማይ ድረስ ሲያወድስ በሌላ በኩል ደግሞ ኢክርስቲያናዊና ኢሰብአዊ የሆኑ ተግባራቱን አብዛኛውን ጊዜ ያለምንም መዛኝ አስተያየት (evaluative commentary) በማቅረብ ከግብሩ ስለባሕርይው ምንነት በራሱ እንዲደመድም ለአንባቢው ይተዋል።

ይህ ዓይነቱ የአቀራረብ ስልት የማይታረቁ ቅራኔዎችንና ውጥረቶችን በትረካው ውስጥ ይፈጥራል። ይህ ውጥረትም ከሱስንዮስና በጭፍሮቹ ውጭ ያለውን የዜና መዋዕል አንባቢን ጎሊና የሚኮረከር በመሆኑ የባለታሪኩን ምግባር ከተራኪው ውዳሴ ጋር በሚዛን ላይ በማስቀመጥ ጥያቄዎችን እንዲጠይቅ ይገፋፋል። የሁለት ተራኪ ድምጾችን፣ አንደኛው ላይ ላዩን ፕሮፓጋንዳውን የሚነዛብን የባለውዳሴውን (ምናልባትም የንጉሡን ድምጽ?)፣ በቅኔ ዐውድ ብናየው እንደ ሰሙ አድርገን ልንተረጉመው የምንችለውን፣ ሁለተኛው ደግሞ የታፈነውንና በድርጊቶቹ ምንነት በልቦናችን (ስለምግባራቸው) የምንሰማውን፣ እንደ ቅኔው ወርቅ ተሰውሮ ለየጎሊናችን የተላለፈልንን።

²⁴ የዜና መዋዕሉ ተራኪዎች ሱስንዮስን ገና በሽፍትነት እያለም፣ በኋላም፣ “የንጉሥ ልጅ” እያሉ የሚጠሩት ሆነ ብለው ነበር። አባቱ ገራም ፋሲል እና አያቱ ያዕቆብ ባይነግሡም ቅድመ አያቱ ልብን ድንግል ነግሠው ስለነበር፣ የነገሥታት ዘር መሆኑን ለማመልከት ነው። ራሱ ሱስንዮስ “የአባቶቹ ዙፋን”፣ ንጉሥ ዘድንግልንና ንጉሥ ያዕቆብንም “ወንድሞቹ” ይል ስለነበር (ገጽ 44) ከሱ ፍላጎት ላለመጸረርና ቅቡልነቱን ላለመሸርሸርም ይሆናል። ገና ሽፍታ እያለ “ንጉሥ” በማለት የሚጠሩት ደግሞ ዜና መዋዕሉ መጻፍ የጀመረው ራሱን ካነገሠ በኋላ ስለሆነም ሊሆን ይችላል።

ሱስንዮስ ከመንገሡ በፊት ምን ዓይነት ሰው ነበረ? ከነገሥ ስራ ምን ዓይነት ሥነ ምግባር ያለው የሀገር መሪ ሊሆን ይችላል? እነዚህን የሱስንዮስን ተግባራት አይተን ራሳችን እንድንፈረድ ነው ተራኪው የሚተውልን።

“አገም ጠቀም” እንደ ትረካ ስልት

ይህ ከሰምና ወርቅ ቅኔ ጋር ያመሳሰልኩትና በተለምዶ “በአንድ አፍ ሁለት ምላስ” ወይም “አገም ጠቀም” የሚባለውን ዓይነት ዘይቤ የሚጠቀመው (በእንግሊዝኛው double-talk የሚለው) የአተራረክ ስልት ተራኪው ለትረካ በሚመርጠው ²⁵ ድርጊትና በአስተያየቱ ተዓቅቦ (withholding of commentary) ብቻ ሳይሆን በሌሎች ስልቶችም ይጠቀምበታል። ለምሳሌ ሱስንዮስ በሽፍትነቱ ጊዜ ያፈረጠመውን ወታደራዊ ጉልበትና የዙፋኑን ባይነትም አይቶ አጋጣሚውን በመጠቀም በራስ አትናቴዎስ ተባባሪነት ሌላ ንጉሥ (ያዕቆብ) በግዞት እያለ ራሱን ባነገሠበት ጊዜ የዕርቅ ድርድሩን ባፈረሱት ቁርባን እና አቂትዠር በተባሉት ዋናዎቹ የመንግሥት ሠራዊት ክፍሎችና እንደ ራስ ዘሥላሴ ባሉ ታላላቅ መኪንንት በኩል ለንጉሥነቱ ዕውቅና ይነፈገዋል። እነዚህላሴ ሱስንዮስ እንዳይበቀላቸው፣ ጥቅምና ክብራቸውንም ገፍፎ ወንድሞቹን እንዳይሾምባቸው ለግተዋልና እርቁን ያፋርሳሉ። እርቁ ከዙፋኑ አውርደውት የነበረውን የንጉሥ ሠርፀ ድንግልን ልጅ፣ ንጉሥ ያዕቆብን በዙፋኑ ላይ መልሶ ለማስቀመጥ እንዲችሉ ጊዜ ለማግኘት የዘየዱትም ይመስላል።

የእርቁን መፍረስ ሲሰማ ንጉሡን ያናወጠውን የጭካኔና የበቀል ስሜት ተራኪው በሚገልጽበት ጊዜም ይኸንኑ “በአንድ አፍ ሁለት ምላስ”²⁶ ዓይነት ዘይቤውን ተጠቅሞ የጥፋቱ አድማስ ምን ያህል እንደሚሆንና የሕዝቡን እርምጃ በማጎዳገት በተዘዋዋሪ ይነግረናል፤ እንዲህ ሲል፡-

ንጉሡም ተቆጣ በጌምድርን ፈጽሞ እንዲያጠፏት ከብዙ የአሮሞ ተዋጊ ሠራዊት ጋር ተዋጊዎችን ላከ። ሁለት ሦስት ጊዜ መላልሰው እንዲያጠፏትም ትእዛዝ ሰጠ፤ “በክፋተኞች ምክንያት ምድር ትጠፋለች አገርም ትወድማለች” እንደተባለ። በጌምድርን ያጠፏት ዘንድ ተዋጊዎችን የላከበትም ምክንያት ጨዋ የተባሉት ሠራዊት ገብተው ይሰፍሩባት ዘንድ ነው። በዚያች ሀገር ውስጥ የሚኖሩ ሰዎች ሁሉ፣ የልጆቻቸውን መገደል፣ የባልንጀሮቻቸውን ማለቅ፣ የሚስቶቻቸውን መማረክ፣ የገንዘባቸውን መውደምና የከብቶቻቸውን መጋዝ ባዩ ጊዜ፣ እነርሱም ከዱት፣ እንቢ አንታዘዝም አሉት። አነጋገራቸውም ሁለት ምላስ ሆነ። አንድ ጊዜ “እንገባልሃለን ለመንግሥትህም እንገባልሃለን”፣ በሌላ ጊዜ ደግሞ “አሻፈረን” አሉት። በዚህ ምክንያት የሚያጠፋቸው ሆኗል (ገጽ 48፣ አጽንዖት የኔ)።

ከዚህ ጥቅስ የምንረዳው ሱስንዮስ በበጌምድር ላይ ውድመትን የሚያዘጋጅላት ለበቀል ብቻ ሳይሆን ተቃውሞ እንዳይነሳበት ሀገሩን ቢቻል ከየትኞቹም ሊጸራሩት ከሚችሉ ኃይሎች አጽድቶ ጨዋ የተባሉትን የሱን ታማኝ ሠራዊት አባላት ለማስፈርና ሥልጣኑን ለማደላደል ጭምር ነው። ተራኪው ይህን የሱስንዮስን ጭካኔና ለበቀል መነሳሳት ስለሚያውቅ እንዲህ በማለት በተዘዋዋሪ ይጎንጠዋል፡- “በዚያ ወራት ሠራዊቱ በጌምድርን ያጠፏት ዘንድ ከመላኩ አስቀድሞ በእነዚህ ሳለ ንጉሡ ከባድ የዐይን ሕመም ታሞ ነበር። ይቺም ከባድ የዐይን ሕመም በእግዚአብሔር የታዘዘች ቅጣት ናት፤ መንግሥትና ክብርን ስላገኘች እንዳይመካና እንዳይታበይ። እግዚአብሔር የወደደውን ይገሥፀዋል’ እንዲሉ” (ገጽ 48፣ አጽንዖት የኔ)። ተራኪው ይቺን በማስጠንቀቂያ ስም የተለሳለሰች

²⁵ የሚተርኩትን ፍሬ ነገር በአብዛኛው ራሳቸው ጸሐፊዎቹ እንደሚመርጡም አባ ምህርካ ድንግል፣ አሳዥ ጢኖ፣ እና 3ኛው ተራኪም በተደጋጋሚ የታሪኩን አቅጣጫ (story line) ሲቀይሩ ወይም ለሚፈልጉት ጉዳይ አጽንዖት ሲሰጡ ከሚያቀርቡት ምክንያት እንረዳለን። ለምሳሌ በምዕራፍ 85 መደምደምያ የትረካ ስትራቴጂውን ምንነት ተራኪው እንደሚከተለው ይገልጻልናል፡- “ትንንሽና ጥቃቅን ነገሮችን እንደ ዕለት ውሎና ጉዞ የመሳሰሉትን ግን ጥቅም ስለሌላቸውና በውስጣቸውም የሚያስተላልፉት ቁም ነገር ስለሌላቸው ትልልቅ ቁም ነገሮችንና ጥሩ ጥሩ ታሪኮችንም ለመጻፍ ጊዜ እንዳይፈጅብን ተውናቸው። በዚህ ታሪክ መጽሐፍም አልጻፍናቸውም፤ ወደአልደረስንበት ለመድረስ እንቸኩላለንና” (ገጽ 223)።

²⁶ ዘይቤውን የተጠቀምኩት ተቃርኖን፣ ሕብር ትርጉምን ለመግለጽ ነው። እንግሊዝኛው አባባል (double-talk፣ አንዳንዴም double-speak) በሥነ ጸሐፍት ውስጥም ሆነ ከዚያ ውጭ አንድ ሰው ከተናገረው የተለየ ሐሳብ እንዳስተላለፈ ለመግለጽ የተለመደ ስያሜ ነው።

ሒስ ብቻ አያቀርብም። ንጉሡ ከጭካኔ ተግባር ሲታቀብ ወይም ላለመፈጸም ሲወስን ተራኪው ወዲያውኑ በግልጽ እርምጃውን/ውሳኔውን በማወደስ የአገም ጠቀም ስልት አስተያየቱን ይሰጣል። ለምሳሌ እነ ራስ ዘሥላሴና ቁርባኖች ዐባይ በረሃ ድረስ ሱስንዮስን ሊወጉት በመጡበት ጊዜ ሁለቱ ሠራዊቶች ሊጨፋጨፉ ሲፋጠጡ “ንጉሡም ያን ጊዜ ‘ለምን ሰው ይሞታል? ለምንስ በከንቱ የሰው ደም ይፈሳል?’ ሲል ተገቢ የሆነ መልካም ምክርን መከረ። መክሮ ከጨረሰ በኋላ ጥልን ከልቡ አስወገደ” ይለናል (ገጽ 50፣ አጽንዖት የኔ)። ይህች አስተያየት በጦረኛው ንጉሥ ብዙ ያልተለመደችና የተራኪውን እውነተኛ እሴት የምትፈነጥቅ ትመስላለች። ምክንያቱም እንደዚህ ዓይነት የሰላም አማራጭን ማስቀደም፣ ለሰው ሕይወት ዋጋ መስጠትን የመሰሉ አቋሞች በሱስንዮስ ብዙውን ጊዜ ስለማይዘወተሩ ነው፤ በተለይም በሥልጣኑ የመጣን ነገር በሚመለከት። አልፎ አልፎ ግን በመንግሥቱ ላይ በማመፅ ተወንጀለው የሞት ፍርድ የተፈረደባቸውን የቅርብ ሰዎቹን (ለምሳሌም ራስ አትናቴዎስን፣ ወንድሙን ራስ የማነ ክርስቶስን፣ ሚስቱን እስክንድራዊትን) የሞት ፍርድ በመሻር በግዞት ብቻ ሲቀጣቸው (ገጽ 130-133)፤ ወይም ግብር ባለመከፍላቸው ተወግተው ከተረፉት ውስጥ በምርኮ የተያዙት የሽናሻና የለግ ሰዎች ምሕረት ሲጠይቁት የሞት ቅጣቱን ሲምራቸው (ገጽ 101-102) ይታያል። የዚህች የይቅርባይነት ባሕርይ ግን ሥር ያልሰደደች መሆኗን ጎጃም ነጋሽ ክፍሎ በንጉሡ ላይ በማሄር ወንጀል ሞት ሲፈረድበት አንገቱ በሰይፍ እንዲቀላ ንጉሡ ከማዘዝ አልፎ ልብሱ ከራሳው ላይ እንዲገፈፍና ጃንደረባነቱን የተሰበሰበው ሰው እያየ እንዲሳለቅበት ከመፍቀዱ እንረዳለን፤ ክፍሎ በልጅነቱ ብልቱ በኦርሞ ተዋጊዎች ተሰልቦ ነበረና (ገጽ 135)።

ንጉሥ ሱስንዮስ ብዙ ጊዜ ሰላምንና እርቅን የሚቀበለው በሌሎች ላይ መከራና እልቂት እንዳይመጣ ለመከላከል ሳይሆን አንድም የኃይል ሚዛኑ ሲያግደረድረው፣ አሊያም ሌሎች ተንበርክከው እጅ ሲሰጡና ሲገቡሩለት ብቻ ነው። እግዚአብሔር ዘውድ ሰጠኝ ቢልም በኃይል እንዳገኘው ሁሉ በኃይል ካልተገደደ በቀር ከዙፋኑ እንደማይወርድም ልቦናው አይክደውም። ለዚህም ነው ቁርባኖች እናቱን ሐመልማልን አማላጅ ልከውበት ዙፋኑን ከሱ በፊት ነግሦ ለነበረው ለያዕቆብ እንዲለቅና (ወጣቱን ያዕቆብ እንደ አሻንጉሊት ዙፋን ላይ አስቀምጠው በሱ ስም ሲገዙ ስለነበረ) እሱ ግን በሥሩ ሆኖ ሌሎች ሀገሮችን እንዲገዛ ሲጠይቁት “ልዑል ባሕርይ ከሆነው ከእግዚአብሔር የተቀበልኩትን መንግሥት እተው ዘንድ አልችልም፤ ከሰው የተቀበልኩት አይደለም፤ ያለውጊያና ያለጦርነት በሰው ትእዛዝ መንግሥቱን ዘውዴን ብተው ለሚሰማው ሁሉ የሚያሳፍር አይደለምን? ከኔታችን የተቀበልኩትን የሚያስደነግጠኝ ሳይኖር ብተውስ አያሳፍርምን?” የሚለው (ገጽ 57፣ አጽንዖት የኔ)።

የሱስንዮስ የሥዩመ እግዚአብሔርነት መከራከሪያ የመጣችው ኃይሉ መፈርጠሙን፣ ዙፋኑ ባዶ መሆኑን ካረጋገጠ በኋላ መሆኑን ገና ከመንገሡ በፊት የዘውድ ምኞት እንዴት እንዳደረበት ተራኪው ከሚነግረን እንረዳለን፡- “ያገራቱ መኳንንት ብቻቸውን አገራቱን እንደመሩና በላያቸውም ላይ ንጉሥ እንደሌለ ባየ ጊዜ፤ ይህ ለመዋጋት ጨካኝ ልብና ደፋር ጎሊና ያለው የንጉሥ ልጅ የመንግሥት ቅንፃት ያዘው” (ገጽ 42፣ አጽንዖት የኔ)። “የቅንፃቱ” መነሻም የፖለቲካ አጋጣሚው ምቹነት ስለመሆኑ ሱስንዮስ ራሱ ለራስ አትናቴዎስ በላከው መልእክት ላይ አይክድም፤ እንዲህም ይላል፡- “ያባቶቼ ዙፋን ባደዋን ነችና ያለንጉሥም ቀርታለችና እንሆ መጥቻለሁና ተቀበለኝ፤ አንዱን ወንድሜን ያለበደል ሻሩት፤ ሁለተኛውንም ያለፍርድ ገደሉት። ከዚህ በኋላስ እኔን ልታነግሠኝ ይገባል። መጀመሪያ መንግሥትን አልፈለግሁም ነበር። ያባቶቼን ጉልት ከሸዋ ግዛት ጋር ፈለግሁ እንጂ፤ በሕይወት እያለሁ በርሻ ሥራ ራሴን በማስተዳደር እኖር ዘንድ” (ገጽ 44፣ አጽንዖት የኔ)።

ምንም እንኳን ከራስ አትናቴዎስ ውጭ በንጉሥ ዘድንግል (1596-1597 ዓ/ም) ጊዜ የነበሩት ሌሎች መኳንንትና የመንግሥት ሠራዊት ባይቀበሉትም ሱስንዮስ አንዴ ራሱን ካነገሠ በኋላ ባንድ በኩል ጦሩን በሌላ በኩል የሥዩመ እግዚአብሔርነትን ወገ-አምነት (myth) ጨብጦ ሥልጣኑን ከሚቀናቀኑት ጋር መፋለም ይጀምራል። የሮማ ካቶሊክ እምነት በሀገሪቱ የበላይ እንድትሆን ከማወጅ አልፎ ሃይማኖታችንን አንለውጥም ያሉትን በጎራዴ ሊያሳምን ሲነሳ ደግሞ በከፍተኛ ሥልጣን ላይ ያስቀመጣቸው የቤተሰቡ አባላት፣ ለምሳሌም ወንድሙ ራስ የማነ ክርስቶስ፣ የልጁ ባለቤት የሆነው የልዮስ፣ እና ሌሎችም እንደ ክፍሎና ሠርፀ ክርስቶስ ያሉት ታላላቅ ባለሟሎቹ ጭምር ይከዱታል፤ መነኮሳቱም ሕዝቡን ያሳምፁበታል። ይህ ሁኔታ ከኦርሞው ወደ ሰሜን እስከ

ጎጃምና ትግራይ መስፋፋት፣ ከአገራችን ማመፅ፣ ከዙፋን ይገባናል ባዮች መበራከት ጋር ተዳምሮ የንጉሥ ሱስንዮስ አገዛዝ በግራኝ አህመድ ወረራ የደቀቀችውን ሀገር መልሶ ወደ ጦር አውድማ ይለውጣታል።

ወረራ፣ ዝርፊያ፣ የሕዝብ እልቂት፣ የሕዝብ መፈናቀልና ሰቆቃ፣ የሀብት ውድመት እስከ ንጉሥ ሱስንዮስ ዘመን መንግሥት ማክተሚያ ድረስ የማያባራ ክስተት ይሆናል። ንጉሡ ራሱ ለዘመቻ ሲሄድ ደመወዝ-አልባ ሠራዊቱ የደረሰበትን አካባቢ እህል እንዲዘርፍና እንዲመገብ፣ ለስንቅም እንዲይዝ፣ የተረፈውንም ከነመኖርያ ቤቱ በእሳት እንዲያቃጥል ያዛል። በአንጎት ላይ በተደጋጋሚ እንደደረሰው (ገጽ 179፣ 182)። በጎተራ ያለው እህል ሲዘረፍ፣ በእርሻ ላይ ያለው ሰብል ሲቃጠል፣ መጠለያ ቤትም አብሮ ሲጋይ፣ የሚታረስበት በሬና የወተት ላም ሲወሰድ በተራው ሕዝብ ላይ ድምር ውጤቱ መፈናቀል፣ ረሀብ፣ ሞት ነው። ለአቅመ አዳም የደረሰው ደግሞ ሲገደል፣ ከሞት የተረፈው ሴት ወንድ ሳይል ለምርኮ ሲዳረግና ለጦር ባለሟሎችና ለመሳፍንቱ ባርያና አገልጋይ አንዲሆን ሲከፋፈል ቀዩዋ ሰው-አልባ ምድረ በዳ ትሆናለች። ለዚህ ነው ተራኪው ሱስንዮስም ሆነ ሌላ ወራሪ ኃይል አንድን ሀገር በጦር ባጠቃ ቁጥር “ሀገሩን አወደመ”፣ “ፈጽሞ አጠፋ” እያለ በጥቅሉ የሚገልጸው። የዚህ ዓይነቱ ገለጻ ጥቅል በመሆኑ ግን የጥፋቱን ወይም የኃጢአቱን ክፋትና ስፋት ስለሚሸፋፍን የጭካኔውን መጠን ለአንባቢው ምናብና ፍክራ ይተወዋል።

ሱስንዮስ ከነገሠ በኋላ ለተቃዋሚዎቹ አልፎ አልፎ ምሕረትን ቢያደርግም፣ ስለሸፍትነቱ ጊዜ በቀረበው ታሪክ ውስጥ ያልተገለጹና ከበሬቱ የክፉ፣ ተራኪው “አረመኔ” ከሚላቸው ወገኖች ድርጊቶች የማይለዩ ኢሰብአዊ እርምጃዎችን መውሰድ ያዘወትራል። ከነዚህ ውስጥ ለዓይነት ያህል ጥቂቱን እንግለጽ፡-

1. ቁርባኖች ወጣቱን ንጉሥ ያዕቆብን (በ8 ዓመቱ ከ1589-1596 ዓ/ም፣ ከተጋዘበት ሲመለስ ደግሞ ከ1597-1599 ዓ/ም) እንደገና ካነገሡ በኋላ ንጉሥ ሱስንዮስን አንግሦት የነበረው ራስ አትናቴዎስ ጦርነት በሁለቱ ነገሥታት መካከል እንዳይኖር ወደ ዐማራ አገር (ዐማራ ሳይንት፣ ደቡብ ወሎ) እንዲሸሽ የምክር ደብዳቤ በመልእክተኛ ሲልክለት ንጉሥ ሱስንዮስ “አንተ የነገር አቅጣጫና የጦርነት ስልት የማታውቅ አንተ ድዳና ደንቆሮ ሆይ! የኔ ወዳጅ መስለህ የሽንገላና የተንኮል ምክር ትመክረኛለህን? ... ከእንግዲህስ ከጎጃም ወደ ሌላ ሀገር አልሄድም፤ እግዚአብሔር የሚያደርገውን እስካይ ድረስ። ይህን ነገር በቁርጥ ተናግሮ፣ የመልእክተኛውን ሁለት ጆሮ ቆርጦ፤²⁷ የነገረውን ነገር መልሶ ለጌታው ለራስ አትናቴዎስ እንዲነግረው መልሶ ላከው” (ገጽ 67፣ አጽንዖት የኔ)። “ቀና ፍርድ የሚፈርድ፣ ዐመፅን የሚጠላ፣ ከክፋት የራቀ” ተብሎ ሰብዕናው ሲሞካሽ የነበረው ንጉሥ ለዙፋን ያበቃውን አረጋዊና የዋህነቱን የመሰከረለትን ሰው ስለመስደቡም ሆነ ምንም ጥፋት የሌለበትን መልእክተኛ ጆሮዎች ስለ መቁረጡ²⁸ ተራኪው ምንም አስተያየት አይሰጥም። ንጉሥ ያዕቆብና ንጉሥ ሱስንዮስ ተዋግተው ያዕቆብ ሞቶ ሱስንዮስ ድልን ሲቀዳጅ ምሕረትን ለመማጸን ወደ ቤተ ክርስቲያን ሸሽቶ ለተጠጋው ለራስ አትናቴዎስና ለተረፈው የያዕቆብ ሠራዊት ምሕረት ያደርጋል። በዚህን ጊዜ ተራኪው “ድል አድራጊነት የሱ እንደሆነች ካወቀ በኋላ ከጦር ሜዳው ከተረፈው አንድም ሰው እንዳይነኩ ትእዛዝ ሰጠ። ምሳሌ የማይገኝላት የገዥነት ርኅራኄ፣ ጎብኝታዋለችና፤ ይህችውም ሊደረስላት የማይችል የአባት ርኅራኄ፣ የእናት ችሎታ ናት። በዚህም ሥራው እጅግ ተመሰገነ። ታላቅ አድናቆትም አገኘ” (ገጽ 70፣ አጽንዖት የኔ) በማለት ውዳሴውን ያሻገረው ያደቀው። የንጉሡን ዕድሜ እግዚአብሔር

²⁷ ፍትሐ ነገሥት ስለመልእክተኞች አያያዝ በአንቀጽ 44 ቁ. 1547 ላይ የሚከተለውን ይደነግጋል፡- “ዳዊት ለሳኦል ዘሮች እንዳደረገው ሁሉ ከእርሱ አስቀድሞ ለነበረው ንጉሥ ልጆች መልካም ይሥራ። (2 ሳሙ. 9፡-1-13)። ዳግመኛም ለንጉሥ መልእክተኞች መልካም ይሥራ። ክፉም አያድርግባቸው። የአሞንን ንጉሥ ያገኘው መከራ ተግሣጽ ይሁነው። በመልእክተኞቹ ላይ ክፉ በሠራ ጊዜ እግዚአብሔርም በእርሱ ላይ ድል መካካትን ሰጠው። (2 ሳሙ. 10፡ 4-16)።” (ገጽ 382)

²⁸ ከንጉሥ ዐምደ ጽዮን (1307-1336 ዓ/ም) ዝርያ አለው የተባለው ዘኔዎስ በቀላ ሹም አውሳብዮስ አማካይነት ከተጋዘበት አምባ በመውረዱ ተይዞ በቀረበበት ጊዜም ንጉሥ ሱስንዮስ እንዲሁ ሁለት ጆሮዎቹን አስቆርጦት እንደነበር ተራኪው ይነግረናል (ገጽ 78)። ጆሮ የሚያስቆርጠው አካሉ የጎደለ ሰው አይነግሥም ስለሚባል የዙፋን ተቀናቃኝነቱን በዚህ ስልት ለማስቀረት ሳይሆን አይቀርም።

እንዲያረገግምለት፤ የሚገባበትን ሥልጣንም እንዲያጎናጽፈው “የኦርቶዶክሳውያን ኦብያተ ክርስቲያናትን ያጸና ዘንድ፤ የአረማውያንን ኦብያተ ጣዖታት ሁሉ ያፈርስ ዘንድ፤ በእውነት ያለሐሰት” (ገጽ 71፤ አጽንዖት የኔ) በማለት ከሚያደርገው ተማጽኖም በዚህ ወቅት ተራኪው የነበረውን እምነትና እሴት²⁹ ምንነት እንረዳለን። ተራኪው ንጉሠ ክፉ ሲሠራ ዝምታን፤ በጎ ሲሠራ ደግሞ ውዳሴን ማቅረብ ዓይነተኛ የትረካ ስልቱ ከመሆን አልፎ የሱን የኅሊና ሚዛንም ብዙውን ጊዜ ያንጸባርቃል። ስለዚህ ሁሉንም ውዳሴ በአንድ ጎራ ከቶ ንጉሡንና አጫፋሪዎቹን መሸንገያ አድርጎ መተርጎም አያስኬድም፤ ከፊሉ ውዳሴ በጎ ሥራና ምግባርን ማበረታቻ ነው። የተራኪውን አለፍ አገደም ሒስም ማለዘብያ የዲፕሎማሲ ዘዴ ተደርጎ ሊወሰድ ይገባል። የነገርን ብልት የሚያውቅ አንባቢ ደግሞ ጭካኔ በገነባቸው ድርጊቶች መካከል ጣልቃ ገብተው የሚቀርቡ ውዳሴዎችን እንደሰላቅ ስልትም ሊፈክራቸው ይችላል።

2. ንጉሥ ሱስንዮስ የተወደሰችለት ርኅራኔ በየቦታው ወረራ ከሚያደርጉት ኦርቶዶክስ ጋር ሲዋጋ አትጎበኘውም፤ እነሱ የወረሩትን መዝብረው፤ የገደሉትን ሰልበው፤ ያገኙትን ሴትና ልጆች ማርከው፤ መንደሩን አጋይተው፤ ከብቱን ነድተው ስለሚሄዱ እሱም በነሱ ላይ አፀፋውን ሲመልስ ጭካኔው ገደብ የለውም፤ የወረራው ሰለባ የሆነውን ሕዝብ ጩኸት ያስታግስለታልና። ኃይለኛና የጦር ስልት ዐዋቂ የተባለውን ሊበንን ወግቶ ድል ባደረገው ጊዜ ብዙ ኦርቶ ተፈጆ፡- “ከሞተው ብዛት የተነሳ ባሕሩ ደም እስኪሆን ድረስ” ይለናል ተራኪው። “ያንጊዜ ከንጉሥ ወገን ኦርቶ ያልገደለና ቸብቸቦ ቆርጦ ያላመጣ የለም። የኦርቶዶክስንም ቸብቸቦ (ራስ) ንጉሡ ባለበት ቦታ ዙርያ እንደ ድንጋይ ከመሩት” (ገጽ 79)። ተራኪው ስለ ራስ መቁረጥ ምንም አስተያየት ሳይሰጥ ስለተገኘው ድል ግን ለእግዚአብሔር ምስጋና ያቀርባል።³⁰ ምናልባት ራስ ቆርጦ ግዳይ መጣል በሁለቱም ወገን ተዋጊዎች ዘንድ የተለመደ የጦር ባህል³¹ ስለሆነ ይሆናል። ይህ ዕጣ ግን ለአገራችንም፤ ከድተው በንጉሡ ላይ ላመፁ መኳንንትም ተርፏል (ገጽ 81)። ጉና አምባ አካባቢ ለወረራ ከመጣው የኦርቶ ኃይል ጋር የንጉሡ ሠራዊት ጦርነት በገጠመ ጊዜ ኦርቶው ሲሸሽ ንጉሡ “ወደ እግዚአብሔርም ቢጮሁ አልሰማቸውም፤ በነፋስ ፊት እንዳለ ትቢያም እፈጫቸዋለሁ፤ እንደ ሜዳ ጉድፍም እረግጣቸዋለሁ” ሲል እንደ ተገዘተው ሠራዊቱ ተከትለዋቸው “አንድም ሳያስቀሩ ገደሏቸው” ይለናል ተራኪው (ገጽ67)። ከዚያም ተዋጊዎቹ የኦርቶውን ራስ ከፊቱ ይከምራሉ።

²⁹ በያዕቆብ ላይ ድልን ካገኘ በኋላ ሱስንዮስ ወደ ንጉሥ ሠርዐ ድንግል (1555-1589 ዓ/ም) ባለቤት ወደ እቴጌ መለክ ሞገሳ (ማርያም ሥና) ሄዶ ይጠይቃል። እሷም “የምክር ቃልም አሰማችው፤ ‘ለሁሉም ደግ ሁን’ ስትል” (ገጽ 72፤ አጽንዖት የኔ)። ነገር ግን እንደ ተክለ ጻድቅ መኩሪያ ያሉ ምንጮች የሄደው ይቅርታን ሊጠይቃት (ልጇን ንጉሥ ያዕቆብን ስለገደለ?) እንደሆነና እሷም የልጇቿን ባለቤቶች (ራስ አትናቱዎስንና ራስ ክፍለዋህድን) እንዳያስራቸው፤ ከማዕረጋቸው እንዳይሸራቸው፤ ሀብት/ጉልታቸውንም እንዳይካባቸው፤ እሷም ስትሞት ባላገኘችው በማህደረ ማርያም ቤተ ክርስቲያን እንዲቀብራት ቃል አስገብታው ነው ይቅርታ ያደረገችለት ይሉናል (ተክለ ጻድቅ መኩሪያ 1953፤ ገጽ 252)። ተራኪው ለምን ይህን መረጃ አስቀርቶ ምክሯን ብቻ ነገረን? ተራኪው ለንጉሡ የሚመኘውን ሰብዕና ለመግለጽ ወይስ ንጉሡ ሌላው ጉዳይ እንዳይገለጽ ስለከሰከለ? ከታሪክ ተመራማሪዎች መልስ የሚሻ ነው።

³⁰ የመረዋ ኦርቶ ወገን የሆኑ ሦስት ጎሣዎች ኃይላቸውን አስተባብረው በጌምድርን ሊወሩ ነውና ድረስልን ብሎ ወንድሙ ደጃች ሐፊ ክርስቶስ ደብዳቤ በጻፈለት ጊዜ ንጉሡ ሠራዊቱን አሰልፎ ውጊያው ተካሄደና ኦርቶዶክስ ድልን ተቀዳጁ። “ከሰዎች እልቂት ብዛትም የተነሣ በንጉሡ ከተማ ሰቆቃና ለቅሶ የሌለበት የለም” (ገጽ 88) ይላል ተራኪው። ምክንያቱም በጦር ሜዳ ብቻ ሳይሆን በአንፍራዝ አካባቢ ያለውን ሀገር ወራሪው ስላጠፋ፤ ከጎረባ እስከ ጭኸራ ያለውንም ስላጠፋና የንጉሥ ያዕቆብን ከተማ ቆጋን ስላቃጠለ፤ ይህን ሽንፈት መነሻ አድርጎ ተራኪው ንጉሥ ሱስንዮስን በተለመደው የሰላች ስልቱ ክፉኛ ይተቸዋል። “ይህ የንጉሡ ድል መሆን ከእግዚአብሔር የታዘዘ ቅጣት ነው። ጠቢቡ ሰሎሞን በመጽሐፍ ‘እግዚአብሔር የሚወደውን ይገስፀዋልና’ ብሎ እንደተናገረ። ይህ ንጉሥ ሥልጣን ሰገድ ከነገሠበት ጊዜ ጀምሮ ይህ ነገር እስከደረሰ ጊዜ ድረስ በጠላቶቹ ላይ ብዙ ጊዜ ድል አድርጓልና። ...ይህ ሁሉ ድል የንጉሡን ልዕና ወደ ትዕቢትና ወደ ትምክህት ሳያደርሰው አልቀረም” (ገጽ 89፤ አጽንዖት የኔ)።

³¹ ግራኝ አህመድ የፖርቱጋል ወታደሮች መሪ የነበረውን የዶን ክርስቶፎ ዳጋማን ራስ በሕይወት እያለ እንደቆረጠው (ገጽ 200)፤ ፔድሮስ ሎዎን የተባለ የክርስቶፎ አሸከር ደግሞ ግራኝን ተኩሶ ካቆሰለው በኋላ በተራው ራሱን እንደቆረጠው (ገጽ 202)፤ እንዲሁም ከሐረር የመጣው በጉር መሐመድ የሚመራው ወራሪ ጦር የገደላቸውን የዐቤ ገላውዴዎስን (1533-1551 ዓ/ም) ራስ ቆርጦ በሐረር በር ላይ መስቀሉን (ገጽ 210) አቶ ተክለ ጻድቅ (1953 ዓ/ም) በታሪክ መጽሐፋቸው ጠቅሰዋል። ያኔ የገደሉትን ጠላት ራስ በመቁረጥ ግዳይ መጣል የተለመደ ባህል ቢሆንም በሕይወት ያለን ሰው ራስ መቁረጥ ግን የከፋ የጭካኔ ሥራ መሆኑን አያስቀረውም።

እንደትናንትናው ብዙ ተራራዎች ሠሩ። ንጉሡም ቸብቸቦውን ሁሉ በዙሪያው እንደተጋረደ መጋረጃ ድንኳኖቹን ያዞሩ ዘንድ አዘዛቸው። በስድስት ንብርብርም (ድርብርብ) አዞሩት። ንጉሡም ሎሌዎቹን የኦሮሞውን ራስ ቁጠራ አሳቸው። እነዚያ የታዘዙትም መቁጠር ጀመሩ። በመካከልም አንድ ሺ አምስት መቶ ያህሉን ከቆጠሩ በኋላ በተሳሳቱ ጊዜና ቁጥሩን ባላወቁ ጊዜ በአላማው እንጨት የንጉሡን ድንኳኖች እየዞሩ እንደካብ ሰፈሩት። ንጉሡም በሰቀላው ዙርያ የኦሮሞው ራስ ስለሞላ ሰዎች የሚቆሙበትና የሚቀመጡበት ቦታ እንደታጣ ባዩ ከዚያ ምድር ተነሳ (ገጽ 168)።

ይህ ሁሉ ፍጅት ድል ተመተው በሽሽት ላይ በነበሩ ሰዎች ላይ መፈጸሙ አስፈላጊ ነበር ወይ? የሚለውን ለመረዳት ያኔ የነበረውን የሁለቱንም ወገኖች የጦርነት ባህልና እሴት ለማያውቅ የዛሬ አንባቢ ይከብዳል። ግን ጭካኔ ከጀግንነት ተለይቶ እንደማይታይ የ16 ዓመቱ የንጉሡ ልጅ ፋሲለደስ ሦስት ኃያላን የኦሮሞ ተዋጊዎችን በመግደሉ “በትጋቱና በጭካኔው፣ ስለትግሉም፣ የውጊያውንም ሰልፍ ስለአሳመረ አደነቁት” (ገጽ 167) ይለናል ተራኪው። የዚህ ዓይነት ፍጅት እየተደጋገመም ከዚህ በባሰ ሁኔታና ብዛት ይፈጸማል። ለምሳሌ ንጉሡ ከጎጃም ድል በኋላ ወደ ፎገራ ሄዶ ከሰፈረበት ጊዜ ጀምሮ እስከ ሠላሳ አምስት ቀናት ድረስ በኦሮሞ ላይ የዘመቱት ወታደሮቹ ቸብቸቦውን ማምጣት እንዳላቆሙ ተራኪው ይነገረናል (ገጽ 171)። በዚህ ዓይነት በኦሮሞዎች ላይ የተገኘው ድል የንጉሡን ክብርና ሞገስ ከፍ እንደሚያደርገው “በዚያን ጊዜ የንጉሡ ነገሥት ሥልጣን ሰገድ የመንግሥቱ ሰዎች ሁሉ ስለትጋቱና ስለመዋጋቱ፣ አገርን ስለማዳኑና ከኦሮሞ ስለመታደጉ ፈጽሞ አደነቁት፣ እጅግም ወደዱት” ሲል ተራኪው ከሚገልጸው እንረዳለን (ገጽ 171)። ያ የተከመረ ራስ ከተገደለ ወይም ከቆሰለ ተዋጊ ላይ ስለመቆረጡ ትኩረት ተሰጥቶት አይነገረንም። ንጉሡም የተከመረውን ቸብቸቦ ሲያይ፣ የማንም ቢሆን፣ የቱንም ያህል የበዛ ቢሆን አይሰቀቅም። የኦሮሞም ሆኑ የሌላ ማኅበረሰብ አባላት ለሥልጣኑና ለመንግሥቱ በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ አደጋን እስከጋረጡ ድረስ ያው እንደ ጠላቱ ስለሚያያቸው መሞታቸው እንጂ የአሚሚታቸው ሁኔታ ለንጉሡ ቁብ አይሰጠውም። ለምሳሌ ያዘመታቸው ሠራዊት አባላት አምፀው የነበሩትን አገዎች ገድለው፣ ራሳቸውን ቆርጠው በማምጣት በፊቱ ግዳይ በጣሉበት ጊዜ “በነዚህ አረማውያን እልቁትም ንጉሡ ተደሰተ” ይላል ተራኪው (ገጽ 100፣ አጽንዖት የኔ)። ተራኪውም ቢሆን ሰው ከሞተ በኋላ አካሉ ሰብአዊ ክብር ሊነፈገው እንደማይገባ አይጠቁምም።³²

- 3. ክርስቲያኑ ንጉሥ ከራስ መቁረጥ ያላነሰ ሌላ ኢሰብአዊ እርምጃ እንዳስወሰደ ተራኪው “ከዚህም የድል ሁኔታ በኋላ ንጉሡ ነገሥት ሥልጣን ሰገድ የተያዙትን ኦሮሞዎች አባለዘራቸውን ይነቅሉ ዘንድ፣ አፍንጫቸውንና ጆሮአቸውንም ይቆርጡ ዘንድ አዘዙ። ጠለታና ገበር ለሆኑትም መልካም ሽልማትን ሽለማቸው። ብልታቸው የተነቀለባቸውን ኦሮሞዎችና የተሸለሙትን ጠለታዎችም ወደ ቤታቸው ላካቸው። ስለዚህም የኦሮሞ ወገን ሁሉ እጅግ አዘዙ”³³ (ገጽ 171፣ አጽንዖት የኔ)። አሁንም ተራኪው ስለ አካል ቆረጣው ሥነ ምግባር ምንም አስተያየት አይሰጥም። የሰቆቃው ስለባዎች ጉዳት በበቀል የተቃኘ በመሆኑም

³² ይህ በአስከሬን ላይ የመጨከን ተግባር በንጉሥ ሱስንዮስ የተወሰነ አይደለም፤ እንደ ባህል የተንሰራፋ በመሆኑ የጦር አበጋዞቹም በስፋት ይፈጽሙታል። ለምሳሌ የናኤል በሃይማኖት ለውጥ ምክንያት በንጉሡ ላይ ባመፀ ጊዜ ሲገደል ራሱና እጁ ለግዳይ ይቆረጣል። ራስ መልክክ ክርስቶስም የዚያን ዓመፀኛ ራስ “ዓላማ በሚሰቀልበት ረጅም እንጨት ሰቅሎ ያን በሥጋውና በአጥንቱ ምትክ ሣር የተሞላበትን የናኤልን የራስ ቅል ወደ ንጉሡ አደረሰው። ሥጋውንና አጥንቱን ግን እንዳይሸትና እንዳይከብድ ጣሉት። ንጉሡም የናኤልን ራስ አይቶ ከወገኖቹ ጋር እጅግ ተደሰተ።” (ገጽ 193) የሚል እናነባለን። እንደዚህ በሃይማኖት ለውጥ ምክንያት በንጉሡ ላይ ያመፀው ወልደ ቅብርያልም በተገደለ ጊዜ “ራስ ሥዕለ ክርስቶስ የራሱን ቆዳና ጤሙን ለንጉሡ ነገሥቱ በሰሜን ሳለ ላከለት። ንጉሡም ደስ አለው” ይለናል ተራኪው (ገጽ 209፣ አጽንዖት የኔ)። ስለዚህ የድርጊቱ ኢሰብአዊነት ደረጃ አረማዊ በተባሉት ወገኖች እና ክርስቲያኖች በተባሉት መካከል ልዩነት አልነበረውም።

³³ ይህን ታሪክ የሚተርክልን አዛዥ ጢኖ ራሱ ኦሮሞ ነው። እነ የናኤል በሃይማኖት ለውጥ ምክንያት በንጉሡ ላይ ዐምፀው ድል ከተመቱ በኋላ ወደ ኦሮሞዎች በተጠጉ ጊዜ ገድለዋቸው “እንደ ኦሮሞ ሥርዓትም ስለባቸው” (ገጽ 195) ይለናል ተራኪው።

ገዢው ለሁሉም እንዳልሆነ ግን ይጠቁመናል። በኦሮሞው ማኅበረሰብ ላይ በቤተሰብ ደረጃ በፍጅቱ የደረሰውን ጉዳት ተራኪው ሲገልጽም “በዚያን ጊዜም የወሎ፣ የጅሌ፣ እና የከረይም ሁሉ በቤታቸው ውስጥ የሚወርስ ወንድምና ዘመድ በታጣ ጊዜ ሚስቶቻቸውን ባዕዳን (ሌሎች) ኦሮሞዎች እንደወረሱ ወራ ሰማን” ይላል (ገጽ 171)። በኦሮሞው ወረራ ጊዜ ወላጆቻቸው ሲፈጁ እነሱ በምርኮ ተወስደው፣ በእነሱ እጅ አድገው በኋላ በሌላ ወረራ ጊዜ አብረዋቸው የተሰለፉትና ከሞት ተርፈው ዳግም በሱስንዮስ ሠራዊት የተማረኩት ምሕረትን ስላገኙ መደሰታቸውን ተራኪው ይነግረናል።

4. ንጉሡ የሚዘምተው ሕዝቡን ከወራሪዎች ለመታደግ ብቻ አይደለም። ግብር ያልከፈለውን ለመቅጣትም፣ አስገዳዶ ሃይማኖት ለማስለወጥም፣³⁴ ዙፋን ይገባናል የሚሉትን ለመደምሰስም ይዘምታል። በዚህ ሁሉ ጊዜ ግን ቅጣቱ ወንድ ሴት፣ ሽማግሌ ሕጻን፣ ዓመፀኛ ንጹህ ሳይለይ በጅምላ ነው ሕዝቡን ስለባ የሚያደርገው፣ ያመፀው አንድ ሹም እንኳን ቢሆን በሱ ዳፋ ያ ሀገር ነው የሚወድመው። ንጉሡ የዘመተበትን አካባቢ እህል ያስዘርፋል፣ ከብቱን ያስነዳል፣ ቤቱን ሰብሉን ያቃጥላል፣ ሴት እና ልጅ ሳይለይ ማርኮ ባርያ ያደርጋል፣ ሲሻውም ለሚወዳቸው ሹሞችና ለሠራዊቱ እንደ ዕቃ ያከፋፍላል። በተደጋጋሚ በአገራቸው ላይ የደረሰው ፍጅትና ውድመት የዚህ ዓይነት ነው። ለአይሁድ ሃይማኖታቸው ቀናኢ በመሆናቸው አንዴ “አሕዛብ” ሌላ ጊዜ “አረማውያን” እየተባሉ ጠላት ይመስል በገዛ ሀገራቸው የማያባራ የጥቃት ስለባ ሆነዋልና (ገጽ 100፣ 107-08፣ 114)። የዳሞት (ገጽ 185-87) እና የላስታ ሕዝብም ለኦሮሞዎቹ ሃይማኖቱ ሲል ተቃውሞ በማንሳቱ ተመሳሳይ የጥቃትና የውድመት ስለባ ሆኗል (ገጽ 235-46)። የንጉሡ የጥቃት ዓይነትና መጠን፣ ዲላማና ቦታ ሰብአዊና ፍትሐዊ መስፈርትና ገደብ የለውም።

በፀረ-ካቶሊክ ሃይማኖቶች ላይ የተራኪው ድምፀት መክረር፡- የሃይማኖታዊ ውገና ወይስ የተጸዕኖ ውጤት?

ተራኪው በንጉሡና በጦር አበጋዞቹ ዘመቻዎችና ጥቃቶች ወቅት በሕዝቡና በሀገራቸው ላይ የተፈጸሙትን ብዙዎቹን ኢሰብአዊ ወይም ኢፍትሐዊ ድርጊቶች ያለምንም አስተያየት ቢያቀርብም ወደ ኋላ ላይ ግን የሕዝቡን ዓመፅ እውነተኛ ምክንያት ለመረዳት የሚያስችለንን ቁልፍ መረጃ በግልጽ አይነግረንም። በተለይ ከ1609 ዓ/ም በኋላ ንጉሡም ሆነ ወንድሙ ራስ ሥዕል ክርስቶስ የካቶሊክ እምነትን በሕዝቡ ላይ በግድ ለመጫን ሲያውጁና በተቃዋሚዎች ላይ ሲዘምቱ ተራኪው አንዴም እንኳን እነሱ በካቶሊክ እምነት መጠመቃቸውን በቀጥታና በግልጽ አይነግረንም።³⁵ ንጉሡ ከወንድሙና ከአማኞቹ በሃይማኖት ምክንያት መለያየቱን የምንረዳው ራስ የማነ ክርስቶስ እሱም ሆነ የልዩስ የከዳቦትን ምክንያት ለወንድሙ ለደጃች ሐፊ ክርስቶስ ከሚነግረው ነው (ገጽ 126)። ተራኪው ባላገሩ ያመፀው በቅዳሚት ሰንበት መሻር ምክንያት ብቻ እንደሆነ አድርጎ ያቀርባል እንጂ ለምን እንደተሻረች፣ ያመፀትም ለኦሮሞዎቹ ሃይማኖት ተቆርቋሪዎች መሆናቸውን አይገልጽም። በንጉሡ ሱስንዮስ ቤተ መንግሥት ቤተኛና አማካሪ ሆነው ስለነበሩት ኢየሱሳውያን የካቶሊክ ሚሲዮናውያንና የነሱ ጳጳስ የነበረው ሜንዴዝ ሚና እና ከንጉሡ ጋር ስለነበራቸው ግንኙነት ጸሐፊ ትእዛዝ ተክለ ሥላሴ ውስጥ ዐዋቂ ቢሆንም እሱ በጻፋቸው ምዕራፎች ውስጥ አንድም መረጃ አይሰጠንም። በተለይ ጸሐፊው መጀመሪያ ላይ የኦሮሞዎቹን ለመለወጥ እምቢተኛ ቢሆንም በኋላ ግን አክራሪ የካቶሊክ እምነት አራማጅ ከመሆኑ አንጻር ይህ የመረጃ ግድፈት

³⁴ ለምሳሌም “ፈላሻውን ሁሉ በክርስቶስ እያሳመነና ወደ ክርስትና እምነት እያስገባ በዚያው ከረመ። ክርስትና አልቀበልም ያለውንም የሞት ፍርድ ደነገገበት” ይለናል (ገጽ 114)።

³⁵ ሌላው ቀርቶ አቡነ ስምዖን የንጉሡ ሴት ልጅ (የመለኮታዊት) ባል ከሆነው ከዮልዮስ ጋር በመሰለፍ በጦር ሜዳ ሲገደሉ የካቶሊክ ሃይማኖትን የበላይነት በመቃወም መሆኑን አይጠቁመንም፤ ንጉሡ የአቡኑን አስከሬን በክብር እንዳስቀበረ ብቻ ነው የሚነግረን። በመጨረሻው ምዕራፍ (99 ላይ) ግን ያ ሁሉ አልቂት ከተካሄደ በኋላ የባላገሩ ተቃውሞ የማይበርድ መሆኑ ሲታወቅ “በዚያን ጊዜ ከዚህ ንጉሠ ነገሥት ሥልጣን ሰገድ ዘንድ የእስክንድርያ ሃይማኖት ትጽፍ፣ የሳቱ እና ያሳቱ (አሳቾችን) ያመጧት የሮም ሃይማኖትም የተጣለችና የተጠላች ትሁን የሚል ትእዛዝ ወጣ” (ገጽ 247) በማለት የሃይማኖት ለውጥ እንደነበር ሦስተኛው ተራኪ በግልጽ ይነግረናል።

ምክንያት ግልጽ አይደለም።³⁶ ምናልባትም እሱ ጽፎት፣ እያደር እየተስፋፋ ከሄደው ፀረ-ካቶሊክ ተቃውሞ አንጻር ፋሲለደስ ሲነግሥ የራሱንም ቅቡልነት ለማስረገጥ፣ የአባቱንም ፀረ-ኦርቶዶክስ ምስል ለማለዘብ ዜና መዋዕሉን አሳርሞት ይሆናል።³⁷

ሆኖም የተራኪው ድጋፍ ለየትኛው ወገን እንደሆነ በተለይ ለኦርቶዶክስ ሃይማኖት በመቆርቆር በንጉሡ ላይ ያመፀትን ከፍተኛ ሹሞቹንና የቤተሰቡን አባሎች፣ ለምሳሌ ወንድሙን ራስ የማይክርስቶስን፣ አማኞቹን የልዩስንና ተክለ ጊዮርጊስን፣ ከፍተኛ ሹሞቹን ክፍሎን፣ መልክክ ክርስቶስን፣ ሰርፀ ክርስቶስን፣ ዮናኤልን፣ መልክ ጼዴቅንና እነዚህን የመሳሰሉትን መኳንንት ሁሉ ከዓመፀ በኋላ በአሉታዊ መልክ ስለሚገልጻቸው እንጠረጥራለን። ግብጻዊው ጳጳስ አባ ስምዖን ከየልዩስ ጋር በጦር ሜዳ ተሰልፈው ሲገደሉ እንኳን “የልዩስ በነገር አታሎ አምጥቷቸው” ነበር (ገጽ 122) ብሎ በጦር ሜዳ ከዓመፀኞች ጋር የተገኙበትን እውነተኛ ምክንያት ይሸፍናል። “የልዩስ በዚህ ሁሉ ሹመት እያለ ከስስቱ ብዛትና ዓለምን ካለመጥገቡ የተነሳ፣ እንዲሁም በራስ ሥዕል ክርስቶስ ስለቀና ንጉሥ ሥልጣን ሰገድን ከድቶ በጦርነት ሞተ” (ገጽ 124) በማለት አጠልፎ ያቀርባል። በስግብግብነቱ ሀገር መዘበረ በሚል ኃጢአቱንም ያበራክታል። በራስ የማይክርስቶስ ላይ የቀረቡትን ከሃይማኖት ጋር ያልተያያዙ ስምንት ውንጀላዎችን በመደርደርም የሸፈተበትን እውነተኛ ምክንያት እንዳናውቅ ለማድረግ ይጥራል (ገጽ 129-30)። ይህ ዓይነቱ መሸፋፈን የአዛዥ ጢኖ ሳይሆን እሱን የተካውና ዜና መዋዕሉን እንዲከልስ በዐፄ ፋሲል የታዘዘው 3ኛው ጸሐፊ ሥራ ሊሆን እንደሚችል መጠርጠር ይቻላል።

ከሰብአዊነት አንጻር እስከአሁን ስለዘረዘርነው የዜና መዋዕሉ የትረካ ስልት እናጠቃል። የንጉሥ ሱስንዮስ ዜና መዋዕል የአተራረክ ስልትና ድምፀት ወጥ አይደለም። አንባቢው የተራኪውን አስተያየት (narratorial commentary) እንደ አስተማማኝ መሪና የሁነቶቹ ፖለቲካዊና ሥነ ምግባራዊ መፈክርያ አድርጎ ላይ ላዩን ካየው ትክክለኛ መደምደምያ ላይ ለመድረስ አያስችለውም። ዜና መዋዕሉ በሦስት ጸሐፊዎች ከመጻፉም በላይ ስም-ለበስ መስለው የታመቁትን ድምፀቶች ስናጤን ትርኩሽ (narration) የተባራሪ ድምፀቶች መሻኮቻ የሆነ ይመስላል። ይህም በአንድ በኩል በዜና መዋዕሉ ጸሐፊዎች ላይ ካለው ፖለቲካዊና ሃይማኖታዊ ተጽዕኖ የመጣ ሳይሆን አይቀርም። በሌላ በኩል ደግሞ በተለይ የአዛዥ ጢኖ ሃይማኖቱን በስተኋላ መለወጥም በተወሰነ ደረጃ የታሪኩን ድምፀት በዓማፅያን ላይ እንዲከርር አስተዋጽኦ ሳያደርግ አይቀርም፤ ምክንያቱም በስተኋላ ላይ እሱንም መፃረር ስለጀመሩ።

ይሁን እንጂ የተራኪውን በገቢር ያልተደገፉ የሽንገላ ውዳሴዎች ባሉበት ሁኔታም ቢሆን ካቀረቡልን ሁነቶችና ድርጊቶች ምንነት ተነስተን የንጉሥ ሱስንዮስን አገዛዝ ኢሰብአዊ ገጽታ ጥልቀትና ስፋት፣ በሕዝቡ ላይ ባደረሰው ሰቃይ፣ መፈናቀልና የመከራ ሕይወት ማወቅ እንችላለን። የክርስትና እምነት (በተለይ ሃይማኖቱን ከመለወጡ በፊት) በሕዝብ ዘንድ የሱን ንጉሥነት ቅቡል ለማድረግ በሥዮመ እግዚአብሔር ስም ሽፋን ሆኖ ቢቀርብም የኃይል ሚዛን መመቻቸት፣ የፖለቲካ ክፍተት መፈጠርና የሱም ዕድሉን ለመጠቀም ቁርጠኝነት ለዙፋን እንዳበቃው ከዜና መዋዕሉ ትርኩሽ

³⁶ የንጉሡ የቅርብ ወዳጅ የነበረውና በካቶሊክ እምነት አጠመቀው የሚባለው ፔድሮ ፓኤዝ የዜና መዋዕሉ ዋና ጸሐፊ አለቃ ተክለ ሥላሴ የኦርቶዶክስ እምነት ተከታይ ስለነበረና ካቶሊኮችን በጥብቅ ከሚቃወሙት ውስጥ ስለነበር ንጉሡ የካቶሊክ እምነትን ለማስፋፋት ስለወሰደው እርምጃና ባለሚሎቹም የዚህ እምነት ተከታይ እንዲሆኑ ስለማድረግ ምንም ያህል አልገለጸም በማለት በፖርቱጋል ቋንቋ የኢትዮጵያ ታሪክ በሚል ርዕስ በጻፈው መጽሐፍ ውስጥ ይወቅሰዋል። በኋላ ግን ስለካቶሊክ እምነት ካስረዳነው በኋላ ጥብቅ አማኞችን ሆነ፣ በቀሪው የዜና መዋዕሉ ክፍልም ንጉሡ የካቶሊክ እምነትን ለማስፋፋት ስለደረገው ጥረትና በዚህም ምክንያት ስለተነሳበት ዓመፀ ለመጻፍ ቃል ገባልን ይላል። በእርግጥም ስለ ቅዳሚት ሰንበት መሻር መታወጁንና በየቦታው ምክንያታቸው በግልጽ ያልተነገሩ የሕዝብ ዓመፀኞች መኖራቸውን እንጂ ስለንጉሡ የሮማ ካቶሊክ እምነት ተከታይነትና እርምጃዎቹ መረጃ አይሰጠንም። ምናልባትም ይህ የመረጃ ማዕቀብ የተከሰተው አዛዥ ጢኖ የጻፈው የኦርቶዶክስ ሃይማኖት መልሶ ሲታወጅ ዜና መዋዕሉ በተደጋጋሚ በመክለሱ ምክንያት ሊሆን ይችላል (Boavida, Pennec and Ramos 2011: 259, 366)።

³⁷ ቱብኪስ (Toubkis 2004: 107, 111-12) አብነ ስምዖን ከፀረ-ካቶሊክ ዓማፅያን ጋር ስለተባበሩ የአሳቸውን ክብር የሚያጎድፍ ብዙ ውንጀላ በዜና መዋዕሉ ውስጥ ተጽፎ ካቶሊኮች ጽሑፉን አግኝተውት እንደነበረና በኋላ ግን ፋሲለደስ ከነገሥ በኋላ በሦስተኛው ጸሐፊ አማካይነት መታረሙን እንደ ምሳሌ በመጥቀስ የሱስንዮስን ካቶሊክ መሆን የሚያወሳው ሁሉ ወጥቶ ዜና መዋዕሉ መክለሱን ሌሎች ምንጮችን እየጠቀሰ ዘግቧል።

መረዳት እንችላለን። ተራኪው በሕዝብና በሀገር ላይ የደረሰውን መከራና ውድመት ከተገለገለበት የትረካ ስልት፣ በተለይ በድርጊቶች አመራረጡ፣ በአብዛኛው በኢሰብአዊ ድርጊቶች ላይ አስተያየትን በመቆጠብ፣ በአዎንታዊ እርምጃዎች ላይ የተጋነኑ ውዳሴዎችን በማቅረብ እና አልፎ አልፎ ከሚሰነዘሩት ከአገም ጠቀም ሒሶቹ መገንዘብ እንችላለን። በሕዝብም ሆነ በተቀናቃኞቹ ላይ የሚወሰዱት ኢሰብአዊ እርምጃዎች አንድም በንጉሡ አሊያም በጦር አበጋዞቹ ከሆነ ይህንን ተራኪው አይደብቅም፤ እንዲያውም የንጉሡን በእርምጃዎቹ መደሰት፣ ደስታውንም በሙዚቃ ማጀቡን፣ የድርጊቶቹን ፈጻሚዎች መሸለሙን ነው የሚነግረን። ከነዚህ የትረካ ዘዴዎች እውነተኛና ታናነው አጋጣሚውን የሚጠብቁ የሚመስሉት ቅን ሥነ ምግባራዊ እሴቶች ምን እንደሆኑ ማወቅ እንችላለን። በንጉሡ ተቀናቃኞች ላይ ተራኪው በስተጋላ የሚሰነዘራቸው አሉታዊ አስተያየቶች ግን አንድም ከእምነቱ መለወጥና ወደ አክራሪነት ማዘንበል፣ አሊያም ከንጉሡ ተጽዕኖ መብዛት አንጻር ወይም ከሚሲዮናውያኑ ውትወታ (ሥራችን ጎልቶ አልተተረከም ባይ ናቸውና) የተነሳ ሊሆን እንደሚችል እንገምታለን። በመጨረሻዎቹ ምዕራፎች ላይ (ከምዕራፍ 80-99) በትረካው ድምፀትና ይዘት ላይ ፋሲለደስ የፈጠረውን ተጽዕኖም መገመት ያስፈልጋል፤ ምክንያቱም የአባቱን ተቀናቃኝ ፀረ-ካቶሊክ ዓማኝነትን ለመውጋት እሱም ከመንገሡ በፊት በተደጋጋሚ ዘምቷልና።

ፍረጃ ለኢሰብአዊ ጥቃት እንደ ሕጋዊ ሽፋን

ዜና መዋዕሉና የቀይ ኮከብ ጥሪ ምን ባሕርያት ይጋራሉ? የሚለውን ወደምንዳስስበት ክፍል እንሸጋገር። ለዚህም መንደርደርያ ሰፋ ያለውን የሁነቶቹን መከሰቻ ፖለቲካዊ ዐውድ በጥቂቱ እንቃኝ።

ቀደም ሲል እንደተጠቀመው፣ አንደኛ ሁለቱም ድርሰቶች የተጻፉበት ጊዜና ፖለቲካዊ ዐውድ የሕግ የበላይነት ያልተረጋገጠበት፣³⁸ ፍትሕ የጠፋበት፣ የሰው ሕይወት ዋጋ ያጠበትና ሰቆቃ የሰፈነበት ነበረ። ይህም ጸሐፊዎቹ የመንግሥት ሹሞች በመሆናቸው ጎሊናቸው የመራቸውን በነጻነት እንዳይጸፉ በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ ተጽዕኖ ይፈጥርባቸዋል፤ በሥራ ክፍላቸው አምባገነናዊ አመራሩን በሕዝብና በትውልድ ዘንድ ቅቡል የሚያደርገውን ምስል የመፍጠር ኃላፊነት ነበረባቸውና። የበዓሉ ልቦለድ ርእሰ ጉዳይ የሆነው “ቀይ ሽብር” በአብዮት ስም ከ1969-70 ዓ/ም የሀገሪቱትን የቆዩ በጎ እሴቶችና ሥነ ምግባራት እንዳልነበሩ ሽር ሞትን በየአደባባዩ ጭምር የዘራ፣ በሕግ ከላላ ላይ የሰውን እምነት ያሟጠጠ፣ ማኅበራዊ ሕይወትን አመስቃቅሎ በቤተሰብ አባላት መካከል እንኳን መተማመንን ያጠፋ፣ በሕዝቡ ላይ ከፍተኛ የጭንቀትና የፍርሃት ድባብን ያሰፈነ የፖለቲካ ክስተት ነበር። ይህን የሞት፣ የልቅሶ፣ የውክቢያ፣ የውንጀላ እና የፍርሃት ድባብ በወቅቱ በተለይ በአዲስ አበባ የሰፈነውን ውሉ ያለየለት የሽብር ገጽታ ተራኪው እንደሚከተለው ይሥልልናል፡-

³⁸ የሱስንዮስና ታማኝ ባለሚሎቹ እርምጃዎች በአብዛኛው በሕግ የማይገደቡ ቢሆንም አልፎ አልፎ ግን ንጉሡ የዳኞች ጉባኤ ሰይሞ በተለይ በአገዛዙ ላይ ባመፀት ላይ እንደሚያስፈርድ መዘንጋት የለብንም። ለምሳሌም የትግሬው ሹም መኮንንና የሱስንዮስም አማች በነበረው ተክለ ጊዮርጊስ ላይ ሲፈርዱ፡ “...የቀኝና የግራ ወንበሮች፣ የቀኝና የግራ አዛዦችና የፍትሕ ነገሥትን መጽሐፍ የሚያውቁ የቤተ ክርስቲያን ሊቃውንት ለወንጀለኞች እንደሚፈረድባቸው የሞት ፍርድን ፈረዱበት፣ እንደሚገባውም ሞተ።” (ገጽ 218) በማለት የዜና መዋዕሉ ተራኪ ከሚነግረን ይህንኑ እንረዳለን። ስለዚህ በሱስንዮስም ጊዜ ቢሆን ንጉሡ ሲፈቅድ ፍትሕ ነገሥቱ እንደ መንግሥት ሕግ አገልግሎት ይሰጥ ነበር። ይህም ቢባል ፍትሕ ነገሥቱ ራሱ አፍትሐዊ ድንጋጌዎች እንደነበሩት ሳንዘነጋ ነው። የደርግ ወታደራዊ መግሥት በኃይለ ሥላሴ ዘመን ሥራ ላይ የነበረውን ሕገ መንግሥት ሲሸር የወንጀለኛ መቅጫና የፍትሕ ብሔር ሕጎች ውስጥ ለዜጎች መብት የሕግ ጥበቃ የሚያደርጉ ድንጋጌዎችን የሚጸረሩና የመደበኛ ፍርድ ቤቶችን ሥልጣን የሚጋፉ አፋኝ ዐዋጆችን (ለምሳሌ፣ ልዩ የወንጀለኛ መቅጫ ዐዋጅ ቁ. 8/1967 እና ዐዋጅ ቁ.10/1967) በማውጣት ማንኛውንም ተቃውሞ ለመደምሰስ በፈለገበት ጊዜ ሕጋዊ ሽፋን ለመስጠት የሚያስችለውን ሁኔታ ፈጥሯል። ሆኖም የራሱን ዐዋጆችም ሳይጠቀም ሰብአዊ መብቶችን ያሰገደብ ጥሷል። ከ60ዎቹ የቀድሞ መንግሥት ባለሥልጣናት እስከ ደርግ አባላት፣ ከፖለቲካ ተቃዋሚዎች እስከ ተራ ዜጎች ግድያ፣ እስራትና ሰቆቃ ከደርግ መሪ እስከ ቀበሌ አብዮት ጠባቂዎችና ካድሬዎች ባሉ አካላት ትዕዛዝ ሲካሄዱ የሕግ ሥርዓትን ተከትለው አለመሆኑን በኢሕአዴግ መንግሥት የተቋቋመው የልዩ አቃቤ ሕግ የምርመራ ሰነዶች ያረጋግጣሉ።

የብረት ቆብ የደፉ ወታደሮች መትረፍ ከተደገነባቸው “ቋሚ ተጠሪ” የሚል ቅፅል ስም ከተሰጣቸው ጂፕ መኪናዎች ላይ ሆነው በየባቡር መንገዱ እንደ ሸማኔ መደውር ሽው ሽው እያሉ አላፊ አግዳሚውን በአስፈሪ አይናቸው ያማትራሉ (ገጽ 120)።

ቢሮክራሲው በቀይ ሽብር ተደናግጦ እንደ ሸባ ሆኖ ነበር (ገጽ 121)።

ከሁሉም አሽከርካሪዎች አይነት-ውሀ ውስጥ ከፍተኛ ድንጋጤ በጉልህ ተፅዕኖ ይነበባል (ገጽ 121)።

በቀይ ሽብር መፋፋም የልብ ልብ የተሰማው የእያንዳንዱ መስሪያ ቤት ሰራተኛም...ከወላኝ ደረጃ ላይ የደረሰውን የመደብ ትግል በማጠቃለል ላይ ነበር (ገጽ 121)።

አልፎ አልፎ በአንዳንዱ አካባቢ የሽጉጥ ተኩስ ይሰማል - ነጭ ሽብር። አልፎ አልፎ ቀይ ሽብር የተፋፋመበት ትኩስ እሬሳ ከመንገድ ዳር ወድቆ ይታያል - ከደም ኩሬ ውስጥ በጀርባው ወይም በደረቱ ተጋድሞ። ልጆቻቸው ቤት ያላደሩ ወይም የታሰሩባቸው ቤተዘመዶች - እናት - አባት - ወንድም - እህት - አጎት - አክስት - ... እብድ ሆነው ጨርቃቸውንና ደረታቸውን በመጣል ካንዱ የወደቀ ሬሳ ወደ ሌላው ተግተልትለው በመሮጥ እያገላበጡ ይመለከታሉ (ገጽ 122)።

በጀጉጃቱ ቀበሌዎች የተለያዩ ዝግጅቶችና ድርጊቶች ይከናወኑ ስለነበር የእናት አገር ጥሪ ... የቅስቀሳና የማጋለጥ ተግባር - አሰሳ - ብሎም በአናርኪስቶች ጥይት ተመትተው የወደቁትን አንቂ ጉዋዶችና የአብዮት ጥበቃ አባሎች የቀብር ስርአት ለማዘጋጀት የሚደረገው ውጣ ውረድ ሩጫ - ዋይታና - ልቅሶ - በነጭ ጨርቅ ላይ በደማቅ ቀይ ቀለም የሚጻፉት መፈክሮች፤ “ታጋይ ቢሞት ትግሉ አይሞትም - የወደቀውን ታጋይ አርማ አንስተን ለመራራው ትግል ወደፊት! አንድ ታጋይ ቢሞት በሽህ ታጋዮች ይተካል - ያንድ ታጋይ የደም ጠብታ በሽህ አናርኪስቶች ደም ትመነዘራለች - የአድሃሪ ከባይ ይሰበራል - ነጭ ሽብር በቀይ ሽብር ይደመሰሳል” እነዚህና እነዚህን የመሳሰሉ ሌሎች አጣዳፊና አንገብጋቢ ተግባሮች በሚከናወኑበት በዚያን ወቅት አንድም የአራት ኪሎ ሆነ የአቡነ ጴጥሮስ ጋዜጠኛ ብቅ ባለማለቱ ጋዜጠኞችን “አይናችሁ ላፈር - አድሃሪዎች፤ ሰካራሞች፤ እነጠርሙስ አምላኩ - አናርኪስቶች” እያለ ከንፈሩን የማይክስባቸው ቀበሌ አልነበረም (ገጽ 123)።

የዜና መዋዕሉ ርዕዮተ ዓለም የክርስትናው እምነት ቢሆንም በዚያን ጊዜ የፖለቲካ አራማጆቹ የሀገሪቱን ዜጋ በአንድ ዐይን አያዩም። ከፊሉን አማኝ፤ ሌላውን ደግሞ “አሕዛብ”፤ “አረማዊ”፤ “የአጉል እምነት” ተክታይ፤ ወይም “አረመኔ” በማለት ኅብረተሰቡን ከፋፍሎ በመፈረጅ (by branding) በየምክንያቱ የጥቃት ዓላማ ሲያደርጉ እርምጃቸውን በኅብረተሰቡ ዘንድ ተቀባይነት ማግኛ ዘዴ ያደርጉታል። የሃይማኖት መቻቻሉም በቋፍ የነበረበት ጊዜ ነበር። ገበሬውን አማኝም ቢሆን ግብር ለመገበር፤ ወታደሮቹን ለመቀለብና ጌቶቹን እነሱ እንዳሻቸው ለማገልገል ብቻ እንደተፈጠረ፤ ባርያ ሳይሆን የባርነት ተፈጥሮአዊ ግዴታ ያለበት ወገን አድርገው ነበር የሚያዩት። ስለዚህ ተራኪውም የጥቃት ሰለባውን ፍረጃ የኢሰብአዊ ድርጊቱን አግባብነት (justification) እንደ ማሳያ ስልት የሚጠቀምበት ጊዜም አለ፤ “አሕዛብ” ወይም “አረማዊ”፤ ተብሎ የተፈረጀን ወገን መግደል፤ መመዝበር፤ አገሩን ማውደም፤ ምርኮውን ባርያ ማድረግ አያስነውርም፤ አያስነቅፍም የሚል አንድምታ ነው ትረካው በተደጋጋሚ የሚሰጠን።

በአንጻሩ በሶሻሊስት ርዕዮተ ዓለም የተቃኘው የቀይ ኮከብ ጥሪም ሕዝብን በዜግነቱ ሳይሆን በገዢና በተገዢ፤ በጨቋኝና በተጨቋኝ መደቦች እንደተከፋፈለ ኅብረተሰብ ከማየቱም በላይ ወቅቱ የአብዮታዊ ትግል ጊዜ ነው በሚል የተጨቋኝን ሕዝብ የበላይነት ለማረጋገጥ የገዢውን መደብ የቀድሞ መብቱንና ጥቅሙን መገደብ ወይም መግፈፍ፤ አሻፈረኝ ካለም አብዮቱን ከመቀልበስ ለመከላከል በሚል መደምሰስ ተገቢ እንደሆነ የሚሰበክበት ነበር። ይህ ሲሆን ግን ደርግና ከደርግ ጋር የተሰለፉት ራሳቸውን ብቸኛ የሕዝብና የአብዮት አፈቀላጤ አድርገው በመሰየም የሚቀናቀናቸውን ግን የቀድሞው ገዢ መደብ ርዝራዥ ወይም ደጋፊ አድርጎ በመፈረጅ ከፖለቲካው መድረክ ጠራርጎ ማስወጣት ዓይነተኛ የሥልጣን ትግላቸው ስትራቴጂ ሆኖ ነው በልቦለዱ ውስጥ የቀረበው። ለዚህም ነው ደርቤ አንዴ “ጠላቶቻችን የወደቀው ስርዓትና የዚያ ስርአት ቁንጮዎችና ደጋፊዎች ናቸው

እንጂ ሰው ሁሉ አይደለም” (ገጽ 213) ሲል ሌላ ጊዜ ደግሞ “አብዮታዊ መንግስት ጉያ ውስጥ ተሸጉጦ ... ራሱን ለስልጣን ሲያደራጅ የቆየው ቡድን” (ገጽ 224) በማለት በጠላትነት የመፈረጃው መስፈርት የወታደራዊውን መንግሥት ሥልጣን መቀናቀን እንደሆነ የሚነግረን። ስለሆነም ደርቤ ስለመደብ ትግሉ ምንነት የተምታታ ነገር ቢነግረንም፣ በልዩልዩ ውስጥ በተደጋጋሚ እንደሚታየው፣ በግለሰብ ደረጃም ቢሆን፣ አንድ ዜጋ የወታደራዊውን መንግሥትም ሆነ የአመራሩን ብቸኛ የአብዮቱ “ማእከልነት” ወይም የሕዝብ ወኪልነት ካልተቀበለ ወይም ይቃወማል ተብሎ ከተጠረጠረ “አድሃሪ”፣ “ፀረ-አብዮተኛ”፣ “ፀረ-ሕዝብ”፣ ወይም “አሻጥረኛ” ተብሎ መፈረጁ ብቻ የሚወሰድበትን “አብዮታዊ እርምጃ” ወይም እስራትና ሰቆቃ የሕጋዊነት ሽፋን መስጫ ዘዴ ነው። በዚህ መልክ ለመፈረጅ መሟላት ያለበት ምንም ሕጋዊ ሥርዓት የለውም። የፀረ-አብዮት ወንጀል የተባለው ነገር የሕግ ብያኔ ይኑረው አይኑረው፣ ተጠርጣሪው በቂ መረጃ ቀረበበት አልቀረበበት፣ ተጠርጣሪው ወንጀላውን በሕግ አግባብ ለመከላከል ዕድል ተሰጠው አልተሰጠው፣ ወንጀሉ ሥልጣን ባለው የፍትሕ ተቋም ተረጋገጠ አልተረጋገጠ፣ የሚሉት የፍትሕ ሥርዓት መርሆዎች ሁሉ የተጨፈለቁበትን፣ ባጭሩ የሕግ የበላይነት (rule of law) እና ሕጋዊነት (due process)፣ የዜግነትና የሰብአዊ መብቶች (citizens’ and human rights) “ከሁሉም በላይ አብዮቱ” በሚል ባዶ መፈክር የሥርዓተ አልበኝነት ስለባ የሆኑበትን ሁኔታ ነው ልዩልዩ የሚያንጸባርቀው። ስለዚህ በሁለቱም ድርሰቶች ውስጥ የሰውን የፖለቲካ ሕልውናም ሆነ የግል ደኅንነትና ነጻነት የሚወስነው የሕግ የበላይነትና ሕጋዊነት ሳይሆኑ የጦር መሣሪያ ታጥቆ ክንዱ ይበልጥ የፈረጠመው አካል ፍረጃ ነው።

ይህ እንግዲህ ዋናዎቹ የሲቪል የፖለቲካ ቡድኖች ሲፋለሙ የተቀናቃኛቸውን ቡድን አባላት “አናርኪስት” ወይም “ቅጥረኛ ነፍሰ ገዳይ”፣ ሌላውም በተራው ተቀናቃኙን “ፊዲስት” ወይም “ባንዳ” በሚል እርስ በርስ ከሚያደርጉት መፈራረጅና መገዳደል በተጨማሪ ነው። በደርጋውያንና በመኪሶን መካከል በሚደረገው የሥልጣን ሽኩቻ ወቅት ደግሞ “ቀይ ሽብር” በመንግሥት ማእከልነት የሚካሄድ ቅቡልነትና ሕጋዊነት ያለው ግድያ፣ “ነጻ እርምጃ” ደግሞ የሥርዓት አልበኝነት መገለጫ የሆነ መኪሶን የሚያራምደው ግድያ እንደሆነ ተደርጎ በልዩልዩ ዐቢይ ገጸ ባሕርይ ሲሰበክ ይታያል።

በየቀይ ኮከብ ጥሪ ውስጥ የሰብአዊነት/ኢሰብአዊነት አቀራረብ

የቀይ ኮከብ ጥሪ አጀማመር አንድምታ

የቀይ ኮከብ ጥሪ ትርክሽ የሚጀምረው አብዮቱና የምሽቱ የመሣሪያ ተኩስ ሰላም ባላጣው አንድ የፊውዳል ቤተሰብ ውስጥ የባልና ሚስት ንትርክ ነው። ወ/ሮ አምሳለ የሸዋሉል ከባላባት የተወለዱ፣ ጨለኞቻቸውን ጠብ እርግፍ ሲያሰኙበት የነበረውንና ከአባታቸው የወረሱትን ብዙ ጋሻ መሬት አብዮት ጠራርጎ ወስዶ ለጭሰኞቻቸው ያከፋፈለባቸውና እመቤትነታቸውን በአንድ ዐዋጅ የገፈፈባቸው በመሆኑ በአብዮቱ ላይ ጥርሳቸውን የነከሱ፣ ምድረ መኪንንትና ሚኒስትር ውስኪ ጨብጦ ከመፎክር ባለፈ አብዮቱን ለመቋቋም ባለመመኮራቸው በወኔ አልባነት የሚንቋቸውና ባዶ እጃቸውን ገሌ አስገብተው ለፊታውራሪነትና ለፓርላማ አባልነት ያበቋቸውን ባላቸውንም ዱር ቤቱ ብለው በአብዮቱ ላይ ባለማመፀባቸው ነጋ ጠባ የሚነዘንዘዙዋቸው ናቸው። ፊታውራሪነታቸውን በፍርሃት በራሳቸው ማመልከቻ ያስረከቡት አቶ ጉልላትም “የጨዋ ልጅ” በማንም የ“አፈር ገሬ፣ የፈጫይና የእንጨት ሰባሪ ልጅ ሁላ” ያላግባብ ተገፋ ብለው ቢያማርሩም ቀን በምሬት የሰሟቸው፣ “አድሃሪያን በሰፊው ህዝብ ክንድ ይደመሰሳሉ! በአድሃሪያን ላይ ቀይ ሽብር ይፋፋም!” (ገጽ 17) የሚሉት የአብዮት ጠባቂዎች መፈክሮች በምሽቱ በከተማው ውስጥ ከተጣጧፈው ተኩስ ጋር ተዳብለው አሸብረዋቸዋል። ይህ የገዢው መደብ ተወካዮች ምሬትና መሸበር በመክፈቻው ምዕራፍ ከተነገረን በኋላ ነው ወደ ምዕራፍ ሁለት ተሸጋግረን እስካፍንጫቸው የታጠቁትን የአብዮት ጠባቂዎች አመራር ምርጫ መነሻ በማድረግ ወደ መድረኩ ብቅ ከሚለው ዋናው ገጸ ባሕርይ፣ ከደርቤ ጉተማ እና ከፖለቲካ አቋሙ ጋር የምንተዋወቀው።

ስለዚህ የመክፈቻ ምዕራፉ የባልና ሚስት ንትርክ አንድምታ በአንድ በኩል የገዢው መደብ አባላት ጥቅምና ፍላጎት የጭቁኑ ሕዝብ ጥቅምና ፍላጎት ተጻራሪ መሆኑን፣ የገዢውን መደብ የበላይነት መገፈፍ አቅማቸው ቢያንስም በጸጋ እንዳልተቀበሉትና ዕድሉን ካገኙ ከማመፅ ወደ ኋላ

እንደማይሉ፣ ስለሆነም ለውጡን ስለማይደግፉ በአድሃሪነትና በጠላትነት መፈረጃቸው አግባብ መሆኑን ማሳየት ነው። የከተማው ተኩስ ደግሞ፣ ተራውን ሕዝብ ሳይሆን የገዢውን መደብ ተወካዮች ሲያሸብር የማሳየቱ አንድምታ ተኩሱ ያነጣጠረው በገዢው መደብ ላይ ነው የሚል ግንዛቤ ለአንባቢ ማስጨበጥ ነው። ሁለተኛም “አድሃሪያን በሠፊው ህዝብ ክንድ ይደመሰሳሉ! በአድሃሪያን ላይ ቀይ ሽብር ይፋፋም!” የሚሉት መፈክሮች ቀይ ሽብር ሠፊው ሕዝብ አድሃሪያንን የሚደመስበት ክንዱ ነው። ስለዚህ የቀይ ሽብር ሰለባዎችም በሰፊው ሕዝብ የተደመሰሱ አድሃሪያን ናቸው የሚል የፕሮፓጋንዳ መልእክት ያዘሉ ናቸው። ይህን መልእክት የአስመራጭ ኮሚቴው ሊቀ መንበር ይበልጥ አብራርቶ እንደሚከተለው ይገልጻል፡- “መቼም እንደምትሰሙት ውጭ የመደብ ትግሉ እየተጠቀሙ ነው። ለአድሃሪያን ጨለማው የባለ ጨለማ፣ ለጭቁኖች ግን ብርሃን ሆኖአል። የምትሰሙት ተኩስ ለአድሃሪያን ግብአተ መሬትን፣ ለጭቁኖች ብሩህ ተስፋን የሚያበስር ነው። ቀይ ሽብር!! ቀይ ሽብር!! ለኛ!! ለጭቁን መደቦች ሁሉ መአት አይደለም፤ አለኝታችን፣ የአብዮታችን ዋስትና እንጂ!” (ገጽ 23)

መፈክሮቹ በአቶ ጉልላት ትውስታ ሲደጋገሙ አብሮ የተላለፈ የዚህ የተንሸዋረረ እይታ አካል የሆነ ተያያዥ የፕሮፓጋንዳ መልእክት አለ። ይኸውም የመደብ ትግሉ መንታ ዲላማዎች እንዳሉትና ከአድሃሪያኑ ጋር የመደብ አጋርነት ያላቸው ሌሎች ፀረ-አብዮተኞች እንዳሉም በተዘዋዋሪ፣ (ከፀረ-አድሃሪያን መፈክሮች ጋር) በማጎራበት/በማቀራረብ (by contiguity) እና በማዛመድ ዘዴ (by association) ይጠቁማል። እነሆም ከላይኞቹ ቀጥለው ሁለቱ መፈክሮች፣ “ዲሞን በዲሞትፎር! ነጭ ሽብር በቀይ ሽብር ይመታል!”³⁹ የሚሉት የተነጣጠሩት የኢትዮጵያ ሕዝብ አብዮታዊ ፓርቲ (ኢሕአፓ) በተባለው ወታደራዊውን ደርግና እንደ መላው ኢትዮጵያ ሶሻሊስት ንቅናቄ (መኢሶን) ያሉ አጋሮቹን የሚቀናቀነው ድርጅት ላይ ነው። ስሙን ሳይጠቅስ ማንነቱን በሚያሳትመው ልሳን “ዲሞ” (ሙሉ ስሙ “ዲሞክራሲያ”) እና በከተማ ውስጥ ለሚያካሂደው ሕገወጥ ግድያ በመኢሶን በተሰጠው የክርስትና ስም (“ነጭ ሽብር”) መፈክሩ ለይቶ ድርጅቱን የቀይ ሽብር ዲላማ ሲያደርገው አንድምታው ኢሕአፓም የአድሃሪያኑ መደብ አካልና ፀረ-አብዮት ስለሆነ⁴⁰ በሕዝቡ መደምሰስ አለበት ነው። ስለዚህ የመግቢያው ምዕራፍ የፕሮፓጋንዳ ሚና በአብዮቱ ሊደመሰሱ የሚገቡትን ወገኖች ማንነት በፍረጃ መለየትና የድምሰሳውን አግባብነት በአንባቢው ዘንድ ተቀባይነት እንዲያገኝ ማድረግ ነው።

³⁹ የደርግ አባልና የኢሕአዲሪ ጠ/ሚኒስትር የነበሩት ሻምበል ፍቅረሥላሴ ወግደረስ እኛና አብዮቱ (2006 ዓ/ም፣ ገጽ 296) በተባለው መጽሐፋቸው “ነጭ ሽብር በቀይ ሽብር ይመታል!” የሚለውና ቀበሌዎች ከታጠቁ በኋላ ደግሞ ‘ዲሞን በዲሞትፎር!’ የሚለው መፈክር የወጣው በመኢሶን ነበር” ይላሉ። የመኢሶኑ አመራር አባል የነበረው አንዳርጋቸው አሰግድ (በአጭር የተቀጨው ረጅም ጉዞ፣ 1992 ዓ/ም፣ ገጽ 421) “ነጭ ሽብር” የኢሕአፓ አመራር “በተለይ ከመስከረም 1969 ጀምሮ ያካሄደው የግድያ ዘመቻ ነው” በማለት ሲፈርጅ “ቀይ ሽብር”ን ደግሞ “የኢሕአፓን አመራር የግድያ ሂደት ለመቋቋም የተወሰዱት እርምጃዎች የተገለጹበት ቃል ነው” በማለት ይፈርጃል። መኢሶን ስያሜዎቹን ባላንጣውን ኢሕአፓን በደርግ ድጋፍ ለመምቻ የተጠቀመበት እ.ኤ.አ. በ1917 የፈነዳውን የሩስያ አብዮት ተከትሎ በኮሙኒስቶችና በተቃዋሚዎቻቸው መካከል ከተካሄደው ደም ያፋሰስ ትግል ፍረጃዎች ተውሶ ነው። የሩስያን አብዮት ለመቀልበስና የተነጠቁትን ሥልጣን ለማስመለስ የዘውዳውያንና የመሳፍንት ወገኖች ነጭ ሠራዊት አቋቁመው ከኮሙኒስቶቹ ቀይ ሠራዊት ጋር መዋጋታቸው ሲተረክ ቆይቷል። በዚህ ትግል ወቅት ነጭ ለፀረ-አብዮተኞች፣ ቀይ ደግሞ ለአብዮተኞች መለያ ሆነ።

⁴⁰ በልቦለዱ ውስጥ ኢሕአፓን ከፊውዳሉ መደብና ከፀረ-አብዮተኞች ጋር የመፈረጃ አግባብ ድርጅቱን ወክለው በቀረቡት በነሃሩትና ተሰማ፣ ተፈራና ላዕክ የመደብ ጀርባ እንዲንጸባረቅ የተደረገ ሲሆን ፋይዳውም የደርግን አቋምና የትግል መስመር ወደ ሥነ ጽሑፉ ዓለም በማምጣት ልቦለዱን ለፕሮፓጋንዳ ፍጆታ ማዋል ነው። በገሃዱ ዓለም፣ መስከረም 1 ቀን 1969 ዓ/ም ደርግ ባወጣው መግለጫ “...የመሃፍንቱና የመኳንንቱ ግልገል የሆነ የኮሙኒስቶች ቡድን ራሱን ‘የኢትዮጵያ ሕዝብ አብዮታዊ ፓርቲ (ኢሕአፓ) ነኝ’ እያለ የሚጠራው በአናርኪስቶች የተሞላ የአድሃሪው ሥርዓት ርዝራዦች ጥርቅም ነው” ተብሎ ድርጅቱ በፀረ-አብዮተኝነት ተፈረጀ። “ስለዚህ የጊዜያዊ ወታደራዊ አስተዳደር ደርግ በዲሞክራሲያ የአናርኪስት ቡድን ላይ አብዮታዊ እርምጃ በሚወስድበት ጊዜ ...የዲሞክራሲያን ቡድን ፀረ-አብዮትነት ሳይመለከቱ በየዋህነት ጉዳት ያደረሱትን ወገኖች ሂስና ግለህስ እንዲያደርጉ ሰፊ ዕድል ይሰጣቸዋል። ከርዕዮተ ዓለም አልፎ በጭቁን ሕዝቦች አብዮት ላይ ተኩስ በከፈቱት የዲሞክራሲያ መሪዎች ላይ ግን የማያወላውል እርምጃ ይወስዳል” በማለት ደርግ በድርጅቱ ላይ ያወጀውን ጦርነት ይገልጻል (ፍቅረሥላሴ ወግደረስ፣ 2006 ዓ/ም፣ ገጽ 259)። በልቦለዱ ውስጥ የኢሕአፓ አሣሣል ይኸንኑ የመንግሥት ትርክ እንደ ገደል ማሚቶ የሚያስተጋባ ነው።

ሁለተኛው ምዕራፍ ደግሞ የቀድሞውን የአብዮት ጥበቃ ሊቀ መንበር (ዋሲሁንን) እንስሳዊ ምግባርና ጭካኔ በመዘርዘርና እሱን ከመኪሶን ጋር ደጋግሞ በማዛመድ በአንድ በኩል የመኪሶን “ነጻ እርምጃ” እንደ ዋሲሁን ባሉት ፀረ-ሕዝቦች እጅ ንጹሃንን ማጥቂያ መሆኑን በማሳየት የቀይ ሽብርን “በዴሞክራሲያዊ ማእከልነት” (ማለትም በወታደራዊው መንግሥት) መካሄድ አስፈላጊነት ማስረገጥ ነው ፋይዳው። በሌላ በኩል ደግሞ ለዋሲሁን መፈታት የሚታገሉት የመኪሶን ካድሬዎች ስለሆኑና ዓላማቸውም መኪሶን በነዋሲሁን ዓይነቱ ጋሻ ጃግራዎች ተጠቅሞ ከየቀበሌውና ከየመሥሪያ ቤቱ የማይደግፉትን አስመንጥሮ በምትካቸው የራሱን አባላት በመሰጠት ሥልጣን ለመጨበጥ የሚያስችለውን የበላይነት በአቋራጭ መቀዳጀት ስለሆነ ከኢሕአፓ ተለይቶ መታየት የለበትም በሚል መኪሶንን ለጥቃት ማመቻቸት ነው።

ስለዚህ የሁለቱ መንደርደርያ ምዕራፎች ፋይዳ የተፋላሚዎቹን ጎራ በመለየትና ሚናቸውን ከአብዮቱ (በተግባር ግን ከደርግ) አንጻር በመፈረጅ ስለሚተረከው ፖለቲካዊ ፍልሚያ እይታችንን በዚህ ማዕቀፍ ገና ከመነሻው መሸበብ ነው። የሰብዓዊ መብቶች አያያዝ የሚፈክርበትንም ሕጋዊና ርዕዮተ ዓለማዊ መነጻጸር በማንሸቀረር ተፈጥሮአዊና ዓለማዊ ይዘታቸውን ማፋለስ ነው የዚህ ውጤቱ።

ልክ እንደ ዜና መዋዕሉ፣ በየቀይ ኮከብ ጥሪ ውስጥ ያሉ ተፋላሚ ወገኖችን ተራኪው በሚዛናዊነት አያቀርብልንም። ርዕዮተ ዓለሙን እንደ ሽፋን በመጠቀም ሥልጣን የጨበጠውን ደርግ እንደ ሐቀኛ አብዮተኛ፣ የዚህን ወገን ፖለቲካዊ ሥልጣን የሚገዳደሩትን፣ ምክንያታቸው ምንም ሆነ ምን፣ እንደ ፀረ-አብዮተኛ በመሣል ቅቡልነታቸውን ለመንፈግ የሚቃጠባቸውን ጥቃት እና ተያያዥ የሰብአዊ መብቶች ጥሰት እንደ አስፈላጊ የትግል ስልቶች ማቅረብ እዚህም እንደ ዋና የትረካ ስትራቴጂ ተተግብሯል።

ልቦለዱ በዋናነት ከላይ በመንደርደርያ ምዕራፎች በተጠቀሙት በሦስት የሥልጣን ተፋላሚ ወገኖች መካከል ስላለው የፖለቲካ ሽኩቻ ይተርካል። የሽኩቻው ዋና መገለጫ ደግሞ በተለያዩ ስያሜ ሕገወጥ ግድያ፣ እስራትና ሰቆቃ በተቀናቃኞችና በንጹሃን ሰዎችም ላይ መፈጸሙ ነው። ከተፋላሚዎቹ አንደኛው የአብዮቱ ዋና ማእከልና አንቀሳቃሽ ሞተር መሆኑ ተደጋግሞ የሚወሳሰት በነመንግሥቱ ኃይል ማርያም የሚመራው ወታደራዊው ደርግ (ወይም በኮሎኔል የሚመራው አብዮታዊ ሰደድ፣ ስሙ በይፋ ባይገለጽም የሱ ጥቅምና ፖለቲካዊ ፍላጎት ግን በደርቤ ጉተማ የሚስተጋባው) ነው። ደርቤ የልቦለዱ ዐቢይ ገጸ ባሕርይ ሲሆን የቀይ ሽብር በማእከላዊነት ይፋፋም፣ ጭቁኑ ሕዝብ ሳይደራጅ፣ ሳይነቃና ሳይታገል ዲሞክራሲያዊ መብቶች አሁን ሊሰጡ አይገባም ባይ ነው። ከነደርቤ በተጻራሪነት ከተሰለፉት ሁለት የሲቪል የፖለቲካ ቡድኖች አንዱ ደግሞ መኪሶን ሲሆን እንደ ልቦለዱ አቀራረብ ዲሞክራሲያዊ መብቶች ለጭቁኖች አሁኑኑ ይሰጥ፤ “ነጻ እርምጃ”⁴¹ ይፋፋም የሚል ነው። ሦስተኛው ቡድን ኢሕአፓ ሲሆን ጊዜያዊ ሕዝባዊ መንግሥት ዛሬውኑ ይቋቋም የሚል ሲሆን ሌሎቹን ሁለቱንም ወገኖች በፀረ-ዲሞክራሲያዊነት የሚቃወምና እነሱም በሥርዓተ አልበኛነትና በአድሃሪነት ፈርጀውት በጋራ የሚያጠቁት ነው። ሁለቱ ተፋላሚ የሲቪል የፖለቲካ ቡድኖች አልፎ አልፎ ካልሆነ በስተቀር አብዛኛውን ጊዜ በልቦለዱ ውስጥ የሚቀርቡት በስማቸው ተጠቅሰው ሳይሆን በመፈክሮቻቸው ተወክለው ነው። እነዚህ ሦስት

⁴¹ ስለ ቀይ ሽብር አጀማመርና ስለ ነጻ እርምጃ ምንነት የመኪሶንን እይታ አንዳርጋቸው (1992 ዓ/ም) እንደሚከተለው ይገልጻል፡- “ቀይ ሽብር’ ... በመጋቢት 1969 በተካሄደው የአሰሳ፣ የትጥቅ ማስፈታትና የኢሕአፓን ነፍሰ ገዳዮች በቁጥጥር ባዋለው እንቅስቃሴ በወሰዱዋቸው ‘ነጻ እርምጃዎች’ እስከ ነሐሴ 1969 ድረስ ቀጠለ። ‘ነጻ እርምጃዎች’ ማለት በነፃ የመግደል መብት ማለት አልነበረም። በኢሕአፓ የከተማ ደፊጣ ጥቃት የተጠቁ ወገኖች ከመንግሥት ፈቃድና ከቢሮክራሲው ቁጥጥር ውጭ የሚወስዱዋቸውን ነፃ የመከላከል እርምጃዎች ማለት ነበር። ከዚህም ላይ የተደረሰው ቢሮክራሲውና በተለይ ፖሊስ ቁጥጥር ስር የዋሉትን የኢሕአፓ ነፍሰ ገዳዮች እየፈታ ይለቅ ስለነበር ነው” (ገጽ 421፣ አጽንዖት የኔ)። ኮሎኔል ፍስሐ (2008 ዓ/ም) ይህን የመኪሶንን የነጻ እርምጃ ሕጋዊነት መግት እንደሚከተለው ያጠቃልላል፡- “ይህ የመኪሶን አገላለጽ የቃላት ጨዋታ ካልሆነ በስተቀር ከመንግሥትና ከቢሮክራሲው ውጭ ሲል ከሀገሪቱ ሕግና ሥርዓት ውጭ ነፍሰ ገዳዮችን በራሱ ታጣቂዎች ማሰር ወይም መግደል ማለት እንጂ ሌላ ትርጉም ሊሰጠው አይችልም” (ገጽ 237)። እነዚህ ሁለቱ የቀድሞ ወዳጆች ተቀናቃኞቻቸውን በየፊናቸው ካሰሩ በኋላ ፍርድ ቤት አለማቅረባቸውን ግን በሙግታቸው ሊነግሩን አልደፈሩም።

ተፋላሚዎች በተለይ ከሰብአዊ መብቶች አንጻር በልዩልዩ ውስጥ የተሳሉበትን እይታና ስልት ለማወቅ ጥቂት ማስረጃዎችን ከልዩልዩ ውስጥ እንመልከት፡-

1. የወታደራዊው መንግሥት አፈቀላጤ፡- ደርቤ ጉተማ ከድሃ አርሶ አደር ቤተሰብ የተወለደ ሲሆን እንደ ሚዛናዊ፣ አርቆ አስተዋይ፣ ርኅሩኅና ለሥልጣን ሳይሆን ለጭቁን ሕዝብ መብትና ጥቅም የቆመ ሰው ተደርጎ በአብዛኛው በአዎንታዊነት ተሥሏል። ደርቤ ከመኪሶን ተወካዮች ጋር ሲሟገት አቋሙን እንዲህ ይገልጻል፡-

ለጊዜው የወዳጅ ፓርቲ ባይኖርም አብዮታዊ መንግስት አለ።... አብዮቱ አመራር አለው ብዬ አምናለሁ። ስለሆነም የዲሞክራሲያዊ ማእከላዊነት አሰራር በተግባር እንዲተረጎምና በነፃ እርምጃ ስም የሚፈፀመው ስርዓት አልበኝነት እንዲጠፋ⁴² እታገላለሁ።... ዲሞክራሲያዊ መብት ለጭቁኖች አሁን የሚለው አቁም ጊዜያዊ ህዝባዊ መንግስት አሁን ከሚለው ጥያቄ በይዘትም ሆነ በአላማ የሚለይበት መንገድ አይታዩኝም ... የሰርቶ አደሩን ፓርቲ ሊመሰርቱ የሚችሉት በግንባር ቀደምትነት ታግለው የሚያታግሉ፣ አመራራቸው በሰፊው ህዝብ ዘንድ ተቀባይነትና ታዋቂነትን ያገኘ አብዮቱንና የኢትዮጵያን አንድነት ለመጠበቅ ችሎታና አስተማማኝ የሃይል መሰረት ያላቸው ታጋዮች⁴³ ናቸው... (ገጽ 224-25)።

ደርቤ ይህን ሲል የሚያስተጋባው የደርግን አቋም ነው፤ ምናልባትም የደርግ መንግሥት ሹመኛ የነበረው የበዓሉም አቋም ሳይሆን አይቀርም። በተደጋጋሚ ስለ አብዮቱ አመራርና አስተማማኝ የኃይል መሠረት የሚያወራውም ስለሌላ አካል ሳይሆን ስለ ደርግ ነው፤ ምክንያቱም የሀገሪቱን ሠራዊት፣ እንዲሁም የፀጥታና የፖሊስ ኃይል የሚያዘውና የሚያንቀሳቅሰው እሱ እንጂ ሲቪል ተፋላሚዎቹ አልነበሩም። በደርቤም ሆነ በደርግ እይታ አብዮቱ ከተከላካይነት ወደ አጥቂነት ስለተሸጋገረ (ኢሕአፓን በጋራ ለማጥቃት ደርግና ግብረ አበሮቹ በይፋ አቋም በመውሰዳቸው) ቀይ

⁴² የደርቤ ስለ“ነጻ እርምጃ” “ስርዓት አልበኝነት” ትችት የሕግ የበላይነት እንዲሰፍን ሳይሆን ፀረ-አብዮተኛ የተባሉትን ምንጠራው በመንግሥት አመራር ይካሄድ በማለት መኪሶንን ለማግለል የታለመ ነው። ደርጎች ስለሕግ የበላይነት ያላቸውን እሳቤ የመኪሶን አመራር አባል የነበረው አንዳርጋቸው አሰግድ ከጠቅላይ ሚኒስትር ሚካኤል አምሩ ጋር በተደረገ ስብሰባ ወቅት የተከሰተን አንድ አጋጣሚ በመጥቀስ እንደሚከተለው ይገልጻል፡- “የደርግ የፕላንና የአቅድ ኮሚቴ አባሎች ከነበሩት መሐከል ሻለቃ ብርሃኑ ባይሆን ሻምበል ሚካኤል ገብረ ንጉሥና ሌሎች ለልጅ ሚካኤል የሚታሰሩ ሰዎችን ዝርዝር ያቀርቡላቸዋል። ከልጅ ሚካኤል ሚኒስትሮች መሐከል አቶ አማኑኤል ግምደ ሚካኤል ‘ቢሆንም ሕግ ተጠብቆና በሕገ መሠረት’ ብለው ሕጉን ሊያስታውሷቸው ሞክሩ። የኮሚቴው አባላትም ምን ሕግ፣ ሕግ ይላሉ? ሕጉ እኮ እኛ ነን ብለው መለሱላቸው። በዚህ አበቃ” (ገጽ 161፣ አጽንዖት የኔ)።

⁴³ ደርቤ በማእከላዊነት ስም ቀይ ሽብርን እንዲያፋፍሙና የሠርቶ አደሩን ፓርቲ እንዲመሠርቱ “አብዮቱንና የኢትዮጵያን አንድነት ለመጠበቅ ችሎታና አስተማማኝ የሃይል መሰረት ያላቸው ታጋዮች” በማለት የሚሟገትላቸው መንግሥቱ ኃ/ማርያምንና በሳቸው የሚመራውን አብዮታዊ ሰደድ የተባለ ደርጎች የበዙበት የፖለቲካ ድርጅት ነው። ሻለቃው ጥር 26 ቀን 1969 ዓ/ም ከደርግ ስብሰባ ላይ ተቀናቃኞቻቸውን፣ የደርግን ዋና ሊቀ መንበር ብ/ጄኔራል ተፈሪ በንቲን እና ሥልጣናቸውን የገደቡባቸውን የኢሕአፓ አባላት የተባሉ ሌሎች ስድስት የደርግ ኃላፊዎችን፣ ከስብሰባ አስወጥተው ያለምንም ፍርድ በአንዳፍታ በጥይት ካስረሹ በኋላ ደጋፊዎቻቸውን በተበዘዘው የደርግ ቋሚ ኮሚቴ ውስጥ በመሰግሰግ፣ ለራሳቸውም የደርግን መዋቅሮች ቁልፍ ሥልጣኖች በብቸኝነት ጠቅልለው በመያዝ የደርግና የመንግሥት ቁንጮነታቸውን እንዳረጋገጡ ተዘግቧል። የመኪሶን አመራር አባል አንዳርጋቸው አሰግድ (1992 ዓ/ም፣ ገጽ 386-387) ይህን የደርግ ቋሚ ኮሚቴ ሹም ሽረት የተካሄደበትን ዕለት የሻለቃ መንግሥቱ አብዮታዊ ሰደድ ክንፍ ‘ሕጋዊ’ መፈንቅለ-መንግሥት ያካሄደበት፣ “እንደ ሥልጣን አካል የደርግ ነገር ያለቀለት” መሆኑ የተረጋገጠበት፣ “የኢትዮጵያ አብዮት መጨንገፍ የጀመረበት ዕለት ነው” በማለት ይገልጻል። የአዲሱ ቋሚ ኮሚቴ አባል የነበሩት ሌ/ኮሎኔል ፍስሐ ደስታም (አብዮቱና ትዝታዬ፣ ገጽ 229) ይህን የሻለቃውን ሥልጣንን መጠቅለል እንደ መፈንቅለ-መንግሥት ተቀብለው፣ የደርግ አባላት የሳቸው አጎብላጅ የሆኑበትን ሁኔታ “ኮ/ል መንግሥቱም ጦሩን፣ ደህንነቱንና መስተዳድሩን በቁጥጥራቸው ስር በማድረግ ያለማንም ተቀናቃኝ የመጨረሻው ወሳኝ ሰው ሆኑ። እኛም በሳቸው የምንሾምና የምንሻር፣ የምንታሰርና የምንገደል፣ ፊታቸው ሲከፋ እየተከፋን ሲስቁ የምንስቅ ሁንን አረፍን” ይላሉ። እንግዲህ ይህንን አንድ ሰው ፈላጭ ቆራጭ ሆኖ የገነነበትን መንግሥትና ሰባት ሰዎችን ባስረሹ ማግሥት “የጓደኞቻችንን ደም እጥፍ ድርብ አድርገን ለመበቀል የሰፊውን ሕዝብ ወገኖች ለአድሀሪያን ፋታ ሳንሰጥ እናስታጥቃለን” (ገጽ 226፣ አጽንዖት የኔ) በማለት የሕገወጥ ግድያ ፖሊሲያቸውን ባደባባይ ያወጁትን መሪ ነው ልዩልዩ በደርቤ አማካይነት የተማከለ ቀይ ሽብር እንዲያካሂዱ የሚሟገትላቸው።

ሽብር በማእከላዊነት፣ ማለትም በወታደራዊው መንግሥት አመራርና ቁጥጥር መካሄድ አለበት። ስለሆነም የመኪሶን አባላትና ደጋፊዎች ነጻ እርምጃ በራሳቸው ተነሳሽነትና ውሳኔ መውሰድ የለባቸውም ማለት ነው። በሌላ አነጋገርም ሰዎችን ማሰሩና መግደሉ በደርግ መንግሥት ይካሄድ እንጂ ይቁም፣ ወይም ፍትሕ ይስፈን፣ ወይም ሕዝቡ በነጻ እንዲደራጁ፣ ሐሳቡን እንዲገልጹ፣ ደኅንነቱ እንዲረጋገጥለት የሕግ ዋስትና ይሰጠው፣ በሰው ደኅንነትና ሕይወት ላይ የሚወሰደው ውሳኔና እርምጃ ሕጋዊ ሥርዓትን ይከተል ማለት አይደለም። ተራው ሕዝብም ራሱን ከጥቃት እንዳይከላከል እንደነዚያ ምስኪን ሽማግሌዎች በአሰሳም ሆነ በማስፈራራት ትጥቅ አስፈትቷል።

ዴሞክራሲያዊ መብቶች ለጭቁኖች አሁን አያስፈልጉም ሲል እነዚህ ሕጋዊ መብቶች ይታቀቡ ማለቱ እንደሆነ ግልጽ ነው። እንደ ደርቤ ሙግት፣ የዴሞክራሲ መገደብ አስፈላጊነት የሠርቶ አደሩ ፓርቲ (አሠፓ) በ“ሐቀኛ ታጋዮች” (ማለትም “አብዮታዊውን መንግስት” በሚመራው ደርግ፣ በተለይም በአብዮታዊ ሰደድ) ከመመሥረቱ በፊት “ለሥልጣን የቁዋመጡ አብዮታዊውን መንግስት በሾኬ ጠልፈው በመጣል ከሰፊው ህዝብ ትከሻ ላይ ባቁዋራጭ ወጥተው ጉብ ለማለት የሚፈልጉ ንኡስ ከበርቱዎች”⁴⁴ (ገጽ 224) የተባሉት መኪሶኖችም ሆኑ ተቀናቃኞቻቸው ኢሕአፓዎች በሚፈጠረው ዴሞክራሲያዊ ዕድል ተጠቅመው “ገና ያልነቃውን፣ ያልተደራጀውንና ያልታጠቀውን ጭቁን ወዳደርና ገበሬ” በደርግ ላይ አነሳስተውበት ሥልጣኑን እንዳይነጥቁት ለመከላከል የታለመ ነው።

ደርቤ ሰዎች ያለማስረጃ በነጻ እርምጃ ስም መገደል የለባቸውም፤ የዚህ ዓይነት እርምጃ በዘፈቀደ በማንም አብዮተኛ ነኝ ባይ ከመወሰድ ይልቅ በፀረ-አብዮተኛነት የተጠረጠሩ ሰዎች ልክ እንደ ዋሲሁን ለማእከላዊው መንግሥት መተላለፍ አለባቸው የሚለው ላይ ላዩን ሲታይ የጥፋቱን መጠን የሚቀንስ፣ ንጹሃን ዜጎች ያለአግባብ የጥቃት ሰለባ እንዳይሆኑ የሚከላከል ይመስላል። ግን መንግሥት እጅ የገቡ ተጠርጣሪዎች በፍትሕ ሥርዓቱ መሠረት ንጽህናቸው ተረጋግጦ በነጻ ሲለቀቁ፣ ወይም በጥፋታቸው መጠን በፍርድ ቤት ውሳኔ ሲቀጡ ልቦለዱ አያሳይም። በገሀዱ ዓለምም ይህ አሠራር እንደ ሥርዓት በደርጉ አመራር ተቀባይነት አግኝቶ በፖለቲካ ባላንጣነት በተጠረጠሩ ሰዎች ላይ ተግባራዊ ሲሆን አልታየም።

ደርቤ ለተሰማ “ደም የጠማን ሰዎች አይደለንም። የኛ ጥም ፍትህ፣ እኩልነትና ነፃነት ነው” (ገጽ 230) ቢልም እነዚህ ባዶ የፕሮፓጋንዳ ቃላት መሆናቸውን ቀጥሎ ከሚናገረው መረዳት አያዳግትም፡- “ሂሩትን እወዳታለሁ። ይህንንም ስልህ በምወደው አብዮት ላይ ደባ እንዳትሰራ ቢቻል በምክር ለመመለስ፣ ባይቻል ግን እየወደድኩዋትም ጊዜው፣ ሁኔታውና ስፍራው የሚጠይቀውን ማናቸውንም እርምጃ ልወስድባት ቆርጬ ነበር። ባንተም ላይ እንደዚሁ። አሁንም አቅዋሜ ከዚህ የተለየ አይደለም” (ገጽ 233፣ አጽንዖት የኔ)። ለደርቤ “ፍትህ፣ እኩልነትና ነፃነት” ማለት በአብዮት ስም ለወታደራዊው መንግሥት ደጋፊዎች ብቻ የተፈቀዱ ጸጋዎች ናቸው። ይህን ኃይል ቆርጦ የሚታገል ካለ ግን ራሱ ከሳሽም፣ ዳኛም፣ ፈጻሚም ሆኖ ግድያን ጨምሮም ቢሆን “ማናቸውንም እርምጃ” ከመውሰድ ወደ ኋላ እንደማይል ነው ደርቤ የሚገልጸው። በስብሰባ ላይ ከሱ ተቃራኒ አቋም ይዘው የሚሞግቱትን ሦስት ሰዎች በቁጥጥር ሥር ሲያውልም የትኛውም የፍትሕ አሠራር ፈቅዶለት አይደለም፤ ወይም ብረት አንግበው ስለተፋለሙት አይደለም።

⁴⁴ ሌ/ኮሎኔል ፍስሐ (2008 ዓ/ም፣ ገጽ 314-316) እና ሻምበል ፍቅረሥላሴ (2006 ዓ/ም፣ ገጽ 338-340) በየመጽሐፎቻቸው መኪሶን የመንግሥት መሥሪያ ቤቶች፣ የየካቲት 66 የፖለቲካ ት/ቤት፣ የቀበሌ ማኅበራት፣ የአብዮት ጥበቃ፣ የሠራተኛ ማኅበራት እና የሕዝብ ድርጅት ጉዳይ ጽ/ቤት የመሳሰሉትን ተቋማት በመቆጣጠርና ካድሬዎቹን በሀገሪቱ በሙሉ በአብዮት ስም በማሰማራት በደርግ ድጋፍ ባላንጣውን ኢሕአፓን ካስደመሰሰ በኋላ ሥልጣን በአቋራጭ ለመያዝ ይሯሯጥ ነበር በማለት ይከስታል። ይህ ሕልሙ አልሳካለት ሲልም አመራሩ ነሐሴ 14 ቀን 1966 ዓ/ም ከአዲስ አበባ አባላቱን ሜዳ ላይ ጥሎ ፈረጠ ይሉታል። የቀይ ኮከብ ጥሪ ይህን የደርግ መንግሥት አቋም በማስተጋባት ነው መኪሶንን እንደ ሥልጣን ጥመኛ ቡድን የሚፈርጀው።

ሆኖም ደርቤ የአቋምና የአመለካከት ወጥነት (consistency) ባይኖረውም ንጹሃንን ከሚገድሉት ጋር ተሰልፎ እሱም ነፍስ ሲያጠፋ አናየውም፤ ያለበቁ ማስረጃ “አብዮታዊ እርምጃ” ለመውሰድ የሚቸኩሉትን ግን በተደጋጋሚ ሲኮንን ይሰማል። ቢፈልግ እነሂሩት የኢሕፓ አባላት መሆናቸውን ከነመረጃው ስለሚያውቅ እንደነዋሲሁን ሊያስገድላቸው ይችላል ነበር። ከቻልኩ በምክር ወደ አብዮቱ ጎራ ልመልሳቸው እሞክራለሁ በሚል ምንም እርምጃ ሳይወስድ ይቆያል። የመኪሶን ካድሬዎች በማስታወቂያ ሚኒስቴር ውስጥ በፀረ-አብዮተኛነት የተጋለጡ ናቸው በሚል የ40 ሠራተኞች የስም ዝርዝር አምጥተውለት አብዮታዊ እርምጃ እንዲወሰድባቸው ሲጠይቁት ማስረጃ እንዲያቀርቡ ይጠይቃቸዋል፤ ራሴም ለማጣራት እሞክራለሁ በሚልም ይመልሳቸዋል። ዝርዝሩን ሲያነብም ምንም የፖለቲካ ተሳትፎ የሌላቸው እንደ ፍኖትና ጌታቸው ዓይነት ንጹሃን ሰዎች እንዳሉበት ይገነዘባል። ከእነዚህ ሁኔታዎች የምንረዳው ልቦለዱ በነጻ እርምጃ ስም የሚወሰደውን ሕገወጥ ግድያ በአንድ በኩል እያጋለጠ ሲሔስ በሌላ በኩል ግን ቀይ ሹብር በዲሞክራሲያዊ ማእከላዊነት ይካሄድ በማለት ያንኑ መርሕ ማፋረሱን ነው። ይህም የአንድ አምባገነን ሥርዓት የፕሮፓጋንዳ አቀንቃኝነትን ከልቦለድ ደራሲነት ጋር አጣምሮ መሥራት የሚያስከትለውን የምግባር መዋለል (ethical dilemma) ችግር ነው የሚያንጸባርቀው።

2. የመኪሶን አባላት፡- ዋሲሁን ከበደ የተባለው የመኪሶን ቀንደኛ አባል ⁴⁵ “አናርኪስት”፣ “ተገንጣይ”፣ “አድሃሪ”፣ “ቢሮክራት”፣ “ኢድህ”፣ ወዘተ፣ በሚል ተፈርጀው በሠፊው ሠራተኛ ተጋልጠዋል ያላቸውን ሦስት ሴቶችና ስድስት ወንዶችን ጠዋት በቁጥጥር ሥር አውሎ ከግብረ አበሮቹ ጋር ከገደለ በኋላ ማታ እንደ ውሻ ወንዝ ውስጥ ያስጣለ (ገጽ 150፣ 155) ሲሆን እሱም ከነአጋሮቹ በቁጥጥር ሥር ከዋለ በኋላ⁴⁶ ደግሞ የእሱ ተከታይ የሆኑ አራት ጋዜጠኞች ደግሞ ማስታወቂያ ሚኒስቴርን ዋሲሁን እንደጀመረው ለማስመንጠር ለደርቤ ከመሥሪያ ቤቱ የተጋለጡ ናቸው የተባሉ የ40 ሠራተኞችን የስም ዝርዝር ሰጥተውት በቁጥጥር ሥር እንዲውሉና በአስቸኳይ አብዮታዊ እርምጃ እንዲወሰድባቸው ይጎተጉቱታል። የዚህ አቀራረብ አንድምታው በነጻ እርምጃ ስም መኪሶን ንጹሃንን ያስገድላል ለማለት ነው (ገጽ 137፣ 198)። እግረ መንገዱንም በአብዮት ጠባቂዎቹና በወታደሮቹ ተቃዋሚዎቹን ያለፍርድ የሚያስገድለውን የደርግ መንግሥትም ከደሙ ንጹህ ማድረጉ ነው። የእነዋሲሁን ዓይነት ሰዎችም በየቀበሌውና በየክፍተኛው ውስጥ በመኪሶን እንደተሰገሰጉ ልቦለዱ እየደጋገመ የሚነግረንም በነዚህ ተቋማት ለሚካሄደው ሕገወጥ ግድያ ተጠያቂው መኪሶን ነው የሚለውን ሐሳብ ለማስረጽ ነው።

⁴⁵ ዋሲሁን ከበደ በሕይወት በነበረ ግርማ ከበደ በተባለ ሰው ድርጊት ላይ ተመሥርቶ የተሣለ ገጽ ባሕርይ ነው። አንዳርጋቸው (1992 ዓ/ም) የግርማ ከበደንና የጭፍራዎቹን የመኪሶን አባልነት አይቀበልም። ከመጋቢት 14-18 ቀን 1969 ዓ/ም በመንግሥትና በደርግ አጋር የፖለቲካ ድርጅቶች ተሳትፎና ቅንጅት በአዲስ አበባ ውስጥ ፀረ-አብዮተኞችን ትጥቅ የማስፈታትና የአሰላ ዘመቻ ወቅት የቀበሌ 07 ሊቀ መንበር የነበረው ግርማ ከበደ ከሌሎች አምስት ተባባሪዎቹ ጋር በመሆን ዘጠኝ የብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት ሠራተኞችን ገድሎ ፊላቸውን ድልድይ ሥርና መንገድ ላይ እንደጣላቸው አንዳርጋቸው ቢያምንም “የግርማ ከበደን አስቃቂ ግድያ አስታከው፣ የሰደድ/ወዘ ሊግና የማሌሪያ መሪዎች፣ ኢህአፓና አዲሱ ቢሮክራሲም ታክለው፣ ግርማ ከበደ የመኪሶን አባል ነው’ እያሉ በእርግጠኝነት ያስወሩ ጀመር። ሐቁ ግን፣ ግርማ ከበደ መቼም ቢሆን የመኪሶን አባል ሆኖ አያውቅም” (ገጽ 410) በማለት ያስተባብሳል። እንዲያውም በተቃራኒው “መኪሶን፣ ግርማ ከበደ የባዜ ባሕርይ ያለው አደገኛ ግለሰብ መሆኑን በማስገንዘብ፣ የግርማ ከበደ ቀበሌ እንዳይታጠቅ አጠንክሮ ተቃወመ። ይሁንና፣ በመኪሶን ያልተያዘን ቀበሌ ለሰደድ አገኘሁ ብሎ የተንሰፈሰፈው ለገሠ አስፋው፣ ግርማ ከበደን በግሉ ክላሽኒክቭ አስታጠቀው። ክላሽኒክቭ ማስታጠቅ በወቅቱ ለየትኛውም የቀበሌ ማኅበር መሪ አልተደረገም” (ገጽ 411) ይለናል አንዳርጋቸው።

⁴⁶ አንዳርጋቸው በእነግርማ ከበደ ግድያ የተደናገጡት እነሰገሠ አስፋው ራሳቸውን ለማዳን በመኪሶን አላካከት፣ ምሥጢራቸውንም ለመሸፋፈንና የሕዝብ ድጋፍ ለማግኘት “በጥድፊያ በአደባባይ ረሽኑአቸው” ቢልም የደርግ ኮሎኔል ፍስሐ (2008 ዓ/ም) ደግሞ የግርማ ከበደ ወንጀል በመንግሥት የታወቀው የሻለቃ መንግሥቱ ኃይለ ማርያም አጎት የሆኑትን አቶ አሥራት ወልደን ጨምሮ ሌሎች 17 ሰዎችን ከትምህርት ሚኒስቴርና ሌሎች መሥሪያ ቤቶች በማስወጣት ሌሊት ሊገድላቸው ወደ ቀበሌ ሊወስድ ሲል መረጃው ደርግ ጽ/ቤት በመድረሱ በቁጥጥር ሥር ውሎ ሲመረመር ነው ይላሉ (ገጽ 238)። በኋላ መጋቢት 24 ቀን ወንጀለኞቹ በሠራተኞቹ ፊት በጥይት ተገደሉ፤ ዜናውም በመንግሥት መገናኛ ብዙኃን ተገለጸ ይላሉ።

እንደ ታደሰ ዓይነቶቹም ደርቤን የመሰሉ “ለዘብተኞችን” ማስወገድ እና በማስታወቂያና መርሐ ብሔር ሚኒስቴር ውስጥ የተሰጠው አድሃሪያንን “መመንጠር” እንደሚያስፈልግ በቀይ ሽብር ግንባር ቀደም ከተባለው ቀበሌ ሊቀ መንበር ጋር ሲመካከሩ ያሳያል (ገጽ 156)። ሌሎች በስብሰባ ላይ “የሰፊው ህዝብ ጥያቄ ነፃ እርምጃ ይፋፋም! ዴሞክራሲያዊ መብት ለጭቁኖች አሁን የሚል ነው” (ገጽ 223) እያሉ ደርቤን የሚሞግቱት ሦስቱ አካል ጉዳተኞች አቋማቸውን በመግለጻቸው ግን ደርቤ በራሱ ውሳኔ በሽጉጥ አስፈራርቶ ትጥቃቸውን አስፈትቶ በቁጥጥር ሥር በማድረግ “የሰፊው ህዝብ መብት በተግባር እየተተረጎመ ነው። የናቃችሁትም ማእከል ፍርዳችሁን ይሰጣችኋል” (ገጽ 225) በማለት እየነፃ ወስዶ ያስረክባቸዋል። የደርቤ ዴሞክራሲ እንደ ደርጉ ሁሉ እኔ ያልኩትን ብቻ ተቀበሉ፤ አለዚያ ፀረ-አብዮተኛ ናችሁ በሚል አምባገነናዊ መርሕ የምትመራ ነች። በዚህ ዓይነቱ ዐውድ ውስጥ ለወታደራዊው መንግሥት “ሒሳዊ ድጋፍ” በመስጠት ኢሕአፓን ለማጥፋት ከደርግ ጋር ተሰልፈው የነበሩት መኢሶኖች አሁን ደግሞ ፈንታቸውን በጠላትነት ተፈርጀው አብዮታዊው መንግሥት ጉያ ውስጥ ተሸጉጠው፤ በየቀበሌውና በየመሥሪያ ቤቱ ተሰግስገው፤ መንግሥትን ጠልፈው ሥልጣን ለመያዝ የሚሯሯጡ ንዑስ ከበርቴዎች ተብለው የጥቃት ዓላማ ይሆናሉ። የነዋሲሁን ከበደ ድርጊት ደግሞ መኢሶን ለሥልጣን ሲል ወንበዴዎችን እያሰለፈ ምንም ሥነ ምግባር የማያግደው የጭካኔ ተግባር በነጻ እርምጃ ስም ስለሚያስወስድ መንግሥት ንጹሃን ዜጎችን ከእንደዚህ ዓይነቱ የመብት ጥሰት ለመከላከል በሱ አማካይነት ብቻ አብዮታዊ እርምጃ መወሰድ አለበት የሚለውን የነደርቤን አቋም አግባብነት ማሳያ ሆኗል።

3. የኢሕአፓ አባላት፡- ሂሩት፣ ተሰማ፣ ተፈራ እና ላዕከ ድርጅቱን እንዲወክሉ ተደርገው በልቦለዱ ውስጥ ቀርበዋል። ሂሩትና ተሰማ እህትና ወንድም ሲሆኑ ሁለቱም በእናታቸው ወገን ባለብዙ ጋሻ መሬትና የናጠጡ ፊውዳሎች ልጆች ናቸው። እናታቸው ወ/ሮ አምሳለ አብዮቱንና ወታደራዊ መንግሥቱን እንደሚቃወሙት ሁሉ እነሱም የደርግን መንግሥት የኢሕአፓ አባል ሆነው ይቃወማሉ። ነገር ግን ተሰማ ፈሪና ዓላማ ቢስ ሆኖ ሲሣል እህቱ ደግሞ በኢሕአፓ አባልነቷ የምትሠራውን ሥራ ከአደጋ ጋር እንደ ድብብቆሽ ጨዋታ የምታይ ምንም የፖለቲካ ብስለት የሌላት ተደርጋ ተሥላላች (ገጽ 165-66)። ሂሩት የጊዜያዊ ደስታ ምርኮኛ ስለሆነች የሷ ፖለቲካ ልክ እንደ ፍቅሯ የወረት ነው። ሆኖም እሷም ደርቤ የግሷንም ሆነ የቡድኗን ምሥጢር ስለሚያውቅና ሊያሳስራቸው ስለሚችል እንዲገደል የምትሟገት ናት።

ጫት ቃሚው ተፈራም የአባቱ ሀብት በወታደራዊው መንግሥት የተወረሰበት ሲሆን፣ የሂሩት አፍቃሪና በዓላማው አምኖበት ሳይሆን ለእሷ ብሎ የኢሕአፓ አባል የሆነ ነው (ገጽ 167-68)። ተሰማም ተፈራም ወላዎቹ ሆነው ቀርበዋል። ተፈራ የቀበሌ የአብዮት ጥበቃ ም/ሊቀ መንበር ሆኖ የተመረጠውን ላጲሶ ሲልዶሮን በላዕከ በኩል ያስገደለ ነው። ተሰማ ደግሞ የኢሕአፓ አባል ሆኖ በራሱ ድርጅት ላይ የሚሰነዘራቸው ሒሶች ግን የመኢሶንንና የደርግን ሒሶች የሚያስተጋቡ ናቸው። ለዚህም ነው እህቱ በባንዳነት የምትፈርጀው።

የዙናቸው ኮማንደርና የሕዋሳቸው ኃላፊ የሆነው ላዕከ አእምሮው በሐሺሽ የደነዘዘና ሁሉን ነገር በጉልበቱ ማድረግ የሚፈልግ ተደባዳቢ (ገጽ 168) እና ጨካኝ ነፍስ ገዳይ ነው (ገጽ 171-72)። አባቱ ነፍጠኛ፣ ባርያ ፈንጋይ፣ የጣልያንም ቀንደኛ ባለሟል፣ በዝሆን ቀንድ ንግድ የከበሩና በአብዮቱ ላይ ዐምፀው የተገደሉ ናቸው (ገጽ 235)። ላጲሶ የተባለውን የቀበሌውን አብዮት ጥበቃ ም/ሊቀ መንበር ካስገደለ በኋላ ደርቤንም ለማስገደል ያሜራል፤ በተሰማም ላይ ይዘታል። ሂሩትንም ሲሆን በፈቃደኝነት፣ ካልሆነም በጉልበቱ ሊወዳዳት ይፈልጋል (ገጽ 176)። የራሱን ቡድን አባላትም ከጠረጠረ ከማስገደል ወይም ራሱ ከመግደል አያመነታም። ላዕከ የመኢሶኑ ዋሲሁን ግልባጭ ሆኖ በዚህ ቡድን ውስጥ ተመሳሳይ ሚና የተሰጠው ሁለቱም ቡድኖች ለሰው ሕይወት ዋጋ የማይሰጡ ነፍስ ገዳዮች ናቸው የሚል አንድምታ እንዲኖረው ነው። በመጨረሻም እሱና ተፈራ እርስ በርስ ሲታኮሱ ራሳቸውን ያጠፋሉ፤ ሂሩትንም ክፉኛ ያቆሰላሉ። የእነዚህ የኢሕአፓ ወጣት አባላት አሣሣል

የቤተሰቦቻቸው የመደብ ጥቅም ስለተነካ እነሱም በአብዮቱ ላይ እንዳከረፉ ለማሳየት የታለመ ነው።

ከላይ ከቀረበው አሣሣል የምንረዳው የመንግሥት ደጋፊዎች ለሕጋዊነት የቆሙ መስለው በአዎንታዊ መልኩ ሲቀርቡ ተቃዋሚዎቹ ደግሞ ሕዝብን የሚያሸብሩ፣ ለሥልጣንና ለግል ጥቅም የሚረገጡ፣ አንዳንዶቹም ግራ የተጋቡና የሚሠሩትን የማያውቁ፣ የሌሎች መሣሪያ ተደርገው ነው የቀረቡት። በተለይ የመኪሶን ቀንደኛ አባል ሆኖ የተሣለው ዋሲሁን ልጃገረድ፣ ባለትዳር፣ እስረኛ ሳይል በሥልጣኑ እያስፈራራ ሴቶችን አስገድዶ የሚደፍር፣ በጉቦ ወንጀለኛ ከእስር ቤት የሚለቅ፣ የሰው ዐይን እያጠፋ፣ ጡት እየቆረጠ አሰቃይቶ ገድሎ ከወንዝ ውስጥ የሚጥል የሰው አውሬ መሆኑ ሲዘረዘርና እሱ እንዲፈታ መኪሶኖች ሲሯሯጡለትና የደርግ አባል ሳይቀር በእሱ ጭካኔ አዝና አለቀሰ ተብሎ ሲነገረን የዚህ ሁሉ አንድምታው በአንድ በኩል በመንግሥት ላይ ሲላከክ ለነበረው ሕገወጥ ግድያ፣ ሰቆቃና እስራት ሁሉ አንዱ ተጠያቂ ይሄው ድርጅት ነው የሚልና ደርግን ከጋጠኑት የሚያነጻ ነው። ይህ ማለት ግን የሲቪል ተፋላሚዎቹ ለደረሰው ሰብአዊ ጉዳት ምንም ተጠያቂነት የለባቸውም ሳይሆን በልቦላዎቹ ውስጥ የተሳሉበት ሁኔታ ለሕገወጥ ግድያው አንዱን ቀንደኛ ተዋናይ (ደርግና መንግሥትን) ነጻ አድርጎ⁴⁷ እነዚህን ቡድኖች ብቻ ይወነጅላል ነው። ይሁን እንጂ የዜጎችን መብትና ደኅንነት ከቡድኖችም ሆነ ከግለሰቦች ጥቃት የመከላከልና ሕግና ሥርዓትን የማስከበር ዋናውን ኃላፊነት መሸከም ያለበት መንግሥት ሆኖ እያለ በዲሞክራሲያዊ ማእከላዊነት ስም የሕገወጥ ግድያው ተሳታፊ የሚሆንበት የነደርቤ ሙግትም አቀራረቡ ምንም ሥነ አመክንዮአዊ ሚዛን አይደፋም። የትኛውንም ቀለም የተቀባ ሽብር በማንም ቢፈፀም ሕገወጥና ኢሰብአዊ ድርጊት ነው።

ማጠቃለያ

የገዢው ወገን ተቃዋሚዎች በልቦላዎቹ ውስጥ የተሣሉበት ስልት በንጉሥ ሱስንዮስ ዜና መዋዕል ውስጥ በተለይ ፀረ-ካቶሊክ ተቃዋሚዎቹ ከተሣሉበት ስልት ምንም መሠረታዊ ልዩነት የለውም። ሁለቱም ድርሰቶች በባለታሪኮቹ አሣሣልና የሰብአዊነትን ጉዳይ በሚያቀርቡበት ሚዛን ወጥ የሆነ ገለልተኛ አቋምና ነባራዊ እይታ መያዝ ይሳናቸዋል። በዋና ባለታሪኮቹ አሣሣል ረገድ በሁለቱ ትርኩዎች መካከል መለስተኛ ልዩነት ቢኖር በየቀይ ኮከብ ጥሪ ውስጥ ተራኪው በግልጽ ለመንግሥት ውዳሴያዊ አስተያየት አያቀርብም፤ ገጽ ባሕርያትን ነው አፈቀላጤ አድርጎ የሚጠቀመው። ይህም ምክንያቱ ከሁለቱ ዘውጎች ባሕርይ የመነጨ ነው። ዜና መዋዕሉ የንጉሡ ታሪክ ሲሆን ልቦላዎ ግን የተለያዩ የፖለቲካ ተፋላሚ ወገኖች በገጽ ባሕርያት ተወክለው የሚቀርቡበት ነው። ልቦላዎ ገዢዎችን “አብዮታዊ መንግሥት”፣ “አብዮታዊ አመራር” እና “ሐቀኛ ታጋዮች” በሚሉ ገላጮች በስላሽ ይጠቅሳቸዋል እንጂ ወታደራዊውን ደርግ በቀጥታ አይጠቅስም። መንግሥትም ቢሆን በደርቤ

⁴⁷ አንዱ የደርግ ከፍተኛ ባለሥልጣንም መንግሥት በቀይ ሽብር ውስጥ ስለነበረው ሚና እንደሚከተለው አሳልፎ ያቀርባሉ፡- “መኪሶን ከላይ እስከታች መንግሥታዊና ሕዝባዊ መዋቅሮችን በመቆጣጠሩ ሥልጣን ለመጨበጥ የሚያግደው ነገር እንደማይኖር ቢገምትም ቀንደኛ ጠላቱ ኢሕአፓ የሚያካሂደው የሽብር ፈጠራና የግድያ ዘመቻ ከመጠን በላይ አሳሰበው። ኢሕአፓ የሚገለው የመኪሶን አባላትን ብቻ ሳይሆን የሌሎች ድርጅቶችን አባላትና የአብዮቱ ደጋፊዎችንም ጭምር በመሆኑ ድርጊቱ ሁሉንም አስደነገጠ። ኢሕአፓ የሚያካሂደውን ነጭ ሽብር በቀይ ሽብር ለመመከት መኪሶን ስልት ቀየሰ። መኪሶን የቀየሰው ስልት በመንግሥትና በተቀሩት ድርጅቶች በመደገፉ በኢሕአፓ ላይ የሚካሄደው መልሶ የማጥቃት ዘመቻ በመኪሶን መሪነት ተጀመረ” (ፍቅረሥላሴ ወግደረስ 2006 ዓ/ም፣ ገጽ 338፣ አጽንዖት ዮኔ)። የመኪሶኑ አንዳርጋቸው (1992 ዓ/ም) በበኩሉ መንግሥትና ደርግም ጭምር መኪሶን ተጠያቂ የማይሆንበትን የግድያ ወንጀል መፈጸማቸውን በመግለጽ እንደሚከተለው ይከሳቸዋል። “በቀይ ሽብር’ ስም ለተፈጸሙት የመንግሥት ሽብሮችና ወንጀሎች አንዳንድ ወገኖች መኪሶንን ተጠያቂ ያደርጋሉ።” “... ከዚህም በላይ ደግሞ የ1970ውን የቀይ ሽብር’ ግድያ የፈጸሙት እነሻለቃ መንግሥቱ ኃይለ ማርያምና ለገሠ አስፋው በሥፍራው በሌለው መኪሶን ላይ ለመላከክ ዳር ዳር ያሰቡትም ጊዜ ነበር።” አንዳርጋቸው መኪሶን በሌለበት የሚለው የድርጅቱ አመራር ከነሐሴ 14 ቀን 1969 ዓ/ም ጀምሮ ከአዲስ አበባ በመሰውራ የመንግሥት “ጭፍጨፋ” ሰለባ ሆኗል ለማለት ነው (ገጽ 421፣ 425፣ 427)። እነዚህ ሁለቱ ተዋናዮች ለቀይ ሽብር ኃላፊነቱን በግልጽ ለመውሰድ ሲግደረደሩ ሌ/ኮሎኔል ፍቅረሐ ደስታ በበኩላቸው (2008 ዓ/ም፣ ገጽ 246) ከገዳር እስከ መጋቢት 1970 ዓ/ም በሀገሪቱ በስፋት የተካሄደው ነጻ እርምጃ የነሐሴ 1969ን የአብዮትና የዘመቻ አስተባባሪ ኮሚቴ (አዘአኮ) ዐዋቅ ቁ. 129/1969 የጣለ እንደነበር አምነው “...ነጻ እርምጃው በመንግሥት አውቅና የተካሄደ ወይም መንግሥት በፖለቲካ ደረጃ የተቀበለው ነው ማለት ይቻላል። ይሁን እንጂ ነጻ እርምጃው ከመጠን ያለፈ መሆኑንና ጭካኔ በተሞላበት ሁኔታ መካሄዱን እየተገነዘብን እንኳ በፀረ-አብዮት እንዳንፈረጅና ከፖለቲካ ድርጅቶች ጋር እንዳንቃረን በመፍራት ለማስቆም አለመሞከራችን ከተጠያቂነትና ከኃላፊነት ነፃ አያደርገንም” ይላሉ።

አማካይነት ከሚራመደው ጥቅሙና አቋሙ ባሻገር እንደ አንድ ተዋናይ በታሪኩ ሂደት ውስጥ ግልጽ ሚና ይዞ ሲተውንና በሌሎቹ ዐቢይ ገጸ ባሕርያት ዕጣ ፈንታ ላይ ቀጥተኛ ተጽዕኖ ሲፈጥር አይታይም።

ልቦለዱ በደርቤ ሒስ፣ በነዋሲሁንና ላዕከ ተግባራት፣ በተራኪውም የከተማ ውስጥ ትዕይንቶች ዘገባ አማካይነት የቀይና ነጭ ሽብርን መኖርና የሰብዓዊ መብቶችን ጥሰት ያሳያል። የሰዎችን ያለበቁ ማስረጃ፣ በስሜታዊነት፣ በበቀል ወይም ለግል ጥቅም ሲባል ብቻ መታሰርም፣ መገደልም ይሔሳል። ግን ይህን የሚያቀርበው የወታደራዊው መንግሥት ተቀናቃኞች ሥራ ነው ከሚል አኳያ እንጂ በመርሕ ደረጃ ፈጻሚዎቹን ሁሉ ተጠያቂ በሚያደርግ እሳቤ አይደለም። ሒሱ ለፖለቲካ ፍጆታ ሲባል በመንግሥት ተቀናቃኞች ላይ ያነጣጠረ፣ የጥቃት ሰለባዎቹን ጉዳት ሚዛን ላይ ያላስቀመጠ በመሆኑ መርሕ አልባና ኢፍትሐዊ ነው። ከየቀበሌው እስር ቤቶች ተለቅመው በወታደር መኪና በሌሊት እየታጋዙ በአዲስ አበባ አዋሳኝ ገጠራማ አካባቢዎች በጅምላ ስለሚረሸኑትና ያለፍርድ ቤት ትእዛዝ በየእስር ቤቱና በየቀበሌው በታጎሩ ዜጎች ላይ በመንግሥት የፀጥታና የደገንነት ኃይሎችና የመንግሥትን ይሁንታ ባገኙ የቀበሌና የከፍተኛ ማኅበራት ባለሥልጣኖች ስለተፈጸመውና ስንቱን ለሞትና ለአካል ጉዳት ስለዳረገው ሰቆቃ ልቦለዱ እስከከፍተኛው ይገድፋል። በወቅቱ የደራሲው የፖለቲካ ወገንተኝነት⁴⁸ እና የልቦለዱ የፕሮፓጋንዳ ተልዕኮ ይህን ክስተት ለማስተናገድ ዕድል አልሰጠውም።

በዚህ ረገድ የዜና መዋዕሉ አቀራረብ በተወሰነ ደረጃ አንጻራዊ ሚዛናዊነት አለው። በሱስገደስና በሠራዊቱ የሚደረጉትን ኢሰብአዊ ድርጊቶች ተራኪው በሌላ ወገን ላይ አያላክክም ወይም እንደ ልቦለዱ የሉም እስክንል ድረስ አይገድፍም። በየዓይነቱ የተፈጸመውን ኢሰብአዊ ድርጊት በማቅረብ ስለአገዛዙና ስለንጉሡ ባሕርይና ስለሰብአዊ ምግባራቸው አጠቃላይ ሥዕል ይሰጠናልና። ይህ እንግዲህ የመንግሥትን/የንጉሡን ተቃዋሚዎች ዜና መዋዕሉም ቢሆን አጠልጦ መሳሉን ሳንዘነጋ ነው። ከዚህ የምንረዳው ነገር ዘመናዊው ሥነ ጽሑፍ እንደ ዜና መዋዕል ካለው ጥንታዊና ዓለማዊ ትርክት የሚወራረስበት ሁኔታ መኖሩን ነው። የኅብረተሰቡ በጎ እሴቶች ለፈተና ሲጋለጡና ደራሲዎቻችን ጥቅምና ሕልውናቸውን የሚገዳደር ሁኔታ ሲፈጠር የነሱ ምግባር ወደየትኛው ሚዛን ያጋድላል? ጥበባቸውስ ለየትኛው ጎራ ይሰለፋል? ብለን ስንጠይቅ በዚህ ረገድ አዎንታዊም አሉታዊም ውርሶችን ከጥንቱ የሥነ ጽሑፍ ቅርሳችን እንደወሰድን መግለጽ ይቻላል። ወይም ዘመናዊነት ሙሉ ለሙሉ ከጥንቱ ሥነ ጽሑፍ ልማዳችን (tradition) እንዳላቆራረጠን መገንዘብ ይቻላል። በአንጻሩ፣ ከ350 ዓመታት ያህል የታሪክ ጉዞ በኋላም የሰብአዊነት መርሆችና እሴቶች በፖለቲካና በሥነ ጽሑፍ ባህሎቻችን ውስጥ የሚገባቸውን ልዕልና ለመጎናፀፍ የተጋረጡባቸውን ተግዳሮቶች የሁለቱ ድርሰቶች ንጽጽር ያሳያል።

ወደፊት ደግሞ ጠለቅ ያለ አነጻጻሪ ጥናት በግእዝ የሥነ ጽሑፍ ቅርሳችን ላይ ቢደረግ ያዘለው ጥበብና እሴት ዘመናዊ ከተባሉት ድርሰቶች የሚለይበት፣ የሚወራረስበት፣ የሚተካክልበትና ምናልባትም የሚሻልበት ባሕርይ ይበልጥ ሊታወቅ ይችላል።

ማጣቀሻዎች

- መስፍን ሀብተ ማርያም። 1972 ዓ/ም። ሥነ ጽሑፍ ከአብዮት ፍንዳታ ወዲህ፤ የቀይ ኮከብ ጥሪ (ግምገማ)፤ የካቲት፤ 3ኛ ዓመት፤ ቁ. 5፤ ገጽ 26-27።
- መጽሐፍ ቅዱስ፤ 2000 ዓ/ም፤ የብሉይና የሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት፤ አዲስ አበባ፤ የኢትዮጵያ መጽሐፍ ቅዱስ ማኅበር።

⁴⁸ በዓሉ ግርማን ለማስታወቂያና መርሐ ብሔር ሚኒስቴር በቋሚ ተጠሪነት ለመሾም ያበቃው የጋዜጠኝነት ችሎታውና የሥራ ልምዱ ብቻ ሳይሆን የፖለቲካ ታማኝነቱ ጭምር እንደነበር የተለያዩ የመረጃ ምንጮች ይገልጻሉ። ከነዚህም ውስጥ የእንዳለጌታ ከበደ (2008 ዓ/ም፣ ገጽ 89-93) እና የገነት አየለ (2000 ዓ/ም፣ ገጽ 212-219) መጻሕፍት ይገኛሉ።

በዓሉ ግርማ፤ 1972 ዓ/ም፤ የቀይ ኮከብ ጥሪ፤ አዲስ አበባ፤ የኢትዮጵያ መጻሕፍት ድርጅት።

_____ ፤ 1975 ዓ/ም፤ አሮማይ፤ አዲስ አበባ፤ ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት።

ተሰማ ሀብተሚካኤል፤ 2002 ዓ/ም፤ ከሳቴ ብርሃን ተሰማ የአማርኛ መዝገበ ቃላት፤ አዲስ አበባ።

ተክለ ኢየሱስ ዋቅጅራ (አለቃ)፤ 2002 ዓ/ም፤ የኢትዮጵያ ታሪክ፤ ሐተታ በሥርግዎ ገላው፤ አዲስ አበባ።

ተክለ ጻድቅ መኩሪያ፤ 1953 ዓ/ም፤ የኢትዮጵያ ታሪክ ከዐዴ ልብነ ድንግል እስከ ዐዴ ቴዎድሮስ፤ አዲስ አበባ።

አንዳርጋቸው አሰግድ፤ 1992 ዓ/ም፤ በአጭር የተቀጨው ረጅም ጉዞ፤ መኢሶን በኢትዮጵያ ሕዝቦች ትግል ውስጥ፤ አዲስ አበባ።

አፈወርቅ ገብረ ኢየሱስ፤ 1901 ዓ/ም፤ ዳግማዊ አጤ ምኒልክ፤ ሮማ።

እንዳለጌታ ከበደ፤ 2008 ዓ/ም፤ በዓሉ ግርማ፤ ሕይወቱና ሥራዎቹ፤ አዲስ አበባ።

ኪዳነ ወልድ ክፍሌ፤ 1948 ዓ/ም፤ መጽሐፈ ሰዋስው ወግስ ወመዝገበ ቃላት ሐዲስ፤ አዲስ አበባ።

ዓለሙ ኃይሌ (ተርጓሚ)፤ 1998 ዓ/ም። የአፄ ገላውዴዎስ ዜና መዋዕል፤ አማርኛና ግእዝ፤ አዲስ አበባ፤ የቅርስ ጥናትና ጥበቃ ባለሥልጣን።

_____ ፤ 1999 ዓ/ም፤ የአፄ ሠርጸ ድንግል ዜና መዋዕል፤ ግእዝና አማርኛ፤ አዲስ አበባ፤ የቅርስ ጥናትና ጥበቃ ባለሥልጣን።

_____ ፤ 2005 ዓ/ም፤ የኢትዮጵያ ታሪክ (1597-1625)፤ የአፄ ሱስንዖስ ዜና መዋዕል፤ አዲስ አበባ፤ ሲራክ አሳታሚ ድርጅት።

_____ ፤ 2006 ዓ/ም፤ የዐዴ በካፋ ታሪክ ነገሥት፤ አዲስ አበባ፤ የቅርስ ጥናትና ጥበቃ ባለሥልጣን።

ገብረ ሕይወት ባይከዳኝ፤ 1904 ዓ/ም፤ “አጤ ምኒልክና ኢትዮጵያ”፤ ጳውሎስ መናመኖ ባዘጋጀው ብርሃን ይኹን ውስጥ።

ገነት አየለ አንበሴ፤ 2000 ዓ/ም፤ የሌተናንት ኮሎኔል መንግሥቱ ኃ/ማርያም ትዝታዎች፤ 2ኛ እትም፤ አዲስ አበባ።

ጌታቸው ኃይሌ፤ 1993 ዓ/ም፤ ባሕረ ሐሳብ፤ የዘመን ቆጠራ ቅርሳችን ከታሪክ ማስታወሻ ጋራ፤ ኮሌጅቪል/ሚኒሶታ።

ፍትሐ ነገሥት፤ ንባቡና ትርጓሜው፤ 1993 ዓ/ም፤ አዲስ አበባ፤ ትንሣኤ የመጻሕፍት ማሳተሚያ ድርጅት።

Boavida, Isabel, Hervé Pennec and Manuel João Ramos, eds. 2011. *Pedro Páez's History of Ethiopia, 1622*. Translated by Christopher J. Tribe. Vol. II. London: The Hakluyt Society.

Chernetsov, Sevir. 1988. “Medieval Ethiopian historiographers and their methods”, *Proceedings of the Ninth International Conference of Ethiopian Studies*, edited by An. A. Gromyko, 191-200. Vol. 5. Moscow: Nauka Publishers.

_____. 1994. “The crisis of Ethiopian official historiography and its consequences in the 18th century”, *Proceedings of the Eleventh International Conference of Ethiopian Studies*, edited by Bahru Zewde, Richard Pankhurst and Taddese Beyene, 87-101. Vol. I. Addis Ababa: Institute of Ethiopian Studies (AAU).

Genette, Gérard. 1980. *Narrative discourse*. Trans. by Jane E. Lewin. Oxford: Basil Blackwell.

- Getachew Sahle Mariam. 1985. A study of some major characteristics and themes in Post-Revolution Amharic novels, 1974-82. M.A. Thesis, AAU, Addis Ababa.
- Kapeliuk, Olga. 1982. A novel about the Red Terror. *Northeast African Studies* 4, no. 2: 57-64.
- Michael Fiqremariam. 2009. A study of the influence of Marxism on Bealu Girma's three novels: *Haddis*, *Yekey Kokeb Tiri*, and *Derasiw*. M.A. Thesis, AAU, Addis Ababa.
- Rimmon-Kenan, Shlomith. 1983. *Narrative fiction: Contemporary poetics*. London and New York: Methuen.
- Sileshi Tuji. 2007. Red-Terror inspired prose fiction: Character and thematic issues. M.A. Thesis, AAU, Addis Ababa.
- Taye Assefa. 1989. "The Post-Revolution Amharic novel (1966-1975 E.C)." In *Proceedings of the Eighth International Conference of Ethiopian Studies*, edited by Taddese Beyene, 591-606. Vol. 2. Addis Ababa: Institute of Ethiopian Studies.
- Toubkis, Oleg Dimitri. 2004. "Je deviendrai roi sur tout le pays d'Ethiopie". Royauté et écriture de l'histoire dans l'Ethiopie chrétienne (XVme-XVIIme siècles). Thèse pour le doctorat en histoire, Université de Paris 1 Panthéon-Sorbonne. Vol. I.
- Toubkis, O. Dimitri. 2010. "Täklä Sellasé", *Encyclopaedia Aethiopica*. Vol. 4. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.

ሒሳዊ ቅኝት፥ በሰሎሞን ተሾመ፣ ፎክሎር፣ ምንነቱና የጥናቱ የትኩረት አቅጣጫ ላይ ገዛኸኝ ጸጋው*

አጠቃሎ፦ ይህ ሒሳዊ ቅኝት፣ የ ፎክሎር፣ ምንነቱና የጥናቱ የትኩረት አቅጣጫ (2007 ዓ.ም.) መጽሐፍን ይዘትና ቅርጽ በተጠኑ መለኪያዎች መዘና፣ ዋና ዋና የሚባሉ ውስንነቶቹን ለማመላከትና ማረጋገጥ ነጥቦችን ለመጠቀም ሞክሯል። ጥናቱ፣ ከሙያዊ መጽሐፍ ግምገማ ጋራ ተያይዞ ተመራጭ እንደሆኑ የታመነባቸው፣ ሦስት በይነ ዲሲፕሊናዊ ማንጸሪያዎችን (perspectives) ተጠቅሞ፣ ከአካዳሚያዊ ዐውዶች ጋራ እያናበበ ተንትኗል። በሂደቱም መጽሐፍ፣ በፎክሎር መሠረታዊ ፅንሰ ሐሳቦችና ንድፈ ሐሳቦች ላይ መፋለሶች እንደተከሰቱበት፣ ያጠቀሳቸው ማስረጃዎች፣ መረጃዎችና የመረጃ ምንጮች (መጽሐፍንም ሙያውንም በሚፈታተኑበት ደረጃ) ትክክለኝነትና ተገቢነት እንደሚጎላቸው፣ እንዲሁም፣ የሙያዊ ቃላት መዘበራረቆች፣ የትርጉም ስህተቶችና የሰዋሰው ግድፈቶች የመጽሐፍን የቋንቋ አጠቃቀም ሁኔታ እንደሚያደነቃቅፉበት በበቂ አስረጃዎች ተረጋግጧል። ጥናቱ፣ ለሁሉም የመጽሐፍ ደካማ ጎኖች ማመሳከሪያና ማረጋገጫ የሚሆኑ ማስረጃዎችንና የመረጃ ምንጮችን ስለሚጠቁም፣ መጽሐፍን በማስተማሪያነትና በማጠቃለያነት በሚገለገሉ የከፍተኛ ትምህርት ተቋማት መምህራንና ተማሪዎች መካከል፣ አካዳሚያዊ ውይይቶች እንዲደረጉ፣ መጽሐፉም ሕጻንቹን አርጦ የሚቀርብበት መንገድ እንዲመቻች መልካም አጋጣሚዎችን ለመጠቀም ሞክሯል።

የሒሳዊ ቅኝቱ ፈር-መያዣ

ከመጽሐፍ ጋራ ትውውቅ

ፎክሎር፣ ምንነቱና የጥናቱ የትኩረት አቅጣጫ፣ በሰሎሞን ተሾመ አዘጋጅነት በ2007 ዓ.ም. በ120.00 ብር ዋጋ ለንግብ የበቃ፣ ብዙ እንደተለፉበት የሚናገር፣ 335 ገጾች ያሉት ደጎስ ያለ መጽሐፍ ነው። አዘጋጁ¹፣ በመጽሐፉ መግቢያ ላይ ባለፈሩት ማስታወሻ፣ “ይህን መጽሐፍ ላዘጋጅ የተለያዩ ዓላማዎችን ይገጭ ነው” ይሉና ከዓላማዎቻቸው፣ “... መካከል የፎክሎር ፅንሰ ሀሳብ በህብረተሰቡ ውስጥ እንዲተዋወቅ፣ ለዘርፉ ተማሪዎች፣ መምህራንና ተመራማሪዎች መነሻ የሚሆን ሀሳብ እንዲያገኙ፣ በውጭ ሀገር ጸሓፍት የተዘጋጁ የፎክሎር መጻሕፍት ከአገራችን ባህሎች ጋር በማዛመድ ርእሰ ጉዳዩ እንዲብራራና ትምህርት ክፍሉም የሚጠበቅበትን አገራዊ ሚና እንዲወጣ” (ገጽ፡ 3) የሚሉትን በአጽንዖት ገልጸዋል።

መጽሐፍ፣ ስምንት ምዕራፎች አሉት፤ ቀዳሚው ምዕራፍ፣ ስለ ፎክሎር² ፅንሰ ሐሳብ ጥቅል መረጃ የያዘ ሲሆን፣ “በዚህ ምዕራፍ ስር የተገለጹት ነጥቦች ለተመራማሪዎች፣ ለፎክሎር ተማሪዎች፣ መምህራንና ርዕሰ ጉዳዩን በጥልቀት መረዳት ለሚፈልግ አንባቢ የቀረበ በመሆኑ በተወሰነ ደረጃ ጠንክር” እንደሚል ተጠቁሟል (ገጽ፡ 3፣ አጽንዖቱ የዚህ ጽሑፍ አቅራቢ ነው)። ተከታዩ ምዕራፍም፣ “በፎክሎር ጥናት ውስጥ ታዋቂ የሆኑ ፈለጎች እና ንድፈ ሀሳቦች” በሁለት ጎራ ተከፍለው፣ ለየብቻ ቀርበውበታል። በሌላ በኩል፣ ከሦስተኛው እስከ መጨረሻው ያሉት ምዕራፎች

* በአክሱም ዩኒቨርሲቲ የሥነ ጽሑፍና ፎክሎር መምህር
¹ የመጽሐፍ ጸሓፊ፣ <አራሳቸውን የመጽሐፍ አዘጋጅ እንደሆኑ በመግለጻቸው፣> ከገለጻቸው የተወሰደ ሙያዊ ቃል ነው።
² በዚህ ጥናት፣ የሙያ መስኩን ለመግለጽ “የፎክሎር ሙያ” እንዲሁም፣ የትምህርቱንና የምርምሩን ዘርፍ ለመግለጽ፣ “የፎክሎር ጥናት” የሚሉ ስያሜዎች ሥራ ላይ ውለዋል።

ደግሞ፣ አዘጋጁ “በስድስት”³ የመደቧቸው የፎክሎር ዘውጎች፣ በተለያዩ የሀገር ውስጥና የውጭ ሀገራት ፎክሎሮች ተጎላምሰው በዝርዝር ተዳሰውባቸዋል።

አዘጋጁ፣ “በየምዕራፉ በተነሡት ርዕሰ ጉዳዮች ላይ በተቻለኝ አቅም አገራዊ ምሳሌዎችን በመስጠት ለማብራራት ሙከራ አድርጌያለሁ” (ገጽ፡ 5) በማለት መጽሐፉን ከሀገራዊው ዐውድ ጋራ ለማዛመድ ያሳዩት ፍላጎት፣ በሌሎቹም ሙያዎች መበረታታት ያለበት ተግባር ሆኖ ተገኝቷል፤ በፎክሎር ሙያ የሦስተኛ ዲግሪያቸውን በሚማሩበት ትምህርት ክፍል “የታዘቡትን አካዳሚያዊ የሙያ ክፍተት” በሚቻለው ሁሉ እንዲሟሉና “ትምህርት ክፍሉም የሚጠበቅበትን አገራዊ ሚና እንዲወጣ” ከሚል የሙያ ቀናይነትና የኃላፊነት ስሜት የተነሣ መጽሐፉን እንዳዘጋጁትም ገልጸዋል። በሌላ በኩል፣ መጽሐፉ እንደሚለው፣ “ለተመራማሪዎች፣ ለፎክሎር ተማሪዎች፣ መምህራንና ርዕሰ ጉዳዩን በጥልቀት መረዳት ለሚፈልግ አንባቢ” ታሳቢ ተደርጎና “አካዳሚያዊ ብቃቱን ጠብቆ” የተዘጋጀ ነው ወይ? የሚለውም መፈተሽ ያለበት ይመስላል። መጽሐፉ፣ በመጀመሪያ የቅኝት ንባባችንም፣ በጥልቀት እንዲፈተሽ የሚያስገድዱ ጎላ ያሉ ክፍተቶች የሚታዩበት፣ በትኩረት መመርመር የሚሻ፣ ሰነድ ነው ማለት ይቻላል።

የሒሳዊ ቅኝቱ መነሻ

ለዚህ የሒሳዊ ቅኝት መነሻ ከሆኑ ምክንያቶች መካከል፣ መጽሐፉንም የፎክሎር ሙያንም የሚፈታተኑ ከሚመስሉ ስጋቶች ጋራ የሚዛመዱና የሚዛመቱ ሁለት ገጠመኞችን፣ እዚህ ላይ ማቅረብ ያስፈልጋል። አንደኛው፣ በሥራ ላይ ያለው “የኢትዮጵያ የባህል ፖሊሲ” በረቂቅ ደረጃ እያለ፣ በተዘጋጀ የውይይት መድረክ⁴ ላይ ያጋጠመ ጉዳይ ነው። በረቂቅ ፖሊሲው ላይ የተወሰኑ፣ “ፎክሎር” ፣ “ባህል” ፣ “ሥነ ቃል” ፣ “ትውፊት” የመሳሰሉ ሙያዊ ቃላትን እንዴት ሥራ ላይ ማዋል እንደሚገባ ለቀረቡ ጥያቄዎች፣ አንድ “የባህል ባለሙያ” አስተያየት ሲሰጡ፣ “ሥነ ቃል የሚባለው ሙያዊ ቃል፣ ለመጀመሪያ ጊዜ አሰፋ ገብረማርያም በተባሉ ታዋቂ ጸሓፊ በ1977 ዓ.ም. ሥራ ላይ ከዋለ ጀምሮ ...” በማለታቸው፣ አንድ ባልንጀራቸው ወዲያው “ሥነ ቃል የሚለውን ሥያሜ፣ ዶ/ር ፈቃደ አዘዘ በ1970 ዓ.ም. ነው የፈጠሩት...” የሚል በሥነ ቃል ኮርስ ላይ መማራቸውን እንደሚያስታውሱ ለባለሙያው ነገሯቸው። ባለሙያው ግን፣ “1977” የሚል በርግጠኝነት ስለማንበባቸውና ትክክልም ስለመሆናቸው እንደተሟገቱና ሁለቱም አላስፈላጊ እሰጣ ገባ ውስጥ በመግባታቸው፣ ሌሎቹ አብረዋቸው “ሻይ ቡና” ሲሉ የነበሩ ባልንጀሮቻቸው ሊያረጋጓቸው እንደሞከሩ ታይቷል።

በኋላ ላይ ታዲያ፣ የመጀመሪያው ተናጋሪ ይህን የፎክሎር (2007) መጽሐፍ ገልጠው፣ “ስነቃል የሚለውን የአማርኛ ቃል ለመጀመሪያ ጊዜ የተጠቀመው አሰፋ ገብረ ማርያም በ1977 ዓ.ም ነው” (ገጽ 81) የሚለውን ድምጻቸውን ከፍ አድርገው ካነበቡ በኋላ፣ «ያቀረብኩት መረጃ ትክክለኛ ነው» በሚል ስሜት፣ አብረዋቸው የነበሩት ሁሉ መጽሐፉን እንዲያነቡ የመከሩበት አጋጣሚ፣ ለዚህ ጽሑፍ አቅራቢም መጽሐፉን ድጋሚ በአስተውሎት እንዲያነበው መነሻ ሆኖታል (ሁሉም ያቀረቧቸው መረጃዎች ግን ሐቅ የጎደላቸው ናቸው)⁵።

³ የዶርሰንን አራቱን የተለመዱ የፎክሎር ዘውጎች (ሥነ ቃል፣ ሀገረሰባዊ ልማድ፣ ሀገረሰባዊ ትውን ጥበብና ቁሳዊ ባህል) ላይ፣ የትክክለኝነትና የተገቢነት ጥያቄ የሚነሣባቸው ሁለት ዘውጎችን (“ሀገረሰባዊ ውክልናን” እና “ማህበረ-ፖለቲካዊ ተቋምን”) በማክል፣ የተደረጉ የዘውግ ምደባዎች ናቸው (ሰሎሞን 2007፡ 60)።
⁴ የኢትዮጵያ ባህልና ቱሪዝም ሚኒስቴር፣ “የ6 ወር የልማትና የመልካም አስተዳደር ዕቅድ አፈጻጸም ምክክር መድረክ” በሚል ከመጋቢት 17-22 ቀን 2008 ዓ.ም. በድሬደዋ ከተማ ያዘጋጀው የውይይት መድረክ ነው።
⁵ በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፣ በኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነ ጽሑፍ ክፍል ትምህርት ታሪክ፣ ከፎክሎር ዕንሰ ሐሳቦች ጋራ ተያይዞ ለመጀመሪያ ጊዜ በ1970 ዓ.ም. የቀረበው ጥናታዊ መጣጥፍ፣ የፈቃደ አዘዘ “የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች አፋዊ ኪነተቃል ጥናት” የሚለው ነው። በፈቃደ ጥናት የተዋወቀው ሙያዊ ስያሜ፣ “አፋዊ ኪነተቃል” የሚለው ነበረ (ፈቃደ 1984)።

ለዚህ ጥናት መነሻ ከሆኑ ምክንያቶች ሁለተኛው ደግሞ፣ በነሐሴ ወር፣ 2009 ዓ.ም. የዚህ ገምጋሚ ጥናት አቅራቢ፣ “የሥነ ጽሑፍ የክረምት ሥልጠና”⁶ ለሚከታተሉ ሠልጣኞች፣ ስለ ፎክሎር “ሲያስተምር” ያጋጠመው “ደፋር ሙግት” ነው። በክፍል ውስጥ፣ “ፎክሎር ምንድን ነው?” በሚል ላነሣው የመወያያ ጥያቄ፣ አንድ ሠልጣኝ ተማሪ፣ “... ፎክሎር ማለት፣ ያው ለምሳሌ፣ አንድ ገበሬ፣ በሬዎቹን በስም እየጠራ ያወድሳል፣ ያዜምላቸዋል፣ ይኸ የበሬዎቹ ውዳሴ፣ ልሳር ነው፣ ገበሬውና በሬዎቹ ልሳር ናቸው፣ ባንድ ላይ ልሳር፣ ፎክሎር ይባላል...” የሚል ምላሽ ሰጠ። አሠልጣኙም፣ “... በሬዎቹ ሰዎች ስላልሆኑ፣ ፎክ ወይም የፎክ ቡድን አባላት ሊባሉ እንደማይችሉ...” ለማስረዳት ሲሞክር፣ ሌላ ሠልጣኝ ተማሪ የአሠልጣኙን ንግግር አቋረጠና “እንኳን በሬ፣ ጅብም ፎክ ይባላል ... ፎክሎር መጽሐፍ ላይ አለ ... ” በማለት ስሜታዊነት ከፍተኛ ስሜት ለሰጠው ሙግት አንስቷል⁷።

መጽሐፉን በማንበባቸው ሳቢያ “ከመሠረታዊ የፅንሰ ሐሳብ ስሕተት” ጋራ የተላተሙትን ሠልጣኞች፣ “የሐረር ጅብ ፎክ አይደለም፤ ፎክ ማለት ቢያንስ አንድ የሚጋሩት ነገር/ጉዳይ ያገናኛቸው፣ ሁለት እና ከሁለት በላይ የሆኑ የሰው ልጆች ስብስብ ነው...” የሚለውን ብቻ እንኳ ነገሮ ማሳመን ቀላል አልነበረም። በመጨረሻም፣ ሠልጣኞቹን ለዚህ ሁሉ ሙግት የዳረጋቸው፣ በዘርፉ የተጻፈውን መጽሐፍ በማንበባቸውና አሰልጣኙ በቃሉ ያቀረበውን በመጠራጠራቸው መሆኑን መናገራቸው ይታወሳል። ስለዚህ መጽሐፉ፣ በከፍተኛ ትምህርት ተቋማት ውስጥ በተለይ በፎክሎር፣ በሥነ ሰብ፣ በኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነ ጽሑፍ በመሳሰሉ ትምህርት ክፍሎችና ተማሪዎች ላይ ሊፈጥረው የሚችለው ክፍተትና ጫና ቀላል እንደማይሆን ይገመታል።

ከዚህ ጋራ ተያይዞም፣ በመጽሐፉ ላይ የሚታዩትን ሙያዊ እና “አካዳሚያዊ” ጉድለቶች በጥናት ማሳየትና “መሠረታዊ የፅንሰ ሐሳብ መፋለሶቹ” በሰፊው ሳይዛመቱ በፍጥነት ሙያዊ እርምጃዎችን ማድረግ፣ ከዘርፉ ባለሙያዎች የሚጠበቅ ሙያዊ ግዴታም ስለሆነ፣ ይህ የምዘና ጥናት ተግባራዊ ተደርጓል (Taye 2008⁸፣ ፈቃደ 2004፣ ጽጌ 2002፣ ገዛኸኝ 1999)።

ሰይፉ መታፈሪያ፣ “... ነገር ደድሮ ለለውጥ ከማስቸገሩ በፊት፣ ሲከተታል የምንለውን አሁኑኑ ስህተት ስህተት (ሥነ-ቃል) በሚለው ሐረግ ልንለውጠው ይገባል” (1973፣ 9) በማለት “ሥነ ቃል” የሚለውን ሙያዊ ቃል ለመጀመሪያ ጊዜ “ትውፊት” በሚል ርዕስ በተዘጋጀ ሴሚናር (ከሐምሌ 1-3 ቀን 1973 ዓ.ም.) ላይ ለማስተዋወቅ ሞክረዋል (ሳሙኤል 1982፣ 54)።

አሰፋ ገብረማርያም ተሰማ “የስነ ቃል ግንዛቤና አጠናን ዘዴ” በሚል ርዕስ በ1976 ዓ.ም. የኢትዮጵያ ቋንቋዎች አካዳሚ ባዘጋጀው “የሥነ ቃል ሴሚናር” ላይ ባቀረቡት ጥናታዊ መጣጥፍ፣ “... ስነግጥም፣ ስነመንግሥት፣ ስነስዕል፣ ስነሙዚቃ ወዘተ. ተቀባይነትና ተወዳጅነት እንዳገኙ ሁሉ ስነ ቃል የተሰኘው ስያሜ በቀላሉ ሊለመድና በሰፊው ሊሰራበት ይችላል” (ገጽ፣ 3) ማለታቸውን የሳሙኤል (1982፣ 55) ጥናት መግለጹን ያመሳክራል።

⁶ ሥልጠናውን ያዘጋጀው፣ የኢትዮጵያ ደራስያን ማኅበር ሲሆን፣ በሥልጠናው ላይ የሚሳተፉት “ሠልጣኞች” ከሁለተኛ ደረጃ ትምህርት ቤት ወጣት ተማሪዎች ጀምሮ፣ የሁለተኛ ዲግሪ እስከላቸው ጎልማሶች ድረስ፣ ብስል ከጥሬ ሳይለዩ አንድ ላይ የሚሠለፉበት፣ “ሥልጠና” ነው ማለት ይቻላል።

⁷ ሌሎችም ሠልጣኞች፣ በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ “በፎክሎር፣ በቲያትር፣ በቢዝነስ ማኔጅመንት...” የተመረቁና ስለ ፎክሎር አንብበው መረዳት የሚችሉ እንደሆኑ ሁሉ እየተጋዘዙ ተናገሩ። መጀመሪያ መልስ የሰጠው ተማሪ፣ “... ታዋቂው ምሁር ዶ/ር ዳኛቸው አሰፋ ያደነቀው፣ አስተያየት የጻፈበት መጽሐፍ እኮ ነው...” በማለት ሙግቱን ያሳረገበትና አስተማሪው (የዚህ ጽሑፍ አቅራቢ) የፎክሎርን ትክክለኛ ፅንሰ ሐሳባዊ ትርጉም ለማስጨበጥ ብዙ የለፋበት፣ ሞቅ ያለ የክፍል ውስጥ ወይይት እንደነበረ ይታወሳል።

⁸ በእንግሊዝኛ ከተጻፉ ስሞች ጋራ የሚጠቀሱ ዓመተ ምሕረቶች (ዓ.ም.) ሁሉ፣ እንደ አውሮፓውያን አቆጣጠር የቀረቡ ናቸው።

የሒሳዊ ቅኝቱ ዓላማ

የዚህ ጥናት ዓላማ፣ የመጽሐፉን ይዘትና ቅርጽ በበይነ ዲሲፕሊናዊ ማንጸሪያዎች መዘና፣ ዋና ዋና ደካማ ጎኖችን ማመላከትና ማረጋገጫ ነጥቦችን መጠቀም ነው። የምዘና ጥናቱን ዓላማ፣ መነሻና መሠረት በማድረግም፣ የሚከተሉት ጥናቱ የሚመልሳቸው መሪ ጥያቄዎች እንዲዘጋጁ ተደርጓል። መሪ ጥያቄዎቹም፡-

- መጽሐፉ፣ የፎክሎርን ምንነት በአስተውሎት ተመልክቷል? (መሠረታዊ የፅንሰ ሐሳብና የንድፈ ሐሳብ መፋለሶች ተከሥተውበታል? መፋለሶቹ ምን ምን ይሆኑ?)፤
- መጽሐፉ፣ ሙያዊ ውሳኔ ላይ የሚደርሰው በተጨማሪም መረጃዎች ነው? (ያጠቀሳቸው መረጃዎችና የመረጃ ምንጮች ትክክለኛና አግባብ ያላቸው ናቸው? ዋና ዋና የሚባሉ ውስንነቶቹ ተለይተዋል? ምን ምን ናቸው?)፤
- መጽሐፉ፣ “የጠራ የቋንቋ አገባብ” እና ትክክለኛ ተግባራት መፍጠር ይችላል? (ቋንቋው ሳይደናቀፍ ወይም ሳይደነቃቅፍ የተፈለገው መልእክት በትክክል ለአንባቢው ይደርሳል ወይ?) የሚሉት ናቸው።

የሒሳዊ ቅኝቱ አስፈላጊነት

- ✓ መጽሐፉን በማስተማሪያነትና በማጠቃለያነት በሚገለገሉ የክፍተኛ ትምህርት ተቋማት መምህራንና ተማሪዎች መካከል፣ አካዳሚያዊ ውይይቶች፣ ሙያዊ ክርክሮች እንዲካሄዱ ያነቃል፤ ያነቃቃል። ለአስተሳሰብ ርዕሰ ጉዳዮቹም ሆኑ ለሕጻንዎቹ፣ ማመሳከሪያና ማረጋገጫ የሚሆኑ ማስረጃዎችና የመረጃ ምንጮች ይጠቁማል፤
- ✓ መጽሐፉ በድጋሚ የሚታተም ከሆነ፣ ሕጻንዎቹ ታርመው የሚወጡበትን መልካም አጋጣሚዎች ይፈጥርላቸዋል፤
- ✓ የክፍተኛ ትምህርት ተቋማት ትምህርት ክፍሎች እና የየትምህርት መስኩ ተመራማሪዎች፣ በየሙያ መስካቸው የሚታተሙ አዳዲስ መጻሕፍትን በፍጥነት የመገምገም ሙያዊ ኃላፊነታቸውን እንዲወጡ ያተጋል፤
- ✓ በተለያዩ አካዳሚያዊ መጻሕፍት ላይ ከሙያዊ ክለሳ (book review) ሰፊ ባለ ዐውድ፣ የመጽሐፍ ሒሳዊ ቅኝት (የምዘና ጥናት) ለሚያደርጉ የጎበኚተሰብ ሳይንስ ባለሙያዎች መነሻ ሆኖ ያገለግላል፤
- ✓ ወደ ፊት መሰል አካዳሚያዊ የሙያ መጽሐፍ ለሚያዘጋጁ ለማንኛቸውም ሙያ ባለሙያዎች፣ ቢያንስ በሦስት መሠረታዊ የአስተሳሰብና የአሠራር ማንጸሪያዎች (የሙያውን ምንነት ማወቅ፣ የሌሎች መረጃዎችንና የመረጃ ምንጮችን ሳይንሳዊ አጠቃቀም መለማመድ እና በመጻፊያ ቋንቋው የተሻለ ተግባራት የመፍጠር ክህሎትን ማዳበር) ላይ የማተኮር እና ትክክለኛ ዝግጅት የማድረግን አስፈላጊነት እንዲያጤኑ፣ የተመክሮ ምንጭ ይሆናቸዋል ተብሎ ይታሰባል።

የሒሳዊ ቅኝቱ ማንጸሪያዎች

ይህ ሒሳዊ ቅኝት፣ የዓይነታዊ ምርምር (qualitative research) አካል የሆነ ገምጋሚ ጥናት ነው፤ ምክንያቱም፣ ጥናቱ የተመሠረተው፣ በመጽሐፍ ምዘና ላይ በመሆኑ ነው። ምዘናውም፣ የተለያዩ የጽሑፍ መረጃና ማስረጃዎችን የመፈተሽና የማመሳከር አመክንዮአዊ አሠራርን ተከትሏል። የሚገመገመው መጽሐፍ፣ በፎክሎር ሙያ ላይ የቀረበ በመሆኑ፣ የመመዘኛ መስፈርቶቹ፣ በዋናነት ሙያውንና ሙያው የተላለፈበትን ሁኔታ ማስከል ያደረጉ ናቸው። በሌላ አነጋገር፣ መጽሐፉ

ሲዋቀር፣ ትኩረት ያደረገባቸው ርእሰ ጉዳዮች⁹፣ አሳካቸዋለሁ ብሎ የወጠናቸው ዓላማዎች እና ለራሱ የሰጣቸው “አካዳሚያዊ” ደረጃዎች፣ የመመዘኛ መስፈርቶቹ ዋናኛ ማጠንጠኛዎች ናቸው። ለምሳሌ፡- መጽሐፉ፣ “ለተመራማሪዎች፣ ለፎክሎር ተማሪዎች፣ መምህራንና ርዕሰ ጉዳዩን በጥልቀት መረዳት ለሚፈልግ አንባቢ” ታሳቢ ተደርጎና ለከፍተኛ ትምህርት ተቋማት ማስተማሪያ ጭምር እንዲሆን ታቅዶ (“አካዳሚያዊ ቅርጽ ይዞ”¹⁰) የተዘጋጀ እንደሆነ በአጽንዖት ይገልጻል (ሰሎሞን 2007: 3)። ታዲያ፣ መጽሐፉ እንዳለመውና እንደሚጠበቅበት፣ የጠቀሳቸውን ተግባራት የማስፈጸም ብቃት አለው ወይ? አካዳሚያዊ ደረጃዎችን ያሟላል ወይ? የሚሉት ዓይነት የምርምር ጥያቄዎች እንዲነሡና በምዘና ሂደቱ ምላሽ እንዲያገኙ ተደርጓል።

ከአንድ ምዕት ዓመት በላይ በሚሆን የፎክሎር ሁነኛ የምርምሮች ታሪክ፣ በሂደት ነጥረው የወጡና የፎክሎርን ምንነት ለመበየን መሠረት የሆኑ ወሳኝ አላባዎች¹¹(elements) የሚባሉት፣ ትውፊታዊነት (traditionality)፣ ማኅበረሰባዊ መሠረት (social base) እና ኪናዊነት (aesthetics) ናቸው (Bauman 1992)። ትውፊታዊነት አስመልክቶ፣ ሲምና ስቴፊን (Sims and Stephens 2005: 65) “The idea of tradition is essential to the process of folklore and investigations of folklore studies...” በማለት በትውልዶች የዕውቀት ሽግግር ማሕቀፍ ውስጥ፣ ለፎክሎር የክዋኔ ሂደት እና ለፎክሎር ጥናቶች ምርመራ በጣም አስፈላጊ ፅንሰ ሐሳብ እንደሆነ ማተታቸውን ያስታውሷል።

ትውፊት፣ ለፎክሎር ብቻ ሳይሆን፣ ለታሪክም እና/ወይም ለታሪካዊ ዐውድም መሠረት ነው። ጆይነር (Joyner 1975: 264) “historical context is no mere ornament to folkloristic inquiry, it is of its essence” እንዲሉ፣ ታሪክ ወይም ታሪካዊ ዐውድ፣ ለሌሎች ፎክሎራዊ የምርምር ጥያቄዎች ትንታኔ የሚኖረው ዳራ ብቻ አይደለም፣ በራሱ ዋና ነገር ጭብጥ ጭምር ነው እንጂ። እንደውም፣ “ማንኛውም ዕውቀት የሚተላለፈው በታሪክ መልክ ነው” የሚለው ሐሳብም፣ ዕውነትነት እንዳለው የሚገባን፣ የመስኩ ባለሙያዎች “There is an understanding that a tradition is important with linking the past to the present as a form of identity making” (Allison 2011: 1200) እንዲሉ ትውፊት፣ ያለፈውን ያሁን ዕውቀቶችን የሚያገናኝ ፅንሰ ሐሳብም መሆኑን ስናጤን ነው ማለት ይቻላል።

እዚህ ላይ፣ የፎክሎር ሙያ ለትውፊት (ለሀገር በቀል ዕውቀት እና የሽግግር ሂደት) ብሎም ለታሪክ ዐውድ ያለውን ሰፊ ቦታ በስሱም ቢሆን ማስረዳት የተፈለገው፣ “ትውፊታዊ የሆነውን” የገብረ ሕይወት ባይክዳኝ¹² ነባር ሒሳዊ መጣጥፍ ማጣቀስ ስላስፈለገ ነው። የገብረ ሕይወትን የታሪክ

⁹ መጽሐፉ በስምንት ምዕራፎች ቢከፋፈልም፣ በስምንቱ ምዕራፎች ሊያቀርብ የሞከረው፣ ሦስት አንኳር ርእሰ ጉዳዮችን ነው። እነሱም፡- አንደኛ ስለ ፎክሎር ፅንሰ ሐሳብ አጠቃላይ መረጃ፣ ሁለተኛ “ታዋቂ ስለሆኑ” ፈለጎች እና ንድፈ ሐሳቦች፣ ሦስተኛ ስለ ፎክሎር ዘውጎች የሚሉት ናቸው። ስለዚህ፣ እነዚህ ርእሰ ጉዳዮች፣ የምዘና ጥናቱ በአትኩሮት ከፈተኛቸው ይዘቶች መካከል ናቸው ማለት ነው።

¹⁰ ጊይት የተባሉ የመስኩ ተመራማሪ አካዳሚያዊ ትምህርትን አስመልክቶ፣ “Academic literacy, therefore, is an intertextual process requiring both linguistic ability and ‘rhetorical insight’ into a research community’s ways of constructing meaning” (White 2011: 124) በማለት፣ የቋንቋ ችሎታንና አርቆ የማሰብ ጥበብን የሚጠይቅና የምርምር ማኅበረሰብን ትርጉም ማዋቀሪያ መንገዶች የሚያጠይቅ (justify ‘ሚያደርግ’) በይነ አሐዳዊ (intertextual) ሂደት ነው ማለታቸውን ማጤን ይገባል። አሐዳዊ (texts) እርስ በርስ እያጋቡና እያግቡ ማናበብን ብሎም አንዳች የሆነ ትርጉም ማርቀቅን/መፈክርን፣ “በይነ አሐዳዊነት” (Intertextuality) ልንለው እንችላለን (Allen 2000)።

¹¹ የፎክሎር ምርምር፣ መሠረታዊ የፅንሰ ሐሳብ ማሕቀፎች ሊባሉ ይችላሉ።

¹² ነጋድራስ ገብረ ሕይወት ባይክዳኝ (1876-1911) በአጼ ምኒልክ ዘመን ውጭ ሀገር ተምረው ከተመለሱ ጥቂት ምሁራን መካከል “ቁንጮ ተብለው የሚታዩ” እንደነበሩ ብዙዎች ይመሰክራሉ። ገብረ ሕይወት፣ መንግሥትና የሕዝብ አስተዳደር (1916ዓ.ም.) በሚለው መጽሐፋቸው፣ ፖለቲካን ከምጣኔ ሀብት ጋራ አዋዶ በመተንተን በዓለም ላይ ጭምር ቀዳሚ እንደሆኑ የሚነገርላቸው (ዓለማየሁ 2003: xxii) አርቆ አሳቢ ምሁር ናቸው። እኚህ ተወርዋሪ ኮከብ፣ አጤ ሚኒልክ እና ኢትዮጵያ የሚለውን የአፈወርቅ ገብረ ኢየሱስን መጽሐፍ

አጻጻፍ መመዘኛ መስፈርቶች አመክንዮአዊነት (logicality) ላስተዋለ፤ ሒሳዊ ጽሑፉ ትውፊታዊ ብቻ ሳይሆን፤ ለታሪክም በታሪክም¹³ የሚጠቀስ ሳይንሳዊ የመጽሐፍ መመዘኛ ዘዴ መሆኑን መመስከር አይቻላቸውም፤ ምክንያቱም ገብረ ሕይወት፣ “እስከዚያን ጊዜ ገነው የነበሩትን የዜና መዋዕል ጸሐፊዎች ሚዛናዊ ያልሆነ የታሪክ አዘጋገብ ስልት በመተቸት፤ ሳይንሳዊ የሆነ የታሪክ አፃፃፍ ዘዴ ላይ ነድፈዋል[ና]” (ባሕሩ 2003: xiii)። ትውፊታዊ ሒሳም፣ አንድ የታሪክ ጸሐፊ ሊከተላቸው የሚገቡ ዘመን አይሸፊ ሙያዊ የምዘና ማንጸሪያዎችን እንደሚከተለው አስፍሯል፤

... የታሪክ ትምህርት ግን የሚጠቅም የውነተኛ ታሪክ ትምህርት ሲሆን ነው። እውነተኛም ታሪክ ለመጻፍ ቀላል ነገር አይደለም። የሚከተሉትን ሦስት የእግዚአብሔር ስጥወታዎች ያስፈልጋልና። መጀመሪያ ተመልካች ልቦና የተደረገውን ለማስተዋል፤ ሁለተኛ የማያዳላ አእምሮ በተደረገው ለመፍረድ፤ ሶስተኛ የጠራ የቋንቋ አገባብ የተመለከቱትንና የፈረዱትን ለማስታወቅ። ያገራችን የታሪክ ጻፎች ግን በነዚህ ነገሮች ላይ ኃጢአት ይሰራሉ (ገብረ ሕይወት 2003: 3)።

ዘዚህ በላይ በቀረበው ጥቅስ ውስጥ የተገለጹ ሦስት የምዘና ማንጸሪያዎችን አስመልክቶ የመስኩ ባለሙያ፣ እንደሚከተለው አብራርተዋቸዋል፤

The above description contains a number of important elements of historiography: keen observation, objectivity in judgment, and effective communication. The last mentioned is an important point because some of the most famous history books are famous; not only for the research that went into them but for the style of their writing (Bahru 2012: 32).

ከላይ በቀረበው ሙያዊ ማብራሪያ ውስጥ ትኩረት የተሰጣቸው፤ “ያስተውሎት ምልክታ” ፣ “ተጨባጭ ፍርድ/ውሳኔ” እና “ውጤታማ ተግባራት” የሚሉ፤ የታሪክ ሰነዶችን ለመመዘን የሚያስችሉ ሦስቱ የምዘና ማንጸሪያዎች ናቸው። እነዚህን ማንጸሪያዎች በይነ ዲሲፕሊናዊ ተፈጥሮ ስላላቸው፣ ቀደም ሲል ከተገለጹ ሦስት የመመዘኛ መስፈርት ማጠናጠኛዎች ጋራ እንደሚዋደዱ ታይቷል (መጽሐፉ ትኩረት ያደረገባቸው ርእሰ ጉዳዮች፣ አሳካቸዋለሁ ብሎ የወጠናቸው ዓላማዎች እና ለራሱ የሰጣቸው “አካዳሚያዊ” ደረጃዎች የሚሉት ናቸው)።

የዚህ ጽሑፍ አቅራቢም¹⁴ እያናበበ ሊያመሳክራቸው ሞክሯል። ስለሆነም፣ በዚህ የምዘና ጥናት፣ የገብረ ሕይወት “ሦስት የእግዚአብሔር ስጥወታዎች” መጠነኛ ማሻሻያ ከተደረገባቸው በኋላ፣ የመጽሐፍ ምዘናው ሦስት ዋናና ጥያቄያዊ ማንጸሪያዎች ለመሆን በቅተዋል። ማንጸሪያዎቹም፡- መጀመሪያ መጽሐፉ፣ የፎክሎርን ምንነት በአስተውሎት ለመመልከት ችሏል? ሁለተኛ መጽሐፉ፣

የገመገሙበት ሒሳዊ መጣጥፋቸው፣ “አጤ ሚኒልክ እና ኢትዮጵያ” በሚል ርእስ፣ በብርሃን ይኹን (እ.ኤ.አ. 1912 ዓ.ም. በአስመራ የታተመ) መድበል ውስጥ ተካቶ ለንባብ መብቃቱ ተጠቁሟል።

¹³ አንድም፣ ጽሑፋዊ ሰነዱ በራሱ ታሪካዊ የሚባል መሆኑን፣ አንድም፣ ሒሳው ያነጣጠረው በታሪክ አጻጻፍ ላይ መሆኑን ለማጠየቅ (justify ለማድረግ) ነው።

¹⁴ ፎክሎር፣ በይነ ዲሲፕሊናዊ ተፈጥሮ እንዳለው ቀደም ሲል ተወሥኗል፤ በዚህ የተነሣም ማንጸሪያ ንድፈ ሐሳቦቹም ሆኑ የአጠናን ሥነ ዘዴዎቹ፣ ዘርፈ ብዙ የሙያ መስኮችን/በይነ ዲሲፕሊኖችን ማጣቀሳቸው የባሕርያቸው ነው። ስለዚህ፣ Ben-Amose (1993: 209) እና Goodwin ን (1992) ጠቅሰው፣ “In folklore studies its use draws upon theories and methods in anthropology, linguistics, socio-linguistics, sociology, psychology, and philosophy, and coincides with similar usages in literary theory, history, and cultural studies” ማለታቸው ትክክል ነው። ጥናቱም፣ የፎክሎር ባለሙያዎቹ፣ “While the field borrows, both theoretically and in practice, from the disciplines of history, literary study, anthropology and sociology, folklorists use a different lens” (Sims and Stephens 2005:3 አጽንዖቱ የዚህ ጽሑፍ አቅራቢ ነው) በማለት የተለሟቸው ፅንሰ ሐሳባዊ ማንጸሪያዎችንም ለመመርመር መክሯል።

ሙያዊ ውሳኔ ላይ የሚደርሰው፣ በተጨማሪም መረጃዎችና ማስረጃዎች ነው? እና ሦስተኛ መጽሐፍ፣ “የጠራ የቋንቋ አገባብ” እና ትክክለኛ ተግባራት አለው? የሚሉት ናቸው።

የሒሳዊ ቅኝቱ ትንተና

በዚህ ክፍል፣ ቀደም ሲል የተብራሩ ሦስት ዋናዎች የምዘና ማንጸሪያዎችን መሠረት በማድረግ፣ በመጽሐፉ ውስጥ ጎልተው የሚታዩ ውስንነቶች፣ ከመጽሐፉ ተነቅሰው በወጡ ተጨባጭ መረጃና ማስረጃዎች አስረጂነት እንደሚከተለው ተብራርተውና ተተንትነው ቀርበዋል።

መጽሐፍ፣ የፎክሎርን ምንነት በአስተውሎት ለመመልከት ችሏል?

በአንድ የሙያ መስክ የሚዘጋጅ መጽሐፍ፣ የሙያውን ምንነት (የሙያውን ስያሜ፣ ብዬ፣ መሠረታዊ ፅንሰ ሐሳቦች፣ ከሙያው ውስጥ የፈለቁ እና/ወይም ከሙያው ጋራ የሚናበቡ ንድፈ ሐሳቦችና የአጠናን ዘዴዎች ወይም ፈለጎች) በትክክል የመግለጽ፣ የማብራራትና የመተንተን ኃላፊነት እንዳለበት ባለሙያዎቹ ያሳስባሉ (Dundes 2005, Gray 2004, Moran 2002, Fekade 2001 and Schoemaker 1990)።

ይህ ገምጋሚ ጥናትም፣ መጽሐፍ፣ የፎክሎርን ምንነት በአስተውሎት ስለ መመርመሩ (ስለ መመልከቱ) ፈትሷል። በመሆኑም፣ በጥናቱ የተለዩ “መሠረታዊ የፅንሰ ሐሳብ መፋለሶች” እንዲሁም “የፈለግና የንድፈ ሐሳብ መጣረሶች” በሚቀጥሉት ሁለት ንኡስ ክፍሎች ተተንትነው ቀርበዋል።

መሠረታዊ የፅንሰ ሐሳብ መፋለሶች

በዚህ ክፍል የሚቀርቡት፣ በመጽሐፉ ውስጥ ገነው የሚታዩ፣ ሦስት መሠረታዊ የፅንሰ ሐሳብ መፋለሶች ናቸው። እነሱም፡- “ጅብ” ፎክ ወይም የፎክ ቡድን አባል ነው? ፎክሎር፣ በመደበኛ መንገድ ይተላለፋል? እና በፎክሎር ክዋኔ፣ “የድንጋይ ወፍጮ” ታዳሚ (audience) ነው ሊባል ይችላል? የሚሉት ሲሆኑ፣ እንደሚከተለው ቀርበዋል።

“ጅብ” ፎክ ወይም የፎክ ቡድን አባል ነው?

መጽሐፍ፣ ፎክሎር ከሚለው ፅንሰ ሐሳብ ጋራ በተያያዘ፣ በተለይ ስለ “ፎክ” ምንነት አስመልክቶ፣ “ፎክ ማንኛውም የሰዎች ስብስብ ነው። በአንድ ቡድን ውስጥ የተሰበሰቡ አባላትም አንድ የሚጋሩት ጉዳይ የእኔ የሚሉት ነባር ልማዶች (Traditions) መኖር አለባቸው (ደንደስ፣ 1965፡ 2)” ይልና፣ “ይህ ደንደስ ለፎክ ምንነት የሰጠው ብዬ በአንዳንድ የዘርፉ ምሁራን የተተቸ ነው። ይህንን ብዬ ከሚተቹ ባለሙያዎች መካከል ኤሊያት ኦሪንግ አንዱ ነው” በማለት ምንጭ ያልተጠቀሰበት ሐሳብ አቅርቧል (ገጽ፡ 16-17)። ቀጥሎም፣ መሠረታዊ የፅንሰ ሐሳብ ብዬ ለውጥ የሚያስከትልን ሐሳብ የዘርፉን ባለሙያ ስም ብቻ በማስታወስ፣ “የኦሪንግም ትችት ደንደስ ፎክ የሚለውን ፅንሰ ሐሳብ በመስፈርት የማይመድብ፣ ውስን ያልሆነና በፎክ ውስጥ የሚካተተው የሰው ልጅ ብቻ መሆኑን የሚገልጽ በመሆኑ የፎክሎርን ምንነት ለማሳየት የማይረዳ እንደሆነ ይገልጻል”¹⁵

¹⁵ ኦሪንግ እንደዚህ የሚሉ አይመስልም። ኦሪንግ የት ቦታ እንደተናገሩ፣ የሚጠቁም ምንም ፍንጭ አልተሰጠም፣ ምንም ዓይነት ምንጭ አልተጠቀሰም። ከተባለው ርእሰ ጉዳይ ጋራ የተያያዘ ሐሳባቸውን በሚመለከት፣ የኦሪንግን (Oring 1986) የሚከተለውን የእንደ ወረደ ጽሑፋቸውን በቀጥታ እያነበቡ ማመሳከር ይቻላል።

(ገጽ: 17፤ አጽንዖቱ የዚህ ገምጋሚ ነው) የሚል ማብራሪ አቅርቧል። አስከትሎም፣ የሰሎሞን (2007) መጽሐፍ፣ “የአለን ደንደስን ሀሳብንና የኦሪገንን ትችት መነሻ በማድረግ” የራሱን ድንጋጌ እንደሚከተለው አስፍሯል።

ፎክ ማንኛውም የማህበረሰብ ክፍል ሲሆን፣ ከሰው ልጅ በተጨማሪ በሰውና እንስሳት፣ በሰውና ተፈጥሮ፣ በሰውና ረቂቅ መናፍስት¹⁶ መካከል የሚኖራቸው የጋራ ጉዳዮችን መሰረት በማድረግ የሚፈጠር ስብሰብ ነው። የሰው ልጅ የሚፈልገውን ስጋዊና መንፈሳዊ ጉዳዮች ለመፈጸም ሲል ከእነዚህ አካላት ጋር ግንኙነት በመፍጠር ቡድን ይፈጥራል።

.... ይህንን ነጥብ ግልጽ ለማድረግ በተለያዩ የአገራችን ህብረተሰቦች ውስጥ ጅብ በሐረር ህብረተሰብ ጅብ ልዩ ክብር ይሰጠዋል

በመሆኑም የሰው ልጅ ከጅብ ጋር ባለው ማህበራዊ ግንኙነት ምክንያት፣ እርስ በርስ የሚገባባቡት የስም ጥሪ ወዘተ. አለ። እነዚህ የተገባባቡት መንገዶች ሰውና ጅብ አንድ የጋራ ፎክ ቡድን እንዲፈጥሩ ምክንያት ይሆናሉ። እነዚህ መግባቢያዎች ሰውየውና ጅብ ለሚፈጥሩት ፎክ ቡድን መለያ ፎክሎሮች ናቸው (ገጽ: 17-18፤ አጽንዖቱ የዚህ ጽሑፍ አቅራቢ ነው)።

ከዚህ በላይ በቀጥታ ከተጠቀሱ አናቅጽ በግልጽ መረዳት እንደሚቻለው፣ “ፎክ ማንኛውም የማህበረሰብ ክፍል” እንደሆነ፣ ፎክ ወይም የፎክ ቡድን የሰዎች ስብስብ ብቻ እንዳልሆነ፣ የሰው ልጅና ጅብ ማኅበራዊ ግንኙነት እንደፈጠሩ እና የፎክ ቡድንም መመሥረት እንደቻሉ መጽሐፉ፣ ርግጠኛ ሆኖ “ሙያዊ ማብራሪያ”¹⁷ ማቅረቡ እየታየ ነው። “ፎክ የሰው ልጅን ብቻ ሳይሆን፣ ሌሎችንም ይጨምራል” የሚለው ሙያዊ ማብራሪያው ግን፣ ገና ከመነሻው መሠረታዊ የፅንሰ ሐሳብ መፋለስ አስከትሏል። ፅንሰ ሐሳባዊ ማብራሪያው መሳሳቱን፣ መጽሐፉን ያነበቡ ወዲያው ሊያስተውሉት የሚችሉ አይመስልም፤ ለዚህ ደግሞ አንዱ ምክንያት፣ ፅንሰ ሐሳባዊ መግለጫው፣ እንደ ኦሪገን ያሉ የታወቁ የፎክሎር ባለሙያዎች ድምፅ የወከለውና አካዳሚያዊ ተቀባይነት ያለው መስሎ፣ ጠበቅ ተደርጎ በመስተጋባቱ ነው።

“ፎክሎር” የሚለው ቃል “ፎክ” እና “ሎር” ከሚባሉ ሁለት ፅንሰ ሐሳባዊ የሙያ ቃላት ጥምረት የተዋቀረ ሲሆን፣ “ፎክ” (ሀገረሰብ)፣ ሥነ ማኅበራዊ ተፈጥሮን በመላበስ፣ የተለያዩ ሰብአዊ ቡድኖችን (ማኅበረሰቦችን፣ ክፍ ሲልም ኅብረተሰቦችን) ሲወክል፣ “ሎር” ደግሞ የቡድኖቹን የተለያዩ የዕውቀት ዘርፎች ወይም ትውፊታዊ ጉዳዮች የሚመለከት ፅንሰ ሐሳብ ነው (Schoemaker 1990:

Since Dundes argues that “folk” can refer to any group based on any factor (rather than a specific group formed on the basis of select factors), it would seem that the term “folk” does not contribute significantly to the definition of “folklore” as a whole (other than suggesting that is characterizes human rather than nonhuman populations). Consequently, the semantic weight of his definition must rest upon the notion of “lore.” [(Oring 1986:1 ይመልከቱ፤ አጽንዖቱ የዚህ ጽሑፍ አቅራቢ ነው)።

ቀደም ሲል፣ “በፎክ ውስጥ የሚካተተው የሰው ልጅ ብቻ መሆኑን የሚገልጽ በመሆኑ የፎክሎርን ምንነት ለማሳየት የማይረዳ እንደሆነ ይገልጻል” የተባለው፣ አጽንዖት የተደረገበትን የኦሪገን እንግሊዝኛ “በትክክል ካለመረዳት” ወይም አዛብቶ ከመተርጎም የተፈጠረ የፅንሰ ሐሳብ ስሕተት ይመስላል። ጥቅሱ የተቀናጨበበት የ Oring (1986) መጣጥፍ የተገኘው፣ “Reader for Etlil 621: Folklore” (2003) ከተሰኘ፣ ፈቃደ አዘዘ፣ መርጠውና አሰባስበው ካዘጋጁት የማስተማሪያ ጥራዝ ነው።

¹⁶ “እንስሳት” እና “ረቂቅ መናፍስት፣” በ“ተፈጥሮ” ውስጥ ሊጠቃለሉ አይችሉም ማለት ነው? የሚል ጥያቄ ማንሳት ይቻላል።

¹⁷ መጽሐፉ፣ የሙያው ማእከላዊ ጉዳይ እና መሠረት ከሆነው የ “ፎክ” ፅንሰ ሐሳብ ጋር ገና ከመነሻው በማያሻማ መልኩ ግጭት በመፍጠር፣ የዓለማዊ ዋና ገዢና አሸናፊ ፍጥረት የሆነውን፣ የትምህርትም የምርምርም ባለቤቱን፣ የሰው ልጅን ህልውና የካደ ወይም ብቸኛ ሰብአዊ ፍጡር መሆኑን ያልተገነዘበ የሚያስመስለውን መሠረታዊ የሆነ ስሕተት (ፅንሰ ሐሳባዊ መፋለስ) አስተጋብቷል።

3):: በአጭሩ፣ “ፎክ” የሰዎች ስብስብ (ሕዝብ)፣ “ሎር” ደግሞ ዕውቀት ማለት ሲሆን፣ ሁለቱ ፅንሰ ሐሳቦች ሲጣመሩ ደግሞ፣ የሰዎች የጋራ ዕውቀት ወይም የቡድኑ የጋራ ዕውቀት የሚል ትርጉም ማዋቀራቸውን ይገነዘባል (Dundes 1980: 1):: ስለዚህ፣ “ፎክ” የሰው ልጆች ስብስብ ብቻ እንጂ፣ እንስሳትን አይጨምርም፤ የሐረር ጅብም ፎክ ወይም የፎኩ ቡድን አባል አይደለም ማለት ነው።

እዚህ ላይ ጅብ፣ በሬ ወይም በጥቅሉ እንስሳት እና ሌሎች ማናቸውም ፍጡራን፣ ለሀገረሰቡ ወይም ለፎክ ቡድኑ መሰባሰብ፣ ምክንያቶች መሆናቸውን መረዳት ያስፈልጋል። በሌላ አነጋገር፣ እንስሳቱ ወይም ማናቸውም ቡድኑ የሚጋራቸው ነገሮች፣ ቡድኑ የሚመሠረትበት ስበበ ጉዳይ ናቸው ማለት ነው። በአንድ አካባቢ የሚኖሩ ከብት፣ ፍየልና በግ ጠባቂዎች ሀገረሰባዊ ቡድን¹⁸ ይፈጥራሉ፤ “የእረኞቹ ቡድን” የሚጋራው፣ የሚግባባበትና የሚከውነው ፎክሎር አለው። ለምሳሌ፣ የእረኞችን ቃል ግጥሞች መጥቀስ ይቻላል። ቡድኑ የተፈጠረው የቤት እንስሳቱን በመጠበቅ፣ ከእንስሳቱ ጋራ ዐብሮ በመዋል (አንዳንድ ጊዜም በማደር ጭምር) ለእንስሳቱ ስም በማውጣት (“ላሜ ቦራ” እንዲሉ) በማወደስ፣ ከሌሎች ጥቃት በመከላከል፣ በፋጨት በመጥራትና በመንከባከብ ወዘተ. ግንኙነቶች ነው። ይህ ማለት ግን፣ እንስሳቱ ከእረኞቹ ጋራ “ማኅበራዊ ግንኙነት መሥርተዋል፣ የእረኞቹ ቡድን አባል ሁነዋል” ማለት አይደለም።

በመሠረቱ፣ የቡድኑ ጥበባዊ ተግባራት (“ሎር” ወይም ፎክሎር) መሠረታዊ አወቃቀሩና ትእምርታዊ የተግባራት ምንጭ፣ ቋንቋ መሆኑ ሊዘነጋ አይችልም። ቋንቋ ደግሞ ሰብአዊ ነው፤ የሰው ልጆች ብቻ የመግባቢያ መሣሪያ ነው። ርግጥ ነው፣ የሰው ልጅ ከራሱም ሆነ ከሌሎች እንስሳት ጋራ ሊግባባ ይችላል፤ የሚግባባቸው ድምፆችና የተወሰኑ ቃላትን ጨምሮ፣ የተለያዩ ምልክቶች ሊያበጅ፣ ሊፈጥር ይችላል። እዚህ ላይ ታዲያ የቋንቋ እና/ወይም የሥነ ልሳን ትምህርት “ሀ ሀ” የሚባለውን (“መግባቢያ ሁሉ ቋንቋ አይደለም” የሚለውን) መርህ ማስታወስ አስፈላጊ ይሆናል።

ከሀገረሰቡ ወይም ከእረኞች ቡድኑ ሙያ ጋራ ተያይዞ፣ ለሌሎች ፎክሎሮች መፈጠር ምክንያት የሚሆኑ ማኅበረ ባህላዊ ዐውዶችን እንደሚመሠርቱና እንደሚያበለጽጉ ይታወቃል፤ የፎክሎር ባለሙያውም ግንዛቤ እንዲኖረው ይጠበቃል። ለምሳሌ፡- “ሰነፍ እረኛ ከሩቅ ይመልሳል” ዓይነት ተረትና ምሳሌዎች (ምሳሌያዊ አነጋገሮች)፣ ከባህላዊ ዐውዶቸው አንጻር “ፎክሎር” ብቻ አይደለም፤ የፎኩን/የቡድኑን ሙያ የሚመዘኑ፣ ቡድኑ የሚከውነውን “ፎክሎር” የክዋኔውን ሂደት የሚጠራ፣ ባህላዊ ደንብ የሚደነግጉ “የፎክሎር ማንጻሪያ ፎክሎር” (“Meta folklore”)¹⁹ ናቸው።

በአጠቃላይ፣ ሲምስ ስቴፊን (Sims and Stephens 2005: 31-32) “In either case, whether we refer to folk groups or use the broader, more expansive term group, the focus on people is clear. Folklore is lived, experienced, created and shared by people” በማለት ፎክ ወይም ፎክ ቡድን ትኩረቱም፣ መነሻውም ሆነ መድረሻው የሰው ልጅ እንደሆነ በማያዳግም ሁኔታ አስረግጠው መናገራቸውን በማጣቀስ፣ “ፎክ” ላይ ያነጣጠረውን ፅንሰ ሐሳባዊ ማብራሪያ እዚህ ላይ መቋጨት ይቻላል።

ፎክሎር፣ በመደበኛ መንገድ ይተላለፋል?

¹⁸ ሹሜከር (Schoemaker 1990: 4)፣ የተለያዩ የሀገረሰባዊ ቡድን የመመደቢያ መንገዶች ስለመኖራቸው ከጠቆሙ በኋላ Stahl ን (1989: 35) ጠቅሰው፣ ስምንት የምደባ መንገዶችን ዘርዘረዋል። ምደባዎቹም፡- ጾታ/ሥራተ ጾታ፣ ቤተሰብ፣ ሥራ፣ ማኅበራዊ ኔትዎርክ (የመደብ ዝምድና)፣ የዕድሜ ደረጃ፣ ሃይማኖት፣ ቦታ (አካባቢ) እና ብሔረሰብ በማለት በቅደም ተከተል አስቀምጠዋል። ስለዚህ የእረኞቹ ቡድን፣ በዋናነት የእረኝነትን ተግባር መሠረት አድርጎ የተመሠረተ በመሆኑ፣ በ “ሥራ” ምድብ ውስጥ ይዋገናል ማለት ነው።
¹⁹ ቤን-አሞጽ፣ ሀገረሰባዊ ቡድኑ፣ ፎክሎርን ከመሰየምና ከመጠቀም ባሻገር፣ በፎክሎሮቹ ላይ የተለያዩ አስተያየቶችን መስጠት፣ የተለየ ምልክታን ማንጻባረቅ፣ ከዚህም አልፎ ለተረትና ምሳሌዎች፣ ሌሎች ተረትና ምሳሌዎች፣ ለቀልዶቹ ሌሎች ቀልዶች... መፍጠር እንደሚቻል አስገንዝበዋል (Ben-Amose 1975)። እዚህ ላይ፣ ደንደስ፣ የዮርባና የኢግቦ ተረትና ምሳሌዎችን ጠቅሰው፣ ስለ “Meta folklore” ማስረዳታቸው መጠቀሱ፣ “የታዳሚ ምላሽ” ከሚለው ፅንሰ ሐሳብ ጋር አብሮ የሚሄድ በመሆኑ ነው (Dundes 2005)።

ፎክ ማለት ሁለትና ከዚያ በላይ የሆኑ ሰዎች፣ እርስበርስ በሚያደርጉት ጥበባዊ ተግባራት የሚፈጥሩት ማኅበራዊ ቡድን ሲሆን፣ በጥበባዊ ተግባራቸው ላይ ከድንገተኛ ግለሰባዊ ማንነት መገለጫ “ሎሮች” ወይም ፎክሎሮች ጀምሮ፣ የጠነከረ ቡድናዊ ስሜትን እስከሚያጭሩባቸው አንኳር ትውፊቶች እና/ወይም ትውፊታዊ ሎሮች ድረስ በጋራ የሚያቀናቅኑ ወይም ዕውቀት የሚጋሩ እንደሆነ ቀደም ሲል ተወሥኗል። በቡድኑ የሚቀናቅኑት ፎክሎሮች ወይም “ሎሮች” የሚተላለፉት ኢ-መደበኛ በሆነ መንገድ ነው። ፎክሎሮች መደበኛነት የባሕርያቸው እንዳልሆነ ይታወቃል። ለዚህ ነው፣ በፎክሎር ሙያ፣ ኢ-መደበኛነት መሠረት የያዘ ፅንሰ ሐሳባዊ ማህበራዊ ነው የሚባለው (Sims and Stephens 2005: 4, Dorson 1976: 117)። ይህ መጽሐፍ ግን፣ ከዓለም ዐቀፍ የሙያዊ መለኪያና በዘርፉ ከታወቁ ልሂቃን ጋራ ፊት ለፊት እንዴት እንደሚጋጭ እንደሚከተለው ማየት ይቻላል።

... ፎክሎር በመደበኛ ተቋማት (ትምህርት ቤት፣ የመንግስት ተቋማት፣ ወዘተ.) ገብተን ወይም መጻሕፍ [sic] አንብቦን የምናገኘው ዕውቀት ሳይሆን ከጓደኞቻችን፣ ከቤተሰባችን፣ ካደግንበት ማህበረሰብ ወይም ከሌሎች ፎክ ቡድኖች የምንማረው ነው (ማርታና ማርቲን፣ 2005:3)። ይህ የነማርታና ማርቲን አገላለጽ ፎክሎሮች ሙሉ በሙሉ ኢ-መደበኛ በሆነ መንገድ የምንማራቸው እንደሆኑ አድርገው አቅርበውታል። ነገር ግን ፎክሎሮች በማህበረሰቡ ውስጥ ያሉ ዕውቀቶች በመሆናቸው ማህበረሰቡ እነዚህን ዕውቀቶች ለማስተላለፍ መደበኛ ወይም ኢ-መደበኛ የማስተላለፊያ መንገዶች ሊጠቀሙ ይችላሉ (ገጽ: 44)።

ከዚህ በላይ ከቀረበው ጥቅስ በግልጽ እንደሚታየው፣ “ማርታና ማርቲን” የሚላቸው ሲምስና ስቴፊን (Martha C. Sims and Martine Stephens 2005: 3-4) በዓለማችን የታወቁ የፎክሎር ባለሙያዎች ናቸው። ያነሁት የፎክሎር ኢ-መደበኛነት ጉዳይም፣ ከላይ እንደተገለጸው ሙያዊ የተፈጠረበትና ከመደበኛው ክፍተኛ ጥበብ (በመደበኛ ተቋማት ከሚሰጥ ትምህርት፣ ባህል ወዘተ.) የሚለይበት መሠረታዊ ተፈጥሮው እንደሆነ ይታወቃል። ነገር ግን መጽሐፉ፣ በኢትዮጵያ አርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተክርስቲያንና በኢትዮጵያ እስልምና የሚሰጡት “የሀይማኖትና መደበኛ ትምህርት” ልምዶችን ጠቅሶ፣ “እነዚህ የአስተምህሮ መንገዶች ስርዓታዊና መደበኛ (systematic and formal) ናቸው። የባህላዊ ትምህርት ቤቶቹ የማስተማር ስነዘዴና ስርዓተ ትምህርት በፎክሎር ውስጥ የሚጠና የዕውቀት ማስተላለፊያ ስልት ነው” (ገጽ: 44፣ አጽንዖቱ የዚህ ጥናት አቅራቢ ነው) በማለት በተቃርኖ ይደመድማል።

እዚህ ላይ መጽሐፉ፣ በአንድ በኩል፣ ምንም ዓይነት መረጃና ማስረጃ ሳያቀርብ፣ “የባህላዊ ትምህርት ቤቶቹ የማስተማር ስነዘዴ... ስርዓታዊና መደበኛ” መሆናቸውን አስረግጦ መናገሩን ይታዘባል። በሌላ በኩል፣ “ስርዓታዊና መደበኛ የሆነው የባህላዊ ትምህርት ቤቶቹ ስነዘዴ፣ በፎክሎር ውስጥ የሚጠና የዕውቀት ማስተላለፊያ ስልት ነው” በማለት ዓለም ስለ ፎክሎር ምርምርና ስለ ሳይንሳዊ የአጠናን ዘዴዎች ከሚያውቀውና ከደረሰበት ፍጹም የሚቃረን ነገር መሰንዘሩን ያስተውላል። ፎክሎር፣ ሥርዓታዊና መደበኛ ባልሆነ መንገድ የሚተላለፍ፣ ኢ-መደበኛነት ተፈጥሮዊ የሆነ ጥበባዊ መግባቢያ ነውና (Oring 1998)።

አንድ የፎክሎር ባለሙያ በማንኛውም ማኅበረሰባዊ ተቋማት ላይ ጥናት ማድረግ እንደሚችል ሁሉ፣ የኢትዮጵያ የሀይማኖት ትምህርት ቤቶችንም፣ ሊያጠናቸው ይችላል። እዚህ ላይ ቁምነገሩ፣ የአጠናን ዘዴዎች ትኩረቱ የተለየ እንደሆነ መገንዘቡ ነው። የሀይማኖት ማስተማሪያ ተቋማቱ መደበኛና ሥርዓታዊ ትምህርት መስጠት የሚችሉበት ደረጃ ላይ ከደረሱ፣ የማስተማሪያ ሥነ ዘዴያቸውና ሥራተ ትምህርታቸው በራሳቸው ሳይንሳዊና ጥበባዊ ተከዋኝ ናቸው ማለት ነው። እንዲህ ከሆኑ ደግሞ፣ በሀገራዊው ሰፊ ዐውድ ውስጥ፣ “የከፍተኛ ጥበብ” ወይም ባህል (“high art” “official” culture) ዘርፎች አካል ናቸው ማለት ነው።

እዚህ ላይ፣ የትምህርት ሚኒስቴር እና “የባህል ሚኒስቴር” ምክንያታዊ የሆነ ግንኙነት እንዳላቸው ማሰብ ያስፈልጋል*(ገዛኸኝ 2006)። የሁለቱ ተቋማት መነጣጠል፡- በጥቅሉ ለሀገራዊ ሥልጣኔ፣ በንጥሉ ለትውልዱ የአእምሮ ልማት፣ እንቅፋት መሆኑንም ያስተውሏል። በሌላ አነጋገር፣ “ሥርዓተ ትምህርትና ባህል የጠበቀ ቁርኝት ከሌላቸው ትምህርት ሁሉ (ፍሬክርስኪ) ይሆናል ማለት” ነው (አማረ 2002: 62)።

የከፍተኛ ጥበብ ወይም የባህል ዘርፎች የሚባሉት፣ በመደበኛ የመማር ማስተማር ሂደቶች (ለምሳሌ፡- የሙዋዕለ ሕጻናት ትምህርት፣ የዩኒቨርሲቲ ትምህርት፣ የመንፈሳዊ ኮሌጅ ትምህርት...)፣ የተለያዩ የኪነ ጥበብ ሥራዎች፣ ዝግጅቶች (ለምሳሌ፡- የሙዚቃ ድግስ፣ በሸክላ የተቀረጸ ሙዚቃ፣ ድራማ፣ የሥዕል ዐውደ ርዕይ፣ ፊልም...) የመሳሰሉ፣ መደበኛና ሥርዓታዊ የሆኑ የሰው ልጅ ተግባራትን ይጨምራሉ። እነዚህ መደበኛ ተግባራት ደግሞ ፎክሎር አይደሉም። በርግጥ መደበኛ ተቋማቱ፣ የፎክሎር ባለሙያው ሊያጠናቸው የሚችሉ፣ ማኅበረ ባህላዊ ዐውዶች (cultural contexts) እንደሆኑም ይታወቃል።

ለምሳሌ፡- የከፍተኛ ትምህርት ተቋማትን ሁኔታ ብንመለከት፣ የመጻፍ ሴት ጽሑፎች፣ በሱሰኛ የዩኒቨርሲቲ ተማሪዎችና በግቢ ዘበኞች መካከል የሚፈጠሩ ግንኙነቶች፣ ጥበባዊ ተግባራቶች (እውነተኛ ገጠመኞች/anecdotes/፣ ፉገራዎች፣ ቀልዶች፣ ምስጢራዊ ምልክቶች፣ ...) ከውጤት አሰጣጥ ጋር የተያያዙ የተማሪና አስተማሪ ግንኙነቶችና አመለካከቶች (ሀሜቶች፣ ሽሙጦች፣ ቅጽል ስሞች...) ወዘተ. የፎክሎር ባለሙያው በሳይንሳዊ ዘዴ ወይም በመደበኛ የአጠናን ሥነ ዘዴ የሚያጠናቸው “ፎክሎሮች” እንደሆኑ መገንዘብ ያስፈልጋል።

እነዚህ ፎክሎሮች፣ ከተማሪ ወደ ተማሪ፣ ከመምህር ወደ ተማሪ፣ ከተማሪ ወደ መምህር ወዘተ. የሚተላለፉት ወይም የሚሠራጩት በመደበኛ መንገድ ወይም በክፍል ውስጥ የመማር ማስተማር ሂደት እንዳልሆነ ግልጽ ነው። ስለዚህ መጽሐፉ፣ ሲምስና ስቴፊን (Sims and Stephens 2005: 3) በባደው በመተቸት፣ “ስርዓታዊና መደበኛ የሆኑ ተቋማት” እና መርሐ ትምህርቶች፣ “ፎክሎር” ናቸው በሚል ያነገሩ ሐሳብ፣ የሙያው አምድና መሠረት የሆኑ ፅንሰ ሐሳባዊ ማህቀፎችን ከመሠረታቸው የሚያፋልስ እንደሆነ ይገነዘባል። ስለዚህ፣ በቶሎ ሊታረም፣ ማስተካከያ ሊደረግበት ይገባል ማለት ነው።

በፎክሎር ክዋኔ፣ “የድንጋይ ወፍጮ ታዳሚ ነው” ሊባል ይችላል?

የሰሎሞን መጽሐፍ፣ በፎክሎር ክዋኔ ላይ በተለያዩ የተሳታፊነት ደረጃዎች የሚሳተፉ የተለያዩ የታዳሚ ዓይነቶች እንዳሉ ፊንጋንን (1977 እና 1992) ጠቅሶ ካስተዋወቀ በኋላ፣ “ከእነዚህ የፊንጋን ምደባዎች በተጨማሪ ታዳሚዎች ያላቸውን ተፈጥሮዊ ባሕርያት መሰረት በማድረግ ሰው፣ እንሰሳት፣ ግዑዛንና ረቂቅ መናፍስት በሚሉት አራት የተሳታፊ ዓይነቶች መክፈል ይቻላል” ይላል። አስከትሎም፣ “ለምሳሌ፡- አንድ ሴት እህል እየፈጨች ስታንጎራጉር የምትፈጨው እህል ወይም የእህሉ መፍጫ እንደታዳሚ ይቆጠራል” (ገጽ: 56፣ አጽንዖቱ የዚህ ጥናት አቅራቢ ነው) በማለት ከፊንጋንም ሆነ ከሌሎች የማኅበረሰባዊ ሳይንስ ተመራማሪዎች ምደባ ጋር የማይገጥም ሐሳብ አቅርቧል።

“ተሳታፊነትም” ሆነ “ታዳሚነት” ከመሠረቱ፣ ከሰዋዊነት ወይም ከሰው ልጅ የማሰብ ዐቅምና አእምሯዊ ዕውቀት ጋር የተገናኘ እንደሆነ ይታወቃል። ሰብአዊ የሆነ ግንኙነትን ወይም ቋንቋዊ ተግባራትን መሠረት ያደርጋል። ፎክሎረኛው በመስክ ሥራ ልብ እንዲላቸው የተቀመሩ እንደ የታዳሚ ምላሽ (commentary)፣ “የፎክሎር ማንጸሪያ ፎክሎር” (meta folklore)፣ የተሰኙ ጽንሰ

*

ሐሳቦች ሥረ መሠረታዊ ቁርኝታቸው ከሰው ወይም “ከሀገረሰብ/ፎክ” እና ከሚከውነው የፎክሎር ቅንጣት/አሐድ (text) ጋራ ማድረጋቸው ሊጤን ይገባል።

እህል ፈጨዋ፣ የምትፈጨውን እህልና ወፍጮውን “እንደ ሰው የታደሟት” ቢመስሏት እንኳ፣ ሐትፈጭ አብረዋት ከሚሳተፉት ወይም በመፍጨት ከሚያግዟት ሰዎች ጋር ልዩነት እንዳላቸው አትገነዘቡም። ማለት ነው? በሌላ በኩል፣ እህል ፈጨዋ ያንጎራጎረችው፣ በሞት ያጣችውን ፍቅረኛዋን አስታውሳ፣ ወይም የልጅነት ባሏ በዐይን ጎሊናዋ ታይቷት ሊሆን ይችላል። ከወፍጮው ጋራ ፊት ለፊት አካላዊ ግንኙነት በማድረግ፣ ብሶቷን እያንጎራጎረችለት ይሆናል ... ወፍጮውን እንደ “ታዳሚ” የምታይበት ግለሰባዊ ዐውድ (individual context) ካለም፣ በአንጻራዊነት ለአጭር ጊዜ የምታሰላስለው ግለሰባዊ ተምሳሌቷ ከመሆን አያልፍም፤ ምክንያቱም በሰውና በወፍጮ/በተፈጨ እህል መካከል ያለው ልዩነት አይጠፋትም። ሁለቱን “እንደ ታዳሚ” ካሰበቻቸውም፣ ይኼ የፎክሎር ከዋጅ ጉዳይ ነው የሚሆነው። ለፎክሎር ባለሙያው ግን፣ ሰው፣ ከእንሰሳትም ከቁሳቁስም የተለየ ፍጡር እንደሆነ ይገነዘባል፤ የእህል ፈጨዋን እንጉርጉሮ የሚያዳምጡ ሰዎችን እና የወፍጮ ድንጋዮችን አንድ አድርጎ አይመለከትም፤ ሁለቱንም እኩል “እንደ ታዳሚ ይቆጠራሉ” ሊልም አይችልም ማለት ነው።

የፎክሎር ባለሙያው፣ ወፍጮውንም ሆነ እህሉን “ቁሳዊ ፎክሎር” በሚል ምድብ ሥር፣ የጥበባዊ ተግባራት ተለዋጭ ትእምርት (symbol) አድርጎ ያጠናዋል፤ ምክንያቱም፣ ሰዎች ትርጉም እንደሚቀመጡበት ሙያዊ ግንዛቤና ስምምነት አለ። ቁሳዊ ፎክሎሩን፣ ከፎክሎር ከዋኝና ታዳሚ ከሆነው የሰው ልጅ ጋራ አንድ ላይ መመደብ፣ የሚፈጥረው ጣጣ ብዙና ውስብስብ እንደሆነ ልብ የተባለ አይመስልም።

የንድፈ ሐሳብ እና የጥናት ዘዴ ውስንነቶች

የሰሎሞን መጽሐፍ፣ በሁለተኛው ምዕራፍ፣ “የፎክሎር ጥናት ፈለጎችና ንድፈ ሃሳቦች” በሚል ርዕስ፣ ፎክሎር ከ19ኛ ክ/ዘመን ጀምሮ፣ “በተለያዩ ፈለጎች (Approaches) እና ንድፈ ሃሳቦች (Theories) ሲጠና” መቆየቱን ይገልጻል (ገጽ፡ 61)። “የፎክሎር ጥናት ፈለጎች” በሚለው ንኡስ ርዕስ ሥር፣ “በፎክሎር ጥናት ውስጥ ከሃያ በላይ ፈለጎች አሉ። ከእነዚህ... መካከል የተወሰኑትን በአጭሩ እንመልከት” (ገጽ፡ 61) በማለት አምስት ፈለጎችን (“ታሪካዊ- መልክዓምድራዊ” ፣ “ታሪካዊ - ድግመ ስሪታዊ” ፣ “ርዕዮተዓለማዊ” ፣ “ማርክሳዊ” እና “ስነ-ልቦናዊ”) ከማብራሪያ ጋር አቅርቧል። ሌሎች ዘጠኝ ፈለጎችን (“አንትሮፖሎጂያዊ” ፣ “ስነ - ጽሑፋዊ” ፣ “አካባቢያዊ” ፣ “ስነ-ልቦናዊ”፣ “ፊሎሎጂካል” ፣ “አውዳዊ” ፣ “ሄሚስፈሪክ” ፣ “ፌሚኒስት” እና “ድህረ- መዋቅር”) ስያሜያቸውን በመጥቀስ (ስማቸውን በመዘርዘር) ብቻ ለመጠቀም ጥረት ተደርጓል።

በዚህ ምዕራፍ፣ “የፎክሎር ጥናት ንድፈ ሃሳቦች” በሚለው ሁለተኛው ንኡስ ርዕስ ሥር ደግሞ፣ “በተለያዩ ወቅቶች በፎክሎር ጥናት ላይ ተጽዕኖ የፈጠሩ ከሃያ አምስት በላይ ንድፈ ሃሳቦች አሉ። ... የተወሰኑትን ቀጥሎን እንመልከት” (ገጽ፡ 69፣ አጽንዖቱ የዚህ ጽሑፍ አቅራቢ ነው) ይልና፣ “አንጻራዊ” ፣ “ብሔራዊ” ፣ “አንትሮፖሎጂያዊ” ፣ “መዋቅራዊነት ንድፈ ሀሳብ (Structuralism Theory)”፣ “የጠቀሜታዊነት ንድፈ ሀሳብ (Functionalism Theory)” እና “ፍካሬ ልቦናዊ ንድፈ ሀሳብ” የተባሉ ስድስት ያህል ንድፈ ሐሳቦችን አጠር ካሉ ማብራሪያዎቻቸው ጋራ ለማስተዋወቅ ሞክሯል²⁰።

²⁰ በተለይ፣ “ጠቀሜታዊነት” በሚል ርዕስ የቀረበው ግልጋሎታዊ ንድፈ ሐሳብ፣ በአንጻራዊነት ከሌሎቹ በተሻለ ስለ ምንነቱ፣ ስለ ተግባራዊ ሚናው እና ከሦስት ዕንስ ሐሳባዊ መሠረቶች ስለ ተዋቅሩት ተተኪ ሆኖ ዘውጎቹ፣ በአንድ ተኩል ገጽ በግልጽና በተመጠነ መልኩ ተብራርቶና መረጃ ምንጮቹንም በትክክል አጣቅሶ የቀረበ መሆኑን መመስከር ይገባል።

ይህ ምዕራፍ፣ መጽሐፉ፣ “ሎክሎር መምህራን፣ ተማሪዎችና ተመራማሪዎች” ሲሠጥ ያለመውን “ጥልቅ ዕውቀት” ሊሰጥ የሚችልበት፣ የፎክሎር ሙያ (የትምህርትና የምርምር ተቋማዊ አቋም) እንደ አንድ ራሱን የቻለ የሙያ መስክ፣ ያለውን ዐቅምና አካዳሚያዊ ሚና የሚገልጥበት፣ የፎክሎርን በይነ ዲሲፕሊናዊ (Interdisciplinary) ተፈጥሮ የሚያስተነትንበት ወሳኝ ክፍል ነው ማለት ይቻላል። በምዕራፉ ጎልተው ከተጠቀሱ²¹ የመረጃ ምንጮች ቀዳሚው የዶርሰን (Dorson 1963) ጥናታዊ ጽሑፍ፣ ወደ መስኩ ለሚቀላቀሉ ተማሪዎችና ጀማሪ ተመራማሪዎች፣ ስለ ንድፈ ሐሳቦችና ፈለጎች የሚያትተው ምዕራፍ ምን ያህል ጠቋሚያቸውና የሙያ ስንቃቸው እንደሆነ መግለጻቸውን ያስተውላል።

በዚህ ምዕራፍ፣ “ፈለጎች” እና “ንድፈ ሐሳቦች” ቁልፍ ሙያዊ ቃላት ብቻ ሳይሆኑ፣ የፎክሎርን በይነ ዲሲፕሊናዊ ተፈጥሮ ለማሳየት የሚያስችሉ መሠረታዊ ፅንሰ ሐሳቦችም እንደሆኑ ቀደም ሲል ተጠቁሟል። መጽሐፉ፣ በተለያዩ የሙያና የዕውቀት ደረጃዎች ላይ ያሉ ተማሪዎችን ታሳቢ ያደረገ ዓላማውን በተወሰነ መልኩ ያሳካ ዘንድ፣ ቢያንስ “በፈለጎች” እና “በንድፈ ሐሳቦች” መካከል ስላሉት ሙያዊ አጠቃቀሞች መግለጽ ይጠበቅበታል። ይህ መጽሐፍ፣ ገና ከመነሻው “አካዳሚያዊ ውዥንብር” ላለመፍጠር፣ ቢቻል ፅንሰ ሐሳባዊ ልዩነቶቻቸውን ባከበረ ሁኔታና አካዳሚያዊ ዐውዶችን ባገናዘበ መልኩ በዕውቀት ለመገልገል መትጋት ይጠበቅበታል፤ ተገቢም ነው²²፣ ካልሆነም ተግባራዊ ብያኔ መደንገግ ያስፈልጋል።

ፎክሎር፣ “ከሃያ በላይ ፈለጎች” (ገጽ፡ 61) እንዲሁም፣ “ከሃያ አምስት በላይ ንድፈ ሐሳቦች” (ገጽ፡ 69) እንዳለው²³ የሚናገሩት አሐዛዊ ገለጻዎች፣ ፈለግ እና ንድፈ ሐሳብ የተለያዩ ጉዳዮችን እንዲወክሉ ተደርገው ሥራ ላይ ስለመዋላቸው ይጠቁማሉ። የተለያዩ ጉዳዮች መስለው እንዲታዩ እንጂ፣ የተለያዩባቸው ጉዳዮች በዕውቀት ተወሥነው እንዲቀርቡ ትኩረት የተደረገ አይመስልም²⁴።

የአንድን ሙያ መስክ “ፈለግ” እና “ንድፈ ሐሳብ” በአንድ ስም (አጎላማሽ) ሊጠሩ የሚችሉበት ብዙ አጋጣሚዎች አሉ፤ መጠሪያ ስሙም ብዙ ጊዜ የሙያ መስኩ ስያሜ ሲሆን ይታያል። ለምሳሌ፡- “ሥነ ልሳን” የአንድ ማኅበረሰባዊ ሳይንስ የሙያ መስክ መጠሪያ ሲሆን፣ የሙያ መስኩ የምርምር ፈለግ፣ “ሥነ ልሳናዊ ፈለግ” እንዲሁም፣ ከሙያ መስኩ ረቀው የሚወጡ ንድፈ ሐሳቦችን “ሥነ ልሳናዊ ንድፈ ሐሳቦች” ብሎ መገልገል ይቻላል።

²¹ በምዕራፉ የቀረቡት “ፈለጎች” እና “ንድፈ ሐሳቦች” ከሦስት የመረጃ ምንጮች የቀረቡ ናቸው። የዶርሰን (Dorson 1963) “Current Folklore Theories” የሚለው ጥናት እና የግሪን (Green 1997) “Folklore: an Encyclopedia of Belief, Custom, Tales, Music, and Art” መጽሐፍ፣ በምዕራፉ በብዛት ተጠቅሰዋል። ዶርሰን (1963) “Current Folklore Theories” የተሰኙ ንድፈ ሐሳቦችን አሻሽለውና ተጨማሪ ሰባት ንድፈ ሐሳቦችን አዋቅረው፣ አርታዲ በሆኑበት “Folklore and Folklife: An Introduction” (1972) በተባለው መጽሐፍ ውስጥ “Current Theories of Folklore” በሚል ርዕስ አሳትመውታል። የዚህ ግምገማ አቅራቢ፣ የዶርሰንን “Current Theories of Folklore” (1972: 7-50) ጥናታዊ ጽሑፍ ያገኘው፣ “Reader for Etli 621: Folklore” (2003: 213-256) ከተሰኘ፣ ፈቃደ አዘዘ፣ መርጠውና አሰባስበው ካዘጋጁት የማስተማሪያ ጥራዝ ውስጥ ነው።

²² “የተገቢነት” ጥያቄ የተነሣው፣ ጉዳይ አካዳሚያዊ “ግዴታን” የሚጠይቅ (White 2011) መሆኑን ካለመገንዘብ ወይም ላለማስገንዘብ አይደለም። ይልቁንም፣ ብዙ የማኅበራዊ ሳይንስ ርዕስ ጉዳዮችና ፅንሰ ሐሳቦች፣ በተለይም እንደ “ፎክሎር” ያለው ዝንቅ የሙያ መስክ ውስጥ የሚቀነቀኑት ነገር ዕውቀቶች፣ ለአማራጭ ሐሳቦች፣ ለአዳዲስ ትርጓሜዎች ወይም በተጨማሪ ቀመር ሊፈቱ ለማይችሉ ውስብስብ የአስተሳሰብ ዝንቆች የተጋለጡ ከመሆናቸው ማዕዘንም፣ “አመክንዮአዊ ፍንገጣን” በሩቅ የማይል አካዳሚያዊ ዐውድ የመፍጠሩን አስፈላጊነት ለማጠየቅ (justify ለማድረግ) ነው።

²³ “ከዚህን ያህል በላይ ፈለጎች... ንድፈ ሐሳቦች” ዓይነት መግለጫዎች፣ የመረጃ ምንጫቸው አይታወቅም፣ ዋቢ ሳይጣቀስ የቀረቡ ናቸው። የርዕስ ጉዳዮቹ ዋና ምንጭ የሆኑት ዶርሰን (Dorson 1963)፣ የተባሉት ዓይነት የቁጥር ድንጋጌዎችን እንዳላሰፈሩ ይህ የምዘና ጥናት አረጋግጧል።

²⁴ ፈለጎች (Approaches) የሚባሉት፣ ንድፈ ሐሳቦችን (Theories) እና ከንድፈ ሐሳቦች ረቀው የሚዋቀሩ ወይም ንድፈ ሐሳቦችን መሠረት አድርገው የሚነደፉ የአጠናን ዘዴዎችን (Methodologies) አብረው የሚይዙ ተቋማዊ መልክ ያላቸው የአስተሳሰብ ፈሮች (patterns) ናቸው ማለት ይቻላል (White 2011, Gray 2004)።

መጽሐፍ፣ በፈለጎች እና በንድፈ ሐሳቦች መካከል ያለውን ልዩነት ብቻ ሳይሆን፣ ያለውን ግንኙነትም በውል አሳስፈረም። ለምሳሌ፡- ዶርሰን (Dorson 1963: 93-94) ላይ የቀረበ የንጽጽራዊ ንድፈ ሐሳብ (Comparative Theory) ማብራሪያን ጠቅሶ፣ በገጽ 62 ላይ “ታሪካዊ - መልከዓምድራዊ ፈለግ (Historical — Geographical Approach)” በማለት እና በገጽ 70 ላይ “አንጽሮታዊ ንድፈ ሐሳብ (Comparative Theory)” በማለት፣ አንድን ጉዳይ በተለዋዋጭ ስሞች ተጠቅሞ ሁለት ቦታ ለማቅረብ ተገዷል፤ አንዱን እንደ “ፈለግ” ፣ አንዱን ደግሞ እንደ “ንድፈ ሐሳብ” አድርጎ ማቅረቡን ልብ ይሏል።

በሌላ በኩል፣ “ታሪካዊ - ድግመ ስሪታዊ” እና “ርዕዮተ ዓለማዊ” የተባሉት ፈለጎች ዶርሰንን (Dorson 1963) ዋቢ አድርገው የቀረቡ ቢሆንም (ፎክሎር ገጽ: 64 እና 65 ይመልከቱ)፣ አምስት ንድፈ ሐሳቦች ብቻ በተተነተነበት የዶርሰን (1963) ጥናታዊ ወረቀት ውስጥ፣ የተባሉት “የፈለግ ዓይነቶች” የሉም። እነዚህ ርእሰ ጉዳዮች “ፈለጎች” ሳይሆን፣ “ንድፈ ሐሳብ” ተብለው የሚገኙት በዶርሰን (Dorson 1972) መጽሐፍ ውስጥ ነው።

ዶርሰንን (1963) ዋቢ አድርገው የቀረቡት አብዛኞቹ ፈለጎችም ሆኑ ንድፈ ሐሳቦች፣ ጊዜ ያለፈባቸው ይመስላሉ። ዓለም ያለችበትን ተጨባጭ ሁኔታና የፎክሎር ሙያ የደረሰበትን ክፍታ የማይመጥኑ ናቸው። ሌላው ቀርቶ የዶርሰን (1963) ንድፈ ሐሳቦች ተሻሽለው፣ የተበታተኑትን ወደ አንድ፣ በአንድ የተዳበሉትን ተነጣጥለው የቀረቡበት²⁵ ብሎም፣ የመስክ ሥራ ልምድንና ፅንሰ ሐሳባዊ ፅምርታን ያጋቡ አዳዲስ በይነ ዲሲፕሊናዊ ፈለጎች የተዋወቁበት፣ የዶርሰን (1972) መጽሐፍ መጠቀም ቢቻል፣ የተሻለ ይሆን ነበር። ምክንያቱም፣ የሰሎሞን (2007) መጽሐፍ፣ ዶርሰንን (1972) በአስተውሎት ተመልክቶት ቢሆን ኖሮ፣ “አውዳዊ ፈለግን”²⁶ የመሰለ በፎክሎር የሙያ መስክ ማሕቀፍ ውስጥ እራሱን አሳድጎ፣ በይነ ዲሲፕሊናዊ ወደሆነው ወደ “ክዋኔያዊ ፈለግ” ያደገን ንድፈ ሐሳብ እና የአጠናን ዘዴ ስሙን ብቻ ጠቅሶ አይተውም ነበር (Bauman 1986, 1977; Dundes 1980, Ben-Amos and Goldstein 1975, Dorson 1972)።

ርእሰ ጉዳዮቹ ወይም ፅንሰ ሐሳቦቹ ሳይባሉ በጥድፊያ በመቅረባቸው ይመስላል፤ ንድፈ ሐሳቦቹ የደረሱበትን የአስተሳሰብና የአሠራር እርከን ጠብቀው መገኘት አልቻሉም። ይባስ ብሎም፣ ባሉበት ደረጃ እንኳ ተስተካክለው ሳይዛኑ እንዲቀርቡ ማድረግ አልተቻለም። ለምሳሌ ስለ መዋቅራዊ ንድፈ ሐሳብ ተቆጣጥረው የተተረጎሙ አናቅጽን እንዲወክል የቀረበው፣ “ባለ ሁለት አፍ” ስያሜ [(“መዋቅራዊነት ንድፈ ሐሳብ (Structuralism Theory)” (ገጽ: 74)] ለአማርኛም ለእንግሊዘኛም ባዕድ ነው ማለት ይቻላል። ጉዳዩን ግልጽ ለማድረግ በቅድሚያ የአማርኛውን ስያሜ እንመርምር። “መዋቅር-አዊ-ነት” ከሚለው ውስጥ “አዊ” እና “-ነት” ቅጽልና ስም መሥራች ምልክቶች ናቸው። ቃሉን የንድፈ ሐሳብ አጎላማሽ አድርጎ ለመጠቀም የውልድ ቅጽልን ቅርጽ (“መዋቅራዊ ንድፈ ሐሳብ” የሚለውን) ይገለገላል። “መዋቅራዊነት” የሚለው ውልድ ስም ግን ራሱን ችሎ በስያሜነት መቆም ይችላል- ይገባልም²⁷። እንግሊዘኛውም፣ መጽሐፉ የገደፈውን አንድ ፊደል አሟልተን

²⁵ አማረ (2002: 59) እንደሚሉት “...የከፍተኛ ትምህርት ተመራቂ ሶስት ነገሮችን ማድረግ መቻል አለበት። እነዚህም 1ኛ/ አንድ በሚመስሉ ነገሮች ላይ ልዩነት ማየት መቻል፣ 2ኛ/ ልዩ በሚመስሉ ነገሮች ላይ አንድነትን ማየት መቻል፣ እንዲሁም 3ኛ/ አዲስ መገንባት ናቸው።”

²⁶ ቶልከን የተባሉ የአሜሪካ ፎክሎር ተመራማሪ፣ “Probably the most prominent approach to folklore in recent years has been *contextual*” (Toelken 1996: 5) በማለት ዐውዳዊ ፈለግ፣ ከሁሉም የተሻለ ተመራጭና ዘመናዊ ፈለግ ስለ መሆኑ ያተቱትን፣ እዚህ ላይ ማስታወስ ያስፈልጋል።

²⁷ አምሳሌ አክሊሉ፣ “የውጭ ቋንቋ ፅንሰ ሐሳብ ትርጉም በአማርኛ” በሚለው ጥናታዊ ጽሑፋቸው ላይ ስለ እንግሊዘኛ ቃላት መሥራች ምልክቶች እና ስለ አማርኛ አቻዎቻቸው ፅንሰ ሐሳባዊ አተረጓጎም ያተቱትን የባለሙያ ድንጋጌ ማየት ጠቃሚ ነው፤ ለምሳሌ፡- “ < ab <የወገን ቅጽል> <ዊ> ” እና “ < ism <እምነት፣ ጠባይ፣ - ነት>” (ገጽ 23 እና 25) የሚሉት ዓይነት የምዕላዶች አተረጓጎምና አጠቃቀም ችግሮችን የሚታደጉ ፅንሰ ሐሳባዊ ትርጉሞች በዝርዝር ቀርበዋል።

“Structur-al Theory” ወይም “Structural-ism” ተብሎ ራሱን ችሎ መቅረብ ይኖርበታል። ስለዚህ፣ “መዋቅራዊነት ንድፈ ሃሳብ” እንደ አስያየሙ አስተሳሰቡም (ማእከላዊ ርዕስ ነገሩም) ተንድሎና ተድበስብሶ ነው የቀረበው ማለት ይቻላል።

መጽሐፉ፣ ሙያዊ ውሳኔ ላይ የሚደርሰው፣ በተጨማሪ መረጃዎች ነው?

በዚህ የምዘና ማንጸሪያ ሥር፣ “የመረጃ ምንጭ ያልተጠቀሰባቸው እና ያለ በቂ ማስረጃ የቀረቡ ይዘቶች” ፣ “የሌሎችን የታተሙ መረጃዎች አዛብቶ ማቅረብ” እና “የመረጃ ምንጮችን (ዋቢዎችን) አዛብቶ ማቅረብ” የሚሉ፣ በጥናቱ የተለዩ የመጽሐፉ ድክመቶች በተጨማሪ ማስረጃ እየተመሳከሩ፣ በተከታዮቹ ንኡስ ክፍሎች ትንተና ይደረግባቸዋል።

የመረጃ ምንጭ ያልተጠቀሰባቸው እና ያለ በቂ ማስረጃ የቀረቡ ይዘቶች

አንድ አካዳሚያዊ ጽሑፍ ወይም መጽሐፍ፣ በሙያው ሰዎች፣ ወይም ጉዳዩ በሚመለከታቸው አብዛኞቹ የማህበረሰብ ክፍሎች ከሚታወቁና በቀላሉ ከሚለዩ የወል ርዕስ ጉዳዮች ውጪ፣ ያለ ማስረጃና ያለ መረጃ ምንጭ ምንም ጉዳይ ማቅረብ እንደሌለበት ይታወቃል (Berg 2001)። ከሌላ ጽሑፍ ላይ ተተርጉመውም ሆነ በቀጥታ የሚጠቀሱ ነገረ ሐሳቦች፣ በመስኩ ሰዎች የሚታወቁ የወል ርዕስ ጉዳዮች ቢሆኑ እንኳ፣ የተገኙበት የጽሑፍ አካል በመረጃ ምንጭነት መቅረብ እንዳለበት፣ የአካዳሚው ዓለም የሚያስገድደው፣ አስተዋይ ጸሐፊ ሁሉ የሚጠይቀው፣ አስተሳሰብና አሠራር ነው ማለት ይቻላል (White 2011, Gray 2004)።

በዚህ መጽሐፍ፣ “ቁጥር” በሚል ርዕስ፣ ሥለ ቁጥር እሳቤ፣ ቁጥሮች በተለያዩ ሀገራት ሥላሳቸው ተምሳሌታዊ ውክልና (ለምሳሌ፡- የአሜሪካ፣ “የአውሮፓ ሀገራት”፣ የቻይና)፣ የሀገራት ዕውቀቶችና ልምዶች እየተጠቀሱ ሁለት ገጽ ገለፃ (ገጽ፡ 283-284) ሲቀርብ ምንም ዓይነት የመረጃ ምንጭም ሆነ ዋቢ ማስረጃ አልተጠቀሰም። በተመሳሳይ መልኩ፣ መጽሐፉ፣ ምንም ዓይነት የመረጃ ምንጭ ያልጠቀሰባቸው ርዕስ ጉዳዮች በተለያዩ ገጾች ላይ ያጋጥማሉ፤ ለምሳሌ፡-

በአገራችን በሚገኙ ብሔር፣ ብሔረሰቦችና ሕዝቦች ባህል ውስጥ የተለያዩ ማህበራዊ ጉዳዮችን ለመከወን የሚጠቀሙባቸው በርካታ ዓለማዊ የሀገረሰብ_ሙዚቃዎች አሉ.... ለምሳሌ፡- በኮንታ ህብረተሰብ የሚዘፈነው <ደፀ መንክሪ> ... በየም ህብረተሰብ <ዘዛ> በጫራ ህብረተሰብ <ጎረ -አንቶቢ> በአፋር ህብረተሰብ በሻክሻ በመኤኒት ህብረተሰብ <ጎላ> በሱርማ ህብረተሰብ በሱማሌ ህብረተሰብ <በርበርጋ> የመሳሰሉት ይጠቀሳሉ (ገጽ፡ 234-235፤ አጽንዖቱ የዚህ ጽሑፍ አቅራቢ ነው)።

ከዚህ በላይ በቀረበው ጥቅስ ውስጥ እንደተገለጸው፣ የሦስት ክልላዊ መንግሥታት ሕዝቦች ወይም ሰባት ብሔሮችና ብሔረሰቦች “ዓለማዊ የሀገረሰብ ሙዚቃዎች” ከነ ምሳሌያቸው ተዘርዝረው ሲቀርቡ፣ ምንም ዓይነት የመረጃ ምንጭ አልቀረበም። መጽሐፉ፣ በመግቢያው፣ “ከየርዕስ ጉዳዮቹ ሥር የማነሣቸው የተለያዩ የህብረተሰብ ባህሎች አሉ ከጽሑፍ ላገኘሁት የመረጃ ምንጭን አስፍራያለሁ። ነገር ግን ከመጠይቅና ከግል ማስታወሻዬ ያገኘኳቸውን እንዳለ አስፍራያቸዋለሁ” (ገጽ፡ 5) በማለት ብቻ፣ ክፍተቱን ለመሙላት ሞክሯል ማለት ይከብዳል። “ለፎክሎር መምህራን፣ ተማሪዎችና ተመራማሪዎች” የተዘጋጀ “አካዳሚያዊ” መጽሐፍ፣ የየራሳቸው ቋንቋ፣ ባህል እና ፎክሎር ያላቸው “ህብረተሰቦችን” ሀገረሰባዊ ሙዚቃዎች ሲያስተዋውቅ፣ ከየት፣ ከማን፣ መቼና እንዴት እንደታወቁ የተሟላ የመረጃ ምንጭና ሊታመን የሚችል ማስረጃ ማቅረብ ባይችል እንኳ (የፎክሎር ሙያዊ ሥነ ምግባር ግን ያስገድዳል)፣ የተወሰኑ ፍንጮችን የመጠቀም ሙከራ አለማሳየቱ፣ የመረጃውንም “ትክክለኝነት” እንድንጠራጠር ያስገድዳል።

እዚህ ላይ፣ በዓለማዊ የባህል ሙዚቃዎችና “በዓለማዊ የሀገረሰብ ሙዚቃዎች” መካከል ያለውን ግንኙነት ማንሣቱን ትተን²⁸ (የፎክሎር ባለሙያው በዕውቀት ሊያቀናቅኑት የሚገባው መለያ ድንበር ማበጀት ይጠበቅበታል)፤ ከመነሻው ሀገረሰባዊ ሙዚቃዎችን ወደ ማጥናት ለማዘንበል፣ የፎክሎር “ባለሙያ” መሆን ብቻ ይበቃል ወይ? ብለን መጠየቅ እንችላለን። “ሀገረሰባዊ ሙዚቃ” በሚለው የፎክሎር የምርምር መስክ ውስጥ፣ ራሱን ችሎ ሥልጡን የተማረ ሙያተኛ የሚፈልግ፣ “ሙዚቃ” የሚባል የሙያ መስክ እንዳለ ግልጽ ነው። የሙዚቃ ትምህርት ቤት፣ “የከፍተኛ ባህል” አካዳሚያዊ ተቋሙ አካል፣ የሙዚቃ ባለሙያውም የተቋሙ የሙያ አጋር ወይም አባል መሆኑን መረዳት ያስፈልጋል። ስለዚህ የሀገረሰባዊ ሙዚቃዎችን ማጥናት የፈለገ የፎክሎር ባለሙያ፣ ቢያንስ መሠረታዊ የሆነ የሙዚቃ ዕውቀት እና/ወይም የሚያገዛው የሙዚቃ ባለሙያ እና/ወይም በባለሙያ የተሠራ የምርምር ጽሑፍ ማግኘት ግድ ይለዋል ማለት ነው፤ የፎክሎር ሙያ በይነ ዲሲፕሊናዊ ነው የሚባለውም፤ እንዲህ ዓይነት የሙያዎች መጋባትን (“መግባትን” ማለትም ይቻላል) የሚጠይቅና የሚፈቅድ በመሆኑ ነው።

የሰሎሞን መጽሐፍ፣ የተለያዩ የፎክሎር ርዕሰ ጉዳዮችን ካነሣ በኋላ፣ በየርእሰ ጉዳዮቹ ማሕቀፎች ውስጥ ሊመደቡ ይችላሉ ያላቸው የተለያዩ ሀገራት እና የሀገራችን ሕዝቦች ፎክሎሮችን፣ ሀገረሰባዊ ስያሜዎችን፣ ሀገረሰባዊ ዕውቀቶችንና ሀገረሰባዊ የዕውቀት አወጋገኖችን፣ ሀገረሰባዊ የፎክሎር መመደቢያ መስፈርቶችን ወዘተ. ሲገልጽ/ሲዘረዝር፣ አብዛኛውን ጊዜ የመረጃ ምንጮቻቸውን አብሮ አይጠቅስም። ለምሳሌ፡- “ሀገረሰባዊ ሃይማኖቶች” በሚለው ርዕሰ ጉዳይ ሥር፣ በደቡብ ምዕራብ ስለሚኖሩ የዩናይትድ ስቴትስ ማኅበረሰብ፣ ስለ ምዕራብ አፍሪካውያን “ሳንታሪያና ባባላም” ፣ “በአሜሪካ የኢንሳና የኔቲቭ” አፍሪካውያን፣ “በቻይና የኮንፍሺያሊዝምና የቶይስም” ፣ ስለ ኮሪያውያን “ሻማኒዝም” ወዘተ. ሀገረሰባዊ ሃይማኖቶችን ከዘረዘረ በኋላ፣ “በዋናነት ከሚጠቀሱት የዓለማችን ሀገረሰባዊ ሃይማኖቶች መካከል ናቸው” (ገጽ:177፣ አጽንዖቱ የዚህ ጽሑፍ አቅራቢ ነው) በማለት በጠቅላይ ኃይል ቃል ይቋጫል።

እዚህ ላይ ታዲያ፣ የእነዚህ ሁሉ ሀገራት ማኅበረሰቦች፣ ወይም ሀገረሰቦች (ፎኮች)፣ ሀገረሰባዊ ሃይማኖቶች ከየት ተገኙ? እንዴታ ታወቁ? ብለን ብንጠይቅ መልስ አናገኝም። የተጠቀሱት ሀገረሰባዊ ሃይማኖቶች፣ በዓለማችን “በዋናነት ከሚጠቀሱት መካከል” መሆናቸውን “ያረጋገጠው የጥናት ግኝት” ባለቤት ማነው? (በርግጥ፣ ይህ የሰሎሞን (2007) መጽሐፍ የግኝቱ ባለቤት እንደሆነ መስሎ መቅረቡን ይታዘባል)።

መጽሐፉ፣ “በዋናነት ተጠቃሽ” መሆንን የሚመዘንበት መለኪያወ ምንድን ነው? ለምን አይነግረንም? እነዚህ፣ “በዋናነት ከሚጠቀሱት መካከል ናቸው” ሲባል፣ አንድም፣ በዋናነት የሚጠቀሱት፣ እነዚህ ሀገረሰቦች ብቻ አይደሉም ማለቱን ይገልጻል። አንድም፣ ከፊት እና ከኋላ የተመደቡ ሌሎች የ“በዋናነት ተጠቃሽ” ሌሎች ሀገረሰባዊ ሃይማኖች እንዳሉ ይጠቁማል። አንድም፣ የ“በዋናነት ተጠቃሽ” ሁሉም (ሀገረሰባዊ ሃይማኖቶች) ተለይተው መታወቃቸውን ይገልጻል። ከእነዚህ ፍካሬዎች የሚረቁት ትውፊታዊ የአንድምታ ዕውቀቶች ደግሞ፣ የመረጃ ምንጫቸውን ባልጠቀሱት ርዕሰ ጉዳዮች ላይ ብቻ ሳይሆን፣ የጠቀሱትንም ጭምር በጥርጣሬ እንድንመለከትና ሁሉንም መረጃዎችና የመረጃ ምንጮች “እናመሳክር” እንድንል ሊገፋፉን ይችላሉ- ችለዋልም።

መጽሐፉ፣ የመረጃ ምንጮችን ካለመጥቀሱም በላይ፣ የማስረጃ እጥረት ያለባቸው፣ የሳሉ ርዕሰ ጉዳዮችን ሁሉ ማካተቱ²⁹፣ ይዘት የተነሣውን በጎ ዓላማ እና የተከፈለበትን ቁሳዊም መንፈሳዊም ዋጋ ሁሉ፣ እንዳያጠፉበት ያሰጋል።

²⁸ በ“ፎክሎር” እና በ“ባህል” መካከል ያለውን አንድነት/ልዩነት ገና ከመሠረቱ የ “ፎክ” ምንነት ተጣርሦ ከተበየነበት ጊዜ ጀምሮ፣ ተደባላቂዎች ማለት ይቻላል።

²⁹ ለምሳሌ፣ “ሀገረሰባዊ የዜማ ምልክቶች” (ገጽ: 235) ፣ “ሀገረሰባዊ ድራማ” (ገጽ: 245) እንዲሁም፣ “ሕዝባዊ ማህበር” በሚል ርዕስ፣ ስለ “እድር፣ እቁብ፣ ደቦ (ጅጌ፣ ወንፈል)፣ ሀገረሰባዊ የዳኝነት ተቋም” (ከገጽ: 303-

የሌሎች ባለሙያዎችን የታተሙ መረጃዎች አዛብቶ መጠቀም

መጽሐፍ፣ የተለያዩ የታተሙ መረጃዎችን በቀጥታ ሲጠቅስም ሆነ በራስ አገላለጽ ደግሞ ሲጽፍ፣ በተለያዩ ደረጃና መጠን የባለሙያዎችን ሐሳቦች አዛብቶ የተጠቀመባቸው አጋጣሚዎች በርካት ይላሉ። ጥንቁቅ ባለሙያዎች የሳተሟቸው ጥናታዊ ጽሑፎች ላይ በቀጥታ ተጠቅሰው እንደወረዱ የሠፈሩ ማስረጃዎች ወይም ቀጥተኛ ጥቅሶች እንደሆኑ የተነገረላቸው የሌሎች ቅንጫቤ ሐሳቦች ሁሉ፣ ተዛብተውና ተጓድለው ይታያሉ።

አብዛኞቹ ሳንዛዎች ከጥንቃቄ ጉድለትና ከልምድ ማነስ የተከሰቱ እና ስለመዛባታቸውም ሆነ ስለመጓደላቸው የመጽሐፍ አዘጋጅ ያልደረሰባቸው የሚመስሉ ናቸው። የተወሰኑት ደግሞ፣ አዘጋጅ ሰሎሞን (2007) ሆነ ብለው “ያረሟቸው” (የተሻለ ባሉት አገላለጽ ወይም ፅንሰ ሐሳባዊ ስያሜ የተኳቸው እና ገድፈው ያስቀሯቸው) የሚመስሉ ግን ደግሞ፣ ስለ “እርማቱም” ሆነ ስላደረጓቸው ለውጦች ምንም ዓይነት ፍንጭ ያልሰጡባቸው፣ ከመረጃ ምንጩ በቀጥታ እንደተገለበጡ ሆነው የቀረቡ ማስረጃዎች (ጥቅሶች) ናቸው። ለምሳሌ፡- በመጽሐፉ ገጽ 98 ላይ፣ “የቴዎድሮስ ገብሬ (2002 ዓ.ም xii-xiii) ሚት የሰው ልጅ ተፈጥሮን ለማወቅ የሚጥርበትና የማህበረሰቡ የእሴት መሰረት መሆኑን እንደሚከተለው ይገልጻል”³⁰ ይልና “ጥቅሱን” እንደሚከተለው ገባ ብሎ አስፍሯል።

ሚት የሰው ልጅ የነገረ ፍጥረት እና የነገረ ህላዌ እንቅስቃሴዎችን (Cosmological and Ontological []) ለመመለስ የሞከረበት፣ እየተመሰቃቀለ ለሚያስቸግረው [የ]ዓለም [ነገረ ፍጥረት] ስርዓት ([C]osmic order) [ለማዘጋጀት] የባተለበት እምነታዊና ፍልስፍናዊ ጥበብ ነው። ሚት የማህበረሰቡ የእሴት ስርዓት [] ነው። እንደ ጥሩና መጥፎ፣ ትክክልና ስህተት፣ ጽድቅና ኃጥረት፣ ንጽህናና ወንጀል ያሉ እጅጉን ምግባራዊ፣ እምነታዊ የሆኑ [ጎ]ሊናዊና አእምሯዊ ጉዳዮች ምን ማለት እንደሆኑ በይዟል። ሚት የሰው ልጅ ሃይማኖታዊ፣ ፍልስፍናዊ፣ ማ[ጎ]በራዊ፣ ኪናዊ ወዘተ. ሰነድ ነው።

ይህ በቀጥታ የተጠቀሰ አንቀጽ፣ ከዋናው የመረጃ ምንጭ ጋራ ሲመሳከር፣ የሐሳብ መዛባት ያስከተሉትን ጨምሮ፣ በርካታ የቅርጽ ለውጦች ይታያቸዋል። በአማርኛም ሆነ በእንግሊዝኛ ሥርዓተ ነጥቦች እና ሞክሼ (ተተካኪ) ፊደሎች ላይ የደረሱ “ጥፋቶችን” (ግድፈቶች፣ መዘበራረቆች) በዝርዝር ከማንሣት ተቆጥቦን (የተባሉት ዓይነት ግድፈቶች፣ በአብዛኞቹ የመጽሐፉ ገጾች ላይ ተዘርተዋል ማለት ይቻላል)፣ በቃል እና ከቃል በላይ ባሉ የቋንቋ መዋቅሮች ላይ የተከሰቱትን ብቻ ማየት ይቻላል።

በቀጥታ ከተጠቀሰው አንቀጽ፣ “(Cosmological and Ontological [])” የሚለው ውስጥ፣ ስኩየር ብራኬቱ የተገደፈ ቃል እንዳለ ለማመልከት (የተገደፈው፣ “questions” ነው)፣ በዚህ ጽሑፍ አቅራቢ የታከለ ምልክት ነው። “[የ] [ነገረ ፍጥረት]” እና “[ለማዘጋጀት]” የሚሉት፣ ፊደልና ቃላት ከየት እንደመጡ አይታወቁም፣ ከምንጩ ላይ “ዓለም ህልው ሥርዓት” እና “ለማበጀት” ተብለው ነው የሠፈሩት፣ በተጨማሪም፣ “ሃይማኖታዊ፣ ፍልስፍናዊ፣ ማኅበራዊ፣ ኪናዊ” በሚል ቴዎድሮስ

309) የቀረቡትን ገለጻዎች ማየት ይቻላል። ጉዳዩን ይበልጥ ለመረዳት፣ “ደቦ፣ ጅጌና ወንፈል” ተመሳሳይ እንደሆኑ ተደርገው የቀረቡበትን ዐውድ ይመለከቷል። ተቋማቱ፣ የሚመሰሉባቸው ሁኔታዎች ቢኖሩም፣ እንደ ስያሜያቸው መለያየት፣ የተለያዩ ተግባራትን የሚወክሉ ማኅበረ ባህላዊ አወቃቀር እንዳላቸውም ይታወቃል። በመሆኑም፣ የተቋማቱን መለያ መልኮች ቢቻል ሊያብራራ ካልሆነ ቢያንስ ሊጠቁም ይገባ ነበር። ልዩነታቸው በማስረጃዎች ተጠናቅሮ አለመቅረቡ ግን፣ የተጓደሉና የሳሱ መሆናቸውን ከማሳጣቱ አልፎ፣ በተዛባ መልክ እንዲተዋወቁ አድርጓቸዋል ማለት ይቻላል።

³⁰ በዚህ ጥቅስ ውስጥ፣ የመረጃ ምንጩ የዓመተ ምህረት ስህተት (ኅትመቱ፣ በ2001 ዓ.ም. ነው) እና የሰዋሰው ግድፈት ተከሥተዋል። እክሎቹ፣ በሌላ ክፍል ይታያሉ።

(2001) አጽንዖት ሰጥተው የገለጹቸውን ማተኮሪያዎችም፣ መጽሐፉ አጽንዖታቸውን ገፍ ያቀረበበትን ዐውድ ስናይ³¹የተደረጉት ለውጦች ሆን ተብለው በአዘጋጁ (ሰሎሞን 2007) “የተሻሻሉ” ይመስላሉ³²።

መጽሐፉ፣ ከዋናዎቹ ምንጮች በቀጥታ እንደተቀዱ ተደርገው የቀረቡ፣ ነገር ግን ከሌሎች ምንጮች የተገለበጡ በሚመስል ሁኔታ፣ ለውጦች (ግድፈቶች) ገነው የሚታዩባቸው የተለያዩ መረጃዎችን (ቀጥተኛ ጥቅሶችን) ስለማካተቱ፣ ይህ ገምጋሚ ጥናት ከዋናዎቹ ምንጮች ጋራ እያመሳከረ በዝርዝር መርምሯል።

ጥቂት አስረጃ ምሳሌዎችን እነሆ፡-

1. “ፎክሎሮችን በዘውግ የመክፈል አስፈላጊነትን አስመልክቶ ባረ ቶልከን (1996:183) ሌሎች የጥናት መስኮችን መነሻ በማድረግ እንደሚከተለው ይገልጻል” (ገጽ፡ 57) በማለት ገባ ብሎ ያሰፈረው ጥቅስ ሲታይ፣ ከምንጩ በትክክል የተቀዳ አይደለም፤ ከዋናው ምንጭ ቶልከን (Barre Toelken 1996: 183) ላይ የሚታይ፣ ከሰሎሞን (2007: 57) ጥቅስ ውስጥ ግን ተቆርጦ የቀረ ሐሳብ እንዳለ ማመሳከር ይቻላል። የሰሎሞን (2007: 57) ጥቅስ፣ ከዋናው ምንጭ ላይ ተቀንሶ የቀረ ሐሳብ መኖሩን አይጠቁምም፤ ምክንያቱም ጥቅሱ የተወሰደው፣ ከቶልከን (1996) መጽሐፍ ላይ ሳይሆን፣ እነ ሲምስ (Sims and Stephens 2005: 12) ቶልከንን (Toelken 1996:183) በቀጥታ ጠቅሰው ካሰፈሩት መጽሐፋቸው ላይ ይመስላል።
2. መጽሐፉ በገጽ፣ 58 ላይ፣ “ሰይድ ሁሪይዝ (2006:29) ደግሞ [...] ሀገረሰባዊ ልማድና እምነት (Social folk custom and belief) በማለት ይጠቀምበታል” (አጽንዖቱ የዚህ ገምጋሚ ነው) ይላል። ከሁሪይዝ (2006: 29) ጥናታዊ ጽሑፍ ላይ ግን፣ “Social” የሚል ቃል አይገኝም፤ ሁሪይዝ ቃሉን ሆን ብለው እንደተወጡት (እንደገደፉት)፣ መገንዘብ የተቻለ አይመስልም። “Folk” የሚለው ፅንሰ ሐሳብ፣ “Social” የሚለውን ሐሳብ ስለሚሸከም፣ ሁሪይዝ የዶርሰንን የቃላት ድረታ ለማረም ሲሉ፣ ቃሉን ነቅለው አስወግደዋል። ይህ መጽሐፍ ግን፣ “ፎክ”ን በተሳሳተ መንገድ መረዳቱንና ፅንሰ ሐሳባዊ መፋለስ ማድረሱን ስናስታውስ፣ አሁንም የሁለቱን ቃላት መመሳሰል (ፅንሰ ሐሳባዊ መሠረታቸውን) ካለማስተዋል የዶርሰንን እንዳለ በመገልበጡና ሁሪይዝም እንደርሱ የዶርሰንን በቀጥታ “ይገለብጣሉ” ብሎ በማሰቡ፣ የፈጠረው “ስሕተት” ነው ማለት የሚቻል ይመስላል።
3. የሰሎሞን መጽሐፍ፣ ገጽ፡ 210 ላይ፣ “... መጨው እልፍ አመት (3ሺህ ዓ.ም.) መቼ እንደሚከበር የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋህዶ ቤተክርስቲያን (ኢ.ኦ.ተ.ቤ) (2000ዓ.ም.፡ 85) እንደሚከተለው ያብራራል” (አጽንዖቱ፣ የዚህ ጽሑፍ አቅራቢ ነው) ካለ በኋላ፣ ዋናው ምንጭ በአንድ አንቀጽ የገለፀውን፣ በሦስት አናቅጽ ከፋፍሎ፣ በቀጥታ ከጠቀሰው ማስረጃ ውስጥ የሚከተለው አንቀጽ ይገኛል፤

ይህ ሰባተኛው ሺህ ዓመት ዑደት በጥንት ቀመር በዕለተ ሠሎስ ተጀምሮ በሰባተኛው ቀን በዕለተ ሰኔይ ተፈጽሟል። አሁን ያለንበት ስምንተኛው ሺሕ ዓመት ደግሞ ከጥንት ቀመር

³¹ ዋናው ምንጭ፣ የቴዎድሮስ (2001) *በይነ-ዲሲፕሊናዊ የሥነ ጽሑፍ ንባብ* ፣ ለትምህርት ክፍሉ ያስተዋወቃቸው አዳዲስ የፅንሰ ሐሳብና የንድፈ ሐሳብ ዘውጎችንና ተጓዳኝ የትንታኔና የፍኅራ አስረጃዎችን ለማየት የሞከረ፣ እንዲሁም የአብዛኞቹን ፍኅራዎች ጥልቀትና ምጥቀት ለማስተዋል የጣረ፣ “የቀጥተኛ ጥቅሱን ስሕተቶች” በአጽንዖት ለመታዘብ የሚገደድ ይመስላል። የቴዎድሮስ (2001) መጽሐፍ፣ ከፎክሎር ሙያ ጋራ የተጋቡ፣ የትምህርትን ልምዶችና ይዘቶች በዕውቀት መርጠና መጥኖ በማበጀት፣ የሥነ ጽሑፍ ንባብ ማሄጃ የሚሆኑ ነገረ ዕውቀቶችን ማርቀቁን ማስተዋል ግድ ይላል።

³² እንደፈለጉ ከቀያየሩና ከገደፉ በኋላ ቀጥተኛ ጥቅስ እንደሆነ አድርጎ ማሰፈር ስሕተት መሆኑን የመጽሐፉ አዘጋጅ አላወቁ ይሆን? “ሕግን አለማወቅ፣ ከጥፋተኝነት አያድንም” ቢባልም፣ ምሳሌው እዚህ ላይ መጣቀሱ ግን፣ ተመሳሳይ ስሕተቶች በሌሎችም እንዳይደጋገሙ አጽንዖት ለመስጠት ይበጅ ይሆን? በሚል ነው።

በማክሰኞ ተነስቶ ለወደፊቱ በዕለተ ዓርብ ገና ይፈጸማል። ከጥንት ፍጥረት እስከ ዳግም ምጽአት ላሉት ዓመታት ሁሉ ስርዓታቸው ይህ ነው።

ከዚህ በላይ ደምቆ የቀረበውን ጥቅስ አንድ አንባቢ አሁን በሰፈረበት መልኩ ተጠቅሶ ሲመለከት፣ «ከዋናው ምንጭ በትክክል አልተጠቀሰም፤ ተቆርጦ የቀረበ ወይም ሆን ተብሎ የተቀነሰ መረጃ ይኖራል» የሚልበት አግባብ ወይም አጋጣሚ የለም ማለት ይቻላል። የማስረጃውን ትክክለኛነት የሚያስጠረጥሩ ምንም ዓይነት ምልክቶችን ወይም ፍንጮችን በቀላሉ ማግኘት የሚቻል አይመስልም፤ አንድ ቀጥተኛ ጥቅስ ሊቀርብ በሚችልበት አካዳሚያዊ አፃፃፍ፣ የተፃፈ/የተጠቀሰ ስለሚመስል፣ የቀረበው ጥቅስ ከዋናው ምንጭ በትክክል የተቀዳነው የሚል አካዳሚያዊ ዕምነት ሁሉ ሊያሳድርብን ይችላል። ይሁን እንጂ፣ መረጃዎችን፣ እንደተጠቀሱበት ዐውድ የማስረጃነታቸውን አስፈላጊነት እየገመገሙ፣ ከዋናው የመረጃ ምንጭ ጋራ ማመሳከር ይመክራል። እናም፣ ከላይ የቀረበውን ጥቅስ ለማመሳከር፣ ከምንጩ እንዴት እንደቀረበ እንመልከት።

ይህ የ7 ሺህ ዓመት ዑደት በጥንተ ቀመር በዕለተ ሠሉስ ተጀምሮ በ7ኛው ቀን በዕለተ ሰነይ መፈጸሙን መምራኑ በነበራቸው የሐሳብ ዘመን ስሌት ችሎታ አስልተው አውቀውና ተረድተው ለመጭው ትውልድ መዝገበው ያቆዩት ነው። አሁን እኛ ያለንበት 8ኛው ሺህ ዓመት ደግሞ ከጥንተ ቀመር ከማክሰኞ ተነስቶ ለወደፊቱ በዕለተ ዓርብ ገና ይፈጸማል (የኢ.አ.ተ.ቤ.፣ 2000: 85)።

ከዚህ በላይ በቀረበው ጥቅስ ላይ የተሠመረበትን ዐረፍተ ነገር በማጉደሉ፣ የመረጃ ምንጩ ያላለውን የተጓደለና የተዛባ መረጃ መተላለፉን ልብ ይሏል።

በረዥሙ የተጠቀሱ፣ አብዛኞቹ ጥቅሶች እስከ አሁን ባስረጁነት እንደቀረቡት ዓይነት የመረጃ መዛባቶች፣ ፈር የሳቱ ሐሳቦች ታይተውባቸዋል። ለምሳሌ (ተጨማሪ አስረጃዎች) “... ታቦር ዋሜ (2006 ዓ.ም፣2004) ብሩ ፀጋዬ (1994)ን በመጥቀስ እንደሚከተለው ይገልጻል”³³ (ገጽ፡ 285-286) በሚል መግለጫ ታጅቦ፣ የቀረበው የእንደ ወረደ ጥቅስ፣ ከምንጩ ጋራ ሲመሳከር፣ ጎልተው የወጡ እንከኖች ታይተውበታል። ከሁሉም የከፉት፣ ምንጩ ላይ በአጽንዖት የተገለጹና ተምሳሌታዊ ሚና ያነገቡ “ትእምርታዊ ቃላት” በሌሎች ተመሳሳይ ቃላት ተለውጠው መታየታቸው ነው። ለምሳሌ፣ በዋናው ምንጭ ላይ፣ “የጣታችን” የሚለው አካባቢያዊ ስያሜ፣ በዚህ መጽሐፍ ገጽ 286 ላይ ትእምርታዊ ሚናው ተገፎ፣ “የእጃችን” ተብሎ ቀርቧል።

የመረጃ ምንጮችን (ዋቢዎችን) አዛብቶ ማቅረብ

ቀደም ሲል፣ በንኡስ ክፍል 2 ላይ “የሌሎች ባለሙያዎችን የታተሙ መረጃዎች አዛብቶ” ስለመጠቀም፣ ተወሥኗል። መረጃዎቹ በአንዳንድ ውስን ተተኪሪ ርእሰ ጉዳዮች አንጻር ሲታዩ፣ ከመረጃነት አልፈው “ማስረጃ” ሊባሉ በሚችሉ ነገረ ዕውቀቶች ላይ የታዩ “መዛባቶችን” ወይም “ስሕተቶችን” ለመጠቀም፣ አስረጃ ምሳሌዎች እየነቀሱ ለማብራራትና ለማጠየቅ ተሞክሯል። የዚህ

³³ በዚህ መግለጫ ላይም፣ የመረጃ ምንጮቹ (ዋቢዎቹ) የቀረቡበት መንገድ ያልተለመደና ግራ የሚያጋባ ነው፤ “ታቦር ዋሜ (2006 ዓ.ም፣2004) ማለት ምን ማለት ነው? “2004” ምንድን ነው? ታቦር (2006) “ብሩ ጽጌ (1994)ን” ስለመጥቀሱ ሲናገር፣ “2004” ገጽ በሚሰፍርበት ቦታ ላይ ያለ በመሆኑ፣ ቀጥተኛ ጥቅሱ የሚገኝበትን ገጽ ጠቋሚ ይመስላል። የታቦር (2006) መጽሐፍ የመጨረሻው ገጽ 660 ነው። በዋቢዎች ዝርዝርም ታቦር ዋሜ (2004) የሚል የለም። “204” ለማለት ተፈልጎ ይሆን? ብለን ታቦር (2006: 204) ላይ ቀጥተኛ ጥቅሱን ስንፈልግ አይገኝም። ይህ መጽሐፍ፣ ከታቦር (2006) በቀጥታ መጥቀሱን እንጠራጠራለን፤ ይሁን እንጂ፣ ከብዙ ድካም በኋላ፣ ቀጥተኛ ጥቅሱን ከታቦር (2006: 201-202) ላይ በተዛባ መንገድም ቢሆን መቀዳቱን ማረጋገጥ ተችሏል።

ንኡስ ክፍል ትኩረት ግን፣ በመረጃና ማስረጃዎች ላይ ሳይሆን፣ በመረጃና ማስረጃ ምንጮች ወይም ዋቢዎች (ትክክለኝነት እና/ወይም ተጨባጭነት) ላይ ነው።

በአንድ በኩል፣ በመጽሐፉ ውስጥ የተጠቀሱ የመረጃ ምንጮች (በአብዛኛው የመረጃ ጽሑፉን ባለቤት ስም፣ የጽሑፉ የሳትመት ጊዜ እና ከቀጥተኛ ጥቅሶች ጋር ተያይዞ ደግሞ “ገጾችን” ይመለከቷል) እና የዋቢዎች (“References” እና “Bibliography” የሚሉትን ያጠቃልላል) አካዳሚያዊ ትክክለኝነታቸው ተፈትሷል። በሌላ በኩል፣ አብዛኞቹ የመረጃ ምንጮች ዕውነተኛ ወይም ተጨባጭ ስለመሆንና አለመሆናቸው ለማረጋገጥ ሙከራ ተደርጓል ማለት ይቻላል።

በዚህ የፎክሎር (2007) መጽሐፍ፣ አብዛኞቹ በቀጥታ የተገለበጡ መረጃዎች ወይም ቀጥተኛ ጥቅሶች፣ “ተተርጉመው” የቀረቡ ሲሆን፣ ብዙዎቹ የመረጃ ምንጮቻቸው (ዋቢዎቻቸው)፣ የገጽ ቁጥር አይጠቅሱም ማለት ይቻላል። ለምሳሌ፡- ሰሎሞን (2007: 36) ላይ፣ ስለ ፎክሎር ሁለት የብያሜ አቅጣጫዎች በቀጥታ ተተርጉመው የቀረቡበት የመረጃ ምንጭ፣ “ቤን- አሞስ (1971)” ይላል እንጂ ገጽ አይጠቅስም። ሰሎሞን (2007: 107) ላይም ስለ “ዘንገና ሀይቅ” በቀጥታ ከተጠቀሰ “ሀተታ ተፈጥሯዊ ሚት” ሥር፣ “አስቴር ምንውየለትና አንተነህ አወቀ፣ 1998 ዓ.ም.)” ተብሎ ብቻ የገጽ ቁጥር ሳይጠቀስ የታለፈበትን ሁኔታ ማየት ይቻላል።

መጽሐፉ፣ የተሳሳቱ ገጾችን ያጣቀሱ የመረጃ ምንጮችም ይገኙበታል። ለምሳሌ፡- ሰሎሞን (2007: 20) ላይ፣ “ባረቶልከን፣ 1996:5)” ተጣቅሶ ስለ ፎክ ቡድን የቀረበው መረጃ፣ ከተባለው ገጽ 5 ላይ እንደሚገኝ ማረጋገጥ ይቻላል። በገጽ 86 ላይም የቀረበው “(አብርሃም አለሙ፣ 2007:9)” የመረጃ ምንጭ፣ የገጽ ስሕተት አለበት፣ ምክንያቱም፣ የአብርሃም (2007) ጥናታዊ ወረቀት የታተመው፣ *Journal of African Cultural studies* (ቅጽ 19፣ ቁ.1፣ ገጽ፡ 55-80) ላይ እንደሆነ፣ ከዋቢ መዘርዘሩ ጋር ማመሳከር ይቻላል። ገጽ “9” ታዲያ የት መጣ ይባላል?

የሰሎሞን (2007) መጽሐፍ፣ ሃይማኖት እና ጎሳ (“ብሔር”) ተኮር በሆኑ፣ ስለ ስሜት ነክ ርእሰ ጉዳዮች ላይም የማስረጃ እና የመረጃ ምንጭ ክፍተቶች እና መዛኔዎች በተደጋጋሚ ሲፈታተኑት ይታያል። ለምሳሌ፡- “ነብዩ መሐመድ ከክርስቲያን ኢትዮጵያውያን ጋር ቀረቤታ የነበራቸው ሲሆን፣ እሳቸውም በተወሰነ ደረጃ የግዕዝ ቋንቋ መቻላቸውን” አስመልክቶ፣ በግርጌ ማስመስከሪያው፣ “ይህን መረጃ ያገኘሁት ሲግበርት ኡህሊግ (2003:779) ካደተው ኢንሳይክሎፒዲያ ኢትዮጵያ ነው” (ገጽ፡ 227) በማለት ምንጭ ቢጠቅስም፣ በተባለው የባሕረ ዕውቀት መጽሐፍ ገጽ ላይ የተጠቀሰው መረጃ እንዳልሰፈረ ጥናቱ አረጋግጧል³⁴፣ አሁንም ማረጋገጥ ይቻላል።

መጽሐፉ፣ ለበርካታ ያልጠሩና እርስ በርስ ለተጣረሱ ይዘቶቹ ዋቢ አድርጎ የጠቀሳቸው አንዳንድ የመረጃ ምንጮችም፣ በዋቢዎች መዘርዘር ላይ ተፈልገው አይገኙም። ለምሳሌ “በተመሳሳይም ርበርት ጆርጅስና ኦውን ጆንስ (1995:1) ፎክሎር የእለት ዕለት ሕይወታችን አካል እንደሆነ ይገልጻሉ” (ገጽ፡ 40፣ አጽንዖቱ የገምጋሚው ነው) የሚለውን ስንመረምር፣ የመረጃ ምንጭ በዋቢዎች መዘርዘር ውስጥ አለመስፈሩን እናያለን። በተመሳሳይ መልኩ፣ በገጽ 42 “ሩሴል ፍራንክ (2009:101)” ፣ በገጽ 25 እና 57 “ፈቃደ አዘዘ (1992 ዓ.ም)” ፣ በገጽ 48 “ዳን ቤን- አሞስ (1993:215-216)” ፣ በገጽ 73 “(ኩኒንግሀም፣ 1998:21)” ፣ በገጽ 90 “ሳህሉ ኪዳኔ (1996)” እና “ይኼነው ጀምበር (1996)” ፣ በገጽ 147 “(ፊነጋን፣ 1997:16)” ፣ በገጽ 162 “ፕንቲካይነን (1997:735)” ፣ በገጽ 169 “ሮበርት ጆርጅ (1972:173)” እና በገጽ 171 “ኤልሳቤት ቱክር (2008:32-37)” ወዘተ. በሚል የተለያዩ ይዘቶች ማስረጃ ሆነው የተጣቀሱት የመረጃ ምንጮች

³⁴ የዚህ ጽሑፍ አቅራቢ፣ ባሕረ ዕውቀቱ፣ ስለ ነቢዩ መሐመድ እና ስለ ኢትዮጵያዊያን ሱሐባዎች የሚያትትበትን ክፍል (ሌሎች ገጾችን) ለማገልበጥ ቢሞክርም፣ “ስለ ነቢዩ የግዕዝ ቋንቋ መቻል” ግን፣ ምንም የተባለ ነገር አላገኘም። ነቢዩ መሐመድ፣ ከኢትዮጵያውያን ጋር ይገናኙ እንደነበረ እንጂ፣ መግባቢያ ቋንቋቸው (ዐረብኛ ይሁን ግዕዝ ወይም ሌላ) ምን እንደ ነበረ ይታወቃል የሚል የቃልም ሆነ የጽሑፍ ሰነድ ፈልጎ ሊያገኝ እንዳልቻለም፣ በዚህ አጋጣሚ መጠቆሙ አይከፋም።

ሁሉ፣ በመጽሐፉ የዋቢዎች መዘርዘር ውስጥ የሉም። እነዚህን የመረጃ ምንጮች ብቻ እንኳ በትክክል በ“ዋቢ” መዘርዘር አለመገኘታቸውን የታዘበ፣ የመጽሐፉን “አካዳሚያዊ ብቃት” አለመጠራጠር እንዴት ይቻላል?

መጽሐፉ “የጠራ የቋንቋ አገባብ” እና ትክክለኛ ተግባራት አለው?

በዚህ ክፍል፣ መጽሐፉ የቀረበበት የቋንቋ አጠቃቀም ደረጃ፣ ከታላሚ አንባቢያን ጋራ የሚፈጥረው ተግባራዊ ግንኙነት፣ ወይም የጽሑፉ ግልጽነትና የተነባቢነት ሁኔታ ይመለከታል። ሊተላለፍ የተፈለገው መልእክት ሳይዛባ፣ ሳይጨመርና ሳይቀነስ፣ በትክክለኛው መንገድ ለአንባቢው ይደርሳል ወይ? የሚለውን ጉዳይ ማንጸሪያው አድርጎ፣ የመጽሐፉ ቋንቋ ሳይደናቀፍ፣ ወይም ሳይደነቃቅፍ መቅረቡን፣ እንደሚከተለው ባጭር ባጭሩ ለመገምገም ይሞክራል።

የሙያዊ ቃላት አጠቃቀም ውስንነቶች እና የትርጉም ስሕተቶች

ከመነሻው ከሙያ መስክ መጠሪያ ተጣማሪ ቃል ላይ የተከሰተው የፅንሰ ሐሳብ ስሕተት፣ በሙያ ቃሉ (“ፎክ”/“Folk”) አጠቃቀም ላይም ብዥታ ፈጥሯል። መጽሐፉ ገጽ 11 ላይ “Folk” ለሚለው ተጨማሪ መጠሪያ ቃል አቻ አማርኛ ባለማግኘቱ፣ እንዳለ “ፎክ” በማለት ለመጠቀም መወሰኑን ይገልጻል። በሌላ በኩል፣ “በዚህ ሥራ ውስጥም <Social Folk custom> ለሚለው ሀገረሰባዊ ልማድ እንዲሁም <Performing folk Arts/Folk Arts> ለሚለው ሀገረሰባዊ ትውን ጥበባት የሚሉትን የፈቃደ አዘዘ (1992³⁵)ን የአገርኛ ትርጓሜ በመውሰድ ተጠቅሜያለሁ” (ገጽ: 57) ይላል።

ፈቃደ (1991)፣ “ሀገረሰባዊ ልማድ” ፣ “ሀገረሰባዊ ትውን ጥበባት” ፣ “ሀገረሰባዊ እምነቶች” (Folk Belife) ፣ “ሀገረሰባዊ መድሃኒቶች” “Folk Medicine” ወዘተ. የሚሉትን ሙያዊ ቃላት የተጠቀሙት እና በአካዳሚውም ሆነ በመገናኛ ብዙኃን እንዲለመዱ በማድረግ ለሙያ መስክ ባለውለታ የሆኑት፣ የሰይፉ (1993 እ.ኤ.አ.) ለ “Folk” አቻ ትርጉም አድርገው የተገለገሉበትን የ “ሀገረሰብ”³⁶ ቃል መነሻ አድርገው ነው ማለት ይቻላል።

ይህ የፎክሎር መጽሐፍ ግን፣ “Folk” የሚለውን ቁልፍ ሙያዊ ቃል ከመሠረቱ ስላዛባው፣ ሲፈለግ “ፎክ ሕይወት (Folk life)” (ለምሳሌ፣ ገጽ 10 ላይ) ይላል። ሲፈልግ፣ “ሀገረሰባዊ እምነቶች (Superstitions)” (ለምሳሌ፣ ገጽ 7 ላይ) ሳይፈልግ ሲቀር፣ “ሀገረሰባዊ እምነቶች (Folk Belifes)” (ለምሳሌ፣ ገጽ 179 ላይ) ሲል ይችላል። እዚህ ላይ፣ “Folk” የሚለውን ተጣማሪ በአማርኛ የትርጉም ቅርጽ “ሀገረሰብ” እንዲሁም እንግሊዝኛውን ባለበት በግዕዝ ፊደላት ተክቶ “ፎክ” በሚሉ ቃላት እያለዋወጠ መጠቀሙን፣ “Superstitions” እና “Folk Belifes” የተባሉትን የተለያዩ ሙያዊ ስያሜዎች፣ “ሀገረሰባዊ እምነቶች” ብሎ መተርጎሙን ማጤን ያስፈልጋል ለማለት ነው።

³⁵ “1992” የሚለው ስሕተት ነው፤ “1991” በሚል የሥነ- ቃል መመሪያ መጽሐፍን ለመጥቀስ ታስቦ ነው፤ ከዋቢዎች ዝርዝሮቹ ጋራ ያመሳክሯል።

³⁶ በባህልና ስፖርት ሚኒስቴር፣ “የኪነ ቃል ክፍል” ባልደረባ የነበሩት፣ አሰፋ ገብረ ማርያም ተሰማ እና እማዋይሽ መለስ፣ “አጭር የኪነ ቃል አጠናን መመሪያ መነሻ ሐሳብ” (ብዝሃ-ጥራት 1973 ዓ.ም.) በሚለው ጽሑፋቸው ውስጥ “ሀገረሰብ” የሚለውን ቃል አንስተዋል። ሰይፉም (1993: 80) የነአሰፋን (1973) ጽሑፍ ሲመለከቱ፣ “<ባህል> በሚል ትርጉም ያስገቡት <ሀገረሰብ> የሚለው ብሂል፣ folkness የሚለውን እሴት የሚያንጸባርቅ ስለሚመስለኝ፣ የ folk ትርጉም ሊሆን ይችላል” በማለት ሙያዊ ቃሉን ተጠቅመውበታል። የዚህ ጥናት አቅራቢ፣ የሰይፉን (1993 እ.ኤ.አ.) ጥናታዊ መጣጥፍ ያገኘው፣ “የፎክሎር ምርምር ታሪክን የሚያሳዩ መጣጥፎችና ጽሁፎች ስብስብ” በሚል ርእስ ፈቃደ አዘዘ ኅዳር 26 ቀን 2001 ዓ.ም. ካሰናዱት ጥራት መሆኑን መግለጽ ይገባል።

በመጽሐፉ ውስጥ በየምዕራፎቹ ሊባል በሚችል ደረጃ በርካት ያሉ የትርጉም ስሕተቶችም አጋጥመዋል። ቀደም ሲል በሌሎች ክፍሎች ከተነሡ የፅንሰ ሐሳብ ስሕተቶች መካከል አብዛኞቹ ሊገለጹ የተፈለጉ ሐሳቦችን በትክክል ሳይረዱ ወደ መተርጎም በመግባቱ የተከሰቱ የትርጉም ስሕተቶችም ጭምር ናቸው ማለት ይቻላል። መጽሐፉ የተጠቀመባቸውን ግብአቶች በመተርጎም ሂደት የተከሰቱና በቀላሉ ሊታረሙ የሚችሉ፣ በኋላም በአርትዖት ሥራው ወቅት ሊታሰሩ የማይችሉ ብሎም በቀላሉ ሊቃኑ የሚገቡ የተደነቃቀፉ ትርጉሞች፣ ያልተጠበቁ ውስብስብ የፅንሰ ሐሳብ መፋለሶች እስከ ማስከተል ደርሰዋል። ለምሳሌ፡- “... የጥናት አቅጣጫውም ቀጭን መዋቅር (shaky framework) እንዲይዝ ምክንያት መሆኑን ቤን-አሞጽ (Ben-Amos 1971:4) ይገልጻል” (ሰሎሞን 2007: 33) የሚለው ከዋናው ክእንግሊዘኛው ምንጭ ጋራ ሲነጻጸር፣ የትርጉም መፋለሶች እና ፅንሰ ሐሳባዊ ስሕተቶች ይታዩበታል።

የሰዋስው ስሕተቶች

“በዚህ ስራ ውስጥም የማህበረሰቡ እምነቶችና ልማዶች ያላቸውን ምንጭና ትርጓሜ ተገልጿል” ከሚለው ከመጽሐፉ የመጀመሪያ ገጽ (1) ላይ ከተከሰተ በአንጻራዊነት “አጭር” ሊባል ከሚችለው ዐረፍተ ነገር ጀምሮ፣ ሌሎች አብዛኞቹ ረዥኞችም ዐረፍተ ነገሮችም የሰዋስው እክል ይታይባቸዋል። በተለይ “ወደረኛ መስተጻምር ወይም አያያዥ” በሚባሉ “ና/እና፣ ወይም” የመሳሰሉ አያያዥቶችን በተገለገሉ፣ በአብዛኞቹ (አጽንዖት ነው) ነጠላም ሆነ ውስብስብ ዐረፍተ ነገሮች ላይ የወደረኛ ሐረጎች መጓደል ችግሮች (የሰዋስው ስሕተቶች) ይታያሉ። የተግባቦቱን ሂደት ከማደናቀፍ ጀምሮ፣ ሊተላለፍ የተፈለገውንና የሚገባውን መልእክት እስከ ማዛባት ድረስ የመጽሐፉን ተነባቢነት እየጎዱት ነው ማለት ይቻላል። ለምሳሌ፡- ገጽ 203 ላይ የሚገኝ፣ በመንዛዛቱ በአንድ ጊዜ የተለዩ የሰዋስው ስሕተቶች የተከሰቱበትን አንድ ረዥም ዐረፍተ ነገር እስከ ማሟያው (ያጠረ ዐረፍተ ነገር) ድረስ ለአስረጂነት እንጥቀስ።

... በአብዛኛው የእፀዋት ሀገረሰባዊ መድኃኒቶችን (Herbal lore) እንደሚጠቀሙ ራንጂ ቻውዱሪያ (1992:1) ይገልጻል። ለዚህም ምክንያት በዋናነት ማህበረሰቡ በእጽዋት ላይ እምነት ስላለው፣ እፀዋቱ በአካባቢያቸው በቀላሉ ስለሚገኙ፣ የእፀዋት ቀማሚ ባለሙያዎችን በማንኛውም ጊዜ ማግኘት ስለሚቻልና በሀዘቡ የፍላጎት መጠን በብዛት መገኘታቸው እንደምክንያትነት ይጠቀሳሉ (ገጽ 203፣ አጽንዖቱ የዚህ ጽሑፍ አቅራቢ ነው)።

በዚህ ጥቅስ ውስጥ የረጅሙ ዐረፍተ ነገር መነሻ የሆነው፣ “ለዚህም” የሚለው ቃል፣ “ማንን ወይም ምንን ነው የወከለው?” ቢባል፣ ግልጽ የሆነ መልስ መስጠት ይከብዳል። በአንድ በኩል “... በአብዛኛው... መድኃኒቶችን እንደሚጠቀሙ” የሚለውን የቀደመውን ዐረፍተ ነገር ተሳቢ (Object) ለመወከል ይሞክራል። በሌላ በኩል፣ ተከትሎት የመጣውን ቃል (“ምክንያት”) የሚያጎላምስ ይመስላል። “በአካባቢያቸው” የሚለው ቃልም “ማህበረሰቡ” ከሚለው ጋራ ተዋዶ መቅረብ ቢገባውም፣ “እፀዋቱ” ከሚለው በብዙ ቁጥር ቅርጹ ቀድሞት በመጣ ስም ምክንያት በብዙ ቁጥር በመገለጹ፣ የሰዋስው (የቁጥር) ስሕተት ተከሥቶበታል። “እንዴት?” ቢሉ፣ “ማህበረሰቡ” የተባለው አብሮ ተጓዥ ቃል፣ የወል ባሕርይን በተላበሰ ነጠላ ቁጥር የቀረበ በመሆኑ ነው ማለት ይቻላል።

ቀደም ሲል የተጠቀሰው፣ “ምክንያት” የሚለው ነጠላ ቁጥር ቃል፣ ከአንድ በላይ የሆኑ ዝርዝሮችን (የቀረቡ ምክንያቶችን) በትክክል አይወክልም። ከዐረፍተ ነገሩ ማሠሪያ አንቀጽ ጋራም (“ይጠቀሳሉ” ከሚለው ጋራ) አይሰምርም። “እንደምክንያትነት” ከሚለው ከባካካ ሐረግ አንጻርም፣ የደረተ ወይም የተደረተ ቃል ነው። “ስለሚቻልና” የሚለው ወደረኛዋን “ና” ን ካስከተለው ሐረግ ጋራ፣ ሊጣመር የሚገባውን ወደረኛ ሐረግ መመሥረት የሚያስችለው ብቸኛ በዐረፍተ ነገሩ ውስጥ ያለ ቃል “መገኘታቸው” የሚለው ሲሆን፣ “ስለሚገኝ” በሚል ቅርፅ ሊዋቀር ይገባ ነበር (“... ስለሚቻልና...

ስለሚገኝ...” ወይም “... መቻላቸውና ... መገኘታቸው ...” በሚሉ ተመጣጣኝና ተወዳዳሪ ቅርጾቻቸው ሊቀርቡ ይገባል እንደማለት ነው)³⁷።

ማጠቃለያ

በዚህ ክፍል፣ ሒሳዊ ቅኝቱ የዳሰሳቸው ዋና ዋና ርዕሰ ጉዳዮች ተጨምቀው እና የጥናቱን ዓላማ (መሪ ጥያቄዎችን) እንዲመልሱ ተደርገው ቀርበዋል። መጽሐፉ በፎክሎር ሙያ ላይ የሚያትት በመሆኑ፣ ከፎክሎር የትውፊታዊነት ባሕርይ አንጻር ተመራጭ እንደሆኑ የታመነባቸው፣ ሦስት በይነ ዲሲፕሊናዊ የምዘና ማንጸሪያዎች፣ ከአካዳሚያዊ ዐውዶች ጋራ እየተገናዘቡ የምዘና ተግባርን በመሪነት አስኪደዋል። የምዘና ጥናቱ፣ የመጽሐፉን ይዘትና ቅርጽ፣ በተሟላና ጥልቀት ባለው መንገድ በመገምገም፣ ዋና ዋና የሚባሉ ደካማ ጎኖቹን እና ማረሚያ ነጥቦቹን በመለየት እንደሚከተለው ጨምቆ አስቀምጧል።

ጥናቱ፣ በመጽሐፉ ውስጥ ገነው የሚታዩ፣ ሦስት መሠረታዊ የፅንሰ ሐሳብ መፋለሶች በአስረጃዎች አስደግፎ አቅርቧል። ፎክ ወይም የፎክ ቡድን ከሰው ልጆች ውጭ “እንሰሳትንም መናፍስትንም” ያካትታል። ፎክሎር “በመደበኛ መንገድ ይተላለፋል” እና በፎክሎር ክዋኔ፣ “የእህል ወፍጮ” የመሰሉ ግዑዝ ፍጥረቶች ሁሉ “ታዳሚ” ናቸው የሚሉ መሠረታዊ የፅንሰ ሐሳብ መፋለሶች፣ በመጽሐፉ ውስጥ በተሳሳተ መልኩ ጠንከር ተደርገው መስተጋባታቸው ተረጋግጧል። መጽሐፉ፣ የመረጃ ምንጭ ያልጠቀሰባቸውና ያለ በቂ ማስረጃ ያቀረባቸው ርዕሰ ጉዳዮችን ማካተቱ፣ የሌሎችን ባለሙያዎች የታተሙ መረጃዎችና ማስረጃዎች አዛብቶ ማቅረቡ እና የመረጃ ምንጮችን (የዋቢዎችን መዘርዘር) አብዝቶ መግደፉ (ለምሳሌ፣ በዋቢዎች መዘርዘር ላይ ተፈልገው የማይገኙ፣ ከውስጥ ገጾች የተለቀሙ 13 ተጠቃሽ የጸሐፊ ስሞችን ያስታውሷል) ታውቋል።

በመጽሐፉ ውስጥ በየምዕራፎቹ ሊባሉ በሚችሉ ደረጃ የሙያዊ ቃላት መዘበራረቆች፣ የትርጉም ስሕተቶችና የሰዎቻቸው ግድፈቶች ተከሥተዋል። በተለይ፣ “ና/እና፣ ወይም” የመሳሰሉ ወደረኛ አያያዣዎችን የተጠቀሙ፣ አብዛኞቹ ዐረፍተ ነገሮች የወደረኛ ሐረጎች መንደል ችግሮች ይታይባቸዋል። እነዚህ የቋንቋ አጠቃቀም እክሎች ደግሞ፣ የተግባባቱን ሂደት ከማደናቀፍ ጀምሮ፣ ሊተላለፍ የተፈለገውና የሚገባው መልእክት እስከ ማዛባት ድረስ የመጽሐፉን ተነባቢነት እየሳዱት እንዳሉ፣ ጥናቱ ተመልክቷል። በመሆኑም፣ መጽሐፉ፣ በተለይ ከፎክሎር ሙያ ጋራ የተገናኙ መሠረታዊ የፅንሰ ሐሳብ መፋለሶቹ እና አንኳር የሐቅ (fact) ስሕተቶች ከታረሙለት በኋላ፣ በፍጥነት የሚሰራጩበት መንገድ ቢመቻች፣ የፈጠረውን ክፍተት ለመሙላት ጥሩ አጋጣሚ ያገኝ ይሆናል።

በሌላ በኩል፣ በድኅረ ምረቃ መርሐ ግብሮች የሚሠሩ ጥናቶች፣ የክፍተኛ ትምህርትን ተቋማት ቤተመጻሕፍት ከማሞቅ ባለፈ፣ በሀገሪቱ ሁለንተናዊ እድገት ላይ ትርጉም ያለው ሚና እንዲኖራቸው በተለያዩ ጥናቶች የተለያዩ ምክረ ሐሳቦች ሲሰነዘሩ ታይቷል (ጽጌ 2002)። ይኼም ገምጋሚ ጥናት፣ የአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የአማርኛ ቋንቋ፣ ሥነ ጽሑፍና ፎክሎር ክፍል ትምህርት ያሠራቸው ልዩልዩ ጥናቶች ትኩረት እንዲያገኙና በኢትዮጵያ ፎክሎሮች እና ትውፊታዊ ዕውቀቶች

³⁷ ለአስረጃነት የቀረበውን፣ ተንዛዝቶ የተደነቃቀፈ ዐረፍተ ነገር፣ እንዲያስተላልፍ የተፈለገውን ይዘት ወይም መልእክት በጠበቀ መልኩ፣ እንደሚከተለው ተስተካክሎ ሊቀርብ ይችላል።

... በአብዛኛው የእፀዋት ሀገረሰባዊ መድኃኒቶችን (Herbal lore) እንደሚጠቀም ራንጂ ቻውዱሪያ (1992:1) ይገልጻል። ለዚህ ደግሞ፣ ማህበረሰቡ በዋናነት በእፀዋት ላይ እምነት ማሳደፍ፣ እፀዋቱንና የእፀዋት ቀማሚ ባለሙያዎችን በማንኛውም ጊዜ ሊያገኛቸው መቻሉና መድኃኒቶቹ በአገቡ የፍላጎት መጠን ያህል በብዛት ሊዘጋጁ የሚችሉ መሆኑ የሚሉት በምክንያትነት ይጠቀሳሉ (ደምቀው የሚታዩት ቃላት፣ የዚህ ጥናት አቅራቢ የቅርጽም የይዘትም ለውጥ ያደረገባቸው ናቸው)።

ላይ ጥናት ማድረግ፣ ጽሑፎችን ማዘጋጀት ለሚፈልጉ ሁሉ ተደራሽ እንዲሆኑ ቢደረግ፣ መልካም ሀገራዊ አስተዋጽኦ ሊኖራቸው እንደሚችል መጠቀም ይወዳል።

ማጣቀሻዎች (References)

አማርኛ

ሰይፉ መታፈሪያ፤ 1993 (እ.ኤ.አ.)፤ “የፎክሎር መዝገበ ቃላት ጥንቃቄ ቅድመ ዝግጅት፤” የኢትዮጵያ ጥናት መጽሔት፤ ቅጽ 26፣ ቁጥር 1 ጁን 1993፤ ገጽ፡ 73-116።

.....፤1973፤ “ሥነ /ኪነተ ቃል በኢትዮጵያ፤” (“ትውፊት” በሚል ርእስ፣ ከሐምሌ 1-3/ 1973 ዓ.ም. በተዘጋጀ ሴሚናር ላይ የቀረበ)፤ አ.አ.ዩ.፤ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነ ጽሑፍ ክፍለ ትምህርት፤ ገጽ፡ 1-50።

ሳሙኤል እንዳለ፤ 1982፤ “ሥነ ቃል ነክ ስያሜዎች አጠቃቀምና ችግራቸው፤” በአ.አ.ዩ.፤ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነ ጽሑፍ ክፍለ ትምህርት ለዲግሪ ማሟያ የቀረበ።

ባሕሩ ዘውዴ፤ 2003፤ “መግቢያ ፩፤” የነጋድራስ ገብረ ሕይወት ባይክዳኝ ሥራዎች፤ አዲስ አበባ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፕሬስ።

ሰሎሞን ተሾመ፤ 2007፤ ፎክሎር፡ ምንነቱና የጥናቱ የትኩረት አቅጣጫ፤ አዲስ አበባ፣ ፋር ኢስት ትራዲንግ።

ታቦር ዋሚ፤ 2006፤ የውገና ድርሰቶችና የታሪክ እውነቶች፤ አዲስ አበባ፤ አርቲስቲክ ማተሚያ ድርጅት።

ቴዎድሮስ ገብሬ፤ 2001፤ በይነ-ዲሲፕሊናዊ የሥነ ጽሑፍ ንባብ፤ አዲስ አበባ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፕሬስ።

አምሳሉ አክሊሉ፤ “የውጭ ቋንቋ ፅንሰ ሐሳብ ትርጉም በአማርኛ” *Journal of Ethiopia Studies*. VOLXIV (1976-79): January, 1980. PP. 1-25.

አማራ አስገደም፤2002፤ “የከፍተኛ ትምህርት ሥርዐተ ትምህርት አግባብነትና የመማሪያ ግብአቶች ይዘታ፤” የከፍተኛ ትምህርት ጥራት በኢትዮጵያ የሕዝብ ተቋማት፤ አዲስ አበባ፤ ማኅበራዊ ጥናት መድረክ፤ (ገጽ፡ 57-93)።

የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን፤ 2000፤ የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ከልደተ ክርስቶስ እስከ ፳፻ ዓ.ም (2000)፤ አዲስ አበባ፤ ሜጋ ማተሚያ ድርጅት።

ዓለማየሁ ገዳ፤ 2003፤ “መግቢያ ፪፤” የነጋድራስ ገብረ ሕይወት ባይክዳኝ ሥራዎች፤ አዲስ አበባ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፕሬስ።

ገብረ ሕይወት ባይክዳኝ፤ 2003፤ የነጋድራስ ገብረ ሕይወት ባይክዳኝ ሥራዎች፤ አዲስ አበባ፣ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ፕሬስ።

ገዛኸኝ ፀ. (ጸጋው)፤ 2006፤ “የባህል ፖሊሲው፣ አጣብቂኝ!” ፋክት መጽሔት (ቅጽ 2፣ ቀ. 21)።

ገዛኸኝ ጸጋው፤ 1999፤ “በደቡብ ወሎ ባሉ አጠቃላይ 2ኛ ደረጃ ትምህርት ቤቶች ውስጥ በሳተላይት የፕላዝማ ቴሌቪዥን ትምህርት ላይ ያጋጠሙ ችግሮች”፤ መጽሔተ-ምርምር፡ *Research Journal* (በአብክመ. ት/ቢሮ የሚዘጋጅ)፤ ቅጽ 1፣ ቁ. 10፤ ገጽ፡ 121-168።

ጽጌ ገብረመድሃን፤ 2002፤ የድኅረ-ምረቃ መርሐ ግብሮች እና የዩኒቨርሲቲ ምርምር፤ አዲስ አበባ፤ ፎረም ፎር ሶሻል ስተዲስ።

ፈቃደ አዘዘ፤ 2004፤ “ቁዘማ፡- ፎክሎር (ባህል) እና ልማት በኢትዮጵያ፤” ባህልና ልማት በኢትዮጵያ፡ በፎረም ፎር ሶሻል ስተዲስ የውይይት መድረክ ላይ የቀረቡ ጥናታዊ ፅሁፎች፤ አርታኪ፣ ሺፈራው በቀለ፤ አዲስ አበባ፤ ፎረም ፎር ሶሻል ስተዲስ፤ ገጽ፡ ከ97- 138።

.....፤ 2001፤ “የፎክሎር ምርምር ታሪክን የሚያሳዩ መጣጥፎችና ጽሑፎች ስብስብ፤” አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፤ በኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነ ጽሑፍ ትምህርት ክፍል፤ ለኢትዮጵያ ሥነ ጽሑፍና ፎክሎር የድኅረ-ምረቃ መርሐ ግብር የተዘጋጀ።

-፤ 1991፤ የሥነ- ቃል መምሪያ፤ አዲስ አበባ፤ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የመጻሕፍት ማእከል።
-፤ 1984፤ “የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች አፋዊ ኪነተቃል ጥናት፤” (መጀመሪያ፤ “የቋንቋ ጉዳይ በብሔራዊ ዲሞክራሲያዊ አብዮት ወቅት” በሚል ርእስ በተዘጋጀ ሴሚናር፤ ሰኔ፤ 1970 ዓ.ም. የቀረበ) የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ስነ-ፅሁፍ መጽሔት፤ ቀ.2፤ ገጽ፡ 3-26።

English

- Allen, Graham. 2000. *Intertextuality*. London: Routledge.
- Allison, Randal S. 2011. “Tradition,” In *Folklore: an Encyclopedia of Belief, Custom, Tales, Music, and Art*. (2th ed.). Barbara, California: ABC-CLIO, LLC.
- Bahru Zewde. 2012. “Evolution of Professional Historiography in Ethiopia,” *What is “Zemenawinet”?- Perspectives on Ethiopian Modernity*. Addis Ababa: Feiredrich-Ebert-Stiftung, pp. 27-37.
- Bauman, Richard. 1996. “Folklore as Transdisciplinary Dialogue,” In *Journal of Folklore Research*. Vol. 33, No. 1, pp. 15-20.
- 1992. “Folklore,” In *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments: A Communications Centered Handbook*, ed. Richard Bauman. New York and Oxford: Oxford University Press, pp. 29-40.
- 1986. “Context,” In Richard Dorson, ed. *Hand book of American Folklore*. Indiana: Indian University Press.
- 1977. *Verbal Art As Performance*. Prospect Heights, N. Y.: Waveland Press.
- Ben-Amos, Dan. 1993. “Context in Context,” In *Western Folklore*, Vol. 52, No. 2/4, Theorizing Folklore: Toward New Perspectives on the Politics of Culture (Apr. - Oct.), pp. 209-226.
- 1971. “Toward a Definition of Folklore in Context,” In *The Journal of American Folklore*. Vol. 84, No. 331, pp. 3-15.
- Ben-Amos, Dan, and Kenneth S. Goldstein. 1975. eds. “Introduction,” In *Folklore: Performance and Communication Issue 40 of Approaches to Semiotics*, 2-10. The Hague: Mouton & Co..
- Berg, Bruce Lawrence. 2001. *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. 4th ed. United States of America: Allyn & Bacon.
- Dorson, Richard M. 1976. *Folklore and fakelore: Essays toward a discipline in folk studies*. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press.
- 1972. “Current Theories of Folklore,” In *Folklore and Folklife: An Introduction*. ed. Richard M. Dorson. Chicago: University of Chicago Press, pp. 7-50.
- 1963. “Current Folklore Theories,” In *Current Anthropology*. Vol. 4, No. 1, pp. 93-112.
- Dundes, Alan. 2005. “Folkloristic in the Twenty-First Century,” In *Journal of American Folklore*. 118(470):385–408.
- 1980. *Interpreting Folklore*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- .(ed.). 1965. *The Study of Folklore*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Fekade Azeze. 2001. “The State of Oral literature Research in Ethiopia: Retrospect and Prospect,” In *Journal of Ethiopian Studies*. Vol. XXXIV, No. 1, Special Issue, pp. 43-85.
- Gray, David E.. 2004. *Doing Research in the Real World*. London: Sage Publications.
- Green, Thomas A, (ed.). 1997. *Folklore: an Encyclopedia of Belief, Custom, Tales, Music, and Art*. Barbara, California.
- Hurreiz, Sayyid H.. 2006. *Studies in African Applied Folklore*. Khartoum: IUA&U of K.
- Joyner, Charles W.. 1975. “A Model for the Analysis of Folklore Performance in Historical Context,” In *The Journal of American Folklore*. Vol. 88, No. 349. pp. 254-265.
- McCormick, Charlie T. and Kim Kennedy White, (ed.). 2011. *Folklore: an Encyclopedia of Belief, Custom, Tales, Music, and Art*. (2th ed.). Barbara, California: ABC-CLIO, LLC.
- Moran, Joe. 2002. *Interdisciplinary*. London: Routledge.
- Oring, Elliott. 1998. “Anti Anti-⟨Folklore⟩,” In *Journal of American Folklore*. 111: 328-38.

-
- , 1986. *Folk Groups and Folklore Genres: An Introduction*. ed. Logan: Utah State University Press.
- Schoemaker, George H. ed.. 1990. *The Emergence of Folklore Everyday Life: A Field Guide and Source Book*. Bloomington, Indian: Trickster Press.
- Sims, Martha C. and Martine Stephens. 2005. *Living Folklore: An Introduction to the Study of People and Their Traditions*. Utah: Utah State University Press.
- Taye Assefa. (Ed.). 2008. *Academic Freedom in Ethiopia*. Addis Ababa: Forum for Social Studies.
- Toelken, Barre. 1996. *Dynamics of folklore*. Logan: Utah State Univ. Press
- White, Barry. 2011. *Mapping your Thesis: the comprehensive manual of theory and techniques for masters and doctoral research*. ACER Press.

“ትራውማ” በመረቅ ውስጥ¹

እየሩሳሌም ዳኚ*

አጠቃሎ: ይህ ጥናት በ2007 ዓ.ም. በታተመው የአዳም ረታ ልብ ወለድ፣ መረቅ ላይ በዘመናዊው “የትራውማ ንድፈ ሐሳብ” የታገዘ ንባብ በማድረግ የትውልድን የልቡና መታወክ (ትራውማ) ለመፈተሽ የሞከረ ነው። የትራውማ መፈጠሪያ ምክንያቶችና መከሰቻዎች፣ የተስተማሰሉባቸውን ትዕምርቶችና ገጸ ጽሑፋዊ አቀራረቦች በመመርመር ዘመኑን የመፈክር፣ ትውልድ ዘለል ቀውሶችን የማሳየት ዓላማ አለው። በውጤቱ ሕማሙ ያስከተለው ጉዳት በግለሰብ ሳይወሰን ወደ ማህበረሰብ መዘለቁ ታይቷል። የጉዳቱን ስንሰለት ያራዘሙና የትራውማን ከትውልድ ወደ ትውልድ ተሸጋጋሪነት ያሳዩ መንገዶች መኖራቸውንም ማጠቃለያ ተችሏል። መረቅ በመረጠው የትረካ ስልት እና በተገለገለባቸው ልዩ ልዩ ገጸ ጽሑፋዊ አቀራረቦች እንዲሁም ትዕምርቶች ትራውማን በወጉ ነድፎ ማሳየት የቻለ ነው። በእነዚህ ስልቶች አማካይነት ለገጸ ባሕርይዎቹ የሥነ ልቡና ጉዳትና ትግል ምስል በመፍጠር ረቂቁንና ውስብስቡን ሥነ ልቡናዊ ቁስል ተጨባጭ አድርጓል። በጥቅሉ መረቅ ዘመንና ትውልድ እየተሻገረ በመጣ ጥርቅም ትራውማ ልቡናቸው ታውቆ፣ ዛሬያቸውን በራሳቸው መልክና ጣዕም መኖር ያልቻሉ፣ በትላንትና ዛሬ መኃል ባክነው የቀሩ ገጸ ባሕርያት ሥጋና ነፍስ የነሱበት የዚያ ዘመን አንደበት መሆኑን ማሳየት ችሏል። የገጸ ባሕርያቱ ከዛሬ ይልቅ በትላንታቸው ተጠምደው መታየት የትውስታ አንድ (ሌላ) ጎን የሆነውን ኖስታላጅ (nostalgia) ርዕሰ ጉዳይ አድርጎ ለማጥናት ጋባኝ ሆኖም ይታያል።

መግቢያ

አዳም ረታ፣ የአንድን ትውልድ የወል ልቡና፣ የጋራ ትውስታና ሰብአዊ ዕጣ ከፍ ባለ ኪነት ከነደፈባቸው ልብ ወለዶች መካከል አንዱ መረቅ ነው። መረቅ (2007 ዓ.ም.) በኢትዮጵያ ዘመናዊ ታሪክ ውስጥ በአወዛጋቢነቱና በአከራካሪነቱ የሚታወቀው፣ ከ1950ዎቹ ማብቂያ እስከ 1970ዎቹ የገነነው ወጣት ትውልድ ስንክሳር ሥነ ልቡናዊ ፍካሬም (psychologizing of history) ነው ማለት ይቻላል።² ይህ የእኔ መጣጥፍ በዘመናዊው “የትራውማ ንድፈ ሐሳብ” በመታገዝ በልብ ወለዱ ውስጥ የተቀረጸውን የትውልዱን የልቡና መታወክ (ትራውማ) ለመመርመር የሚሞክር ነው።

መረቅ ከ1966ቱ የአገራችን የመንግስት ለውጥና አብዮት ጋር ተያይዞ የተከሰቱትን ድንገተኛና ያልተለመዱ ሁኔታዎች በሚገባ አስተማሰሎ የሚያሳይ ኪነት ነው ማለት ይቻላል። እንደ አብዮት፣ መፈንቅለ መንግስት እና ጅምላ ግድያ የመሳሰሉ ክስተቶች ካላቸው ትራውማን የመፍጠር ሰፊ እድል አንጻር በቀዳሚነት ይቀመጣሉ (Sztompkan 2000: 451)። በዚህ መልኩ ሲታይ ከአብዮት ተያያዥ በሆኑ ግለሰባዊና ማኅበራዊ ሁኔታዎች የተሞላው መረቅ ለትራውማና መሰል ጥናቶች እጅጉን ምቹና ጋባኝ ይሆናል። ይህም ጥናት በዘመናዊ ትራውማ ንድፈ ሐሳብ ማቀንቀኛትነት የትራውማ መፈጠሪያ ምክንያቶችን፣

¹ ይህ መጣጥፍ፣ በ2008 ዓ.ም. “ ትራውማ” በመረቅ ውስጥ፣ በይነ ዲሲፕሊናዊ ጥናት” በሚል ርዕስ ለሁለተኛ ዲግሪ ከፊል ማሟያነት ካቀረብኩት ጽሑፍ ተወስዶ፣ ለወውዱ እንዲስማማ ሆኖ የቀረበ ነው።

* በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ በአማርኛ ቋንቋ፣ ሥነጽሑፍና ፎክሎር የሶስተኛ ዲግሪ ተማሪና ብክሩዝ ትምህርት ቤት የሚዲያና ተግባራት ባለሙያ።

² ቴዎድሮስ ገብሬ የአማርኛ ሥነ ጽሑፍን በሥነ አእምሮ አንጻር የመመርመር ተገቢነትን ባመለከተው ጥናቱ “ከ2000 ዓ.ም. በኋላ በ ‘ያ ትውልድ’ አባላት ተጽፈው እየታተሙ ከሚወጡ ባዮግራፊ ነክ ድርሰቶች እኩል የአዳም ኋለኛ ልብ ወለዶች (በተለይም እቴጌቱ ሎሚ ሸታ፣ ይወስዳል መንገድ ያመጣል መንገድ እና መረቅ) የትውልዱ የልቡና ቀውስ (“ኖስታላጅ”፣ ፖስት ትራውማቲክ ስትረስ ዲስኦርደር፣ ቪክትም ሜንታሊቲ--እጅጉንም ሰልፍ ኤማጂኒንግ ቪክቲማይዜሽን”) በምልዓት የተነደፈባቸው ኪነቶች መሆናቸውን ያስረዳል (2007: 9)።

የተስተማሰለባቸውን ትዕምርቶችና ገጸ ጽሑፋዊ አቀራረቦችን በመመርመር ዘመኑን የመፈክር፣ ትውልድ ዘለል ቀውሶችን የማሳየት ዓላማ አለው።

ትራውማና የትራውማ ንድፈ ሐሳብ

ትራውማ ከተለመደው የአኗኗር ልማድና እምነት ውጭ የሆነ ያልተጠበቀና አስደንጋጭ ሁኔታ ሲገጥም ለሁኔታው ያልተዘጋጀ ልቡና ላይ የሚደርስ ጉዳት ነው። ለጉዳቱ መነሻ የሚሆነው ክስተት ሰው ሰራሽ (atrocities) ወይም ተፈጥሮ አመጣሽ (disasters)³ ሊሆን ይችላል። ሁነቶችን በተለየ ለትራውማ መቀስቀስ ምክንያት የሚያደርጋቸው ዋነኛ ነገር ለረዳት አልባነትና ለሽብር የመዳረግ ኃይላቸው ነው። እንዲህ ያሉ ሁኔታዎች ሲገጥሙ የተለመደው ምላሽ ነገሩን ከንቁ አእምሮ ማሸሽ ቢሆንም በትራውማ ግን ይህ የሚቻል አይደለም። አዳፍኖ አልያም አሸሽቶ ማስቀረቱ አይሳካም፤ አሸንፎ ይወጣል (Herman 2015)።

ሁኔታው ባጋጠመ ወቅት በሚፈጠረው ከፍተኛ ድንጋጤ የተነሳ አእምሮ ነገሩን በቅጡ ለማብላላትና ለመረዳት ይሳነዋል። ምናልባትም ምን እንደተፈጠረ ሳይገነዘብ ሊቀር ይችላል። ይህም ሆኖ ትውስታው በኢ-ንቁ አእምሮ ውስጥ መሸጎ ይቀመጣል። ቆይቶ ከንቁ አእምሮ የሸሸው የገጠመኝ ትውስታ አንዳች አንቁ ወይም ቀስቃሽ ሲያገኝ ከግለሰቡ ቁጥጥርና እውቅና ውጭ እየተመላለስ ይመጣል። በዚህ የተነሳ ተጎጂው ሁነቱ ሲገጥመው በነበረው አስጨናቂ ስሜት ውስጥ መልሶ መላለሶ በመግባት እየተረበሸ እንዲኖር ይገደዳል። በCaruth አገላለጽ ተጎጂው “ባለፈ ሁነት ወይም ምስል ቁጥጥር ስር ይውላል”(1995: 4-5)።

የትራውማ ትውስታ ከጤነኛው ትውስታ ይለያል። ምክንያት የነበረው ሁነት እንደ ተለመዱ ሁነቶች በቀላሉ የሚገነዘቡትና ትርጉም አበጅተው የሚያልፉት አይደለም።⁴ ትውስታውም ከተለመደው ሥፍራና ሁኔታ በተለየ ከንቁ አእምሮ ቁጥጥርና ግንዛቤ ውጭ የሚቀመጥ ነው። በመሆኑም ሊገነዘቡት የማይቻል፣ ለትረካ የማይታዘዝ ወይም ለቋንቋ የማይገዛ ይሆናል (Moran 2007: 5)። ጤነኛ ባልሆነ መልክ የተመዘገበው የሁነቱ ትውስታ በንቃት እንዲሁም በአንቅልፍ ጊዜ ድንገት ወደ ንቁ አእምሮ ዘው እያለ ወደ ሁነቱ ይመልሳል (Herman 2015: 37)። በዚህ መንገድ የትውስታው ያለ ፍላጎት ተደጋግሞ መምጣት የትራውማ ዋና መገለጫ ነው።

በዚህ መልኩ የሕመሙ ምልክት መታየት እስኪጀምር ግን ጊዜ ይወስዳል። ወይም በገጠመኝና በምልክቶቹ መገለጥ መኃል የጊዜ ርቀት ይኖራል። ይህ በገጠመኝና በምልክቶቹ መታየት መጀመር መኃል ያለ የጊዜ ርቀት ወይም ክፍተት (belatedness)⁵ ሌላው የትራውማ ሕመም መለያ ባሕርይ ነው። በሚከተለው የCaruth ሐሳብ ውስጥ እነዚህን ዋነኛ የትራውማ ባሕርያት ማጤን ይቻላል፤ “[T]rauma describes an overwhelming experience of sudden or catastrophic events in which the response to the event occurs in the often delayed, uncontrolled repetitive appearance of hallucinations and other intrusive phenomena” (1996: 11)።

³ Herman እንደ መሬት መንቀጥቀጥ፣ አውሎ ነፋስና ጎርፍ ያሉ ለትራውማ አጋላጭ የተፈጥሮ ሁነቶችን ‘disasters’፣ እንዲሁም እንደ ጦርነት፣ የሽብር ጥቃት እና ጾታዊ ጥቃት ያሉ ለትራውማ አጋላጭ ሰው አመጣሽ አደጋዎችን ደግሞ ‘atrocities’ በማለት ይለያሉ (2015: 33)።
⁴ ተራና ተለምዷዊ ከሆኑ ሁነቶች ወዲያው ትርጉም ማበጀት ይቻላል። ምክንያቱም በቀላሉ ለመገምገምና ለመገንዘብ ስለሚቻል። የዚህ አይነት ሁነቶች ግምገማና ግንዛቤው ቆም ብሎ ማሰብን እንኳን ሳይጠይቅና ልብ ሳይባል የሚከናወን ነው። ትራውማዊ ሁነቶች ግን ከዚህ ይለያሉ። እንዴት? ለምን? ብሎ በመጠየቅ ምላሽ ለማግኘትና ትርጉም ሰጥቶ ለማለፍ የሚቀሉ አይደሉም። ይህ ደግሞ በቀጥታ ከትራውማዊ ሁነት ትውስታ ለቋንቋ አለመገዛትና ለትረካ አለመታዘዝ ባህርይ ጋር ይያያዛል።
⁵ Belatedness የገጠመኝ ተጽእኖ ግልፅ ሳይሆን የሚቆይበት ጊዜ ነው። ሁነቱ ወደ እመቃ (repression) ተገዝ ከዛም ወደ መገለጡ እስኪደርስ ያለውን ጊዜ ያሳያል። አንድ ሰው የትራውማ ታማሚ መሆኑን ለማወቅ ከገጠመው ሁነት በኋላ ይህን የጊዜ ቆይታ ማለፍና ምልክቶቹን ማየት ይጠይቃል። ምክንያቱም የአንድ ሰው ሥነ ልቡናዊ አወቃቀርና የሕይወት ልምዱ ከሌላው የተለየ በመሆኑ አንዱን ለትራውማ የዳረገ ገጠመኝ ሌላውን ላይዳርገው ወይም ሊቋቋሙ ይችላሉ።

በትራውማ ታማሚ የሆነ ሰው አደጋው በየትኛውም ቅጽበት ተመልሶ ሊከሰት ይችላል በሚል ስጋትና ራስን የመጠበቅ ንቃት (hyper arousal) ውስጥ ይገባል። ከረጅም ጊዜ በኋላም ያለማቋረጥ በሚመጣ የሁነቱ ትውስታ የተነሳ ትራውማዊ ቅጽበቱ ውስጥ መልሶ መላልሶ እንዲገባ ወይም እንዲኖር (intrusion) ይሆናል። በተጨማሪ ከገባበት አጣብቂኝ መውጫ ከማጣት የተነሳ አቅምና ረዳት አልባነቱን ስለሚቀበል የአእምሮው ንቃት በምርኮኛነት ስሜት እጅ ወደ መስጠት (constriction) ይለወጣል፤ ወይም የሚሆነውን ነገር ስሜት አልባ ሆኖ ማስተናገድ ውስጥ ይገባል (Herman 2015: 36)። በዚህ ዓይነት ተጎጂው ለእንቅልፍ መረበሽ እና ሲከፋም ለእንቅልፍ ማጣት ይዳረጋል። በህልሙና ቅገቱ፣ ምኞትና ተስፋው ሁሉ ከክፉ ገጠመኝ እየሄደ ይላተማል። ዛሬ ላይ እየኖረ መለኪያ ሚዛኑ፣ መመልከቻ መነፅሩ ትላንትና ክፉው ሁነት ይሆንና የዛሬ ምንነትና ጣዕም ይጠፋዋል። በትላንትና ዛሬው መኃል መለያው ጠፍቶት ከራሱ ጋር ስምምነት ያጣል ወይም ማንነቱ ይቃወማል። እጅግ ስጉነትና ጠንቃቃነት አልያም እጅግ ግዴለኝነትና ስሜት አልባነት ይነግስበታል። ለአለምና ለራስ ያለው ግምትና አስተሳሰብ ይቀየራል- ክብርና ትርጉም አልባ ይሆንበታል። በጥቅሉ ሕይወቱ ይቃወማል።

እንዲህ ያሉትን ሕመሙ የሚያስከትላቸው ምስቅልቅሎች ምንነትና ምክንያት ለመረዳት እንደ ሌሎቹ የልቡና መታወኮች ሁሉ የተጎጂዎቹን ስሜትና ባሕርይ እንዲሁም ያለፈ ታሪክ ማጤን ይጠይቃል። ታማሚዎቹ ራሳቸው እየሆኑ ያሉትን ካለፈ ገጠመኛቸው አገናኝተው በማሰብ ችግራቸውን የሚረዱትና የሚገልጹት አይደለም።

ግለሰብ፣ ማኅበረሰብ፣ ባህል፣ የፖለቲካ ሥርዓት ወዘተ ለትራውማ መፈጠር ምክንያት ሊሆኑ የመቻላቸውን ያህል ተጠቂዎችም ይሆናሉ። አንድ ግለሰብ በትራውማ ሲጠቃ የስሜት፣ የእውቀት፣ የትውስታ፣ የአኗኗር፣ የአመለካከት፣ ወዘተ ለውጥ ያመጣል። ጉዳቱ ከግለሰብ ባለፈ የወል (collective/mass trauma) ሆኖ በአንድ ማኅበረሰብ ውስጥ ሲፈጠር ደግሞ መረብ ሆኖ ማኅበረሰቡን በአንድ የሚያያይዘውን የጋራ እምነት፣ አስተሳሰብ፣ ባህል፣ ታሪክ ወዘተ ስለሚጎዳ የጋራ (የአንድነት) ስሜት ይጠፋል። እንዲህ ያለው ትራውማ የተጠራቀመ የሥነ ልቡና ጉዳት ሲሆን ጊዜና ትውልድ ተሻግሮ ለሌላ ትውልድ የመድረስ አቅም ያዳብራል። የቀደመው ሳይፈታ ሌላ እየተደራረበና እየተጠራቀመ የሚመጣ በመሆኑ ደግሞ ለረጅም ጊዜ የሚቆይ እና በቀላሉ የማይወገድ ውጤት ያስከትላል። ትራውማ በእርስ በርስ ግንኙነቶች የተመሰረተ አኗኗር ላይ የሚያስከትለውን ጥፋት ቀዳሚና ዋነኛ አድርገው የሚከራከሩት Herman መሰረታዊ የሰው ልጅ ግንኙነትን ጥያቄ ውስጥ የመጣሉን ሁኔታ አጽንኦት ይሰጡታል። በትራውማ ከቤተሰብ፣ ጓደኛ፣ ፍቅረኛ እና ማህበረሰብ ጋር ያለ ቁርኝት እንደሚበጠስ፣ ከሌሎች ጋር በሚኖር ግንኙነት የሚደረገው የእኔነት (self) ግንባታ እንደሚሰናከል፣ የሰው ልጅ ለገጠመኞቹ ትርጉም የሚያበጅበት የእምነት ሥርዓት እንደሚፈርስ፣ የተጎጂው እምነትና የመኖር ህልውና እንደሚቃወስ ያስረዳሉ (ዝኒ ከማሁ 51)። በጥቅሉ እንደ Bell አገላለጽ የትራውማ ጉዳት የልቡና፣ የማኅበረሰብ፣ የባህልና የአካባቢ ጉዳት ጭምር ነው (“[Trauma is] an injury to the psyche, or even the community, the culture, or the environment”) (2006: 7)።

ሕማሙ በቤተ ሙከራ ምርመራ የሚገኝ (diagnostic) ሳይሆን በባሕርያቱ ምሪት የሚደረስበት (symptomatic) ነው (Luckhurst 2006: 504)። በዚህ ላይ የመነሻ፣ የመድረሻና የመገለጫው ውስን አለመሆን ታክሎበት በእእምሮ ሕክምና እውቀት ብቻ የሚመረመር እንዳይሆን አድርጎታል። የትራውማ ገጠመኝ የሚያስከትለው ነውጥና የሚፈጥራቸው ክፍተቶች ፍካሬ ልቡናን (psychoanalysis)፣ የእእምሮ ሕክምናን (psychiatry)፣ የማኅበረሰብ ጥናትን (sociology) እና ሥነ ጽሑፍን እርስ በርስ ወደ መደማመጥ አምጥቷቸዋል። ይህ በዲ.ሲ.ፕ.ሲ.ኖች መኃል የመጣ መናብብ በትራውማ ጥናት ላይ አዲስ እመርታ ማስገኘቱንና በዚህ የተነሳም ትራውማ ሁሉን አካታች “all-inclusive” ወደ መሆን መሸጋገሩን Caruth ያስረዳሉ (1995: 4)። በLuckhurst አባባል ደግሞ ትራውማ በተፈጥሮው በይነ ዲ.ሲ.ፕ.ሲ.ኖዊ ነው። ከዚህ የተነሳ ጥናቱም በርካታ የእውቀት ዘርፎችን በማካተት በትራውማ ተፈጥሮና የትራውማዊ ሁኔታዎች አስተማሪ ላይ የሚያተኩር ሊሆን በቅቷል “Trauma study now includes many fields,

focusing on psychological, philosophical, ethical, and aesthetic questions about the nature and representation of traumatic events” (2006: 497)::

ጅምሩ ላይ የነበረው አውሮፓዊ፣ ግለሰብ ተኮርና ሥነ ልቡናዊ የትራውማ አረዳድና አተረጓጎም አፍሪካን ጨምሮ ለሌሎች ባህሎችና እውቀቶች ሥፍራ አልነበረውም። በአውሮፓዊ ባህልና ሥነ ልቡና ላይ ብቻ የተወሰነውን የሕመሙ መፈጠሪያ ምክንያትና ጉዳት ሁለንተናዊ በማድረግ ሌሎችን በዚያ ለመስፈር የሚጥር ነበር። በኋላ ላይ ግን ሁነቱ የሚፈጠርበትን ባህልና ማኅበራዊ ያገናዘበ፣ ከግለሰብ ባሻገር የወል ግንኙነትና ጉዳትን ከግምት ያስገባ አረዳድ ሊዳብር ችሏል። በዚህ ምክንያት የትራውማ ንድፈ ሐሳብ ለተረሱና ለተገፉ ማኅበራዊ የሕይወት ልምድና ሕግም የመነገርና የመደመጥ እድል ጭምር ፈጥሯል ማለት ይቻላል።

ሥነ ጽሑፋዊው የትራውማ ንድፈ ሐሳብ በበኩሉ ትራውማን ከሥነ ልቡና አንጻር ብቻ ከመመልከትና ከመፈክር ወጥቶ ወደ በይነ ዲሲፕሊናዊነት ተሻግሯል። ሒሱም ሥነ ምግባራዊ፣ ተጠያቂነት ያለበት፣ ጠቃሚ (ethical, responsible, purposive) እንዲሁም የሌሎችን ቁስል ማዳመጫ ሐቲት ለመሆን በቅቷል (ዝኒ ከማሁ 505)። ኋላ ላይ የተዋወቁትን የትራውማን ተግባር በሥነ ጽሑፍና በማኅበራዊ ውስጥ መመልከት የሚያስችሉ ንድፈ ሐሳባዊ ስልቶችና ሒሳባዊ መንገዶች ከቀደሙት አጥኚዎች እሴቤ የተለዩና የተሻሉ መሆናቸውን Balaeveም ይመሰክራሉ (2014: 3)።

ሥነ ጽሑፋዊው የትራውማ ንድፈ ሐሳብ በማኅበራዊ እና ባህላዊ አውድ ላይ አትኩሮ ትራውማን በሥነ ጽሑፍ ውስጥ መፈተሽን ያለማመደ ነው። Summerfield እንደሚያሳስቡት ከትራውማ ገጠመኝ የተያያዙ ፍቺዎችን ፍለጋችን ግለሰብ ከማኅበራዊ ጋር ያለውን ግንኙነት በባህል፣ በማኅበራዊ እና ፖለቲካዊ ኃይሎች ተጽእኖ ከሚመጡ ውጤቶች ጋር ያገናዘበ ሊሆን ይገባል (1995: 27-8)። ምክንያቱም የሁነቱ አይነትና የተጽእኖው መገለጫ መልክ ተጎጂው እንደሚኖርበት ባህል፣ እምነትና የአኗኗር ሁኔታ ስለሚለያይ ነው። ይህ ሲባል ግን አንድ ባህል ወይም ማኅበራዊ በራሱ ዙሪያ ብቻ ታጥሮ ጉዳዩን ይመረምራል ወይም ይረዳል ማለት አይደለም። ራስንም ሌላውንም በአንድ ጊዜ መመልከትና መመርመርን ይሻል ማለት እንጂ።

ንድፈ ሐሳቡ የትራውማን ለቋንቋ ያለመገራትና ለትረካ ያለመታዘዝ ባሕርይ ከሥነ ጽሑፍ የአስተማሪነት ኪን ጋር አስማምቶ መያዝ የቻለ ነው። ትራውማ በአንድ በኩል ለቋንቋና ትረካ የማይታዘዝ ነው። በሌላ በኩል ድብቅና አይደረሱ የሆነ ሥነ ልቡናዊ ጉዳቱ ድምጽና ምስል አግኝቶ በሥነ ጽሑፍ ይገለጻል። ሥነ ጽሑፍ ይህን ተቃርኖ አስታርቆ ትራውማን መርታት የቻለበት ልዩ መንገዱ አስተማሪነት ነው። በግልጽና በቀጥታ አልነገር ባዩ ትራውማ ለሥነ ጽሑፍ የአስተማሪነት ኃይል እጅ ይሰጣል። በዚህ መንገድ በተለያዩ ነገሮች ተስተማሪነት በፍቅሬ ይደረስበታል እንጂ በግልጽና በቀጥታ የሚገለጽ አይደለም።

ይህ ጥናት በልብ ወለዱ ላይ የሚያደርገውን ትንተና ከሥነ ጽሑፍ፣ ከሥነ ልቡና፣ ከባህል፣ ከማኅበራዊና ከታሪክ በተቀዱ ሐሳቦች አስተጋግዞ ለማካሄድ የሚሞክር በመሆኑ በይነ ዲሲፕሊናዊ መልክ ይኖረዋል። ልብ ወለዱ የተተረከበትን መንገድ፣ የተገለገለባቸውን ገጸ ጽሑፋዊ አቀራረቦች ወዘተ ከትራውማ መገለጫ ባሕርያትና ከሚያስከትለው ቀውስ ጋር በማስተሳሰር፣ በመተንተንና ትርጉም በማበጀት ይዘልቃል።

የትራውማ መንስኤዎች እና ጅምር መታያዎች

የመረቅ ታሪክ ከ1950ዎቹ እስከ 1970ዎቹ አጋማሽ ባሉት ጊዜያት ውስጥ የተዘረጋ ነው። በተለይ የ1966ቱን የመንግስት ለውጥና የተከተለውን ግጭትና ውጥንቅጥ ዋናው ማዕከሉ አድርጓል። የልብ ወለዱን ገጸ ባሕርያት ከትራውማ አንጻር የማጤን ዋነኛው ምክንያትም ይኸው የኖሩበት ዘመን ማኅበረ ፖለቲካዊ ቀውስ ነው። “All trauma is to some extent determined by political forces, effects, and motives” (1995: 7) ከሚለው የእነ Kleber ሐሳብ በተስማማ መልኩ በልብ ወለዱ የሚስተዋለው

ትራውማ የዘመኑ ፖለቲካ አስተዋጽኦ የጎሳበት ነው። ግለሰባዊ መስለው የሚታዩት የትራውማ መንስኤዎች ሳይቀር በአንድም ሆነ በሌላ መንገድ ከዘመኑ ፖለቲካዊና ታሪካዊ ሁኔታ ጋር ይያያዛሉ።

የገጸ ባሕርያቱ በትራውማ ተጠቂ መሆን በድርጊትና በንግግር በሚመሳከሩ የባሕርይና የስሜት ለውጦቻቸው አማካይነት ይታያል። በልብወለዱ ውስጥ፣ ለፖለቲካው ፍላጎትም ተሳትፎም የሌለው አልዓዛር ተደጋጋሚ ለሆኑ የትራውማ መንስኤዎች የተጋለጠ ነው። ጓደኛው ደበበ የሞተበት ሥፍራ ላይ ደርሶ የሚያየው አስደንጋጭ ትዕይንት፣ ሚች ጓደኛው ቤት ሄዶ የሚገጥመው የቤተሰቦቹ ሀዘን፣ ለወዳጁ ሞት የቅርብ የሚባል ሰው ምክንያት መሆኑን መስማቱ ወዘተ ተደራርቦ ስሜቱን ያመሳቅለዋል። በድንጋጤ፣ በሀዘን፣ በፍርሃት፣ በጥርጣሬ፣ በጥያቄ ጭምር ይዋጣል። የደረሰበትንና የገባበትን ሁኔታ ራሱ “ሁሉ ነገር ሲሰበሰብ የእሳተ ገሞራ ፍንዳታ እንደመዋጥ ነው” (109) ሲል ይገልጻል።

አላዛር ለእነዚህን መሰል ድንገተኛ ነገሮች በተደጋጋሚ ይጋለጣል። በሌላ ምሽት በአካባቢው ተሰምቶ የማያውቅ ዐይነት ኡኩታ ሰምቶ፣ እንዳይወጣ የምትከለክለውን ተባረኪ አሸንፎ ይወጣል። ከጨኸቱ ስፍራ ሲደርስ የሚገጥመው አጅግ ያልጠበቀው ነገር ይሆንና ድንጋጤው ልክ ያጣል።

[. . .] መንገድ ዳር እግሮቹ ወደ አስፋልቱ ጭንቅላቱ ደግሞ ወደ ቦይ ሆኖ የወደቀ ሰው አየሁ። ከአስፋልቱ በኩል ስለመጣሁ በደብዛዛው የመንገድ ብርሃን የወደቀው ሰው ምን እንደሆነ መለየት አልቻልኩም። ቆሞ የሚጮኸውን ሰውዬና የምታለቅሰውን ሴትዬ ግን አውቃቸዋለሁ። እነሱን ሳይ የልቤ ምት ለአፍታ ሲቆም ተሰማኝ። እነዚህን ሰዎች ሲጮኹ ከዚህ በፊት አይቼአቸው አላውቅም። ሌላ ፕላኔት፣ ሌላ አህጉር የገባሁ መሰለኝ። ሕልም መሰለኝ። ለአፍታ ቀጥ ያለው ልቤ በፍጥነት መንተክተክ ጀመረና አቅለሽለሽኝ። አዞረኝ። በቀስታ እየተራመድኩ በሆዴ ‘ጂሰስ ጂሰስ ጂሰስ’ እያልኩ ወደ ወደቀው ሰውዬ ተጠጋሁ። ከአናታቸው ስር ደም ይወርዳል፣ አፋቸውን ወደ ሰማይ ከፍተዋል [. . .] (118፡ አጽንኦቱ የእኔ ነው)።

ለዚህ አይነት ድንጋጤ የዳረገው ጎረቤቱ፣ ለእነሱ ቤት ቤተኛ እና የጓደኛው አባት ከሆኑት ሰው ሞት ጋር መፋጠጡ ነው። እኚህ ሰው ለእሱ እንዳባቱ ስለነበሩ ለሳምንት ትምህርት ቤት ሳይሄድ ሀዘን ተቀምጧል። ፀጉሩን ተላጭቶ ጥቁር ለብሷል። የተፈጠረበትን ስሜት ሲገልጽም፣ “እንኳን መማር ስለ መማር ማሰብ አስጠላኝ። [. . .] ድሮ ባርኔጣና መላጩት አልወድም ግን እንዲህ ሲደርስና በሕይወቴ መለልታ የመክብብ መሞት አንን ሆኖ ሲሰነቀር፣ ሞት ፋሽን አስለወጠኝ” (119) ይላል።

ከጓደኛና የቅርብ ሰዎቹ ድንገተኛና አሰቃቂ አሟሟት ሌላ በገዛ ራሱ ላይም እስርና ግርፊ ይደርስበታል። ድንገት ከቤቱ በወታደር ተይዞ፣ አይኑ በጨርቅ ተሸፍኖ ይወሰዳል። ምክንያቱን እንኳን ሳያውቅ በሽንትና በላብ ጠረን የተሞላ ወና ክፍል ውስጥ ይታሰራል። እንደ አባቱ በሚያያቸው አቶ መክብብ ሞት እጁ እንዳለበት ተጠርጥሮ ይመረመራል እንዲሁም ይደበደባል።

ከገጠሙት ድንገተኛና አሰቃቂ ክስተቶች የሚመነጨው የአላዛር የልቡና ሁከት የሚጀመረው በዚህ መልክ ነው፤

[. . .] የፌሽታ ቅመም የጎደላቸው፣ ቢነገርላቸው የማያምሩ ደባሪ ጊዜያት ካልታወቀ የባዕድ ስፍራ ወደ ሕይወቴ ቀዬ መንቆርቆር ጀመሩ። መጀመሪያ እንዲህ አልፎ ሂያድ ጎርፍ መስለው መጡ፣ ብዙ ሳይቆይ ትተውኝ የማይሄዱ ነጋ ጠባ የሚፈሱ፣ ወገኖቻቸውን በብረት ድግ የታጠቁ ቅመማቸው የሰነሰነ፣ በርበሬያቸው የተሰለበ ጭጋጋማ አልጫ ቀናትና ሳምንታት ሆኑ (137)።

ደስታ አልባና የማያልፉ ጊዜያት ውስጥ መግባቱን ሲተርክልን ከአሰቃቂ ሁኔታዎቹ በኋላ የተፈጠሩበት የስሜት ለውጦች መኖራቸውን እንገነዘባለን። እንደማንኛውም የሐዘንና የድንጋጤ ስሜቶች ቀን ሲገፉ የሚቀሩ ከመሆን ይልቅ በየጊዜው የሚጠነክሩና የሚደጋገሙ መሆናቸውንም እናስተውላለን።

ከተጋደምኩበት ወይም ከተቀመጥኩበት ስነሳ ሁለመናዬ ይደክማል። የሚያነጋግረኝ ሰው እፈልግና ስወጣ ባገኝም ዝም እላለሁ። ትምህርት ቤት ከተመለስኩ፣ ትምህርት ከመጀመሩ በፊት ወይም ካለቀ በኋላ ከክፍሌ ልጆች ጋር በአፍ መላፋት የምወደው ልጅ ተዘግቼ ወጥቼ ተዘግቼ የምገባ ሆንኩ። የማየው ነገር ሁላ ምንም አልጥምህ አለኝ። ቀጥ ያለ እንቅልፍ መተኛት አልቻልኩም። ከተኛሁ

እስኪነጋ ቢያንስ ሶስቱ እባንናለሁ። አንዳንዴ ድንገጥ፣ እጅግ ጠንቃቃ እሆንና ከዛ ብዎትም ግድ የማይሰጠኝ ሰው እሆናለሁ (138-39)።

እዚህ ትረካ ውስጥ የአላዛርን የትራውማ ታማሚነት የሚያመለክቱ በርካታ ምልክቶችን እናገኛለን። የሚፈልገውን መሆን ተስኖታል። በብቸኝነትና በዝምታ ተውጦ ከእኩዮቹ ተነጥሏል። ለሚያየው ነገር ስሜት አልባ ሆኗል። እንቅልፉ ጤናማ ካለመሆኑም በላይ በበዛ ድንገጥነትና ጠንቃቃነት ተውጧል።

የአላዛር የስሜትና የባሕርይ ለውጦች በዚህ ብቻ የሚያበቁ አይደሉም። ጠጪ፣ ሴት ጎንታይና ካገኛት ጋር አዳሪ ይሆናል። አቶ መክብብን ለገደሉ ሰዎች ራሱን ተባባሪ አደርጎ በመቁጠር ራሱን ይወቅሳል፤ ገዳዮቹን ይወቅሳል፤ መንደርተኛውን ይኮንናል። ከአብሮ አደግ ጓደኞቹ ጋር ያለው ግንኙነት በጥርጣሬ ይሸበባል። በወቅታዊው ሁኔታ ስጋት የገባቸው ወላጆቹ ከአገር ወጥቶ ወደ ጀርመን እንዲያመራ ሲያደርጉት ከእነሱ ጋር ያለውን ግንኙነት ሳይቀር ይቆርጣል። ያለ እሱ መተንፈስ አይችሉም የሚባሉት እናቱ እሱን በማጣት እንደተጎዱ ጓደኞቹ እየጻፉለት ለእሳቸው እንኳን ምላሽ መስጠት ይሳነዋል። የውጭ ሀገር ኑሮውን ሙሉ ማለት ይቻላል ስለ ትላንት ገጠመኝና ሕይወቱ ትርጉም በመፈለግ ተጠምዶ ነው የምናየው።

ከአላዛር ባልተናነሰ የትራውማ መንስኤና ውጤት በጉልህ የሚታይባት ገጸ ባሕርይ ተባረኪ ናት። ተባረኪ በብርቱ ተማሪነቷ መንደርተኛው ምሳሌ የሚያደርጋት ልጅ ነበረች። ድንገት ግን በፖለቲካ ተሳትፎዋ ስትዋጥ በምሳሌነት ለሚያነሳት መንደርተኛም ሆነ ከምንም በላይ ለሚወዷት እናትና ፍቅረኛዋ (አላዛር) ግድ የሌላት ትሆናለች። የዘወትር ፍጫዎ፣ የዘወትር ቋንቋዋ ‘ድርጅት’ ‘ድርጅት’ ወደምትለው ፖለቲካዊ ተግባሯ ብቻ ሲሆን ከአላዛር ጋር የሚገናኙበት፣ ሲገናኙም የሚግባቡበት ሁኔታ ይጠፋል። በመጨረሻዋ የመሰነባበቻ ቀናቸው ሳይቀር መግባባት ሳይችሉና ቅራኔያቸውን ሳይፈቱ አላዛር ተለይቷት ይሄዳል።

በአንዱ እለት በሰፈሯ አብዮት ጠባቂና የራሷ ድርጅት አባል እንደሆኑ በጠረጠሯቸው ልጆች የቤቷ በር ተንኳኩቶ መሳሪያ ተደቅኖባት ወደ እስር ትወሰዳለች። አላዛር ታስሮበት በነበረ በላብና በሽንት ጠረን በተበከለ ክፍል ውስጥ ታስራ በተደጋጋሚ በአፍዋ ጨርቅ እየተጎሰጎሰ ተገልብጦ ትገረፋለች፤ ለህሊና በሚከብድ መንገድ ትደበደባለች። ድብደባው ብቻ ሳይሆን ጎረቤቱና የትግል አጋሮቹ የምትላቸው ሰዎች በጉዳቷ ተሳታፊ መሆናቸው የማትጠብቀው መከዳት ሆኖባት ግራ ትጋባለች። እነዚህ ሁሉ ሁኔታዎች ለትራውማ ምክንያት የመሆን ኃይል አላቸውና በቅዠትና በቀን ህልም መናወዝ የምትጀምረው እዛው እስር ቤት ውስጥ ነው፤

[. . .] ሰይጣን ከነፍሴ ጋር እንቁልጭልጭ የያዘ ይመስለኛል። [. . .] አንዳንዴ ፈረንጅ አገር እሄዳለሁ። በማላውቀው ትልቅ ፎቃም ከተማ ውስጥ አላዛርን እፈልገዋለሁ። ፈጣን ባቡሮች በሚንካኩበት፣ ባዕድ ቋንቋ በሚተረትሩ ሰዎች መሃል፣ በትርምሱ፣ የሆነ አደባባይ ጥግ ዋህድ ሸንኩራ ሲሸጥ አገኝዋለሁ። አያውቀኝም። ማን እንደሆንኩ ብንገረው አያውቀኝም። ባዶ ቤት ገብቼ አኩርፌ እቀመጣለሁ። አላዛርን እንደምጠብቅ ትዝ ይለኛል። የምጠብቀው አላዛርን ነው። ደሞ አልጠብቀውም። አለሁበት ክፍል ውስጥ ለሁለት ቀናት በወፌ ያገለበጠኝ ካድሬ በግ እየጎተተ ይገባል። ከክፍሉ እየሮጥኩ እወጣለሁ። 'በረት ውስጥ ምን ትሰራለሽ' ይለኛል። ወደ ውጭ እየሮጥኩ ስወጣ ደብረዘይት ከተማ ነው፣ መንገዶቹ በጋሪ ተሞልተዋል (271) ።

እንዲህ የጀመረው የልቡናዋ ሁከት ከእስር ተፈትታ ለትምህርት አዋሳ ከሄደች በኋላ በሚታዩ ተግባሮቿ ጭምር መገለጥ ይቀጥላል። “የአዋሳ ካምፓስ ዱርዬ” እስከመሰኘት ትደርሳለች። የወንድ ዐይነት ሳትመርጥ ለወሲብ ትሄዳለች። ለአደገችበትና ለኖረችበት ሰፈር ማሳበራዊ ግንኙነት ቦታ ታጣለች። ለአላዛር እናት ሞት ለቅሶ አለመድረሷ እንኳ ቅር የማያሰኛት ትሆናለች።

ከጊዜው ፖለቲካ ጋር ቀጥተኛ ተያያዥነት ካላቸው መንስኤዎች በዘለለ ግለሰባዊ የሆኑ ምክንያቶችም ለትራውማ መንስኤ ሆነው ይገኛሉ። የዚህ ጥሩ ማሳያዎ ማክዳ ናት። ድህነት ውበቷን ያልሸፈነባት ይህች የ16 ዓመት ታዳጊ ማጣቷን ተገን ባደረገች የመንደሯ ባለ ቡና ቤት ሴት ተታላ ዕድሜው በገፋ ሀብታም ተገዳ ትደፈራለች። የድርጊቱን አፈጻጸም ኢ ሰብአዊነት ለማሳየት ያህል የሚከተለውን ልጥቀስ፤
“ልጅ የለዎትም ወይ!” “ሴት ልጅ የለዎትም ወይ!” ምንም ነገር አላቆማቸውም። ብገለባበጥ፣ ብፍጨረጨር አይኖቻቸው ፈጠው ሊገሉኝ ደረሰ። የመገለባበጥ የመፍጨርጨር ልምድ የለኝም። ይሄ ችሎታ እንዳለኝ ሲገባኝ አለቀስኩ። እንደዛን እለት ለማንም ሰው ጮኬ አልተናገርኩም [...]

በትልቅ እጃቸው ፊቱ ላይ አንዴ ሲያጮሉኝ፣ ቀና ካልከበት አልጋ ላይ ራሴን ስኛ ተመልኼ ወደቅሁ [...] (463)::

በአባት ወይም በአያት እድሜ ላይ ባለ ሰው በእንዲህ ዐይነት ጭካኔ የሚፈጸም መደፈር ለ16 ዓመት ልጅ ምን ያህል አስደንጋጭና አስፈሪ እንደሚሆን ግልጽ ነው። ከተቃራኒ ጾታ ጋር በፍቅር ስሜት መቀራረብን እንኳን ገና ያልጀመረች ልጃገረድ የነተብ ቀሚሷን፣ ያለቀ ጫማዋን እንድትቀይር ባደረገችና ጥሩና ደግ ናቸው ብላ በተቀበለቻቸው ሰዎች (አልማዜን ጨምሮ) ለዚህ መዳረግ በሰው ላይ ያላትን እምነትና ተስፋ፣ ለዓለም ያላትን በጎ አመለካከት የሚያጨልም ነው። ከዚያ በኋላ ውበቷን ተጠቅማ ከተለያዩ ወንዶች ጋር ወሲብ መፈጸምና ገንዘብ ማግኘትን ስራዬ ብላ ትቀጥላለች። ይህ ተግባር ከHerman “የትራውማ ተነጃዎች ለምን እንደሚያደርጉት ሳያውቁ ለትራውማ የዳረጋቸው ሁኔታ አካል በሆነ ተግባር ሲጠመዱ ይስተዋላሉ” የሚል ሐሳብ ጋር በቀጥታ መያያዝ የሚችል ነው (2015: 40)። ማክዳ ከተደፈረች በኋላ ወንዶችን በወሲብ የማዳረስ አመል ማምጣቷ የትራውማው ግፊት እንደሆነ ማሰብ ይቻላል።

በገጸ ባሕርያቱ ስሜትና ድርጊቶች እንዲህ መታየት የጀመረው የትራውማ አዋኪነት በቀጣይ ሕይወታቸው ውስጥም በተለያዩ መንገድ ሲገለጥ ይታያል።

ትራውማና የማንነት ቀውስ

Caruth የትራውማን ምስቅልቅል የሚፈጥረው ገጠመኝ ራሱ ሳይሆን ትውስታው መሆኑን ያስገነዝባሉ (1995: 17)። በተጋልጦው ወቅትም ሆነ በኋላ ተነጃው የሆነውን ተገንዝቦ ስሜቱን በመግለጽ እረፍት አያገኝም። ከዚያ ይልቅ ከድንገተኛ ስሜቱ ጋር በሚደረግ የላፍንህ አልታፈንም ትግል ይጠመዳል። ሆኖም ብዙ ጊዜ ትራውማዊ ስሜቶችን ማመቁ አይሳካም። ይልቁንም ከቁጥጥር ውጭ በሆነ መንገድ በዕለት ተዕለት ሕይወት ውስጥ መልካም ባልሆነ መንገድ እየተገለጸ ይመጣል። በተለያዩ ውጫዊ ሁኔታዎችና ተግባሮች ሲገለጹ የሚታዩት የትራውማ ምልክቶች የውስጣዊ ትግሉ (ልቡና) መገለጫዎች ናቸው። የትግሉ መክፋት የልቡናን ሚዛን የማዛባት ኃይል አለው። የልቡና ሚዛን አንዴ በትራውማ ከተዛባ ጉዳዩ ያለፈ ብቻ ሆኖ የሚቀር አይሆንም። Eyerman እንደሚለው የዛሬ ወይም የአሁን ጉዳይ ይሆንና ማንነትን ይጎዳል፤ “Trauma links past to recent through representations and imaginations. In psychological accounts, this can lead to a distorted identity-formation, [. . .]” (2001: 3)።

በወጥ እኔነት መዝለቅ (self-sameness and continuity) መቻል ከማንነት መገለጫ ባሕርያት ዋነኛው ነው። ሆኖም ትራውማ ይህ እንዲሆን አይፈቅድም። ተነጃዎቹ ለትራውማ ከተጋለጡ በኋላ የዘወትሩን ማንነታቸውን ያጡታል። ስለ ራሳቸው የነበራቸው ግምት ይወርዳል፤ ባዶነትና ተስፋ ቢስነት ይውጣቸዋል፤ ክሌሎች ጋር ያላቸው ግንኙነት ይበላሻል ወይም ይቋረጣል፤ ለማሳበራዊ ወግና ልማዶች ዋጋ ያጣሉ፤ ብቸኛና ባይተዋር ይሆናሉ፤ ወዘተ። ትራውማ ሥነ ልቡናዊ የማንነት መዋቅርን ብቻ የሚያውክ አይደለም። ግለሰብንና ማህበረሰብን የሚያስተሳስረውን የግንኙነት ሥርዓት ጭምር የመጉዳት ኃይል አለው። “Traumatic events have primarily effects not only on the psychological structures of the self but also on the systems of attachment and meaning that link individual and community” (Herman 2015: 51)።

ከመረቅ ውስጥ ለዚህ ማስረጃ የሚሆኑ በርካታ ምሳሌዎችን መጥቀስ ይቻላል። እዝራ፣ ማክዳ፣ ተባረኪም ሆነች አላዛር በቀደመ የእነሱ ባሕርያት ላይ አይገኙም። የተፈጠረባቸው ትራውማ ወጥ እኔነታቸው እንዳይዘልቅ በማድረግ ከቤተሰቦቻቸው ጀምረው ቅርቦቻቸው ከነበሩ ሰዎች መራቅ፣ ማሳበረሰቡ ባነወራቸው ተግባራት ላይ መዋል (ለማሳበረሰቡ እምነትና ልማድ ግዴለሽ መሆን)፣ ሀዘኔታ ማጣት፣ ወዘተ ዐይነት የእነሱ ያልነበሩ ባሕርያትና ስሜቶች የሚነግሱባቸው ናቸው። የእነሱ ማንነት መገለጫ ባልሆኑ አስነዋሪ ሁኔታዎች ላይ በመገኘታቸው መልሰው ከራሳቸው ይጣላሉ። ማክዳ ለትራውማ ከተጋለጠች በኋላ እንደ መጽናኛም እንደ መበቀያም ከወንዶች ጋር በወሲብ ቆይታ ቤቷ ስትገባ፤ አልያም እዛው ከአልጋው ሳትነሳ በሚሰማት ስሜት ምን ያህል ከራሷ እንደምትጣላ ማየት ይቻላል (469-470)። ራሷን በዚያ ዐይነት

ተግባር ላይ በማግኘቷ ደስታ አይሰማትም። ግን ደግሞ መልሳ እዛው ናት። ግራ ተጋብታለች። በምታስበውና በምታደርገው መኃል ልዩነት አለ። የምታደርገው የምታምነውን አይደለም። ይህን ስታገናዝብ ደግሞ ከገብነትና ቆሻሻነት ይሰማታል። ራሷን በደደብነት እስከመፈረጅ ደርሳለች፤ በገዛ ራሷ ፍረጃ ራሷ መልሶ እስኪያሳዝናት ድረስ አይረብኑትን አምና ተቀብላለች። ራሷን ወቅሳለች። ለራሷ ያላት ግምት መውደቅን እሷ ስለ ራሷ በምታስበው ብቻ ሳይሆን ወደ አልጋ በሚጎትቷት ዓይነት ብዙ ወንዶች ውስጥ ጭምር ታየዋለች።

[...] በልቤ ገብቶ ትንሽነት የሰጠኝ ታሪክ። [...] መዝነውኝ የቀረቡኝ ይመስለኛል። ሚዛኑ ላይ ሀፍረትና ትንሽነት ይቀመጥና ከዛ ዝቅተኝነትና ቁልነት ተደባልቆ እንደ ጨው ከላይ ይነሳስብታል። 'ማንም የተጫወተባት' ሆኜ ነው የሚያገኙኝ። የተሰናዳሁ ነኝ። የምደረገው እኔ ብቻ አይደለሁም ታሪኬም ነው (480)።

በራስም በሌሎችም ሚዛን ከክብርና ከግምት በታች መሆኗ ተያይዘው በሚመጡ የሐፍረት እና የጥፋተኝነት ስሜት ይታገባል። እናም ከገዛ ቤተሰቦቿ ጭምር ትሸሻለች። እንደ እዝራ በፍቅርና በክብር ሊያቀርቧት ሲሞክሩ እንኳን ጥሩ ስሜት አይሰማትም፤ “ለምንድን---ሽርመጣ ነሽ” ብለው ከማያከብሩኝ፤ የሚያከብሩኝን ሽሽ ሽሽ የሚለኝ?” (519) ነው የምትለው። ትጠይቃለች እንጂ መልስ የላትም። ለራሷ ያላት ግምትና ክብር ባይ በመሆኑ ክብሩ ያልተገባ እየሆነባት ያሳቅቃታል እንጂ ምክንያቱ አይገለጥላትም። ለራሷ ያላት ግምት ከመበላሸቱ የተነሳ ከሌሎች ጋር ያላት ግንኙነት ጭምር ነው የሚታወከው። ከራሷ ብቻ ሳይሆን ከማሳበረሰቡ ዘንድ ባላት እይታም ነው የማንነቷ ምስል የሚረክሰው።

ለዓላማዋ ታጋይና ጽኑ የነበረችው ተባረኪ ባላቀደችው አመጣጥና አጨራረስ ላይ በመገኘቷ፤ ያለችበትንም በምርጫ ሳይሆን በግድ በመኖሯ ገዛዋን ከቁልቁለት የምታመሳስል ሆናለች። በአንጻራዊነት በተሻለ የክብርና የኑሮ ደረጃ ላይ ሆናም ራሷን ከሌላ ጋር በማወዳደር ዝቅተኝነት ይሰማታል። ዛሬዋን ከግብ ካልደረሰው የግል ህልግ ጋር አነጻጽራ የምትደርሰው ማነስ ላይ ብቻ ነው (306)። አግብታ ወልዳ እየኖረችም ዛሬዋ ጎዶሎነቱ እንጂ ሙሉነቱ አይሰማትም። ግን ደግሞ ይህን ለመቀየር የሚያሳስብና የሚያስችል ወኔና ጽናትም አልተረፋትም። እንዲሁ ያለፈውን እያሰበች በመዋል ትደክማለች እንጂ ዛሬዋን በትክክል እየኖረች አይደለም። ከባላ ጋር በምትፈጽመው የሥጋ ተራክቦ ውስጥ ሳይቀር ከቀደመ ወዳጇ (ከአላዛር) ትውስታ ጋር ትታገላለች። በእስር ቤት ስትገረፍ አንዱ ገራሬ በደም በራሱ ጣቱ የነካውን የጭኗን ክፍል ገላዋን በታጠበች ቁጥር እየፈገፈገች አለች። ትላንቷ ከዛሬዋ ከመቀላቀሉ ብዛት ዛሬዋ በትላንቷ ትውስታ ይታወካል። ጸጸት አለባት። ፖለቲካ ፖለቲካዋን ስትል የሚወዷትን ሰዎች ቸል በማለቷና በማስከፋቷ፤ ለግል ሕይወቷ ሳታስብ ብዙ የሆነችለት፤ ብዙዎች የተሰወሉት ዓላማ ሜዳ ወድቆ በመቅረቱ ዘወትር ትቆጫለች።

በስደት ያለው አላዛር አካሉ እንጂ ሐሳቡ ሁሉ አገሩ ላይ በነበረው የትላንት ትውስታው ውስጥ የሚዋኝ ነው። መልካም የነበሩትንም የከፋትንም ትውስታዎቹን ነው መልሶ መላልሶ የሚኖራቸው ማለት ይቻላል። ባለፉት ነገሮች ራሱንም ሌሎችንም ይወቅሳል፤ ይተቻል፤ ይጠይቃል። እንደዚያ ክንፉን ዘርግቶ የበረረለትን የተባረኪ ፍቅርና የፍቅረኛውን ማንነት ሁሉ ወደ ኋላ ተመልሶ ጠያቂና መዛኝ ይሆናል። ከተባረኪ ልጅ መውለዱን ላበሰረው ዜና ስሜት ከማጣትና ልጁን መቀበል ካለመቻሉ ጀምሮ አገር ቤት ካሉ ቤተሰቦቹና ጓደኞቹ ጋር የነበረው ግንኙነት ላልቶ ይቋረጣል። ዋጋ ካለው የጓደኝነት እና የግንኙነት ምስል፤ ከጠበቀ መቀራረብና አብሮነት ተነጥሏልና መኖሩ ዋጋ አጥቶበታል።

ትላንቱ እንጂ ዛሬው ስሜት የሚሰጠው ሊሆንለት አልቻለም። የአብሮ አደጉን የፀናፅልን ጥሪ ተቀብሎ ወደ አሜሪካ ከሄደና ካገኛት በኋላም ስሜቷን የሚጋራበትና የሚቀበልበት አቅም ያጣል። ፀናፅል ከልጅነቷ ጀምሮ አፍና የኖረችውን ፍቅሯን፤ ሰው አገር በስደት ያቆየችውን ድንግልናዋን እንዲጋራት እየነገረችው እንኳን የሚሸነፍ ልብና ለዚያ የሚሆን ስፍራ አይኖረውም። እንዲያ ለሴት ገላና ለፍቅር ግንኙነት ንቁ የነበረ ሰው፤ እሱን ብላ ብዙዎች በማይሆኑት መንገድ በፍቅርና በናፍቆት የተጎዳች ልጅ ከጎኑ ሆና ለጉጉቷና ለጥያቄዋ ምላሽ መስጠት ያቅተዋል። ተለውጧል። ራሱም እስኪገባውና እስኪናገረው ድረስ ሌላ

ሰው ሆኗል፤ “ፀናዕል ድሮ የምታውቀኝ ልጅ አይደለሁም። ሁለመናዬ ተለውጧል። የሆነ ጉም ከሶኝ የሚሄድ ይመስለኛል። ጭማቂዬ በአጭር ጊዜ በዕድሜና በነገር እንደ ክረመ ጠላ ኮምፕሊክስ። እሷ ስትወደኝ የነበርኩት አላዛርና አሁን አንድ አይደለሁም” (189)።

እነ አልማዜን፣ አላዛርን በእስር ቤት የሚመረምረውን ወታደር፣ ሌሎችንም ብንወስድ ለትራውማ ከመጋለጣቸው በፊትና በኋላ የነበራቸውን የስሜት፣ የአስተሳሰብ፣ የአቋም ልዩነት በማነጻጸር የአንድ ሰው ማንነት በትራውማ አማካይነት ምን ያህል እንደሚታወክና እንደሚቀየር ማስተዋል ይቻላል። የመረቅ አብዛኛዎቹ ገጸ ባሕርያት አካላዊ እና ሥነ ምግባራዊ በሆኑ ጥቃቶች ለትራውማ የተጋለጡ ናቸው። እንደህ ባለ ባለ ሁለት ስለት ጥቃት የሚፈጠር ትራውማ ጉዳቱ ይከፋል። የZepinicን “Two interconnected inescapable traumatic experiences (physical and moral violation) destroy the individual’s capacity for a flourishing life of any kind, at anytime and anywhere” (2012: 280) ሐሳብ ብንመረኮዝ የግለሰብ ሕይወት ጽልመት መልበሱን፣ ወደ ተሻለ ደረጃ የመድረስ ጉዞ መደናቀፉን መገንዘብ ይቻላል። መረቅ ውስጥስ ሕይወቱ አብሮ ራሱን በደስታና በእርካታ፣ ተመልካቹን በአድናቆትና በይሁንታ ያስደመመ ማን አለ? አላዛር በስደት ከዛሬው መሆን እያቃተው ከትላንት ትውስታው በመታገል ደፋ ቀና ላይ ነው። ተባረኪም ቤት ትዳር ልጅ ይዛ ትላንትን ይሁን ዛሬን የምትኖረው ግራ እንደገባት ናት። ማክዳ የተጣመመውን መስመሯን አቃናሁ፣ ወደ ፊት ተራመድኩ ስትል ከትላንት ሕይወቷ የሚመዘዘው እክል አልለቅ ብሏት ባለችበት ትዳክራለች። እዝራ ችግራን አሸነፍኩ፣ ምኞቴን አሳካሁ ሲል ደርሶ ቆስቋሽ ነገር፣ የጨበጠውን የሚነጥቅ ነፋስ አልጣህ ብሎት በቀልና ግዴለሽነት ውጦታል። ሁሉም እንኳን ስለመጪ ጊዜያቸው ሊያስቡና ሊያበጁ ያሉበትንም ዛሬ ማቅናት ተስኗቸዋል።

የገጸ ባሕርያቱ ትራውማዊ ገጠመኞችና ቀውሶች በሚኖሩበት ማኅበረሰብ ወይም ባህላዊ አውድ ውስጥ የሚከናወኑ በመሆናቸው ግለሰባዊ ብቻ ሆነው ሊቀሩ የሚችሉ አይደሉም። የሚከተለው የBell ሐሳብ ይህን ያጠናክራል፤ “[T]rauma can never be a purely individual event, in the same way as there cannot be a private language, because it always already involves the community or the cultural setting in which people are placed” (2006: 107)። አባላቱን በነጠላ ከሚገጥማቸውም ሆነ በወል ከሚፈጠር ሁኔታ የሚመነጨው ትራውማ ጉዳት ዞር ዞር ማኅበረሰብን መንካቱ አይቀርም።

በመረቅ ውስጥ ከግለሰብ ያለፉ የትራውማ ጉዳቶችን የሚያመለክቱ የማኅበራዊ ግንኙነቶች መቋረጥ እንዲሁም ወግና ልማዶች መጣስ እናያለን። በጥብቅ ግንኙነት፣ በክፉና በደግ የመደራረስ ልምድ የተገነባ የነበረው የማኅበረሰቡ ማንነት እየተለወጠ ሄዷል። በተፈጠሩት አደገኛና ውስብስብ ነገሮች የእርስ በርስ መተማመኑ ጠፍቷል። አላዛር ለንደኛው አባት ሞት ፀጉሩን ተላጭቶ፣ ጥቁር ለብሶ እንዳላዘነ፣ የቤታቸውን በር ቢቆረቀር የማይከፍቱለት፣ ቢጠራቸው መልስ የማይሰጡት ሆነውበታል። ጥርጣሬ፣ መፈራራት፣ መወንጀጀል ወሯቸዋል። ያስተሳሰራቸው የፍቅር ሰንሰለት ተበጥሷል። ይህን ሁኔታ ተባረኪ እንዲህ ትገልጻለች “በስንቶቻችን መኃል ሽብልቅ ገባ? በእኔና በአላዛር፣ በእኔና በእማማ፣ በእማማና በአላዛር ቤተሰብ [...]” (277)።

አላዛር፣ እዝራ፣ ተባረኪ ለወላጆቻቸው ብቸኛ ልጆች ናቸው። ማኅበረሰቡ እነዚህ ልጆቹ ናቸው በእስር፣ በግርፌያና በውክብያ ተደናግጠው፣ በፍርሃት ተሳቀው በየአቅጣጫው ተበትነውበት የሚያጣቸው። የቀሩትና አጠገቡ ያሉትም በመጠጥና በወሲብ ቀንና ሌሊታቸውን የሚገጥሙ ለመሆን በቅተዋል። እዝራ ከሆቴል ቤቱ ከሚያየው ተነስቶ የሚሰጠው ምስክርነት ይሄን ያረጋግጣል።

በወጣቶች ደጋግሞ መምጣት የሆቴል አልጋዎች ሽቦ መርገብ ጀመረ የበሮቹ ማጠፊያ ምስማር ላላ፣ ተኩሰው ያገኙ፣ ተኩሰው የላቱ፣ ተተኩሰባቸው ያመለጡ ግን የተበተኑ ጎረምሶችና ኮረዶች ብቅ አሉና ሆቴሉን በእንዝናና ናጧት [...] አልኮል መጠጣት ያሳፍረው የነበረ ጉብል በአጭር ጊዜ ነፍሱ አርጅቶ ጂን መምጠጥ ጀመረ። [...] ጠዋት ላይ ከሆቴሉ ፊት ለፊት፣ ከመንገዱ ወዲህ

ሁለት ሶስት ሰው ማስታወኩን የሚያሳዩ ምልክቶች ብቅ ማለታቸው ደንብ ሆነ። ፀጥታ ሰፍኖበት የነበረው ሰፊ ጉጭንጭ ያለ ጩኸት ወረረው [...] (392)።

የመተኪያ የለሾቹን ብቸኛ ልጆች ተበትኖና ባክኖ መቅረት ከአገር ያለተተኪ ትውልድ (ጤነኛ ሥነ ልቡና ያለው) መቅረት ጋር ማናበብም ይቻላል።

እነ ማክዳ፣ አላዛር... እንደ ግለሰብ ግላዊ ገጠመኝና ቁስል ቢኖራቸውም የማህበረሰቡም አካል ናቸውና ቁስልና ጉዳታቸው የማህበረሰቡም ነው። በእርግጥ በወል ትራውማ የማህበረሰቡ አባል ሁሉ በአንድ ጊዜ አንድ ዐይነት የትራውማ ምልክት እንዲያሳይ አይጠበቅም። በግለሰብ አባላቱ አማካኝነት መገለጫው የሆነ እምነት ባህሉ ሲሸረሸር፣ አቋሙ ሲላላ፣ ኩራት ክብር ሲወርድ ይታያል እንጂ። እንደ Eyeran ሐሳብ ይህ የባህል ትራውማ (cultural trauma) መገለጫ ነው (2001: 2)።

ማህበረሰቡ 'ነኝ' ወይም 'መሆን ይገባል' ከሚለው በተቃራኒ ሆኖ ሲገኝ ምን ሆኗል? ተብሎ ሊጠየቅ ይገባል። በርግጥ ምን ሆኗል? የመረቅን ማህበረሰብ አቋሙን የሚጎዳ፣ የአባላቱን መለያ ባሕርይ የሚያውክ ምን ገጥሞታል? ብለን ብንጠይቅ ሩቅ የማያስከደው ምላሽ ወቅቱ እንዲጋፈጥ ካደረገው ምስቅልቅል የሚርቅ አይሆንም። እምነቱም እውቀቱም የማይደግፍና የማይፈቅደውን ተግባር በድብቅ የሚፈጽምበት፣ በሚያነውረው ድርጊት ውስጥ መልሶ ራሱን የሚከትበት፣ ያልተገነዘበውና ከቁጥጥሩ ውጭ ሆኖ የሚገፋው ድብቅ ሕማም ቢኖር ነው ብሎ ለማሰብ የሚከብድ አይሆንም።

የመረቅ አውድ እንደሚያሳየን ከቀደሙ ጊዜያት (የጣልያን ወረራ) አንስቶ ሲጠራቀም የመጣ የልቡና መታወክ አለ። በዚህ የተነሳ የማህበሩ አቋም እና መገለጫ ባሕርይ ፈርሶ ይታያል። የሚከተለው የአላዛር ገለጻ ይህን በሚገባ ማሳየት የሚችል ይመስለኛል። “ወደ ተዘባረቀ ወደ ደፈረሰ በተገኘው መንገድ መናከሻ በሚፈልግ አካሄዱን ወደማያውቅ መጋጋጥ ባህሉ እንዲሆን ወደ ተደረገ ኩራ ተመልሼ አልገባም። አሳው ውሃውን እየበላ ነው” (184፣ አጽንኦቱ የእኔ ነው)። “አሳው ውሃውን እየበላ ነው”- የነዋሪው መኖሪያውን ማጥፋት ከባድ ሕማም ነው። ነዋሪውን ያለመኖሪያው ማሰብም የሚቻል አይደለምና መኖሪያውን እያጠፋ ያለን ፍጡር የመኖር ዘላቂነት ጥያቄ ውስጥ ያስገባል። የመረቅ ማህበረሰብም እንደ ልምድና ተፈጥሮው የሚዋኝበትንና የሚኖርበትን ውሃውን (ማህበራዊ እሴቶቹን) በትራውማ ምክንያት መልሶ እያጠፋና እያጣቸው አለ። ይህ ደግሞ ለታማሚነቱ እንጂ ለጤነኛነቱ ምስክር የሚሆን አይደለም።

ከማህበረሰቡ ታማሚነት የተነሳ የትኛውም ግለሰባዊ ትራውማ በማህበረሰቡ ልማድና አኗኗር አጋዥነት እንዲፈወስ ወይም እንዲበርድ ሲሆን አይታይም። ይልቅስ እንዲብስና እንዲጠነክር ሲሆን እንጂ። የተባረኪ አንዱ የእስር ቤት ገራፊ ደም በነካቸው ጣቶቹ የነካትን ከግራ ጭኗ ውስጥ ያለች ቦታ ዘወትር የተነከሰች ያህል እስኪቀላ ፈቅፍቃ መታጠብ (268)፣ የማክዳ ድብርትና ናፍቆት ባየሉባት የመጨረሻዎቹ ጊዜያት ላይ ያመጣቸው ደጋግሞ ገላና አፍረትን መታጠብ (554) የልቡናቸው የፈውስ መሻት ምልክት ይመስላሉ። ሆኖም የማህበረሰቡ ራሱ በጤና አለመገኘት እነሱን ወደ ፈውስ ከመምራትና ከማገዝ ይልቅ ሕመማቸውን የሚያባብስ ነው የሚሆንባቸው።

በመረቅ ውስጥ የማህበረሰብን ልማድና አኗኗር እስከመቀየር ድርሶ የሚታየው ትራውማ አዋቂዎቹን በጥርጣሬና በፍርሃት ተይዘው እርስ በርስ የማይጨዋውቱ አድርጓቸዋል። የቤተሰብ ያህል የሚቀራረቡና የሚተሳሰቡትን ወጣቶች አራርቆ፣ መንደር ቤታቸውን (አገራቸውን) ጥለው የሚሰደዱ፣ ለወዳጅ ባልንጆሮቻቸው ሞትና ሀዘን የማይደርሱ፣ የልጅነት መንደራቸውንና ሰዎቹን ባያዩ ባያገኙ የሚመርጡ አድርጎ ሰርቷቸዋል። እንደልባቸው ተናግረው በማያወጧቸው ጭንቀቶችና ስጋቶች በመሞላታቸው ባልተገቡ የወሲብ ተግባራት ይጠመዳሉ። ሴተኛ አዳሪና ባለ ቡና ቤቷ አልማዜ ወንዶቹን በወሲብና በመጠጥ ከማንበርክክ፣ ወጣት ሴቶቹን ለወሲብ ከመሸጥ ሌላ ከበሉበት ትራ መረቅ ላይ ያረፈ የጣት ዳናቸውን በማንበብና ነጋቸውን በመጠንቆል ተቆጣጥራቸዋለች። በአደባባይ ብትናቅም 'አልማዜ' እየተባለች በቁልምጫ የምትጠራ ናት። ይህ እየገፋ መጎተት (እያንቋሽሽ ማቆላመጥ) የማህበረሰቡን የአደባባይ እምነትና አቋም ከተግባራዊ አኗኗሩ ጋር የመለያየት (መቃረን) ጥሩ ማሳያ ነው። አልማዜ ብትናቅም

ብትገፋም በጥንቆላዎ፣ በጭና ደግሞም በገንዘብና በማባበል ችሎታዎ ተገዢዎ እንዲሆኑ አድርጋለች። የማህበረሰቡ አባላት ባይፈቅዱም እየታዘዘች ነው። የልብና ቁስላቸው መብዛት ለእሷ ዐይነት ወግና ልማዳቸውን ጣሽ ተገብረዋል አድንቸዋል። ፊት ለፊት እየተጸየፉና እያንቋሽሷት ደግሞ በጓዳ፣ በጀርባ ከአልጋና ከጭና መሃል ይገኛሉ። አባትየው ባይሄድ ልጅየው በስሯ ነው (አላዛር)። አባትን በቤቷ አልጋ እያስተናገደች ሴት ልጅን ለሽያጭ ታቀርባለች (ማክዳ)።

ማክዳ ቡና ለመጠጣት ቤታቸው የመጡ የሰፈሯን እናቶች በምትገልጽበት የሚከተለው ንግግር የማህበረሰቡን ታማሚነት ማጽናት ይቻላል። “[...] የሁሉም ሴቶች ነጠላዎቻቸው ከጥለታቸው የተዘነተሩ ናቸው። እያጣፉ ቀዳዳውን ይሸፍናሉ” (503፣ አጽንኦቱ የእኔ ነው)። ገለጻው ድህነታቸውን ከመንገር በላይ ይመስላል። በተለይ የሁሉም ሴቶች ነጠላ እንደዚያ መሆኑ የጋራ የሆነ ጉዳትን አመላካች እንደሆነ ማሰብ ይቻላል። እዚህ ንግግር ውስጥ የማህበረሰቡ በየጊዜው በሚገኘው አገራዊና መንግስታዊ ውጥንቅጦች ለትራውማ መጋለጥ አለ። በውጭ ኃይል ወረራ፣ በእርስ በርስ ግጭቶች፣ በመልካም አስተዳደርና ፍትህ እጦት እየተንገላታ ከመምጣቱ ባለፈ የልጅን ወይ የጎረቤቱን ሬሳ እንደዋዛ ከመንገድ ዳር የሚለቅም እስከመሆን የደረሰ ነው። ለሀዘንም ለደስታውም የሚከናወነው፣ መለያ መገለጫው የሆነው ነጠላው ከጥለቱ ተዘነጥሎ መታየቱ ደስታና ውበቱን የማጣቱ ምልክት መሆን ይችላል። ባለ ህብረ ቀለሙ ጥለት፣ የነጠላው ጌጥ (ደስታው) እየተዘነተረበት እንዳይጠግነውም እንዳይቀይረውም አቅም አጥሮት፣ መላው ጠፍቶት ለብሰት ይኖራል። ተጎድቶ እንዳልተጎዳ፣ ቆስሎ እንዳልቆሰለ ቀዳዳውን ሸፍኖ ለመኖር የሚሞክር ማህበረሰብ።

የትራውማ ተሸጋጋሪነት

Caruth የታሪክና የትራውማን መመሳሰል በጠቆሙበት ሐሳባቸው እንደሚሉት አንዳችን በሌላችን ትራውማ ውስጥ አለን (1995: 24)። በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ፣ በማወቅም ሆነ ባለማወቅ ለአንዱ ታማሚነት የሌሎች ሚና ይኖራል። ይህም ነው ትራውማን በአንድ ሰው ብቻ የማይቆም ስንሰለታማ ትስስር እንዲኖረው ያደረገው። በመረቅ ውስጥ በሥርዓቱ ተከልለው አሳሪና ገራፊ የሆኑትን ገጸ ባሕርያት ጨምሮ በፖለቲካውም በማህበራዊ ኑሮውም ትራውማ በመፍጠር ሂደት ውስጥ ሚና ያላቸውን ሰዎች ለምን እንደዚህ ሆኑ ብለን ብንጠይቅ የምናገኘው ምላሽ ትላንት ሌሎች ካደረሱባቸው ጉዳት ርቆ አናገኘውም። ሁሉም የትላንት ጉዳታቸውን ዛሬ ሊበቀሉ የሚሞክሩ ናቸው ወይም በዚያ የሚገፉ ናቸው። ሆኖም በቀላቸው በዳያቸውን ለይቶ እሱ ላይ ብቻ የሚያርፍ አይደለምና ለሌላ ችግር ምክንያት ወደ መሆን ያልፋል።

አላዛር በእስር ላይ ሆኖ የሚያገኘው ካድሬ በአዬው ስርዓት የአባቱ አሳዳሪ በሆነ ጉልተኛ (ፊውዳል) በደል የልቡናም የአካልም ቁስል ያተረፈ ሰው ነው። የአካልና የህሊና ቁስሎቹን ይዞ ‘ሁለት ጣት የሌለው’ እየተባለ ሲጠራ አድንል። የዚህ በደል ግፊት ወታደር አድርጎት ሲገኝ አጋጣሚውን መበቀያ ነው የሚያደርገው። ራሱም እንዲህ ይላል “የተቆረጡት ጣቶቼ ጠፉ? አልጠፉም። ልቤ ገቡና ጦር ሆነው በቀሉ” (125)። ደሃ አባቱን ጨምሮ በዳዩን ፊውዳልና ለፊውዳሉ የሚሰግዱለትን፣ የሚያከብሩትን ሰዎች ሁሉ ጠላ። ጥላቻው ገፍቶ ወስዶ ከውትድርና አስገብቶት ባለ ጦር መሳሪያና ባለ ኃይል አድርጎት ከአላዛር ጋር ሲገናኝ የሚናገረው የትላንት በቀሉን የመወጣት ጥሙን ነው። “መሳሪያ አለኝ። ጥላቻ አለኝ። ልጅነቴን ያበላሹብኝን ሲበላሽባቸው ምን እንደሚሰማቸው ማየት እፈልጋለሁ። ደስ እንደማይል አሳያቸዋለሁ” (126)። በተመሳሳይ የገዛ የሰፈሩን ልጅ (ተባረኪ) በር አንኳኩቶ፣ መሳሪያ ደቅኖ ለእስር የሚነዳው ወንደሰንም (የማክዳ አባት) ድህነቱና በድህነቱ ያሳለፋቸው የመናቅ ጊዜዎች ገፍተው አብዮት ጠባቂ ያደረጉት ሌላው በቀል የወለደው ሰው ነው።

ከትላንት ጉዳት (ትራውማ) የሚመነጨውን የተበቃይነት ስሜት ከግለሰብ ባለፈ መመልከት የምንችልበት ሁኔታም አለ። አልማዜ በመጠጥ ቤቷ ማስከሪያ አልኮልና የሴት ጭን በማቅረብ ኑሮዋን መመስረቷ፣ ህፃናትና ወጣቱን በድለላና በማማለል ወሲብ አለማማጅ መሆኗ፣ ገንዘብ ላላቸው ሽማግሌዎች ሴት

ህፃናትን ማቅረቢያ በትላንት ሕይወቷ በወንዶች የደረሰባት በደል ግፊት ውጤት ነው። አንድ እሷ ላይ ያረፈ በትር ውሎ አድሮ ሰፊውን ማኅበረሰብ የሚደርስ ምላሽ ወልዷል። ራሷ፣ “...ወንድ አበጀኝ፣ወንድ ተደባደብኝ...” (86) እንደምትለው ያለርህራሄ በሰደዷት ጎዳና መልሳ ሌሎችን የምትሰድ ሆናለች።

በትላንት ሕይወታቸው በተበደሉ ሰዎች ጥቃት የሚደርስባቸው የዛሬዎቹ ወጣትና ህፃናት መልሰው በተመሳሳይ መንገድና ስልት እንዳይሄዱ የሚያግድም የሚጠብቅም የላቸውም። የማክዳና የተባረኪ ወንዶችን በወሲብ የማጥመድ ሱስ ምንጩ ስለ ተቃራኒ ፆታ ግንኙነት ገና በቅጡ ማሰብና ማገናዘብ ሳይችሉ ጭኖቻቸው በወንዶች በመፈልቀታቸው የተፈጠረና በልቡናቸው የታተመ ቁስል ነው። ከዚያም በላይ ብልግና እና ከንቱነታቸውን እያነሳ የሚጠቁቆምና የሚንሸካሸክባቸው እንጂ ምክንያታቸውን አጠኖ፣ ጉዳታቸውን ተረድቶ ስሜታቸውን ለመጠገን የሚሞክር አላገኙም። በዚህ አይነት ማኅበረሰብ ውስጥ መኖራቸው ለጉዳታቸው መቋቋሚ አቅም፣ ለሕመማቸው ማገገምያ እድል ያሳጣቸው ናቸው። ራሱ ማኅበረሰቡም በተደራራቢ የትራውማ ሕመም ውስጥ ያለ በመሆኑ የነጠላ አባላቱን ሕመም ተረድቶ ለፈውስ ሊያግዛቸው አልተቻለውም። እንዲህ ለእያንዳንዱ የትራውማ መንስኤ ምክንያትና ውጤት እያበጀን በሄድን ቁጥር ማቆሚያ የሚገኝ አይመስልም። የትላንቱ በደል የዛሬውን ጉዳት ፈጣሪ፣ የዛሬው ጉዳት ደግሞ የነገውን ጎጂ እየፈጠረ በመሄድ ሽግግሩ ይቀጥላል። ይህ የትራውማ ከተጎጂነት ወደ ጉዳት ፈጣሪነት የመሸጋገር ሂደት የታወከው ልቡና ሲታከምና ሲፈወስ ብቻ ነው ሊገታ የሚችለው።

ሌላው ዐይነት የትራውማ ሽግግር በቤተሰብ ውስጥ በሚኖር ታሪክ ነገራ አማካኝነት በትውልዶች መኃል ይካሄዳል።⁶ በመረቅ አያት ለልጅ ልጃቸው (አላዛርና አያቱ) በሚያደርጉት የዘመናቸው ሰቆቃና ፍጅት ትረካ አማካይነት የምናስተውለው የትራውማ ቅብብሎሽ Salter “Intergenerational trauma remains outside one’s conscious understanding but can be accessed through symptomatic re-tellings of previous incidents of trauma with the family” (2012: 80) ሲሉ የገለጹት ነው። ተራኪዋ የሕመሙን መኖር ባይረዱትም በትረካቸው የምናስተውላቸው “እኛ አገር ከአመት አመት ጦርነት ነበር ልጄ። ስንቷ በሙሽርነቷ ቆማ ቀርታለች፣ እኔም አንዷ አይደለሁ። ስንቷ ባሏን፣ ስንቷ የከንፈር ወዳጇን አጥታለች። ቤት ይቁጠረው። ስንቱ ሎጋ አካለ ስንኩል ሆነ? [...]” (36) የሚሉ ገለጻዎቻቸው ሕመም ታቅፈው እንደኖሩ ያመለክታሉ። ይዘውት የኖሩትን ሕመም በጊዜውና በቦታው ላልነበረው ትውልድ በትራውማዊ ታሪክ ነገራቸው አማካይነት ያቃብሉታል። በዚህ መልኩ በቤተሰብ ውስጥ ባለ ታሪክ ነገራ ትራውማው ከትውልድ ወደ ትውልድ የመሻገር እድል አግኝቷል።

ትራውማን ያስተማሰሉ ገጸ ጽሑፋዊ አቀራረቦችና ትዕምርቶች

የትራውማ ሥነ ጽሑፎች የልቡና መታወክ የሚነደፍባቸው በመሆናቸው እንግዳና ልማድ አፍራሽ አቀራረብ አያጣቸውም። ድግምግሞሽ፣ ቅደም ተከተሉ የተዛባ የታሪክ አቀራረብ፣ ያልተሟላ ክፍል፣ ግራ አጋቢ አቀራረብ፣ የተቆራረጠ ፍሰት፣ ያልተቋጩ አጨራረስ፣ ወዘተ ደራስያን ትራውማን በሥነ ጽሑፍ ለመንደፍ ከሚገለገሉባቸው ዘዴዎች መካከል የሚጠቀሱ ናቸው። አብዛኛዎቹ ስልቶች ከድህረ ዘመናዊ ሥነ ጽሑፍ ጋር የሚጋሯቸው ናቸው። Whitehead እንደሚሉት የትራውማ ንድፈ ሐሳብ መዳበር ለጸሐፍቱ ትራውማን በአዲስ እሳቤ እንዲያጤኑና ትውስታን የተመለከተ ጥያቄያቸውም ‘ምን ታወሰ’ ከሚል ‘ለምንና እንዴት ታወሰ’ ወደሚል እንዲቀየር አድርጓል። ሥነ ጽሑፉ ለእነዚህ የለምንና እንዴት ጥያቄዎች ከሕመሙ ባሕርያት በሚቀዱ የተለያዩ ስልቶች አማካይነት ምላሽ ያበጅላቸዋል። ትራውማን የማስተማሪያ ስልቶቹንም ትራውማ ከሚያስከትላቸው ተጽእኖዎች ያረቃቸዋል (2004: 3)።

⁶ በዚህ አይነት መንገድ ከትውልድ ወደ ትውልድ መተላለፍ የታሪካዊ ትራውማ ባሕርይ ነው። ብዙሃን ከገጠማቸው ትራውማዊ ሁኔታ የመነጨና የተጠራቀመ ሥነ ልቡናዊ ጉዳት ሲሆን ከረጅም ጊዜ በኋላም በትውልዶች መኃል መሸጋገር በመቻሉ ይለያል።

የመረቅን የትረካ መንገድ ስንመለከት የትራውማን ዘግይቶ የመገለጥ ባሕርይ ሊያሳይ በሚችል መልኩ ያለፈን ሁነት ወደ ኋላ እያስታወሱ በመተረክ ስልት የቀረበ ነው። ገጸ ባሕርያቱ ሁኔታው ከገጠማቸው ጊዜና ስፍራ ርቀው በሌላ ጊዜና ስፍራ ላይ ሆነው ነው የሚተርኩት። ነገር ግን የጊዜና ስፍራ ድንበር ተጥሶ እዛው ጊዜና ስፍራ ላይ የሚሆኑበት ወይም ያንን ጊዜና ሁኔታ አሁን የሚያደርጉበት ይበዛል። ተራኪዎቹ ገጸ ባሕርያት (አላዛር፣ ተባረኪ፣ እዝራ እና ማክዳ) ትረካቸውን በፊት እና በኋላ እያሉ የሚከፍሉበት የየራሳቸው የገጠመኝ ማዕከል አላቸው። ያ ማጣቀሻ ነጥባቸው (ማዕከላቸው) የትራውማ መንስኤ የሆናቸው አሰቃቂ አጋጣሚ የተፈጠረበት ጊዜና ሁኔታ ነው። ገጸ ባሕርያቱ ያዩትን፣ የሆኑትን፣ የሚያስቡና የሚሰማቸውን ቢሆንም የሚተርኩት መመርኮዣ እና ማንጸሪያቸው ያ ሁነት ነው። ትውስታቸው በፈቀደው መጠን ወደ ፊትም ወደ ኋላም እያሉ ቢያወጉንም የትውስታቸው ሁሉ ማጠንጠኛ ሥነ ልቡናዊ ቁስል የተወጣቸው ሁነቶች፣ ጊዜና ሥፍራዎች ናቸው። ከእነሱ ወጥተው ነገሮችን ማየት አይሆንላቸውም። እጅግ ተቆራኝተዋል። ከJanet በተዋሰኑት ቀጣዩ ጥቅስ ይህን የትራውማ ታማሚዎች ከትራውማ ከሳቹ ሁነት ጋር አብዝቶ የመቆራኘት ሐሳብ ማጠንከር ይቻላል “...traumatized individuals become “attached”... to the trauma: unable to make sense out of the source of their terror, they develop difficulties in assimilating subsequent experiences as well” (በVan der Kolk እና Onno የተጠቀሰ፣ 1995: 164)። በዚህ አይነት የዚያን ጊዜው ገጠመኝ ትውስታቸው ያለፈውንና ያሉበትን ጊዜ የማገናኘት ሚና ጭምር እየተጫወተ ያስገዝናል።

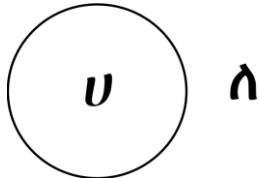
የልቡና መታወክ የተለመደ የሚባለውን የነገሮችን ሥርዓት በማፋለስ ሊገለጥ ይችላል። በመረቅ ውስጥም ገጸ ባሕርያቱ በተለይ ለትራውማ ከተጋለጡ በኋላ የጊዜ ቅደም ተከተሎች ትላንት- ዛሬ- ነገ ወይም ቅድም- አሁን- በኋላ እየሆኑ አይመጡም። ገጸ ባሕርያቱ ያለፉበትን ሕይወት ሲተርኩልን ድንገት ካዩት ነገር ወይ ከተሰማቸው ስሜት ተነስተው ወደ ሆነ ጊዜና ቦታ ይወስዱናል እንጂ ለትረካቸው ተያያዥነትና ቀጣይነት አይጨነቁም። በተለይ ለትራውማ ያጋለጣቸው ሁነት ከተፈጠረ በኋላ ያሉት ትረካዎቻቸው፣ በቀደመው ትረካቸው ወቅት ባልነበሩ ቁልቁል የሚወርዱ ሶስት ነጥቦች (፣) የተከፋፈሉ ናቸው። ቁልቁል ተቀማጮቹ ሶስቱ ነጥቦች ያያያዟቸውን ትረካዎች ስናስተውል በአብዛኛው አጫጭሮች (ቁርጥራጭ)፣ የቀደመው ከተከተለው ቀጥተኛ የሆነ የጊዜም ሆነ የምክንያት ውጤትና የተጠየቅ ዝምድና የማይታይባቸው ናቸው።

በሐሳቦቹ እዚህም እዚያም መዝለል የሚገለጸው ኢ-ንቁው ልቡናቸው ነው። ኢ-ንቁው የልቡና ክፍል ከንቁው ልቡና በተለየ የሐሳቦች ተያያዥነትና ቀጣይነት ጉዳዩ ሆኖ አያስጨንቀውም (Easthope 2003: 5)። በውስጡ የታመቁ ስሜትና ሐሳቦችን እንዳሻው እንደመጣለት ነው የሚያወጣቸው። ይህ አካሄድ ያለ ተራኪ ጣልቃ ገብነት፣ ያለ የቅደም ተከተል ተዋረድ ጥያቄ በገጸ ባሕርያቱ አእምሮ ውስጥ ያሉ ሐሳቦችን፣ ስሜቶችንና ትውስታዎችን እንዳለ በማፍለስ የሚታወቀው የእንደወረደ ስልት (Stream of consciousness)⁷ መልክ መሆኑን ማስተዋል ይቻላል።

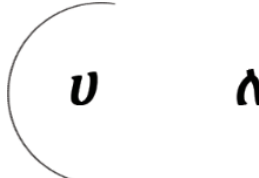
ከትረካ መንገዱ በተጨማሪ በመረቅ ውስጥ ቁሶች፣ የመልክዓ ምድር ገጽታዎች፣ ንግግሮች፣ ድርጊቶች፣ ቅርጾች፣ ህልምና ቅዠቶች ለትራውማ ትዕምርት ሆነው ያገለግላሉ። በተለያየ ጊዜና ሁኔታ በገጸ ባሕርያቱ ሕይወት ውስጥ እየተገኙ ያረፉበትን፣ ያደሩበትን ትራውማና ጉዳቱን ያጎላሉ። ለሥነ ልቡና ጉዳታቸውና ትግላቸው ምስል ፈጥረው ረቂቁንና ውስብስቡን ሥነ ልቡናዊ ቁስል ተጨባጭ ያደርጋሉ። ለምሳሌ እንዲህ ሆኗል በመረቅ :- የመስመር ንድፎች የልቡናን እውነት አዝለው መጥተዋል። የታመቀውን እና በሌላ መንገድ ሊገለጽ ያልቻለውን ለልቡናቸው ሽክም የሆነ ሐሳብና ስሜት ገጸ ባሕርያቱ በንድፎች (በሚገጣጠሙና በሚለያዩ መስመሮች) ተንፍሰዋቸዋል።

⁷ እንደወረደ (Stream of consciousness) ሥነ ጽሑፍ ከሥነ ልቡና (ከፍቅሬ ልቡና) ወስዶ የገጸ ባሕርያትን ኢ-ንቁ ልቡና ለማየት እንዲያስችል የሚገለገልበት ስልት ነው። በዚህ ስልት በአእምሮ የሚመጡ ሐሳቦች ቅደም ተከተል ሳይዙ፣ በምክንያትና ውጤት ሳይተሳሰሩ እንዳሻ እንዲፈሱ ይደረጋል።

በገጽ 176 እና 177 ላይ አላዛር የ“ጂኦሜትሪ ቀላል ክርብ ወይም ቅንፍ” ሲል በገለጸው ድፍንና ግማሽ ጎኑ የተከፈተ የክብ ቅርጽ አስደግፎ የሚያስረዳው ሐሳብ አለ። በ‘ሀ’ በወክለውና ዙሪያውን የተዘጋ ባደረገው ክብ ውስጥ ራሱን አስገብቷል። እዛ ውስጥ ከእሱ ጋር የእሱና የተባረኪ ትዝታ እንዳለ፣ ያ ትዝታ ደግሞ እንዲነፍስበት ስላልሆነ (ተዘግቶ ስላለ) “መሸተት” እንደሚጀምር ያስረዳል። እዚህ ጋ ከታመቀና እንዲተነፍስ ካልተደረገ ትዝታ “መጥፎ ሽታ” የመመንጨቱ ሁኔታ ከትራውማ ባሕርይ ጋር ቀጥተኛ መመሳሰል እንዳለው ማስታወስ ይገባል።

ቀጥሎ አላዛር ከታጠረበት “የትዝታ ዝገት” ተላቆ ከሰፊው አለም ጋር ለመገናኘት የክቡን አንድ ግድግዳ በማፍረስ ውስጥ የነበረውን ‘ሀ’ (ራሱን) ውስጥም ውጭም እንዲሆን ያደርጋል- በምስለ።

እዚህ ጋ በሰቆቃዊ ገጠመኞቹ ትውስታ እሱ እንደሚለው “የትዝታ ዝገት” የተነሳ የልቡናው መዛልና ከዚያ የመላቀቅ ምኞቱ ነው የተገለጸው። ምናልባትም ትዝታዎቹን ጨርሶ ሳያጣ ነገር ግን በእነሱም ሳይታሰር የመኖር ምኞቱ። እንዳሻው ውስጥም ውጭም ለመሆን መሻቱ።

ታቅደባቸውና ይሁን ተብለው ሳይሆን ድንገት በተገኘው ነገር ላይ የሚሰሩ ቅርጾች፣ ጭረቶች፣ ልዩ ልዩ ምስሎች ወዘተ ከነፍሮይድ ዘመን ጀምሮ በፍካሬ ልቡና ዘንድ ቦታ አግኝተው ጠቀሜታ ላይ መዋል እንደ ጀመሩ መዛግብት ያስረዳሉ። ያልታቀደባቸው የድንገቱ ቅርጽና ምስሎች (doodles) ሰዎች ያሉበትን ስሜትና የአእምሮ ሁኔታ ያመለክታሉ። በተለይ ደግሞ ስሜትን ወይም ሐሳብን እንደ ልብ መግለጽ የማያስችል እክል ሲገጥም ተደጋግመው እንደሚታዩና ወደ ተደበቀ የአእምሮ ሐሳብ መድረሻ በመሆን እንደሚያገለግሉ የተለያዩ ምሁራንን በመጥቀስ Qutub ያስረዳሉ (2012: 73)።

ማክዳ ከሰፈሯ ወንዝ ዳር ካለ አሸዋ ላይ የምትስላቸውን ተከታታይና ተገጣጣሚ ምስሎችን (577) ድንገት ነው የምትጀምራቸው። ምንና ለምን እንደምትሰራ ካለማወቁ የተነሳ አንዱ ላይ ሌላውን እየቀጠለች በሄደች ቁጥር ለምን እንዳደረገችው ትጠይቃለች፤ ሆኖም መልስ የላትም። ምክንያቱም Qutub እንደሚሉት እንዲህ ያሉት ምስሎች የሚሰሩት በንቁ አእምሮ (consciously) አይደለምና ነው (ዝኒ ከማሁ)።

ጭራሮዬን ይገፍ ወደ መቀመጫዬ ድንጋይ ልሄድ ስል ሶስት ማዕዘን ስዕል ወይም ትራያንግል ለስላሳው አሸዋ

ውስጥ ሳልኩ።... በደቂቃዎች እያከታተልኩ ይሄን ሰራሁ። ይሄን ለምን ሳልኩ?

ከሶስቱ ማዕዘን ስር ካሬ አስገባሁ። ለምን ካሬ ቀጠልኩ?

ልክ ማለቅ የሚገባው ነገር እንዳለ ሁሉ ከትከሻዬ እስከ ጣቶቼ ባለው የገላዬ ቀበሌ፣ በደመነፍስ ንቅናቄ መስኮቶችና በር ሳልኩ። ለምን መስኮቶችና በር ሰራሁ?

መንገድ አበጀሁለት። መንገዱ ወደ ቤት ብቻ አይወስድም። ራሱ በር ይሆናል።

እዚህ ስደርስ እንዲህ አልኩ። አራተኛው ቁራጭ የአንደኛው ትዝታ አለው? ማስታወስ ይችላል? ለምሳሌ ትራያንግሉ ነጥሎ ያስታውሳል? አንድስ ናቸው? (ገጽ፣ 577)።

ማክዳ ልትሆን ልታሳካ የምትሻውን ከዳር እንዳታደርስ ተደናቅፋ ቀርታለች። የመጨረሻው ምስል ላይ እንዳሉት ምስቅልቅል ያሉ መስመሮች፣ የቤቱን በር፣ መስኮት፣ መንገድ ሁሉ እንዳጠፉት፣ ያለችበትን ሕይወት ቅርጽና መልክ ለማስያዝ የምታደርገውም ጥረት ክፉ ገጠመኛ ባስከተለባት የልቡና ጉዳት ውል አልይዝ እንዳላት ናት። ስለ ትላንቷ፣ ስለ ዛሬዋ እንዲሁም ነገዋ መልስ የምትሻበት ብዙ ጥያቄዎች አሏት። እነዚህ ጥያቄዎች በዚህ የአሸዋ ስእሷ ላይም መጥተዋል። ለምሳሌ በመጨረሻው ስዕል ላይ ተከታታይ ጥያቄዎችን ታነሳለች። “አራተኛው ቁራጭ የአንደኛው ትዝታ አለው?” የሚለው የመጀመሪያው ጥያቄዋ የቀደመውና የንጹው ጊዜ ትውስታዋ ከዛሬ እሷንቷ መራቁን ወይም በኋለኛውና በክፉው ትውስታዋ በእጅጉ መያዟን ያሳስባል። “ለምሳሌ ትራያንግሉ ነጥሎ ያስታውሳል? አንድስ ናቸው?” ከሚለው ቀጣይ ጥያቄዋ ውስጥም በትላንትና ዛሬዋ መኃል ጤናማ ትስስር መፈጠር ያለመቻሉን፣ ትላንቷ ከዛሬዋ ሰምሮና ተናብቦ ያለመጓዙን ማንበብ ይቻላል። በተለይም “ትራያንግሉ” የምትለው የሶስት ማእዘን ቅርጽ ከሙንጭርጭ መንጸት ቀድሞ ለነበረ ሰላማዊና ጤነኛ ልቡናዋ፣ ከስር ያለውና ኋላ የተሰራው ካሬ በሙንጭርጭ መሞላት ደግሞ ላለችበት የተመሳቀለና ውል ያጣ ልቡናዋ ወኪል ተደርጎ መወሰድ የሚችል ነው።

ስዕሉ የሚያሳየው ሂደትን ነው። ሂደቱ ደግሞ ደህና እየተገነባ ሄዶ መጨረሻው ምስቅልቅል ባለ፣ ከየት ተነስቶ ወዴት እንደደረሰ በማይታወቅ፣ በተደራረበና በተጠላለፈ፣ የቀደመውን ምስል መልክ ባጠፋ ቅርጽ ነው የሚጠናቀቀው። ማክዳ መልካም የሆነ ጅምር የነበራት ቢሆንም አንዱ ደረጃ ላይ መልካሙ ጅምራዋ ተስተንጉሎ ተስፋዋ ተጨናግፏል። ልቡናዋ ተዘባርቋል። ይህ የተዘባረቀ የልቡናዋ ምስል እንዲህ ድንገት በሰራችው የአሸዋ ላይ ምስል ወጥቶ መገለጹ የትራውማን ንግግር አልባ ሽብርነት "speechless terror" ማሳያም ነው። ልትናገረው ያልቻለችውን ጉዳት ነው ድንገቱው ስዕሏ ያወጀው። እንዲህ ንቁ ባልሆነ አእምሮ የሚነደፉ በግንባታ ሂደት ላይ ያሉ የቤት ምስሎች ሰራው ያለፈ ሥነ ልቡናዊ የትራውማ ጉዳቱን ለመጠገን የሚፈልግ ሰው መሆኑን እንደሚያሳዩ Qutub የባለሙያዎችን ትንተና ተንተርሰው ያስረዳሉ (2012: 82)።

መረቅ ትራውማን በማስተማሰል ካጎላባቸው መንገዶች አንዱ የሽፋን ስዕሉ ነው።

በዚህ የሽፋን ስዕል ላይ ከ“መረቅ”፣ “መለልታ” እና “አንጓ” እየተነሱ ወደ ተለያዩ አቅጣጫዎች የሚሄዱ መስመሮች ወይም መንገዶችን እናያለን። ከአንጓ የሚነሳው መንገድ ብቻ አብሮት የሚነሳ ሌላ መንገድ አያጅበውም፣ ብቻውን ነው። የተቀሩት “መለልታ” እና “መረቅ”⁸ ግን ከእነሱ በሚነሱ በሶስትና በአራት መስመሮች ይወርዳሉ። ከሶስቱም የሚነሱት መስመሮች ወደ ፊት በሄዱ ቁጥር የሆነ ቦታ ላይ እርስ በርስ የሚገናኙ (አንዱ ሌላውን የሚያቋርጡ) ናቸው። ብዙ ቦታ ላይ ይገናኛሉ። ይካካሉ፣ ይቀላቀላሉ፣ ከተገናኙበት ቦታ ሲያልፉ ደግሞ በየራሳቸው ይጓዛሉ። ሆኖም ያኔ ከሌላው ተካክተዋልና ፍፁም ራሳቸውን ናቸው ማለት አይቻልም።

መረቁን ሕይወት ብናደርገው በሕይወት ጉዟችን የሚገኘውን ያማረ መለልታ (መልካም ገጠኞች)ና መለልታውን የሚያግዱ አንጓዎች (ክፉ ገጠመኞች) ይኖራሉ። ወደ ፊት በቀጠልን ቁጥር የሆነ ቦታ ላይ አንጓ ወይም መለልታ ከመረቃችን (ከሕይወታችን) ይገናኛል። እናም መረቃችን ወይም ሕይወታችን ከአንጓም ከመለልታም የተበጀ ይሆናል፤ በደስታና በሀዘን የተሰራ። የመረቁ መስመሮች በቁጥር አራት መሆን በመለልታ (3 መስመሮች) እና በአንጓ (1 መስመር) ድምር የመገኘቱ ማሳያ አድርጎ ማሰብም ያስችላል። ከክፉው መልካሙ ቢበዛም መረቃችንን የሰሩት ግን በድምር ነው። በዚህ ዐይነት መረቃችን መለልታን ብቻ ሳይሆን አንጓንም ይዞ ይጓዛል። እዚህ ላይ ትራውማ ድንገት በመለልታችን የሚሰነቀር የመለልታችንን (የሰላማዊ ሕይወታችንን) ፍሰት አጋጅ አንጓ እንደሆነ ማሰብ ይገባል። መረቅ ውስጥ በንባብ ከገጸ ባሕርያቱ ጋር ስንኖር የምናየውም ይህን ነው።

በመጨረሻ ለትራውማ ትውልድ ተሻጋሪነት የአላዛር አያቶች ይሰሩት የነበረውን ቅል ትዕምርትነት ላንሳ። የአላዛር አያቶች (እናነና ሰብለ) ቅል ይነግዱ ነበር። በእጃቸው እየነቀሱ የሚያሳምሩት ቅል። “[...] በቅል ላይ በወስፌውም በካራውም ስዕልና ቅርጥ መስራት። ሐረጉን መከየን። መዳፌ በስለት ተቆራርጦ እንደው ወንፊት ይመስል ነበር.....” (32) ይላሉ የአላዛር አያት ይሰሩት የነበረውን ሲያጫውቱት። የአላዛር አያቶች የቅል ንግዱን ይሰሩ የነበሩት ከጣልያን ወረራ ቀደም ባለው ጊዜ ነበር። ከዘመናት በኋላ በእነ አላዛር የወጣትነት እድሜ ደርግ የአላዛር አያትን ቤት እስር ቤት ባደረገበት ወቅት እነዚያን ቅሎች እናገኛቸዋለን። ተባረኪ በእስር ላይ በነበረችበት በአንዱ እለት ለጥያቄ ያስጠራት ካድሬ ቢሮ ውስጥ ባረጅ መደርደርያ ላይ ተደርድረው ታያቸዋለች። በቅሎቹ ላይ አይኗ ማረፉን አይቶ በከረጢት ተከተው ተጥለው እንደነበርና ወታደሮቹ እየሰበሩ ሊጨርሷቸው እንደሆነ የሚነግራት ካድሬ አንዷን መርጣ እንድትወስድ ይፈቅድላታል። መፍቀድ ብቻ አይደለም ከተቀመጠበት ተነስቶ አንዷን ቅል በማውረድ በፈገግታ ይሰጣታል (275)።

⁸ አዳም በመጽሐፉ መጨረሻ ላይ አንጓን “ማገጃ”፣ “መታገጃ” ሲል ይፈታዋል። መለልታን ደግሞ “ቀጥታ እርዝማኔ፣ ውጤታው ያማረ” ይለዋል (583)።

ከአምስት አመት በኋላ ተባረከ. ኑሮዋን ከአዲስ አበባ ወደ አዋሳ ለመቀየር ጓዟችን ስታዘጋጅ ያችን ቅል እንዳትሰበርባት በጥንቃቄ በልብሶቿ መኃል ስታኖራት መልሰን እናገኛታለን። ቅሏን እንዲህ ስታደርግ ጓዟችን ስታሰናዳ ያገኘችውን የማርክሳዊያን መጽሐፍ በማዕድ ቤት እሳት ታስበላለች። ድሮ አበባና ተክሎችን ከምትሰበስብባቸው አልበሞች ሁለቱን አጥታቸዋለች (288)። መጽሐፉን ሆን ብላ አስወግዳለች፤ አልበሙ ደግሞ በሌሎች ሰዎች ተወስዶባታል። በአንጻሩ ቅሏ እንደ አልበሞቹ አልጠፋችም፤ እንደ ማርክሳዊ መጽሐፍም ለእሳት አልተወረወረችም። ይልቁንም ወደ አዲስ የመኖሪያ ስፍራዋ፤ ወደ ቀጣይ ሕይወቷ ይዛት ልትጓዝ ታሰናዳታለች።

የቅሏ መነሻ የአያቶቿ ጊዜና ሕይወት ነው። በላይዋ ላይም በዘመኑ ሰው እጅ፤ በዘመኑ ቀለም፤ በዘመኑ ጥበብ የተቀረጸባትን ምስል ይዛለች። የቀራጫ እጆች ጉዳትና ሕመም ሁሉ አለባት። ይህን ሁሉ ይዛ ዘመንና ትውልድ ተሻግራ ተባረከ ዘንድ የደረሰች የአያት ዘመን ትውስታ ነች። ልሙጥ ቅል አይደለችም፤ የተጻፈ የታተመባት ታሪክ አላትና ስለ ትላንት፣ ስለ ቀራጫቿ የምትናገር፣ የምትተርከው አላት። በአጭሩ ታሪክ ናት ብንላት የሚያስኬድ ይመስለኛል። የዚህችን ቅል ትውልድ ተሻግራ ለተባረከ መድረስንም እንደ ታሪክ ውርስ ማየት ይቻላል። እዚህ ጋ የታሪክና ትራውማን ትስስር ካስታወሰን ተባረከም ሆነች በአሏ የሚወክለው የዘመኑ ወጣት ትውልድ ከአያቶቹ ትራውማን ጭምር ወራሽ የመሆኑ እውነት ግልጽ ይሆናል። ትራውማ ታሪካዊ ገጽታ እንዳለው ሁሉ ታሪክም ትራውማዊ ተፈጥሮ አለው። ይህን የተገነዘቡት Caruth ታሪክን “history of trauma” ያደርጉታል። በትርጉምና ትንታኔ (referential) የሚደረስበት ነው (1996: 18) ማለት ነው- ልክ እንደ ትራውማ።

ቅሏን ተባረከ ጋ ለማድረስ የካድሬውን አቀባይ መሆን ምክንያት የለሽ አድርጎ ማለፍ የሚቻል አይመስለኝም። በሁለቱ ትውልዶች መኃል ያለ እንደመሆኑ ካድሬውም ሆነ የሚወክለው ስርአት የትራውማ ሰንሰለቱን በማስቀጠል እንዲሁም ታሪክን በማሻገር ረገድ ሚና እንዳለው ማሰብ ይገባል። ካድሬው አንዷን ቅል መርጦ ለተባረከ የሚሰጣት ቅሎቹ በባልደረቦቹ ተሰብረው እንዳያልቁ ብሎ ነው። ያን በማድረግ አንዷ ቅል ተርፋለች። ያችን ቅል በማትረፉ በቅሎቹ ተሰብሮ ማለቅ ልንገነዘብ እንችል የነበረውን የልቡናን ከትራውማ ነጻ መውጣት አስቀርቶብናል። በአንጻሩ ለትውልድ መሸጋገሩን አጉልቶልናል።

ማጠቃለያ

ይህ ጥናት በሥነ ጽሑፋዊ የትራውማ ንድፈ ሐሳብ ተመስርቶ ትንተናውን አካሂዷል። ልብ ወለዱ መቼቱ ያደረገው ወቅታዊ ሁኔታ የፈጠራቸውን አሰቃቂ ክስተቶች፣ እነሱን ተከትሎ በገጸ ባሕርያቱ ማንነት፣ አመለካከት፣ የእርስ በርስ ግንኙነት፣ እምነትና አቋም ላይ የተፈጠረውን ቀውስና ለውጥ በዋናነት ተመልክቷል። ከዚህ ሌላ የማይጨበጠውን ሥነ ልቡናዊ ጉዳት (ትራውማ) ተጨባጭ አድርጎ ለመቅረጽ ጥቅም ላይ የዋሉ ገጸ ጽሑፋዊ አቀራረቦችንና ትዕምርቶችን ከትራውማ ባሕርያት ጋር በማዛመድ ትንተናውን ለማካሄድ ሞክሯል።

ትንተናው እንዳመላከተው ግለሰቦችንም ሆነ ማኅበረሰብን ለትራውማ አጋላጭ ያደረጉት ሁኔታዎች በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ ከወቅቱ የፖለቲካ ስርዓት ጋር ተያይዘው የተከሰቱ ናቸው። ጉዳቱ በግለሰብ ሳይወሰን ማኅበረሰብንም ለማጥቃት የበቃ ሆኗል። የማኅበረሰቡ ለትራውማ መዳረግ የአባላቱን የተናጠል ሕመምና ጉዳት ተገንዝቦ እዲያገግሙ ድጋፍ ለመሆን እንዳይቻለው አድርጎታል። ግለሰቦቹ ለአካላዊና ሥነ ምግባራዊ ጥቃት በመጋለጣቸው ለራስ ያላቸው ክብርና ደረጃ የወረደባቸው፣ ራሳቸውን የሚወቅሱና የሚጸጸቱ፣ በትላንት ክፉ ገጠመኛቸው ትውስታ እየታወኩ ዛሬያቸው ትርጉም ያጣባቸው ሆነዋል። ማኅበረሰቡም ወግና ልማዱ ተቃዋሚ፣ ከአቋምና ከእምነቱ ተጣርሶ፣ በሚያወግዝና በሚጸየፋቸው ተግባራት ተጠምዶ፣ የእርስ በርስ ግንኙነቱ ተበላሽቶ ከመለያና መገለጫዎቹ ተነጣጥሏል። በጥቅሉ የወል ማንነት ቀውስ ተፈጥሯል።

የትራውማ ተሻጋሪነትን በተመለከተ ዘመን ተሻግሮ ለቀጣይ ትውልድ የሚተርፍ ሕማም የመኖሩ ጥቁምታዎች ታይተዋል። ከዚህም በላይ ጉልህና በቀላሉ የማይበጠስ ሆኖ የታየው ከተጎጂነት ወደ ጎጂነት የሚደረገው የሽግግር ስንሰለት ነው። ትላንትና ዛሬ በመልካም ሳይሆን ቁምና በቀልን ባረገዙ ትውስታዎች እንዲተሳሰሩ መሆናቸው ጎልቷል። በውጤቱም እየተኖረበት ያለው ዛሬ ጤና አጥቷል፤ ስለ መጪው ነገ ጤና መሆንም ተስፋ አይታይም።

ከዚህ ሌላ ድርሰቱ በመረጠው የትራውማ ስልት፣ በተገለገለባቸው ገጸ ጽሑፋዊ አቀራረቦች እና ትዕምርቶች ትራውማን በወጉ ነድፎ አሳይቷል። ለገጸ ባሕርያቱ የሥነ ልቡና ጉዳትና ትግል ምስል በመፍጠር ረቂቁንና ውስብስቡን ሥነ ልቡናዊ ቁስል ተጨባጭ አድርጎ ቀርጿል። አልነገር፣ ለጽሑፍ አልገራ ባዩን ትራውማ በኪነት ኃይል ወደ ትራውማ ትዕምርት በመቀየር መልክና ቅርጽ ሰጥቶ እንዲነበብ፣ እንዲታይ አስችሎታል። በጥቅሉ መረቅ ዘመንና ትውልድ እየተሻገረ በመጣ ጥርቅም ትራውማ ጭምር ልቡናቸው ታውቅ፣ ዛሬያቸውን በራሱ መልክና ጣዕም መኖር ባልቻሉ፣ በትላንትና ዛሬ መኃል ባክነው በቀሩ ገጸ ባሕርያቱ አማካይነት የሕመሙን ተራዛሚ ጉዳት ክሱት ለማድረግ የቻለ ስራ ነው።

ትውስታ በመረቅ ገጸ ባሕርያት ሕይወት ውስጥ ሥፍራው ጉልህ ነው። ይህ መሆኑ እንደ ትራውማ ሁሉ መሰረቱ ትውስታ የሆነውን ኖስታልጂያን (Nostalgia) ያሳስባል። ተጻራሪ ተደርገው ይታሰቡ የነበሩት ሁለቱ ጉዳዮች (ትራውማና ኖስታልጂያ) አሁን በተቃራኒ ከመነሳት ይልቅ ተሳሳቢ እና ተዛማጅነታቸው እየጎላ መጥቷል። አንዱ እንደ ሕማም (ትራውማ)፣ ሌላው ከሕመሙ እንደ መከለያም፣ እንደ መፈወሻም (ኖስታልጂያ) ሆነው መታየት ጀምረዋል። ከ20ኛው ክ/ዘ መጨረሻ ጀምሮ የሥነ ልቡና ባለሙያዎች በኖስታልጂያ አዎንታዊ ጎንና ጠቀሜታ ላይ ማተኮር ይዘዋል። ይህ አካሄድ እንደ ትራውማ ላሉ ሥነ ልቡናዊ ሕመሞች ያለውን ሕክምናዊ ጠቀሜታ ለማጤን አስችሏል (Routledge 2016: 6)። በዚህ እይታ መሰረት ወደፊት ትራውማን ከኖስታልጂያ አጣምሮ በማናበብ ማጥናት አስፈላጊ መሆኑን እጠቁማለሁ።

ማጣቀሻዎች

አዳም ረታ። መረቅ፡ አዲስ አበባ፣ ርፍቦት አታሚዎች፣ 2007።

ቴዎድሮስ ገብሬ። 2007 ዓ.ም. “ፍካሬ ልቡናና የአማርኛ ሥነ ጽሑፍ ምንና ምን ናቸው፣ ጌታና ሎሌ? መጻተኛና ቤተኛ? ወይንስ አቻ ለአቻ?”። በባሕር ዳር ዩኒቨርሲቲ በተዘጋጀ ጉባኤ ላይ የቀረበ፣ ሚያዝያ። ያልታተመ።

Balaev, Michelle. "Literary Trauma Theory Reconsidered." In *Contemporary Approaches in Literary Trauma Theory*, edited by Michelle Balaev, 1-14. UK: Palgrave Macmillan, 2014.

Bell, Duncan. (ed.) *Memory, Trauma and World Politics: Reflections on the Relationship between Past and Present*. New York: Palgrave Macmillan, 2006.

Caruth, Cathy. (ed.) *Trauma: Explorations in Memory*. London: Johns Hopkins UP, 1995.

———. 1996. *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*. London: Johns Hopkins University Press.

Easthope, Antony. 2001. *The Unconscious*. London and New York: Routledge.

Eyerman, Ron. 2001. *Cultural Trauma: Slavery and the Formation*. New York: Cambridge University Press.

Herman, Judith. 2015. *Trauma and Recovery: From Domestic Abuse to Political Terror*. New York: Basic Books.

Kleber, Rolf J., Charles R. Figley and Berthold P. R. Gersons. 1995. (eds.) *Beyond Trauma: Cultural and Societal Dynamics*. New York: Plenum Press.

- Luckhurst, Roger. 2006. "Mixing Memory and Desire: Psychoanalysis, Psychology, and Trauma Theory." In *Literary Theory and Criticism: An Oxford Guide*, edited by Patricia Waugh, 497-507. New York: Oxford University Press.
- Moran, Patricia. 2007. *Virginia Woolf, Jean Rhys, and the Aesthetics of Trauma*. New York: Palgrave Macmillan.
- Qutub, Afnan. 2012. "Communicating Symbolically: The Significance of Doodling between Symbolic Interaction and Psychoanalytical Perspectives." *Colloquy* 8, 78-85.
- Routledge, Clay. 2016. *Nostalgia: A Psychological Resource*. New York: Routledge.
- Salter, Jodie. "Intergenerational Storytelling and Transhistorical Trauma: Old Women in Contemporary Canadian Fiction". Diss. University of Guelph. 2012.
- Summerfield, Derik. 1995. "Addressing Human Response to War and Atrocity: Major Challenges in Research and Practices and the Limitation of Western Psychiatric Models." In *Beyond Trauma: Cultural and Societal Dynamics*, Rolf J. Kleber, Charles R. Figley and Berthold P. R. Gersons. (eds.) 17-29. New York: Plenum Press.
- Sztompka, Piotr. 2000. "Cultural Trauma: The Other Face of Social Change." *European Journal of Social Theory* 3(4): 449-466.
- Van der Kolk, Bassel and Onno Van der Hart. 1995. "The Intrusive Past: The Flexibility of Memory and the Engraving of Trauma ." In *Trauma: Explorations in Memory*, edited by Cathy Caruth. 158 - 182. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press.
- Whitehead, Anne. 2004. *Trauma Fiction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Zepinic, Vito. 2012. *The Self and Complex Trauma*. Bloomington: Xlibris, 2012.

Cross-cultural Wisdom in English and Amharic Proverbs

Melakneh Mengistu*

Abstract: Proverbs are integral parts of spoken communication which reflect the national spirit and the traditional wisdom of a particular country. However, comparative studies of international proverbs have illuminated that a similar kernel of wisdom could be gleaned from cross-cultural contexts (Grauberg 1989). To that effect, a comparative analysis of popular English and Amharic proverbs has been undertaken under 30 thematic categories to determine their propositional equivalence. The comparative approach thus revealed a striking degree of thematic intertextuality between the corpus of English and Amharic proverbs. The bilingual proverbs encapsulate the antiquarian legacies of both cultures ranging from traditional folk wisdom to philosophical abstractions of didactic-moralistic nature which transcend racial, temporal and spatial boundaries without prejudice to their national peculiarities.

Key words: *English-Amharic proverbs, paremiology, intertextuality, cross-cultural wisdom, linguistic determinism and relativity, thematic universals.*

An Overview of Paremiology

Folklore is more than a century old although no ultimate agreement has been reached on its conceptualization. The common idea pervading all folklore is that of traditions transmitted from generation to generation by word of mouth and preserved in memory According to Maria Leach:

Folklore is the generic term used to designate the customs, beliefs, traditions, tales, magical practices, proverbs, songs, etc.; in short, the accumulated knowledge of a homogeneous unsophisticated people (Leach 1950: 403).

Folklore is subdivided into subgenres such as material culture, social folk custom, performing folk arts and folk literature (Dorson 1972:2).

Folk Literature interchangeably used with oral literature could be also collectively defined as, "those utterances, whether spoken, recited or sung, whose composition and performance exhibit to an appreciable degree the artistic character of accurate observation, vivid imagination and ingenious expression (Wandewa and Bukenya 1983:1).

Paremiography and paremiology are sub-disciplines of folk literature dealing with proverb scholarship.

In contrast to paremiographers, who engage themselves with the collection and classification of proverbs, the paremiologists address such questions as the definition, form, structure, style, content, function, meaning, and value of proverbs' (Mieder et al 2004: XII). Proverbs could be

* Assistant professor, Department of Foreign Languages, Addis Ababa University

defined from the functional point of view. Thus, many attempts ranging from philosophical abstractions to cut-and-dry lexicographical assumptions have been applied to define proverbs. For instance, (Mieder et al 2004: 1; 1996: 597) defines proverbs as ‘...concise traditional statements of an apparent truth with currency among the folk which embody wisdom, morals and traditional views in a metaphorical and memorable form’.

Dundes also provides a functional definition of proverbs as ‘a traditional saying that sums up a situation, passes a value judgment on a past matter, or recommends a course of action for the future (1975:35). Norrick (1985:8) on his part maintains that ‘a proverb is a traditional, conversational, didactic genre with general meaning, a potential-free conversational turn, preferably with figurative meaning.’ Above all, proverbs fulfil the human need to summarize experiences and observations into nuggets of wisdom that provide ready-made commentary on personal relationships and social affairs. There are proverbs for every imaginable context, and are thus as paradoxical as life itself.

By the same token, Hasan-Rokem, (1990) contends that proverb’... represent ready-made traditional strategies in oral speech acts from highbrow literature to the mass media.’ Thus, the application of proverbs is boundless and dependent on the contextual situation against which it is employed, and as broad as human experience itself. Thus, the functional definition of proverbs is near universal and well established that there is no need for operationalizing it.

When it comes to classification, there seems to be no ultimate authority over the matter that proverbs are treated under arbitrary categories. Abrahams (1972: 123) that the ‘the study of proverbs has been severely complicated by the taxonomy of conventional conversational devices that share various categorizations of proverbs proposed by different scholars. One of these categorizations is based on figuration according to which proverbs could be categorized into synecdoche, metaphoric, metonymic, hyperbolic, and paradoxical’ (Honeck 1997:130-35). Concurrent with these categories are adages, axioms and wisdom literature drawn from the Holy Bible

Accordingly, the selected corpus of data for this study could be interchangeably referred to as proverbs, idiomatic expressions, axioms or sayings. Proverbs are thus universal folk genres which possess a repertoire of formulations used as a rhetorically effective means of transmitting accumulated knowledge and experience from generation to generation by word of mouth. All the more, ‘folklore is not an echo of the past but also gives a fascinating sense of continuity with the present in both pleasure and wisdom (Boswell and Reaver 1962: 11).

Chronologically, proverbs antedate the national literature of any country. Their origin is untraceable but spring from an unknown source, spread over a country and cross-cultural boundary. (Marvin 1922: 4). The global spread of proverbs into many parts of the world is attributed to the agency of geographical explorers, cross-border caravans, travellers, evangelists, missionaries, migrants, soldiers and the incredible power of mass media. Grauberg (1989: 94) also argues that since many proverbs are so widely circulated, they are reflections of broad human experience rather than a single cultural heritage. This is applicable to the origin and dissemination of both English and Amharic proverbs whose composer are anonymous.

Above all, proverbs fulfil the human need to summarize experiences and observations into nuggets of wisdom that provide ready-made commentary on personal relationships and social

affairs. There are proverbs for every imaginable context, and are thus as contradictory as life itself. By the same token, Hasan-Rokem, (1990) contends that proverb '... represent ready-made traditional strategies in oral speech acts from highbrow literature to the mass media.' Thus, the application of proverbs is boundless and dependent on the contextual situation against which it is employed, and as broad as human experience itself.

Literature Review

Ethiopia is characterized by ethno-linguistic diversity and multi-culturalism that it has been well styled as un *museo di popoli* by historians like Conti Rossini (*in* Trimmingham 1952:1). This presupposes the fact that each ethnic group which populates the country is endowed with many subgenres of folk literature ranging from legendary stories to proverbial expressions which are permeated with traditional wit and wisdom.

A host of researchers and scholars have attempted to collect describe, classify, analyse and publish vernacular proverbs as an academic exercise. For instance, Berhanu (1986) deals with the social and cultural significance of *Kämbata* Proverbs which is one of the nationalities under the Southern Ethiopia, Nations, Nationalities and Peoples Region (SENNP). Teferi (2000) also describes the role played by proverbs in the Southern Agäw society which inhabits north western Ethiopia along with its Amhara neighbours.

The other study is that of Adugna (2015) which deals with gender stereotypes in Amharic proverbs gathered from Eastern Goğgam which underpins the dominance of patriarchal ideology in the traditional Amhara society. Quite recently, Tadesse (2004), has conducted a critical survey on the contextual function of Guji-Oromo proverbs in which he attempts to determine the reflective, corrective and reinforcement dimensions as reflected in the selected proverbs.

Apart from the aforementioned studies, a range of anthologies of proverbs in many vernacular languages like that of Mahtämä Selasse (1960) have been published.[†] Similarly, anthologies of English proverbs have been published by paremiographers like Collins (1965).

However, comparative studies of English and Amharic proverb are lacking. Given this background, the present study was designed to determine the cross-cultural congruence between English and Amharic proverbs.

Methods of Data Collection and Translation

The procedures of data collection and selection are primarily based on document analysis. To begin with, all accessible English proverbs were randomly listed down from various sources like Collins (1965) while their Amharic parallels were reconstructed from the store house of memory apart from cross-reference to Mahtämä Səlasse's anthology of Amharic proverbs (1961:17-149). Originally, 100 hundred English proverbs were collected with their corresponding Amharic parallels. This was followed by a careful selection and thematic reorganization of the most popular bilingual proverbs in currency for space and time.

[†] It is worth noting that the list of studies or anthologies on local proverbs is inexhaustible.

On the other hand, many proverbs which have similar meanings could be discovered across both languages and applied in the same contexts, but with different form, and diction or idiomatic expression. Baker (1992: 65) also proposes four strategies for the translation of idioms and fixed expressions including proverbs. These strategies are using an idiom of similar meaning and form of source language using an idiom of similar meaning but dissimilar form of source language idiom, translation by paraphrasing and by adaptation.

Recreating proverbs presupposes mastery of the linguistic and non-linguistic features of both languages. Mollanazar (2001: 54) asserts that proverbs cannot be translated literally (word-for-word) and they may sometimes lack natural figurative equivalents in the target language. Thus, he proposed that some similar proverbs can be found in the two languages with more or less similar form, diction and meaning.

On the other hand, many proverbs which have similar meanings could be found in both languages and thus can be applied in the same contexts, but with different form, and diction or idiomatic expression. Baker (1992: 65) also proposes four strategies for the translation of idioms and fixed expressions including proverbs. These strategies are using an idiom of similar meaning and form of source language using an idiom of similar meaning but dissimilar form of source language idiom, translation by paraphrasing and by adaptation.

In the following section, about 75 Popular English proverbs with their corresponding Amharic parallels under 30 functional categories are analysed in a comparative perspective. The presentation of the selected proverbs defied a perfect alphabetical order as the process of tenor identification is not essentially chronological. On the bases of textual explication and comparative analysis of proverbs with propositional similarity have been categorized into conceivable propositions to avoid fragmentation and render them semantic cohesion.

Conceptual Framework

Comparative Literature whose scope ranges from folklore scholarship to the study of international literatures is an academic field dealing with degree of influence and originality, reputation, penetration, and the synthesis of national, regional and universal literatures and cultural expressions across linguistic and disciplinary boundaries (Wellek and Warren 1962:48)).

This assumption underpins the visibility of thematic crosscurrents among languages and cultures since language and culture are complementary modes of communication. According to Bassinet (2002: 22), “No language can exist unless it is steeped in the context of culture nor can any language exist outside the structure of language”. This organic unity between culture and language as its mode of expression is reminiscent of Plato’s analogy between flesh and soul which underpins a horizontal approach to literary studies.

According to the Sapir-Whorfian derivatives of linguistic determinism and relativity (1970), there are two complementary viewpoints regarding the recreation of SL expression into the target language which involves bilingualism and biculturalism. The first one is linguistic relativity which holds that “the world is differently conceived and experienced in different linguistic communities” (Brown 1970:238). This phenomenon is attributed to structural differences between two languages which in turn conceptualize and categorize the world differently.

The second one which derives from the first assumption is linguistic determinism which proposes that ‘language is related to the psychological differences in our world-views’ (Brown 1970: 238). The ultimate implication of this hypothesis is the futility of translating SLT into another due to the cultural peculiarity of each language.

The intermediate position between both assumptions is the existence of certain conceptual universals shared by all languages. Thus, the brain of all humans of all races and linguistic backgrounds is capable of conceptualizing linguistic data like proverbial idiomatic and figurative expressions irrespective of spatial or temporal gaps.

In fact, these Proverbs and idiomatic expressions could be either culture-bound or trans-cultural in their appeal. The present study was thus designed to determine the thematic intertextuality between selected English and Amharic proverbs against this backdrop.

Presentation and Discussion of Data

English and Amharic are the most widely spoken languages in their respective landscapes. After all, English which has been adopted as an international medium of communication since the British colonization of many African and Asian countries is said to be ‘a window on the world if not the chosen tongue’ (Moore 1969). By the same token, Amharic which became the dominant language of Ethiopia by the accidents of history (Bender 1983: 48) is widely spoken even outside Ethiopia.

Irrespective of their longstanding orthographic traditions, English and Amharic abound with a set of time-honored proverbs and idiomatic expressions which could be culture-bound or cross-cultural in their appeal. In the following section, about 75 Popular English proverbs with their corresponding Amharic parallels under 30 functional categories are analyzed in a comparative perspective.

The selected English and Amharic proverbs have been juxtaposed under 30 thematic categories for the sake of organizational convenience. Each category is followed by a descriptive commentary aimed at discovering the underlying cultural congruence or dynamic equivalence between the selected English and Amharic proverbs.

Medical Advice/Forewarning

An apple a day keeps the doctor away.

Prevention is better than cure.

ታሞ ከመግቀቅ አስቀድሞ መጠንቀቅ፡፡

They strongly warn against undesirable consequences ranging from health hazards to socio-economic insecurity. This is a medical advice to do with the role of proper diet in developing immunity against disease. By implication guarding against any possible or imminent danger is far better than seeking a subsequent remedy for any perceivable ailment. Interestingly enough, this advice is also not culture-bound but cross-cultural in its appeal. A similar overtone of advice is also featured in the following proverbs which caution against hasty works or premature decisions or underperformances which are bound to relapse or backslide:

The farthest way round is the nearest way home.

ተንጋለው ቢተፋት ተመልሶ ባፍ ነው።

He who fights and runs away may live to fight another day.

የነቶሎቶሎ ቤት ግድግዳው ሰንበሌጥ።

Haste makes waste.

ሲሮጡ የታጠቁት ሲሮጡ ይፈታል።

የቸኮለ አፍስሶ ለቀመ።

Thus, a short and direct method of doing a thing which is thought will gain an object quickly or easily, is less effective than a long and indirect one. It also warns against wastage of time, energy and resource. By implication, a given project should be accomplished in accordance with the prescribed timeframe or span of time as required by its complexity or simplicity. The inefficiency of a hasty project is disapproved by both cultures.

Evolution of phenomena

Rome was not built in a day.

ወ.ሃ ሲወስድ አያሳሳቀ ነው።

ቀስ በቀስ እንቁላል በእግሩ ይሄዳል።

The journey of thousand miles begins with a step.

ጥቂት በጥቂት ይሞላል ልቃቂት።

This idea underpins the importance of progressive stages through which a person gradually slides from glory to infamy. It also warns against maximalism in which case the proper channel is violated in an attempt to achieve something overnight or hit a given target with acceleration.

In the English version, the ideas of ‘building Rome and the journey of thousand miles’ are comparable to the evolutionary growths of an ‘egg into chicken and the conversion of a cotton ball into yarn’ through carding and roving ,not overnight. At times, the progression could be from constructive moves to destructive ones and vice versa depending on its context.

Desperation

Beggars cannot be (must be) no choosers.

እራቁቱን ለተወለደ እራፊ ጨርቅ መቸ አነሰው።

When one lacks thrushes, one eats black birds.

የወደዱትን ቢያጡ የጠሉትን ይቀላውጡ።

A drowning man will clutch at a straw.

የጨነቀው እርጉዝ ያገባል።

This idea is reminiscent of the choral song in ‘Oedipus the King’ which predicts the self-inflicted fate of the hero: ‘Call no mortal happy till he carries his happiness to the grave’ which implies the reversal of fortune in one’s life for one reason or another and as a result of which one may become desperate or hopeless.

Figuratively, if one is in a weak and dependent position, one cannot lay down or be exacting in demand or preconditions. In other words, a person in desperate straits will put his hope on or seize every chance, however slight or improbable, to extricate himself from an immediate danger or difficulty whatever one’s ethnic background or national identity may be.

Contagiousness of behavioral disposition

Birds of a feather flock together.

ቁጥኛም ከወርዶ ይወላል።

Evil Communications corrupt good manners.

ካህያ ጋር የዋለች ጊደር እንትን ተምራ ትመጣለች።

These proverbs are embodiments of moral sanction against evil communications. People of similar characters and tastes associate with one another. In effect, association with bad people ruins a good person's morals.

Denial of expectations/disillusionment

Two blacks do not make a white.

አዘለም አቀፈም ያው ተሸከመ ነው።

ጉልቻ ቢለዋወጥ ወጥ አያጣፍጥም።

በርኖስ በገለብጡት በርኖስ።

ከዝንጅሮ ቆንጆ ምን ይመራርጣል።

(Blacks = bad acts' white = a virtue) imply the fact that quantitative change is not as radical as qualitative change. The analogy drawn between two blacks on the one hand, and caring and caressing, the beauty contest among monkeys, and black traditional attire overturned on the other, underpin the same morale. In other words, the repetition of an evil act by the same or its commission by another person does not make it any better but vicious circle. Denial of the immutability of the inherent nature of character is implied by the replication of a similar black colour, a host of ugly monkeys and interrelated tactile positioning all of which do not demonstrate a marked difference but repetition of past mistakes.

The strength of blood bond

Blood is thicker than water.

ትንሽ ሥጋ እንደ መርፌ ትወጋ።

ጣት ገማ ተብሎ ተቆርጦ አይጣልም።

የዘመድ ጥል የሥጋ ትል።

አህያ ለአህያ ቢራገጥ ጥርስ አይሳበርም።

In the English version, the organic metaphors, blood and water, imply two diametrically opposed modes of human relations. The decomposition of meat, one's rotten finger and the conflict between donkeys stand for blood thus emphasizing the probability of reconciliation between relatives who had harboured grudges against each other.

Thus, the bond created by blood relationship is stronger than that forged by other circumstance such as marriage, friendship, business relations, etc. It also highlights the traditional family environment whereby relatives care for each other instinctually irrespective of their old wounds.

Oppportunistic betrayal

Rats leave a falling house/Rats leave a sinking ship.

አካሄዱን አይተው ስንቁን ይቀሙታል።

A staff is quickly found to beat a dog with.

የወደቀ ግንድ ምሳር ይበዛበታል።

Give a dog a bad name and hang him.

ሊበሏቸው ያሰቧትን ዶሮ ጅግራ ናት ይሏታል።

ወዳጅ ሲያረጅ በጎሮ በር ይሄዳል።

These expressions are associated with bad luck or the reversal of fortune in one's life who, in the good old days, must have been influential and commanded high respect. Once the glorious days are over, intimate friends, faithful lovers and servants may betray their masters or a cause when they foresee one's or its decline. The rats, the staff with which a dog is beaten and bad name in the English version symbolize 'Judas' who betrayed Jesus three times before cock crow. Conversely, snatching one's provision, over-chopping a fallen trunk and the guinea-fowl-chicken analogy in the Amharic parallel reflect the same degree of opportunistic betrayal.

Ambitiousness vs. Steadfastness

A jack of all trades is master of none.

ሁሉ አማረሽን ገበያ አታወጧት።

It is impossible to gain, benefit from or enjoy two circumstances or conditions that are inconsistent and incompatible with or opposed to each other. A person who follows much diversified occupations can never specialize in any and is bound to remain a generalist

Grasp all, lose all.

የቆጡን አወርድ ብላ የብብቷን ጣለች።

It is better to be in possession of a small thing than to have expectations based on something that is of a greater value and is remote or far-fetched.

A rolling stone gathers no moss.

የረጋ ወተት ቅቤ ይወጣዋል።

A person who constantly moves and changes from one occupation to another will never gain a steady position. Thus, 'all trades a rolling stone and grasping all' in the English text resonate with 'window shopping, a coagulated milk from which curd /butter is made and it could be contrasted with ; change is the spice of life" whose Amharic parallel is ያልተገለበጠ ያርራል.

Obstinacy / lack of good will

None are so blind as those who will not see.

መርፌ ሲለግም ቅቤ አልወጋም ይላል።

None are so deaf as those who will not hear.

አውቆ የተኛን ቢቀሰቅሱት አይሰማም።

You cannot teach old dogs new tricks.

በድንጋይ ላይ ወሃ ማፍሰስ።

There are no people so difficult to convince or persuade as those, who are obstinately determined not to listen to or read arguments that are against their convictions. Some people are unreachable

or unwilling to unlearn old habits and embrace new ideas. They are too dogmatic to change their practice or attitude. People with such mindset are abundant all over the world.

Hereditary trait/Acquired habit

What is bred in the bone will come out of the flesh.

መሽጥ የለመደ እናቱን ያስማማል።

The leopard cannot change its spot.

ዘር ከልግም ይጠቅሳል።

Habit is second Nature.

ሌባ ላመሉ ዳቦ ይልሳል።

An acquired habit or tendency in someone's character becomes so deeply ingrained that it surfaces out consciously or unconsciously. In other words, what is inherited will not fail to show itself and cannot be expelled. The ingrained spots of a leopard imply that a person cannot change his inherited characteristics (spot= stain, blot, and blemish). The proverb is based on a passage in the Holy Bible, 'Can the Ethiopian change his skin, or the leopard his spots?' (Jeremiah 13:23) It is also applicable to acquired habits which are persistent.

Forgiveness/reconciliation

Let bygones be bygones.

It is no use crying over spilt milk.

ላለፈ ክረምት ቤተ አይሰራም።

It is too late to shut the stable- door when the horse is stolen.

ጅብ ከሄደ ዉሻ ጮኸ።

The propositions of proverbs are identical. One should be concerned with the present or the future rather than craving for the past. "Bygone- *lalläfä kərämət*, crying over spilt milk, *yäfässäsä wätät* and, to shut the stable door-after the horse is stolen...' *ḡəb kähedä*- are all references to past events which cannot be undone however hard one may try to restore them. It capitalizes on prospects rather than prospects and resonates with other English mottos which run, 'Yesterday is a cancelled check; Today is ready cash; Tomorrow is a promissory note.

Optimism/ Prospect

Every cloud has a silver lining.

ሳይደግስ አይጣላም።

The longest day has an end.

ቀን እስኪያልፍ ያለፋል።

ቀን እስኪያልፍ ያባትህ ባርያ ይግዛህ።

Every dog has his day.

አንዳንድቀን ዋልድባም ይዘፈናል።

There are as good fish in the sea as ever came out of it.

እልፍ ሲሉ እልፍ ይገኛል።

In every trouble and difficulty, there is hope or expectation of an improvement over the seemingly gloomy or dismal circumstances. The expression is used with reference to surmounting a troublesome experience as optimistically as possible. In this context, clouds are

followed by brightness, the longest day by sunset, the dogs suffering by moments of joy and one's misfortune by a corresponding fortune over time.

Assertiveness /forthrightness

The cobbler should stick to his last.

አያገባው ገብቶ አያወዛው ተቀብቶ።

One must draw the line somewhere.

ቆማጣን ቆማጣ ካላሉት ገብቶ መፈትፈቱ አይቀርም።

Call a spade a spade.

እዉኑቱን ተናግሮ በመሸበት ማደር።

This is a moral sanction or code of conduct prescribed by a conventional society with reference to deviants from the norm or maladjusted people who cannot live up to the expectations of their families, communities or societies. By implication, there should be a limit to what one will endure or allow as right or permissible. But if undesirable acts or behaviors go unabated, they will be consequential.

Paradoxical Phenomena

The darkest place is under the candlestick.

Lookers- on see most of the game.

ያባይን እናት ዉሃ ጠማት።

ጆሮ ለባለቤቱ ባዳ ነው።

አልሰሜን ግባ በለው።

Paradox is said to be an apparently self-contradictory statement which reveals a grain of truth on closer examination (Melakneh 2003:126). Accordingly, a chief person in an organization/firm etc., whom one might expect to be more familiar with all the inmost secrets of his company than anybody else, is often surprisingly, ignorant of what is a matter of public discourse. Figuratively, for instance, it is applicable to the Nile Basin countries endowed with water resources but unable to mobilize them and as a consequence of which suffer from periodic famine and drought. In other words, scarcity in plenty is experienced.

State of deterioration/aggravation

Out of a frying pan on to the fire.

ከድጡ ወደ ማጡ።

This is an idiomatic expression which suggests a slide from a bad situation to a worse situation. This proverb implies the proposition of escaping one danger only to end up in another danger which is even worse. The English proverb employs 'frying pan and fire' while its Amharic parallel draws upon a slide from slippery mud to quagmire both of which underlie a state of deterioration and aggravation of a perceived crisis.

Contemptuousness

Familiarity breeds contempt.

አብሮ ማደግ ያናንቃል።

ካብሮ አደግህ ጋር አትሰድድ።

ያገር ልጅ የቂጥ አከክ ነው።

A prophet is not without honor save in his own country (Mathew, 13:57).
ነቢይ ባገሩ አይከበርም።

The notion of familiarity in English denotes the acquaintance of one with another by locality, schooling and other modes of affinity or exposure. The Amharic parallels like ‘*abro madä*, *kabro adägəh* and *yagär ləg*’ are synonymous with familiarity. Thus, the more we know people, the more likely are we to become fault finders or disrespectful of them. Conversely, we crave for and appreciate outlandish people or ideas with which we are not familiar. It is a critique of countries or people who do not recognize their own scientists, prophets, philosophers and denigrate indigenous knowledge.

Conformism with the status quo

When you are in Rome do as the Romans do.

እንዳገሩ ጅብ ይገሩ።
ወፍ እንዳገሯ ትጮሃለች።

It is advisable, and possibly advantageous, to abide by the customs of the host country or community when one is out of one’s country/community. Thus when one is in Rome, one is expected live up to the expectations of the Romans with all its implications. By analogy, the Amharic parallel stress that a bird should chirp to the tune of its locality thus cautioning against deviation from the conventional code of conduct upheld by society or established by customary law.

Suspiciousness

A secrete between more than two is no secrete.

ካፍ ከወጣ አፋፍ።
ሚስጥር የባቄላ ወፍጮ አይደለም።
Walls have ears.
ሰውን ማመን ቀብሮ ነው።
ያልጠረጠረ ተመነጠረ።

An utterance of warning to be careful of what one says as there may be listeners who might overhear one’s private talk or whisper. This is a very useful warning to the people from all walks of life as privacy and secrecy are the most important matters in our lives. But if our secrets are leaked, it’s impossible to control them from spreading like bushfire. Walls and ‘*ጃፋፍ*’ metaphorically refer to the third party to whom secrets could be leaked to our disadvantage. Especially, the fox’s warning, ‘believe not anyone unless one is buried’ forewarns against information leak, and the need for secrecy.

The power of Unity

Many straws may bind an elephant.
Many hands make light (or quick or slight) work.
ድር ቢያብር አንበሳ ያስር።
Two heads are better than one

ካንድ ብርቱ ሁለት መድኃኒቱ።

Several people working together provide more hands, brains and minds to solve a problem or lift a heavy weight. This is applicable to physical stamina as well as ideological and psychological power. Straws are compared to threads while heads and hands represent those who stand united rather than divided. It is consistent with J.F. Kennedy's popular motto "United we stand; Divided we fall." The gist of unity is also prevalent in other modes of folk literature like fables and folktales where animals and abstract ideas are personified.

The influence of alcoholism

In wine is truth.
ሆድ ያባውን ጌሽ ያወጣዋል።

Some people are courageous enough to externalize their suppressed grudges or inhibited emotions when they're under the influence of alcohol. The assumption is that people speak their minds when they are drunk in spite of its consequences. It is in the context of angry accusations and counteraccusations between people who harbor some kind grudges against their mates or bosses or neighbors. The English 'wine' has its Amharic parallel 'malt /hop' both of which are ingredients of brewery marking intoxication with alcoholic beverages.

Slip of tongue /Speech mannerism

There is no venom like that of the tongue.
ከፉ ነገር አጥንት ይሰብራል።
Think twice before you speak once.
የምላስ ወለምታ በቅቤ አይታሸም።

The most offensive expressions people exchange with one another can hurt more than the deadliest poison can during an unfriendly interpersonal communication among human beings. The tongue is metonymically used to refer to the slanderous language used by interactants. The Amharic 'mēlas' is equivalent to tongue, the literal 'sprain of tongue' is similar to offensive language which may have far reaching psychological consequences on both sides. "Venom" in the English expression implies the severity of the psychological wound due to vulgarity of language. By implication, modesty and politeness in the conduct of interpersonal communication would foster friendship, socialization and peaceful co-existence not only among homogenous groups but also between international communities.

Hypocrisy/behavioral flaw

Half the world laughs at the other half.
አንዱ ባንዱ ሲሰቅ ጆንበር ጥልቅ።
The pot calls the kettle black
ይሉሽን በሰማሽ ገበያ ባልወጣሽ።

Figuratively, , it is intended to criticize a group of people or countries, a bunch of idiots or fault finders who accuse others of the same behavioral wrong or moral flaws which they themselves commit. If a racist country, for instance, condemns another for racial discrimination, the propaganda ploy boils down to hypocrisy. In fact, the color ‘black’ in this idiom should not be taken literally.

Injunction/Warning

Do not cross the bridge before you come to it.

ልፋ ያለው በሕልሙ ዳዉላ ይሸከማል።

To put the cart before the horse.

ከፈረሱ ጋሪው።

Do not count your chickens before they are hatched.

ወጡ ሳይወጠወጥ ወስከንቢያው ቁጢጥ።

The expression is used as an injunction or warning with reference to a particular project that there are difficulties to surmount before it can be realized. One should not assume the possession of something before its conditions are ripe enough. Thus, counting chickens which are non-existent, crossing the bridge which is far away and to put the cart before the horse are as illogical and irrational as one who carries a load in his dream and as one who craves for sauce before it is cooked. Both of them are either ideal dreamers or too impatient to obey the dictates of common sense or ripening of circumstances.

The Irony of life

The race is neither to the swift nor the battle to the strong.

ብላ ቢለኝ እንደባቴ በቆመጠኝ።

These proverbs suggest that the fortunes of men are advanced not by honesty, learning, wisdom worth, but by chance or by treachery.

The offender never pardons.

ጅራፍ ራሱ ገርፎ ራሱ ይጮሃል።

They assert that one may manage to commit, a big iniquity without being punished, whereas another is brought to book for a trivial offence. It also happens the case that some people who committed the crime or the offense turn out to be the proponents of justice themselves which is illegal and immoral by all standards.

Oaks fall when reeds stand.

ጋኖች አለቁና ምንቸቶች ጋን ሆኑ።

This one concept resonates with reversal of fortune that a onetime giant and influential people(oaks) may fall victims of their juniors, servants or down-trodden classes(reeds)due to the verdict of history.

At any rate, they are expression of grievance over the ironic nature of justice, recognition and success. They strongly appeal to the paradoxical nature of life and human experience where merit is undermined, justice abused and might is right.

Psychological warfare

The Pen is mightier than the sword.

ጦር ከፈታው ወሬ የፈታው።

አንድ ወሬኛ ያወራውን ሺ ፈረሰኛ አይመልሰውም።

This proverb indicates that communication, or in some interpretations, administrative power or advocacy of an independent press, is much more effective than physical violence. More specifically, in the context of international or civil wars where propaganda and counter-propaganda are waged against each other, armed confrontation would be less effective unless it is backed by the former.

After all, propaganda is capable of psychologically disarming the public and the fighters on the war front. It seems that the proverb is applied in its prohibitive sense to warn against the far-reaching consequences of ill-motivated gossip-mongering, hearsay, and groundless rumors. On the other hand, it also connotes the power of literature to influence the mind of people, which means ideological conviction is stronger than exertion of physical force

Warning against curiosity/ Inquisitiveness

Ask no questions, and you will be told no lies.

አሳ ጎርጓሪ ዘንዶ ያወጣል።

ዶሮ ጭራ ጭራ ታወጣለች ካራ።

It is generally a moral sanction warning against extremism in which case the questioned activity could be 'shady' and the expected answer unpleasant and regrettable. In the Amharic parallels, it is implied that one who is more skeptic would end in learning the passing away of his mother. An ambitious fisherman may also end up in trapping a reptile while a chicken digging the ground might discover a knife -all of which are not pleasant findings.

Perseverance/Sacrifice

The darkest hour is that before dawn.

ካልደፈረሰ አይጠራም።

Omelets were not made without breaking eggs.

ያለመስዋዕትነት ስርየት የለም።

In its theological sense, perseverance connotes the notion of continuance in a state of grace to the end, leading up to eternal salvation. In its secular sense, it promotes the doctrines of determination, courageousness, patience, commitment and steady persistence in a course of action, a purpose, a state, etc., especially in spite of difficulties, obstacles, or discouragement. Figuratively, things are often at their worst, before they get better, or the stage is the prelude to an improvement and thus an indomitable soul would surmount its problem at the end of the day albeit trials and tribulations.

Appearance vs. Reality

Fine feathers make fine birds.
 ፀጉራም ወሻ አለ ሲሉት ይሞታል።
 Don't judge a book by its cover.
 የጠመጠመ ሁሉ ቁስ አይደለም።
 All is not gold that glitters.
 የሚያብረቀርቅ ሁሉ ወርቅ አይደለም።

'Fine feathers make fine birds' implies that physical appearances are often delusive, and cloak what is of no value. Ornaments, fine clothes and dresses set off disguise stupidity or a bad personality. 'Don't judge a book by its cover' is a metaphorical adage warning us against prejudging somebody or something by its outward physical attributes alone without considering one's psychological disposition.

'All is not gold that glitters' in its universal usage, implies that appearances is deceptive, and people or things that sound and look valuable could be worthless on closer observation. Fine feathers, book cover and glittering in the English version represent appearance rather than substance. In the Amharic version, one with a head gear, a hairy dog and a shiny jewelry also symbolize form rather than content. Thus our value judgments should be as critical as possible rather than impressionistic and shallow.

The healing power of time

Time cures more than a doctor.
 Time is the best healer.
 ጊዜ የሰጠው ቅል ድንጋይ ይሰበራል።
 Time is for all.
 ለሁሉም ጊዜ አለው (ቦ ኩሉ ለጊዜ)።

The realization of one's dreams and aspirations depends on the ripening of subjective and objective conditions. Time is a very significant actor in the context of government changeovers, one's achievement, success and failure though it is conceived as an abstract entity. Thus, victory, healing power and circumstances which induce change are metonymically conditioned by Time.

Wish fulfillment/predestination

If wishes were horses, beggars would ride them.
 ድኃ በሕልሙ ቅቤ ባይጠጣ ንጣት በገደለው።
 Man proposes; God disposes.
 ሰው ያስባል እግዚር ይፈጽማል።

'If wishes were horses, beggars would ride them' suggests the futility of day-dreaming instead of engaging oneself with a pragmatic action which is more productive. In the sense of its pleasure value, it could be employed to promote encouragement or discouragement depending on the intended message. 'Man proposes; God dispose' reasserts the superiority of Divine will over the Human will. This is an expression of fatalism dating back to ancient Christian societies whose success and failure in life was attributed to the will of God rather than their efforts.

Conclusion

The comparative analysis of selected English and Amharic proverbs revealed spectra of cross-cultural values ranging from didacticism and philosophical abstractions to moral sanctions. Philosophical viewpoints such as pessimism and optimism are interlaced with secular elements or values like contemptuousness, ambitiousness, appearance vs. reality skepticism, infidelity ,opportunism., and conformism with the *status quo*, secrecy , the paradoxical nature of life, ,the thickness of blood bond, contemptuousness, assertiveness , the incredible power of unity ,the drive for change and the impact of time. Overall, English and Amharic proverbs partake thematic universals and cross-cultural wit and wisdom irrespective of linguistic, cultural, national and racial boundaries.

References

- Abrahams, R. D. 1972. Proverbs and proverbial expressions. In Dorson, Richard ed.. *Folklore and Folk Life, An Introduction*. Chicago: University of Chicago Press.
- Adugna,G. 2015. "Gender Stereotypes in Amharic Proverbs" Unpublished PhD dissertation submitted to the Department of Foreign Languages and Literature, AAU.
- Baker, Mona. 1992. *In Other words: A Course Book on Translation*. London and New York: Routledge.
- Bassnett, Susan. 2002. *Translation Studies*. London and New York: Routledge.
- Bender, Marvin Leonel. 1983. "The Origin of Amharic", *Journal of Institute of Language Studies* 1 1: 42-48.
- Berhanu ,M. 1986. "An Analysis of Kāmbata Proverbs" unpublished M.A. thesis submitted to the Department of Foreign Languages and Literature, AAU.
- Boswell, G.W and J.R, Reaver, 1962. *Fundamentals of Folk Literature*. Ousterhout: Anthropological Publications.
- Brown, Roger. 1970. *Psycholinguistics: Selected Papers*. London: Free Press.
- Miede, V.H. 1965. *A Book of English Proverbs*. London: Longman.
- Dorson, R ed. 1972. *Folklore and Folk life: An Introduction*. Chicago: Chicago University Press
- Grauberg, W. 1989. "Proverbs and idioms: Mirrors of national experience. In James, Gregory. (ed) *Lexicographers and their works*, 94-99. Exeter: University of Exeter, UK.
- Hasan-Rokem G..1990. "Aesthetics of the proverb: Dialogue and discourse from Genesis to Glasnot," *Proverbium* 7, 105-116.
- Honeck, R. 1997. *A Proverb in Mind: The Cognitive Science of Proverbial Wit and Wisdom*. USA: Lawrence Erlbaum.
- Leach M. ed. 1950. *Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*. New York: Funk and Wagnale,1950.
- Mahtämä Səlasse W.M. 1961. *Yabatoč Qərs*. 3rd edition. Addis Ababa: Artistic Printing Press.
- Melakneh ,M. 2003 *Fundamentals of Literature* .2nd ed. Addis Ababa: Beranna Printing Enterprise.
- Marvin, D.E. 1922. *Antiquity of Proverbs*. New York and London: G.P PUTNAM SONS.
- Mieder, Wolfgang. 1982. "Proverbs in Nazi Germany: The promulgation of anti-Semitism and stereotypes through folklore." *The Journal of American Folklore*, 95 (378): 435-464.

- Mieder, Wolfgang and Alan Dundes 1996. (eds.) *The Wisdom of Many: Essays on the Proverb*, ed. New York: Garland.
- . 2004. *Proverbs: A Handbook*. London: Greenwood Press.
- Mollanazar, Hossein. 2001. *Principles and Methodology of Translation*. Tehran: SAMT.
- Moore, Gerard. 1969. *The Chosen Tongue: English Writing in the Tropical World*. Longman
- Norricks, N.R. 1985. *How Proverbs Mean? Semantic Studies in English Proverbs*. Amsterdam: Mouton.
- Sapir, E. (1970). *Culture, Language and Personality*. Berkeley: University of California Press.
- Tadesse, J. 2004. "Guji-Oromo Proverbs: The Functional Context in Focus" Unpublished PhD dissertation submitted to the Department of Foreign Languages and Literature, AAU.
- Teferi, G. 2000. "A Study of Southern Agäw Proverbs" Unpublished M.A thesis submitted to Department of Foreign Languages and Literature, AAU.
- Trimingham, J.S. 1952. *Islam in Ethiopia*. London: Frankcass Co
- Wellek, R. and Austin W. 1962. *Theory of Literature*. 3rd edition. New Haven: Penguin Books Ltd.
- Wandewa, Jane and Austin Bukenya. 1983. *African Oral Literature for Schools* Cambridge University: World Oral Literature Project.

The Semantics of Complement Clause Types in Ximt'ąąa¹

Andualem Adal Tessema *

Abstract: This paper examines the semantic features of complement clause types in Ximt'ąąa. Specifically, it describes, (1) the semantic relationship between the complement types and their complementizers, (2) the semantics of complement clause types based on their degree of reduction of information, (3) the manner of syntactic relation of complements to the matrix clauses in complement relation, and (4) the grammatical status of the complement predicates, in the language. The necessary data were collected from the native speakers using the elicitation technique. Then, the data have been analyzed qualitatively following the functional-typological approach.

In this paper, based on mood distinctions, the indicative and subjunctive complement clause types are identified. The meaning of the complement clause type in Ximt'ąąa is characterized by the choice of complementizer. The complement clause types of Ximt'ąąa also differ in their degree of reduction of information. The manner of syntactic relation of the notional complements to the matrix clause in complement relation of the language is hypotaxis in which both the main and the complement clause involve a single assertion, but not paratactic construction in which two separate assertions are involved with main and complement clauses. Depending on the function of the complement type, the grammatical status of the indicative and subjunctive complement predicates are coded as verbs; whereas, the participle complement predicates are coded as adjectives, and the nominalized complement predicates as nouns.

Introduction

The objective of this paper is to examine semantic features complement types in Ximt'ąąa. Ximt'ąąa is spoken in Amhara Regional State, in an area called Wag-Xımra which is about 720 kms North East of Addis Ababa. Wag-Xımra is one of the eleven administrative zones in the Amhara Regional State. According to the information from Amhara Regional Information Bureau (see Amhara Regional Information Bureau, 2001), Wag-Xımra Zone covers about 788,486 square kms. Majority of the people (above 90 %) live in the rural area and their main livelihood is farming. Ximt'ąąa is mainly spoken in Zik'wala, Säk'wät'a and Abärgälle districts.

According to Appleyard (1984; 2006), Ximt'ąąa is a member of Central Cushitic (Agew) language family which itself belongs to Cushitic of the Afro-Asiatic macro-family. The Agew family includes four interrelated languages, namely, Ximt'ąąa, Bilen, Awñi and Kemantney. These four languages are again sub-grouped into two branches: Northern and Southern. The Northern branch includes Bilen which is, spoken in Keren, Eritrea; Kemantney that is, spoken in Chilga, Gonder and Ximt'ąąa, which is spoken in Wollo. The Southern branch includes Awñi, that is spoken in Gojjam. Teshome (2007) mentioned that most of the Xımras (speakers of Ximt'ąąa) are bilinguals who speak, mainly Amharic and

1 This manuscript is part of the author's MA thesis (Andualem 2010) which is entitled as, "The Description of Complement Relations in Ximt'ąąa: Based on Functional-Typological Approach". It is taken with modification with respect to the journal format, language editing and assessing some works on the language which have been done after the completion of the MA thesis.

* A PhD candidate, Department of Linguistics, Addis Ababa University, email: anduad@yahoo.com

Ximt'ąąa, or Tigrigna and Ximt'ąąa. Some of the adults are monolinguals speaking Ximt'ąąa, and very few are polyglots who speak Ximt'ąąa, Amharic and Tigrinya. According to the 2007 census of Ethiopia, the total number of population of Wag-Xımra Administrative Zone is 426,038. The report of the Amhara Regional Information Bureau (2001) shows that, from the total number of the population, 46.84% are Ximt'ąąa, 50.92% are Amharic and 2.1% are Tigrinya speakers. Other few people speak other Ethiopian languages. From the total population, 99.6% are Orthodox Christians, 0.27% are Muslims and 0.13% are the followers of other religions. According to Appleyard (1987a), Ximt'ąąa has four main dialect areas. These are Abąrgąlle: east of Tąkkąze river and north of the T'irare river, Zik'wala: east of the Tąkkąze and south and west of the T'irare, centering on Zik'wala district, Sák'wát'a: in the region of the town and district of Sák'wát'a, and Sımen (Sihalla): west of the Tąkkąze, in the district of Sihalla, and north along the eastern edge of the Sımen massif. This paper focuses on the Sák'wát'a dialect which is spoken in Sák'wát'a district in which most of the native speakers are found.

Concerning the previous studies of Ximt'ąąa, there are some published and unpublished works. Just to see what has been done so far in the language, let me review the published works of which Appleyard (1984; 1986; 1987a; 1987b; and 2006), Mengistu (1992), Darmon (2012 and 2014) and Eba (2013) are the accessible ones. The unpublished works included in this paper are Mengistu (1984 and 1989) and Teshome (2007 and 2015). Of course, there might be few other works which I could not access for the time being.

Appleyard's (1984) discusses the Agaw languages from a morphological perspective focusing on gender, number, and main and subordinate verb inflection.

Appleyard (1986) examines the Agaw radical extension system stating that this feature occurs in the three of the Agaw languages (Bilin, Xamir (Ximt'ąąa), and Kemant and Quara) as suffixes which is the only pattern of verb inflection in the Cushitic suffix-type. Only Awngi still retains a small number of verbs which show prefixed personal markers, but the derived stems of these follows the normal suffixing pattern. In the Agaw radical extension system three basic and underlying suffixes or groups of suffixes can be identified. These are, those extensions containing a sibilant, the S-type extensions; those containing a voiceless dental stop or what can be shown to be the regular developments of that, the T-type extensions; and thirdly, the least common of the three, that extension composed of a velar nasal, the D-type extension. According to Appleyard (1986), this system of radical extensions may be reconstructed for the Proto-Agaw. Specifically, in Xamir(Ximt'ąąa), the causative radical extension is -(ə)s for all stem types; the passive-reflexive radical extension shows the alternation between t and r within the inflectional paradigm of the stem; the usual passive radical extension is -(ə)š with also a few instance of -əšt; and the reciprocal is marked by the total reduplication of the verb stem plus the passive extension -(ə)š; but there is no trace of the extension -ŋ recorded in Xamir(Ximt'ąąa).

Appleyard (1987a) presents the phonological description of the language and identified thirty one consonants and five vowels. According to Appleyard (1987a), the vowel system of Ximt'ąąa is simpler than that of any of the other Agaw languages in that it has five vowel systems as against the seven of Bilen and Kemantney. Besides, Appleyard describes the nominal system of the language in four broad sections: nouns, adjectives, pronouns, and numerals. In the second volume, similarly, Appleyard (1987b) describes the verbal system of Ximt'ąąa based on the derivation of the verb stem and the inflectional morphology of

the verb of the language.

Appleyard's (2006) also indicates that the Agaw languages form a close family that can be divided into two branches, the North Agaw comprising the Bilin, Xamtanga and Kemant clusters, and the South Agaw consisting of Awngi. The internal relationship of the Agaw languages can be established firstly on the basis of shared phonological and morphological innovation, and is also corroborated by lexical comparison. In a similar manner, Mengistu's (1992) discusses that bound possessive forms are attached to the possessed noun in the language, and argues that these bound forms are clitics by invoking a general property of clitics; i.e., the property of case absorption.

Darmon (2012:192), firstly, has shown that the language uses types of lexical bases similar to those found in other Ethiopian languages, and that the light verb of transitive constructions š- is probably a frozen form of the causative of 'to say'. Secondly, she considers the light verb of transitive constructions as a feature of the Ethiopian linguistic area that Ethio-Semitic borrowed from Cushitic. Finally, she concludes that Northern Agäw is likely to have a significant role in the areal diffusion of light verb of transitive constructions, and suggests that Northern Agäw is possibly the source of light verb of transitive constructions in the entire branch of Agäw as part of the main Cushitic. Similarly, Darmon (2014:12-13) presents that the applicative in Xamtanga is based on a biverbal periphrastic construction, which licenses the expression of an additional beneficiary participant. The construction involves the converb form of a lexical verb followed by the valency operator yiw- 'give'. Based on a comparison of the yiw- 'give' periphrasis with other formally identical verb patterns, it is argued that the 'give' periphrasis in Xamtanga is a complex predicate. This kind of applicative construction with 'give' has been developed only in Xamtanga among the Ethiopian languages so far.

The other work written on Ximt'anga, Eba (2013), describes the verb inflectional features such as subject agreement categories (person, number and gender), tense, aspect and mood in the language. According to Eba (2013:107), person, number and gender in surface structures of the verbs are marked by various bound morphemes/suffixes. With respect to tense, the language has two tense distinctions: past and non-past (present and future). The past tense is marked by the morpheme -u while the non-past (present and future) tenses are marked by one and the same morpheme -ä². Ximt'aṅa has also two grammatical aspects: perfective and imperfective. Perfective aspect is formed in accordance with the past tense of the language in which the marker morpheme is -u³ while imperfective aspect is expressed by using the bound morpheme -kus⁴ which indicates the action in progress. Mood⁵ has also two distinct inflectional forms: debitative and potential moods. Debitative mood focuses on the obligation to do particular action; whereas, potential mood deals with

² In the data of this paper, the present tense is marked with -ä^w as in (2), and the future tense is marked with -t', -t or -c' as in (6a), (13) and (22a & b) respectively; but not by -ä which is indicated as non-past (present and future) tenses in Eba (2013).

³ Both perfective and imperfective aspect in the data of this paper are not formally marked in the affirmative constructions; whereas in the negative constructions, they are marked with -a and -i as in (2) and (6b) respectively.

⁴ An action in progress is marked with -aṅ^w in this paper, not by -kus, as seen in (25b).

⁵ Mood distinctions in Ximt'aṅa are discussed in this paper widely with respect to the semantics of complement clause types in the language. Indicative and subjunctive moods are identified, and these can be seen in detail in this paper.

ability, potential and permission to perform an action. These classes of mood are marked by different morphemes for different persons and numbers (Eba 2013:107).

Among the unpublished works, Mengistu (1989) employs the GB Theory to analyze projection of the head nouns into higher levels and explain the particular relationship between the head and its complements. Similarly, Teshome (2007) describes the constituents of determiners in the language and shows their derivations based on the Minimalist Program. He also briefly describes the noun inflections, articles, pronouns, genitives and quantifiers of the language. Moreover, the other unpublished work, Teshome Belay (2015), describes the phonology and the morphology of the language exhaustively; but the description of syntax of the language is a kind of sketch. In the syntax part, Teshome (2015) describes the word order, structure of noun phrases, interrogatives, comparison constructions and complex clauses of Ximt'aṅa. The basic word order in a simple declarative clause of Ximt'aṅa is mainly subject-object-verb (SOV); although there is also object-subject-verb (OSV) word order very rarely. A noun phrase can consist of just a noun alone, or a head noun with a definite suffix, or a head noun with different adnominal constituents such as attributive adjectives, demonstratives, numerals, genitives (possessives) and relative clauses. The order of constituents of the noun phrase follows certain patterns. In the attributive construction, the left most position of the noun phrase is reserved for a demonstrative. In the inclusion of multiple attributive modifiers in a noun phrase, the order of these attributive modifiers is a determiner + a numeral + a relative clause + a head noun, where the determiner may be either the demonstrative or a genitive NP. Under complex clauses, conditional clauses, purpose clause, complement clause, converb and cleft construction have been discussed. In relation to complement clause which is the focus of this paper, Teshome (2015) describes that a complement clause in Ximt'aṅa is marked by the morpheme -ጻጻ, but the complement clause is not marked for person, number and gender. No more is said on complement clause of the language in this work. A complex clause of the language contains one or more subordinate clauses and a main clause. When the subordinate and the main clauses occur in a complex clause, the subordinate clause precedes the main clause.

In general, most of the works reviewed above are focusing on the phonology and morphology of the language; and hence, there are still various topics to be studied. As a result, I am interested in describing the semantics of complement clause types of the language.

I examine the semantic relationship between the complement clause types and their complementizers, and discuss the semantics of complement clause types based on their degree of reduction of information. I also describe the manner (method) of syntactic relation of complement clauses to the matrix clauses in complement relation, and present the grammatical status of the complement predicates of Ximt'aṅa.

I elicited and recorded data discussed in this paper from the native speakers of the language. I used elicitation technique as data collection technique. In this technique, I prepared sentences which show complement relations in a way that the analysis of the data should be done. I prepared the sentences in Amharic that is the common language for the researcher and the informants. Then, I collected data one by one and cross-checked with the informants. After collecting, checking and organizing the data, I made a thorough examination of phonemic transcription, translation and analysis of data. I analyzed the data

qualitatively by following the Functional-Typological Approach.

Conceptual Framework

In this paper, I employed the functional- typological approach. The functional-typological approach, according to Cristofaro (2003), is an essentially empiricist approach. Its starting point is the existence of cross-linguistic variation and aim is to find the patterns underlying it. The functional-typological approach seeks to account for language structure in terms of language function, in that, at least certain aspects of language structure depend on, and can be explained in terms of language function. This is the strongest and most distinctive explanatory hypothesis of the functional-typological approach (Cristofaro 2003).

In keeping with the functional-typological approach, the notion of complement relation refers to a dependent clause functions as an argument of a main predicate (Noonan 1985; and Cristofaro 2003). According to Cristofaro (2003), complement relations link two SoA (State of Affair) such that one of them (the main clause) entails the other one (the dependent clause). The assumption that a complement clause functions as an argument of the main predicate usually implies that this clause is embedded in the main clause as a nominal constituent of it. The semantic features of complement relations can be identified on the basis of the predicate coding the main SoA, or complement-taking predicate. In order to examine complement relations, first, one should know the classes of complement-taking predicates, Noonan (1985) and Cristofaro (2003), which are listed below.

- i. Modales ('must', 'can', 'may', 'be able', etc.)
- ii. Phasals ('start', 'begin', 'continue', 'stop', etc)
- iii. Manipulatives ('order', 'make', 'persuade', 'force', etc)
- iv. Desideratives ('want', 'wish', 'hope', etc)
- v. Perception ('see', 'hear', 'feel', 'watch', etc)
- vi. Knowledge ('know', 'understand', 'realize', etc)
- vii. Propositional attitude ('think', 'believe', 'suppose', etc)
- viii. Utterance ('say', 'tell', 'report', 'promise', etc)

These predicate classes involve different complement relation types between main and dependent SoA (Noonan (1985) and Cristofaro (2003)); and hence the semantic features of the complement types in Ximt'ąja have been examined based on these predicate classes in this study.

The Semantics of Complement Clause Types in Ximt'ąja

According to Noonan (1985), complementation is basically a matter of relating a particular complement type to a particular complement-taking predicate. The reason for this relation is the semantic relation between predicate and complement that is inherent in the meaning of the complement-taking predicate (CTP) and in the morphology and syntax of the complement type. "Factors that can affect the semantic potential of a complement type are inherent modality, such as mood distinctions; degree of reduction of information, choice of complementizer, method of syntactic relation to the matrix clause: subordination versus parataxis, and grammatical status of the notional predicate: verb, noun (in nominalized complements), adjective (in participial complements)" Noonan (1985:91). Based on these factors, the complement types of Ximt'ąja are the following.

Mood Distinctions

The term mood refers to a grammatical category, while modality refers to a semantic category. The two are related in that mood categories can usually be viewed as grammaticalizations of modalities (Noonan, 1985). There are three sorts of complement dependencies. These are time reference dependency, truth value dependency and discourse dependency, which are illustrated below separately.

Time Reference Dependency

“A complement has dependent or determined time reference (DTR) if its time reference is a necessary consequence of the meaning of the CTP)” (Noonan 1985:92). Time-reference dependency is the most basic of these dependencies, and the property of DTR is almost always included in the modalities represented by the subjunctive (Noonan 1985). In Ximt'aṇa, as illustrated from (1) - (3) below, the complements, (underlined in the examples), have DTR and typically refer to a future world state relative to the time reference of the CTPs (i.e. the verbs of the main clauses). This means, the complements have only a future time reference with respect to the time reference of the CTPs azz- ‘order’, tämz- ‘want’, bänn- ‘need’, which are the main verbs in the complex sentences. Here, there is no future tense marker on the complement verbs but it is inferred from the time reference of the CTPs. Complements are dependent on the CTPs of the main clauses in their time reference; however, both of them are marked for their subject arguments. The same is true for the CTPs such as t'uš- ‘must’, čäl- ‘can’⁶ and ak'd- ‘plan’. But in (4) and (5) below, the complements have a past time reference of the CTPs azz- ‘order’ and tämz- ‘want’, and thus are ruled out as follows:

- 1) yan ṇir tär-r-ans azz-∅-u-n
 I she come-3FSG-COMP order-1SG-PAST-1⁷
 ‘I ordered her to come.’
- 2) yan ṇir tär-a-y- r-äṇä tämz-∅-äk^w-in
 I she come-IMPRF-NEG-3FSG-COMP want-1SG-PRES-1
 ‘I want her not to come.’
- 3) ṇay yan itt fit'-∅-ans bänn-iṇ-äk^w
 they I there go-1SG-COMP need-3PL-PRES
 ‘They need me to go there.’

⁶ Modal predicates like t'uš- ‘must’ and čäl- ‘can’ have complements with DTR. That means, complements to these modals refer to either future events or states relative to the time reference of the CTP (modal predicate). We can see one example in (13). The modal predicates can be marked for tense and person in Ximt'aṇa. For more illustrations, see Andualem (2010).

⁷ 1 refers to first person singular and plural pronouns which are marked by *-(i)n*. The morpheme can be *-n* after a vowel as in (1 & 2) or *-in* after a consonant as in (4 & 5). Here, the vowel *i* can be considered as epenthetic vowel; because the labiovelar consonant *k^w* is pronounced as two consonants and hence the epenthetic *i* comes before the third consonant *n*. The two first person pronouns are marked separately immediately after the verb roots, in that the singular is by *∅* as in (1) and (2), and the plural is by *-in* as in (27a).

- 4) *yan ŋir tigrä tät-r-ans azz-ø-äk^w-in
 I she yesterday come-3FSG-COMP order-1SG-PRES-1
 ‘I order her to come yesterday.’
- 5) *yan ŋir tigrä tär-a -y-r-änjä tämz-ø-äk^w-in
 I she yesterday come-IMPERF-NEG-3FSG-COMP want 1SG-PRES-1
 ‘I want her not to come yesterday.’

As provided above, CTPs that represent commands, requests, intentions, desires, expressions of necessity, ability, and obligation are among those whose complements have DTR. On the other hand, complements, in many CTPs, have Independent Time Reference (ITR). Complements with ITR include those that assert, report, and comment on as background, or make truth-value judgments about their complements, as illustrated in (6). The complements are indicated with underline hereafter to make the illustration more clear.

- 6) a. yan misänä tär-t’-u aq-änäw-d k’än-ø-äk^w-in
 I Misänä come-FUT-3MSG AUX-NZR-DEF like-1SG-PRES-1
 ‘I like that Misänä will come.
- b. yan misänä tär-i-y-äw aq-änäw-d k’än-ø-äk^w-in
 I Misänä come-PERF-NEG-3MSG AUX-NZR-DEF like-1SG-PRES-1
 ‘I like that Misänä did not come.’

As we see the examples in (6), the time reference of the complement is not bound by the time reference of the CTP and such complements are indicative in their mood. For instance in (6a), the time reference of the complement, misänä tär-t’u aqänäwd ‘that Misänä will come’ is in the future relative to the time reference of the main clause, yän ... k’änäk^win ‘I like...’. For the same time reference of this main clause, the time reference of the complement, in (6b), misänä tär-i-y-äw aqänäwd ‘that Misänä did not come’, is in the past. This means that the time reference of the complements is independent of the time reference of the CTPs of the main clauses.

Truth Value (Epistemic) Dependency

Noonan (1985:92) states, “A complement is truth-value dependent if the complement construction containing it involves an explicit qualification of commitment to the truth of the proposition embedded in the complement”. According to Noonan (1985), truth value dependent complements are those whose CTP expresses a kind of propositional attitude toward the truth of the complement, for example CTPs such as think, believe, doubt, deny and be possible in English. Complements to such predicates have ITR. A much more situation is for languages to distinguish between positive propositional attitudes and negative or dubitative propositional attitudes. The complements with positive propositional attitudes or with assertions and reports of assertions are indicative and the negative or dubitative propositional attitudes with DTR complements are subjunctive, in their moods. These are described in the following subsections.

a. Indicative Complement clauses

The indicative complements are associated with the CTPs such as *diq^w*– ‘speak/tell’, *hasb*– ‘think’, *k’äsaw yäj* ‘it is good’, *wäsch*– ‘hear’, *yī*– ‘say’, *k’än*– ‘like’, etc. which express positive propositional attitudes or assertions and reports of assertions. Let us see the examples below:

- 7) *yan misänä tär-t’-u* *aq-∅-ajä* *diq^w-∅-u-n*
 I Misänä come-FUT-3MSG AUX-3MSG-COMP speak-1SG-PAST-1
 ‘I spoke that Misänä will come.’
- 8) *ḡaḡ kit zilaq-t-ir-∅* *aq-r-∅-äjä* *hasb-∅-äk^w*
 he you tire-FUT-2-2SG AUX-2-2SG-COMP think-3MSG-PRES
 ‘He thinks that you will tire.’
- 9) *kit yit čij-är* *aq-änaw-d* *k’äsaw* *yäj*
 you me meet-2SG AUX-NZR-DEF good be
 ‘It is good that you met me.’

In all the examples from (7 - 9) above, the complements are indicative; and they can be distinguished with their realis modality. Because, realis modality is associated with complements whose properties are asserted as a fact or commented on as a factual or actual event or state. For instance, in (7), the message in the complement *misänä tär-t’-u aqänä* ‘that misänä will come’ is presented as fact with the CTP *diq^w*– ‘speak’. The same is true with the CTPs such as *hasb*– ‘think’, *k’äsaw yäj* ‘it is good’, *wäsch*– ‘hear’, *yī*– ‘say’, *k’än*– ‘like’, etc which express positive propositional attitudes or assertions and reports of assertions.

b. Subjunctive Complement clauses

Subjunctive complement clauses are associated with CTPs having negative or dubitative propositional attitudes and DTR contexts such as requests, commands, intentions, desires, etc., as illustrated below.

- 10) *yan ḡaḡ tär-t’-u* *aq-∅-äjä* *t’artirš-∅-äk^w-in*
 I he come-FUT-3MSG AUX-3MS-COMP doubt-1SG-PRES-1
 ‘I doubt that he will come.’
- 11) *yan ḡaḡ tär-t’-u* *aq-∅-äjä* *amn-a-k’är-∅-m*
 I he come-FUT-3MSG AUX-3MSG-COMP believe-IMPRF-NEG-1SG-FNTZR
 ‘I do not believe that he will come.’
- 12) *yan ḡaḡ tär-∅-ans* *azz-∅-u-n*
 I he come-3MSG-COMP order-1SG-PAST-1
 ‘I ordered him to come.’
- 13) *yan qal-∅-c’-ä* *čäl-∅-äk^w-in*
 I see-FUT-1SG-COMP can-1SG-PRES-1
 ‘I can see.’

All the complements in the above sentences from (10) – (13) have irrealis modality since they do not imply that their SoA is presented as factual event or state. For instance in (13), qalc’ä ‘I to see’ is not asserted as actual event, and hence it has irrealis modality which comes directly from the semantic feature of CTP čäl– ‘can’. The same is true for the CTPs such as t’artirš– ‘doubt’, amnak’är– ‘do not believe’, tämz– ‘want’, gäwt’– ‘fear’, azz– ‘order’, bännizäw yäj ‘It is necessary’, and hasb– ‘think’.

Discourse Dependency

“A complement is discourse dependent if the proposition it contains constitutes part of the common ground or background to a discourse” Noonan (1985:98). Based on discourse dependency, there are two types of complements in Xim’taṇa. These are non-assertive complements which are discourse-dependent subjunctive complements, and assertive complements which are not discourse-dependent, also called indicative complements. Let us illustrate them separately in the following subsections:

Non-assertive Complement clauses

A non-assertive complement contains a proposition which constitutes a common ground for the speaker and hearers, and hence it doesn’t encode new information. Such complements have roles for presenting background facts, negative propositional attitudes, hypothesis, commands, requests, intentions, or desires, as illustrated with the following examples.

14) yan kit inn tär-a-y-r-är aq-änäw-d tāk’awmš-ø-äk^w-in
 I you here come-IMPRF-NEG-2-2SG AUX-NZR-DEF deny-1SG-PRES-1
 ‘I deny that you don’t come here.’

15) yan t’amtäw kit t’az-ø-u y-ä hasb-ä-k’är-ø-m
 I Tamtäw you hit-3MSG-PAST say-1SG think-IMPRF-NEG-1SG-FNTRLR
 ‘I don’t think that Tamtäw hit you.’

16) yan ṇay tär-ṇ-ans tämz-ø-äk^w-in
 I they come-3PL-COMP want-1SG-PRES-1
 ‘I want them to come.’

17) yan ṇay tär-ṇ-ans azz-ø-äk^w-in
 I they come-3PL-COMP order-1SG-PRES-1
 ‘I order them to come.’

The complements in the above examples are non-assertive. For instance, in (17), the complement ṇay tärṇans ‘they to come’ is non-assertive in that it doesn’t give discourse independent information. Rather it encodes discourse dependent given request through the CTP azz– ‘order’, which the hearers know the information in the complement. Therefore,

the function of the complements from (14) – (17) is to comment on the discourse dependent information, but not to assert new information.

Assertive Complements

Assertive complements are not discourse dependent. This means, the proposition of these complements is not part of the common ground for the participants in the discourse, or the hearers do not know the information in such complements. Let us see the examples from (18) – (19):

- 18) kiros ki-gis ginzib yiw-änaw-d k'an-ø-äk^w-in
 Kiros your-DAT money give-NZR-DEF like-1SG-PRES-1
 'I like it that Kiros gave money to you.'
- 19) kiros ñäñ bär-t'-u aq-ø-äñä yi-gis diq^w-ø-u
 Kiros he leave-FUT-3MSG AUX-3MSG-COMP my-DAT tell-3MSG-PAST
 'Kiros told me that he will leave.'

The complements in the above sentences are assertive. For instance in (19), the complement ñäñ bär-t'u aq-äñä 'that he will leave' is assertive since the information in it is new for the hearer, and the same is true for other complements with the CTPs like hasb- 'think', y- 'say', k'an- 'like', diq^w- 'tell', etc. which express assertion, report of assertion and positive propositional attitude.

Degree of Reduction of Information

According to Noonan (1985:100), "There is a general principle in complementation that information tends neither to be repeated nor lost". Based on this principle, reduced complements are typically associated with predicates whose complements have DTR, and are likely to lack tense distinctions. Such complements for instance, in English, are associated with infinitives which are frequently restricted to DTR contexts since their use elsewhere would result in information loss. In Ximt'aña, such reduced complements associate with DTR contexts, such as commands, requests, intentions, desires, etc are subjunctives, not infinitives, since they have at least person agreement distinctions in most cases in both their affirmative and negative forms and aspect distinctions in their negative forms, as seen in (20) and (21) below. However, they are reduced in their tense distinctions in most cases in both affirmative and negative constructions. The complements with the CPTs such as amnis- 'convince', dämz- 'want', and wisn- 'decide' are also reduced in their tense distinctions in the language. The reason why is the tense information reduced is that the time reference of complements is already determined by the time reference of the CTPs. And hence, the time reference of complements becomes in the future time with respect to the time point of the act of command, request, intention or desire. Thus, the information will not be repeated nor lost, as in (20) and (21).

- 20) kiros ñay šila ziy-ñ-ans dämz-ø-äk^w
 Kiros they beer drink-3PL-COMP want-3MSG-PRES
 'Kiros wants them to drink beer.'

- 21) kiros ɲay ɲin-tig^wä fir-a-y-ɲ-äɲä azz-ø-u
 Kiros they house-GOAL go-IMPRF-NEG-3PL-COMP order-3MSG-PAST
 ‘Kiros ordered them not to go to house.’

However, in the context of desire or intention for oneself, the complements display their future time reference. In other words, when the main and complement predicates share the same subject, the subjunctive complements are expressed with future tense marker and the complementizer also changes at the same time. This also shows that the degree of reduction even among the subjunctive complements varies, as illustrated in (22a & b).

- 22) a. ɲay šila ziy-t-iɲ-ä dämz-ø-äk^w
 they beer drink-FUT-3PL-COMP want-3PL-PRES
 ‘They want to drink beer.’
- 22) b. ɲir k^wirä x^wä-t-t-ä wisn-i-č
 she food eat-FUT-3FSG-COMP decide-PAST-3FSG
 ‘She decided to eat food.’

On the other hand, indicative complements are normally excluded from DTR contexts since they are typically coded for tense, and therefore, the expression of tense in such cases is redundant. In *Ximt’añä*, indicative complements are coded for tense, for examples, in their future use with the marker -t’/-t, as in (23a); in their remote past use with the past auxiliary verb win- ‘was/had’, as in (23b); and in their present use with the present auxiliary verb aq- ‘AUX’, as in (24a). However, indicative complements are reduced for tense only in their simple past use, as in (24b). These all show that the degree of reduction of information in indicative complement type is lower than in that of the subjunctive type, and this can affect the semantic potential of the complement types in *Ximt’añä*.

- 23) a. ɲay ɲäɲ tär-t’-u aq-ø-äɲä arq-iɲ-äk^w
 they he come-FUT-3MSG AUX-3MSG-COMP know-3PL-PRES
- 23) b. ɲay ɲäɲ tär-ø win-ø-äɲä arq-iɲ-äk^w
 they he come-3MSG AUX-3MSG-COMP know-3PL-PRES
 ‘They know that he will come.’
- 24) a. yan kit ginzib-d siɲ^w-r-ø-aɲ^w aq-r-ø-äɲä
 I you money-DEF steal-2-2SG-PROG AUX-2-2SG-COMP
 amn-ø-äk^w-in
 believe-1SG-PRES-1
 ‘I believe that you are stealing the money.’
- 24) b. yan kit ginzib-d siɲ^w-r-ø-äɲä amn-ø-äk^w-in
 I you money-DEF steal-2-2SG-COMP believe-1SG-PRES-1
 ‘I believe that you stole the money.’

Choice of Complementizer

Noonan (1985) defines complementizers as complement types often have associated with them a word, particle, clitic, or affix whose function is to identify the entity as a complement. Such forms are known as complementizers. In Ximt'aṅa, all the complementizers, as illustrated below, are bound forms as opposed to independent words. Specifically, bound forms are either clitics or affixes. From these two forms, the complementizers in Ximt'aṅa are affixes. This is because; clitics can exhibit a low degree of selection with respect to their hosts, while affixes exhibit a high degree of selection (Mengistu 1992). This means, distributionally, clitics can attach to a wide range of words of different categories, but affixes are quite restricted to a particular category. In Ximt'aṅa, complementizers attach themselves only to the verb category, and the semantic potential of a complement type is affected by its choice of complementizer. Now, I illustrate the complement types with their choice of complementizer in the language, and observe the semantic effect of complementizers on the complement type to which it is attached.

Indicative (-āṅä) Complement clause

Formally, indicative complement clause most closely resembles declarative main clauses; i.e., its syntactic relation of subject to predicate and range of inflectional categories are the same as main clause (Noonan 1985). In Ximt'aṅa, as shown in the data (25) below, syntactically the predicates in the complements agree with the subjects in person, number and gender. Moreover, the predicates in indicative complements can be expressed with future tense as in (25d), present tense and progressive aspect as in (25b), imperfective and perfective aspects in their negative forms as in (25c) and (25e), and with no tense or aspect marker in their affirmative perfective use as in (25a). Therefore, the indicative (-āṅä) complements in Ximt'aṅa are nearly identical to declarative main clauses except they are not marked with the simple past tense markers, as seen in (25a). Let us see the examples here:

- 25) a. yan kit ṅit-gis ginziḅ yiw-r-in-āṅä arq-ø-äk^w-in
 I you him-DAT money give-2-2PL-COMP know-1SG-PRES-1
 'I know that you gave money to him.'
- b. ṅir yan bičäri-d kil-ø-aṅ^w aq-ø-āṅä
 she I glass-DEF break-1SG-PROG AUX-1SG-COMP
 gimt-i-č
 guess-PAST-3FSG
 'She guessed that I am breaking the glass.'
- c. yan ṅir zäf-d k'äb-i-y-r-āṅä arq-ø-äk^w-in
 I she tree-DEF cut-PERF-NEG-3FSG-COMP know-1SG-PRES-1
 'I know that she did not cut the tree.'
- d. yan ṅay zäf-d k'äb-t-ik^w aq-ø-āṅä arq-ø-äk^w-in
 I they tree-DEF cut-FUT-3PL AUX-3PL-COMP know-1SG-PRES-1
 'I know that they will cut the tree.'
- e. yan ṅay zäf-d k'äb-a-y-äk^w aq-ä-āṅä
 I they tree-DEF cut-IMPRF-NEG-3PL AUX-3PL-COMP

arq- \emptyset -äk^w-in
 know-1SG-PRES-1
 ‘I know that they do not / will not cut the tree.’

Semantically, when the complements are associated with the complementizer –änjā, they become indicative and have realis modality which is associated with complements whose propositions are asserted as facts or commented on as factual or actual events or states.

Subjunctive Complement clauses

“Non-indicative sentence like complement type can be referred to by the semantically neutral term subjunctive. For a particular language, a term with more semantic content such as, a term with more semantic content such as optative, irrealis, potential, etc. might be more appropriate” Noonan (1985:51). This means that the indicative and subjunctive verbal forms differ in mood. The subjunctive complements have a future time reference relative to the time reference of the CTP and irrealis modality which comes directly from the CTPs that represent commands, requests, intentions, desires, and conditions. These complement types, in Ximt’añä, are associated with the complementizers –ans, –ä, –š, or –an based on the semantic features of the subjunctive complements as illustrated below separately:

–ans Complement clauses

Complement clauses associated with the complementizer –ans can be said as –ans complement clauses, as illustrated below:

- 26) a. ስላ ስጎ ገንዘብ-ደ ስጎ- \emptyset -ans asgädid-z-u-ገ
 They he money-DEF steal-3MSG-COMP force-CAUS-PAST-3PL
 ‘They forced him to steal the money.’
- b. ስጎ ስገ ባት-ገ-ans azz- \emptyset -u
 he she leave-3FSG-COMP order-3MSG-PAST
 ‘He ordered her to leave.’
- c. ስላ ሃጎ ገት ፍገ-ጎ-ans tämz - \emptyset -ä-k^w
 they we there go-1PL-COMP want-3PL-PRES
 ‘They want us to go there.’
- d. ሃጎ ስጎ ስገ ባር-ገ- \emptyset -änjā waqr- \emptyset -u-n
 I he him leave-IMPRF-NEG-3MSG-COMP ask-1SG-PAST-1
 ‘I asked him not to leave.’

As we see the examples in (26), the complementizer –ans is used only in the affirmative subjunctive complements, as in (26a, b & c). When the complements with –ans change to negative, the complementizer becomes –änjā, as in (26d). If we see the CTPs, such as, waqr- ‘ask’ in (26d), tämz- ‘want’ in (26c), azz- ‘order’ in (26b) and asgädidz- ‘cause to force’ in (26a), the complementizer –ans is associated with complements to which the meaning of commands, requests, intentions, desires or manipulatives is attached.

–ä Complement clauses

Complement clauses associated with the complementizer –ä can be said as –ä complement clauses, as illustrated in (27).

- 27) a. yin itt fir- \emptyset -n-ä tāmz-in-āk^w-in
 we there go-FUT-1PL-COMP want-1PL-PRES-1
 ‘We want to go there.’
- b. ŋay ŋir-gis däbdabi s’af-t-iŋ-ä hasb-u-ŋ
 they her-DAT letter write-FUT-3PL-COMP think-PAST-3PL
 ‘They thought to write a letter to her.’
- c. yin itt fir-a-y-n-äŋä tāmz-in-āk^w-in
 we there go-IMPRF-NEG-1PL-COMP want-1PL-PRES-1
 ‘We want not to go there.’

Complements which are associated with the complementizer –ä, like –ans, are also used only in affirmative complements. When –ä complements change to negative forms, the complementizer becomes –äŋä, as in (27c). Unlike –ans, the contexts for –ä complements are limited to the intentions of one-self to do some actions. In other words, the –ä complements cannot be associated with CTPs expressing commands, requests or manipulations like –ans complements. The –ans complements do not share the same participant with the main clauses; whereas, the –ä complements are only used in the context of sharing participant. Therefore, the choice of complementizer differs according to the semantic features of the complement relation types.

–š and –an Complement clauses

Complement clauses associated with the complementizer –š can be said as –š complement clauses, and complements associated with the complementizer –an can also be said as –an complement clauses. Both –š and –an complementizers in Ximt’aña are equivalent to the ‘if’ complementizer in English, as illustrated below:

- 28) a. yan ŋäj bär- \emptyset -š xazn- \emptyset -āk^w-in
 I he leave-3MSG-COMP regret-1SG-PRES-1
 ‘I regret if he leaves.’
- b. yan ŋay jīm-a-y-āk^w aq-ŋ-iš xazn- \emptyset -āk^w-in
 I they sing-IMPRF-NEG-3PL AUX-3PL-COMP regret-1SG-1
 ‘I regret if they do not sing.’
- 29) a. yan ŋay tär- \emptyset -an amn- \emptyset -ič’-ä
 I they come-3PL-COMP believe-FUT-1SG-COMP
 win-i- \emptyset -k’är-m
 AUX-PERF-NEG-1SG-FNTZR
 ‘I was not about to believe if they had come.’
- b. yan ŋay jīm-a-y-āk^w aq-ŋ-an
 I they sing-IMPRF-NEG-3PL AUX-3PL-COMP

xazn- \emptyset -äk^w-in
 regret-1SG-PRES-1
 'I was about to regret if they had not sung.'

The -š and -an complement clauses are associated with non-factual or irreal modality as we see -š in (28) and -an in (29). Both -š and -an are used as complementizers where the usual positive implications associated with a given CTP are not meant to hold. In other words, the CTPs here express a negative propositional attitude amounting to a denial of the proposition embedded in their complements, as in all the examples in (28) and (29) above. Otherwise, -š and -an function as adverbial connectives in conditional clauses of the language. The difference between the complements with -š and -an is the possibility of the occurrence of their event or state. This means that -š is associated with the possible event or state, while -an with the impossible event or state of a given complement. Of course, like other subjunctive complement clauses, the -š and -an complements characterized with irreal modality.

Participle Complement clauses (with no Complementizer)

Participles are adjectival or adverbial forms of the verbs (Noonan 1985). In complementation, participles are not the heads of complements, but rather they modify some nouns which function as the head. In Ximt'aña, participles, in complementation, function as attributive adjectives. The only place in complement systems where regularly found is in complements to immediate perception predicates, as shown below in (30a and b). Here, the object of the immediate perception predicate is head, and the participle is qualifying the head. This complement type, however, does not have complementizer in the language. Let us see the data below:

- 30) a. yan ɳǎŋ ʃim- \emptyset -aŋ^w wäč'- \emptyset -u-n
 I he sing-3MSG-PROG hear-1SG-PAST-1
 'I heard him singing.'
- b. yan ɳǎŋ čibris- \emptyset qal- \emptyset -u-n
 I he stop-3MSG see-1SG-PAST-1
 'I saw him stopped.'

As we can see the data, the verb form ʃimaŋ^w 'singing' in (30a) is the present participle form of the verb ʃim- 'sing', while the verb form čibris 'having stopped' in (30b) is the past participle of the verb čibris- 'stop' in the complement. Semantically, participle complements are particularly associated with perception predicates which refer to the way an experiencer perceives the occurrence of events embedded in the complements.

Nominalized Complement clauses (with no Complementizer)

“Nominalized complements are predications with the internal structure of noun phrases. The predicate becomes nominalized, assuming the form of a verbal noun, and takes over the role of head noun of the noun phrase” Noonan (1985:60). Based on this definition, Ximt'aña has the nominalized complement type with no complementizer, as illustrated below:

- 31) a. yan iḵir-dyā-t askis-ānāw kirm-ø-āk^w-in
 I man-DEF-ACC watch-NZR start-1SG-PRES-1
 'I start watching to man.'
- b. yan mi x^w-ānāw-d čibrs-ø-u-n
 I injära eat-NZR-DEF stop-1SG-PAST-1
 'I stopped eating injära(Amh).'

The nominalized complements in (31) are the arguments of the main predicates. The form –ānāw is not complementizer, rather, it is the derivational affix which can derive verbal nouns from the verb category. Because, nominalized predicate may occur with articles, case markers, adpositions, and in some cases may even be pluralized. For instance, in (31b), the nominalized predicate occurs with the definite article –d. Moreover, other derivational affixes such as causative as in (32a) and passivizer as in (32b) can occur with it.

- 32) a. yan qal-išt-ānāw tāmz-ø-āk^w-in
 I see-PASS-NZR want-1SG-PRES-1
 'I want to be seen.'
- b. yan giḵiḵ-d qal-s-ānāw tāmz-ø-āk^w-in
 I dog-DEF see-CAUS-NZR want-1SG-PRES-1
 'I want to show the dog.'

In general, the choice of complementizer, in Ximt'aja, differs according to the type of complement clauses. The indicative complement clauses are associated with –āḵä; while the subjunctive complements are associated with –ans, –ä, –š, and –an complementizers. The subjunctive complement clauses with –ans and –ä will have –āḵä complementizer in their negative forms. However, the participle and nominalized complements have no complementizers in Ximt'aja. Therefore, depending on the choice of complementizer, a complement type can have different semantic effect. The complementizers in Ximt'aja, are not only the neutral markers of a complement type but also they bring their own meaning with the complement associated with them.

Manner of Syntactic Relation to the Matrix

“Notional complements may be rendered (1) as subordinate clauses or (2) as verb phrases in paratactic constructions, in which case they are syntactically on a par with the clause containing the CTP” (Noonan, 1985:106). This syntactic difference can be exploited to create semantic contrasts between paratactic and subordinate complement types. The semantic difference, then, between parataxis and hypotaxis (subordination) in complementation involves the number of assertions the construction contains; each clause in the paratactic construction is a separate assertion, whereas in hypotaxis there is a single assertion involving both CTP and complement.

In Ximt'aja, as we have seen the examples so far, the manner of syntactic relation of the national complements to the matrix (main clause) is hypotaxis (subordination). Even in causative and immediate perception contexts in which paratactic complements typically occur, a complement is syntactically subordinate to the matrix, and semantically, the

complement together with a given CTP involves a single assertion, as shown in (33).

33) a. yan iḵir-dyā-t säb s'ab-ø-aḵ^w qal-ø-u-n
 I man-DEF- ACC work do-3MSG-PROG see-1SG-PAST-1
 'I saw the man doing work.'

b. yan iḵir-dyā-t säb s'ab-ø-ø-ans
 I man-DEF-ACC work do-IMPRF-3MSG-COMP
 amn-is-ø-u-n
 believe-CAUS-1SG-PAST-1
 'I persuaded the man to do work.'

As we see the examples, the complement iḵirdyät säb s'abaḵ^w with the perception predicate qal- 'see' in (33a) and the complement iḵirdyät sab s'abans with the causative predicate amnis- 'persuade' in (33b) cannot stand as a separate independent clause and cannot be a separate assertion by themselves, i.e., they are dependent and together with the matrix clause give a single assertion.

Grammatical Status of the Complement Predicate

The function of the complement type in complementation determines the grammatical status of the complement predicates as verb, noun or adjective. According to Noonan (1985), since complement predicates are coded as verbs in the great majority of cases, coding predicates as verbs can be viewed as the unmarked case; and indeed, there are languages which allow this as the only possibility for coding predicates. On the other hand, the complement predicates coded as nouns or adjectives are the marked cases, noting that these forms always coexist in complement systems with predicates coded as verbs.

In Ximt'aḵa, shown in the complement types in section (3.3), the indicative complement predicates and the subjunctive complement predicates are coded as verbs; whereas the participle complement predicates are coded as adjectives and the nominalized complement predicates as nouns. Additionally, we can illustrate them with the examples in (34, 35, 36 & 37) below:

Indicative and Subjunctive Complement Predicates as Verbs

As we see the examples in (34), the indicative complement predicate anbibrāḵä 'that she read' in (34c) and, the subjunctive complement predicates such as dibt'ä 'he to close' in (34a), arqāw aqäš 'if he knows in (34b) and anbibrans 'she to read' in (34d) are coded or function as verbs.

34) a. itärä-d birä-d dib-t'-ø-ä aḵ-ø-u
 boy- door-DEF close-FUT- remember-3MSG-
 DEF 3MSG-COMP PAST
 'The boy remembered to close the door.'

b. yan adäru t'amtäw-t arq-äw aq-ø-äš
 I Adäru Tamtäw-ACC know-3MSG AUX-3MSG-COMP
 arq-ä-ø-k'är-m
 know-IMPRF-NEG-1SG -FNTZR

‘I do not know if Adäru knows Tamtäw.’

- c. yan mäs’af-d anbīb-r-äjä arq-ø-äk^w-in
 I book-DEF read-3FSG-COMP know-1SG-PRES-1
 ‘I know that she read the book.’

- d. ŋaŋ ŋir-gis mäs’af-d anbīb-r-ans diq^w-ø-u
 he her-DAT book-DEF read-3FSG-ans tell-3MSG-PAST
 ‘He told her to read the book.’

Complement Predicates as Nouns

Nominalizations can be divided into two types: nominalized propositions and activity or state nominalizations. Nominalized propositions are used by speakers to refer to information given previously in a discourse or taken as background to a discourse and, of course, do not in themselves constitute assertions. Activity or state nominalizations are used to refer to kinds of activities or states, not to specific events constituting background information (Noonan 1985). In Ximt’añä, these two types of nominalizations are observed as illustrated below in (35) & 36).

I. Nominalized Propositions

- 35) a. adäru-tu kiros-dyä-t t’az-änäw yit xazn-is-ø-u
 Adaru-POSS Kiros-DEF-ACC hit-NZR me be.sad-CAUS-3MSG-PAST
 ‘Adäru’s hitting Kiros caused me sad.’

- b. kiw šila ziy-änäw-d s’iw-r-ø-ans s’ab-ø-u
 your local.beer drink-NZR-DEF sick-2-2SG-COMP make-3MSG-PAST
 ‘Your drinking local beer made you sick.’

II. Activity or state nominalization

- 36) a. biltä k’iw-änäw adäru-t imt’iŋ-z-äk^w
 rabbit kill-NZR Adäru-ACC be.happy-CAUS-PRES
 ‘Killing rabbit make Adäru happy’
- b. ix^wir-i-z šila ziy-änäw-d kiros tāk’awmiš-ø-äk^w
 children-DEF-POSS beer drink-NZR-DEF Kiros deny-3MSG-PRES
 ‘Kiros denies children’s drinking beer.’

As we see the data in (35) and (36) above, nominalizations of either sort result in a sort of objectification of the predicate, investing it with the status of a name.

Adjectivalized Complement Predicates

“As nominalization involves objectivalization of predicates, adjectivalization involves converting predicates into modifiers or qualifiers, specifying either attributes of nominals or attendant circumstances of events” (Noonan, 1985:109). In Ximt'aña, adjectivalized predications or participles, characteristically, have the ability to express simultaneity with another event and the sharing of arguments with the main event, and this feature makes the participle quite suitable for use with immediate perception predicates, as illustrated below in (37).

- 37) a. yan kiros ηin-d bär-ø-aŋ^w qal-ø-u-n
 I Kiros house-DEF leave-3MSG-PROG See-1SG-PAST-1
 'I saw Kiros leaving the house.'
- b. yan kiros wirba-d kār-ø-aŋ^w qal-ø-u-n
 I Kiros river-DEF cross-3MSG-PROG see-1SG-PAST-1
 'I saw Kiros crossing the river.'
- c. *yan adäru ηi-lik'^w-d kil-ø-aŋ^w amn-ø-äk'^w-in
 I Adäru his-leg-DEF break-3MSG believe-1SG-PRES-1
 'I believe Adäru breaking his leg.'

If we see the example in (37a), the two events: seeing and leaving are simultaneous and share a national argument, Kiros, and it is the same for the example in (37b). However, the characteristics of participle that make it compatible with immediate perception predicates make it unsuitable for use with most CTPs, just like the example in (37c).

Summary

The aim of this paper is to describe the semantic features of complement types in Ximt'aña. To achieve this objective, the necessary data were collected from the native speakers using the elicitation technique. Then, the data have been analyzed qualitatively by following the functional-typological approach. To analyze the semantics of complement types in the language, different factors (parameters), such as mood distinctions, degree of reduction of information, choice of complementizer, method of syntactic relation to the matrix clause, and grammatical status of the notional predicate in the complements are considered.

The indicative and subjunctive complement types are identified in Ximt'aña based on three sorts of dependency. These are time reference dependency, truth-value dependency, and discourse dependency, which are based on Mood distinctions. The subjunctive complements are dependent in some way either with their time reference, truth-value of the proposition in the complements or the background (common ground) of the participants in the discourse. Whereas, indicative complements are not dependent and they are like simple declarative clauses.

The meaning of the complement type in Ximt'aña are characterized by the choice of complementizer; and the complementizers are not only the neutral markers of a complement type but also they bring their own meaning with the complement associated

with them. The indicative complements are associated with the complementizer –*anjä* to give a sense of realis modality. The subjunctive complements, on the other hand, are associated with the complementizers –*ans*, –*ä*, –*š* and –*an*. The complements associated with –*ans* give the meaning of commands, requests or manipulatives; while the complementizer –*ä* is associated with complements to which the meaning of intentions or desires is attached. However, both the –*ans* and –*ä* complementizers are used only in affirmative complements. When these complements change to negative, their complementizer becomes –*anjä*.

Subjunctive complements are associated with CTPs expressing negative propositional attitude; commands and requests; intentions and desires; and modalities. Indicative complements are associated with CTPs expressing positive propositional attitude; assertion or report of assertions. The other complement types which have no choice of complementizer are participle complements and nominalized complements. The participle complements are regularly associated with immediate perception predicates. These complements function as attributive adjectives to modify nouns which function as the head of the complements. The nominalized complements are the arguments of the main predicates (CTPs); and they are regularly found with phasal predicates, with some desiderative predicates, and with modals. The nominalizer of the complement predicates is –*änäw*.

The complement types of *Ximt'aña* also differ in their degree of reduction of information. The nominalized complements are reduced in their person, number, gender, tense and aspect distinctions. Moreover, their arguments are not overtly expressed. In participle complements, the tense distinctions are reduced. Similarly, subjunctive complements reduce their tense information in varying degrees depending on whether the complements are in their affirmative or negative forms. Indicative complements, on the other hand, have less degree of reduction of information for the verbal categories relative to the other complement types.

The manner of syntactic relation of the notional complements to the matrix (main clause) in complement relation of the language is hypotaxis (subordination) in which both the main and complement clauses together involve a single assertion, but not paratactic construction. The grammatical status of the complement predicate are also identified in *Ximt'aña* complement clauses. Depending on the function of the complement type, the grammatical status of the indicative and subjunctive complement predicates are coded as verbs; whereas, the participle complement predicates are coded as adjectives, and the nominalized complement predicates as nouns.

5. LIST OF ABBREVIATIONS

* = Ungrammatical
 1 = First person
 2 = Second person
 3 = Third person
 A= Aspect
 ABL = Ablative case
 ACC = Accusative

AUX = Auxiliary
 CAUS = Causative
 CL = Clause
 COM = Comitative
 COMP = Complimentizer
 CTP = Complement taking predicate
 DAT = Dative case

DEF = Definite	PASS = Passive
DTR = Time Reference Dependency	PAST = Past tense
FNTZR = Finitizer	PERF = Perfective
FSG = Feminine singular	PL = Plural
FUT = Future tense	POSS = Possessive
IMPRF = Imperfective	PRES = Present tense
ITR = Independent Time Reference	PROG = Progressive
LOC = Locative	RECP = Reciprocal
M= Mood	SG =Singular
MSG = Masculine singular	SoA = State of Affair
NEG = Negative	T= Tense
NZR = Nominalizer	TEMPO = Temporal

6. REFERENCES

- Amhara Regional Information Bureau. 2001. *History and Cultural Values of Wag Nationality (የዋግ ታሪክና ባህላዊ እሴት)*. Bahir Dar: Goh Printing House Press.
- Andualem Adal. 2010. "The Description of Complement Relations in Ximt'äña: Based on Functional-Typological Approach." MA Thesis. Addis Ababa University, Department of Linguistics.
- Appleyard, D. 1984. "The Agaw languages: A Comparative Morphological Perspective." Ms, Addis Ababa University.
- Appleyard, D. 1986. The radical extension system of the verb in Agaw. In G. Goldenberg (ed). 1986. *Ethiopian Studies: Proceedings of the Sixth International Conference*. Tel Aviv: Balkema. 1-23.
- Appleyard, D. 1987a. "A Grammatical Sketch of Khamtanga." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 50 (2):241-0266.
- Appleyard, D. 1987b. "A Grammatical Sketch of Khamtanga." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 50(3): 470-507.
- Appleyard, D. 2006. *A Comparative Dictionary of Agaw Languages*. Koln: Rudiger Koppe Verlag.
- Cristofaro, S. 2003. *Subordination*. New York: Oxford University Press.
- Darmon, Chloe. 2012. "Light Verb Constructions in Xamtanga and in the Ethiopian Linguistic Area." In Michael R. Marlo et al (ed.), *Selected Proceedings of the 42nd Annual Conference on African Linguistics*, 183-194. Somerville, MA: Cascadilla Proceedings Project.
- Darmon, Chloe. 2014. "Benefactive Applicative Periphrases with yiw- 'give' in Xamtanga." In Meyer, Ronny, Yvonne Treis and Azeb Amha (eds.), *Explorations in Ethiopian Linguistics: Complex Predicates, Finiteness and Interrogativity*, 137-147. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Eba Teresa. 2013. "Verb Inflection in Ximt'äña (Awwi)." *Journal of Language and Culture*, 4(6): 99-108. DOI: 10.5897/JLC2013.0214,

Department of English Language and Literature, CSSL.

Mengistu Amberber. 1984. "The Verb Morphology of Khamtanga." BA Senior Essay. Addis Ababa University.

Mengistu Amberber. 1989. "The Structure of Noun Phrase Complements in Khamtanga." MA Thesis. Addis Ababa University.

Mengistu Amberber. 1992. "The Status of Bound Possessive Pronominal in Khamtanga." *Journal of Ethiopian Studies*, 25:35-47.

Noonan, M. 1985. "Complementation." In T. Shopen (ed.), *Language Typology and Syntactic Description*, Volume 2. Cambridge: Cambridge University Press.

Population and Housing Census of Ethiopia: 2007. *Results for Amhara Region*. Addis Ababa: Central Statistics Office.

Teshome Belay. 2007. "The Syntax of Determiners in Ximt'anga." MA Thesis. Addis Ababa University.

Teshome Belay. 2015. "A Grammar of Khimt'anga." PhD Thesis. Addis Ababa University.

Efficacy of English Taught in Lower-Primary to be Used as a Medium in Upper-Primary

Fekede Menuta and Hailu Wubshet*

Abstract: The purpose of this research was to investigate the effect of primary one English lesson in enabling students to use English as a medium of instruction in upper primary schools in Ethiopia. The participants of the study were grade five students and their English language teachers. Cross sectional and descriptive research design was chosen. Classroom observation check list, teacher made tests and interview were used as main data gathering tools. The study showed that, the students' comprehension level was very low; about 70% of them scored less than the average. In the listening skill test, 84.3% of the students scored below the average, and 39.8% of them scored zero. Though the students performed relatively better in note taking, their scores were still less than the average; about 54.5% of them scored below the average. A correlation statistics showed that there was significant difference $r = -0.48$ in the note taking skills of the students in the three sample schools, but the variation in reading and listening comprehension was not significant. There was no significant variation between gender and language skills. The students' scores, however, significantly varied in different language skills: reading*listening ($r = 0.62$), reading*note taking ($r = 0.59$) and listening*note taking ($r = 0.56$). A classroom practice observation showed that majority (83.33%) of the teachers were using English as a medium of instruction, but 100% of the observed teachers often shifted from English medium to Amharic, which actually is not the mother tongue to most of the students. In a similar observation of students performances in classroom activities, it was found out that majority of the students could not reasonably use English as a medium. The effectiveness of English language taught as a subject in grades 1-4 is highly questionable since majority of the students had difficulties when the language was used as a medium in grade five.

Key Words: Efficacy, English, Medium, Upper-primary

Introduction

Background

The study is conducted in selected primary schools at Hawassa Zuria district, SNNPR. The reason for selecting these schools is proximity to the researchers for they conduct the study while performing their teaching career in Hawassa University. Furthermore, these schools are among those that the EGRA research was conducted. This study will help to re-examine the situation, and if the issue has improved since the research was conducted.

* Fekede Menuta is associate professor of linguistics, applied linguistics and communication and Hailu Wubshet is associate professor of teaching English as a foreign language (TEFL). Both of them are teaching at postgraduate programs in the Department of Language and Literature of Hawassa University, Ethiopia.

This study attempts to examine whether the English language that students learned as a subject during lower primary level (grades 1-4) enables them to use it as a medium of instruction when they reach upper primary level (grades 5-8).

Ministry of Education of the Federal Government of Ethiopia has decided to teach English as a subject starting from grade one. In Ethiopia, the primary schooling is divided into two cycles: the first cycle, grades 1-4 (lower primary) and the second cycle, grades 5-8 (upper primary). Educationalists consider the English taught as a subject in the lower grades is aimed at preparing students to use the language as a medium in the upper grades, colleges and universities.

In Ethiopia medium of instruction was Amharic in the Haile Selassie regime (1941-1974) and during Dergue (1974-1991), the use of Amharic continued as medium and fifteen 'nationality languages' were introduced for illiteracy program (Daniel and Abebayehu, 2006; Getachew and Derib, 2006). In the present ruling system (1991-present) all 'nationality languages' have the right to be used in education, media and other walks of life. The current government allowed not only all languages to be used institutionally, but also for nationalities to choose their script, often either Latin or Ethiopic (Daniel and Alemayehu, 2006).

In the Sothorn Nation Nationalities and Peoples Regional State (SNNPRS), unlike the other regions in the country, the role of mother tongue as medium of instruction, currently though it was not so in the past (Fekede, 2003, 2008; Hirut, 2007), is limited only to the first cycle, grades 1-4. Thus, transition to English medium is early in the SNNPRS, but late by four more years in other regional governments of Ethiopia.

A government general education quality improvement program (GEQIP) was launched in 2009. Its aim was to upgrade teachers' qualifications. Primary school teachers for grades 1 to 4 now need a diploma instead of certificate (UNESCO, 2014). Ministry of Education (MoE) made efforts to make this possible. The statistics by MoE shows a drop in qualified primary school teachers for grades 1 to 4 from 84.9% in 2008/2009 to 15.4% in 2009/10. This percentage has increased to 43.8% in 2012/13 suggesting that grade 1 to 4 primary school teachers are upgrading their qualifications. The percentage of qualified grade 5 to 8 primary school teachers has increased from 71.6% in 2008/9 to 92% in 2012/13 (MoE, 2014). This improvement includes primary school English teachers across the country though the language proficiency of students did not seem improving as expected. It only showed a slight improvement.

Between 2006/7 and 2010/11, national learning assessments (NLA) showed some improvements in percentages of children obtaining basic levels of proficiency in grades 4 and 8. The percentage in grade 4 increased from 41% to 43%, and in grade 8 it increased from 37% to 44%.

On the other hand, in 2008/2009, 63.7% of grade 10 and 55.2% of grade 12 students performed below the basic level. By 2011/2012, students' performance showed some decrease, although the percentages varied among different subjects.

Teaching in Ethiopian primary schools was a hard work. Ethiopia still has the highest student-teacher ratio in the world. It was reported by the World Bank that since 1993-94, the pupil-teacher ratio is 65:1 and the number of pupils per section is 75 to 82 in government primary

schools compared with about 30 in privately operated schools in non-governmental organizations, religious bodies, business enterprises, etc. (World Bank, 2005: xxiv).

However, when the existing primary schooling is visualized in terms of quality and equity, it is observed that privately run ultra-modern primary schools mushroomed from 6 percent in 2009 to 11 percent in 2010 (See world Bank, 2012) in order to serve the sons and daughters of a newly emerging privileged class. On the other hand, the sons and daughters of the poor and disadvantaged are confined to over-crowded classes manned by semi-qualified teachers and equipped with a dearth of instructional materials.

To improve the situation, the Ethiopian Ministry of Education, together with its partners, designed and implemented projects that intended to improve the status of English language teaching in public primary schools. Teaching English for Life Learning (TELL) is one of these efforts. It aims to improve English teaching in primary schools. New textbooks in English, Amharic and other mother tongues have been printed and distributed to primary schools. TELL initiated a nationwide in-service teacher training program and an early grades reading assessment (EGRA).

TELL was begun as an attempt to enhance the teaching - learning of English by training a group of master trainees in improved instruction techniques with new English textbooks and teacher guides. The trained master trainees trained other high school trainers who in turn trained teachers in each region of the country. Trainers of teachers provided a 4 day in-service training to primary school teachers. Teaching techniques for grades 1 and 2 teachers focused on teaching children to speak, listen, read and write English, and on vocabulary learning and storytelling methods. Many different strategies were taught to grades 3 and 4 teachers. These strategies include: turn & talk, five word prediction, tell something, table talk, 3-2-1, ABC brain storm, anticipation guide, double entry, etc. The training continued to focus on reading, writing, vocabulary and storytelling.

In a follow-up, three months later, some of the teachers were using the new techniques. Teachers for grades 1 and 2 had much difficulty in using unfamiliar techniques that required children to think and talk aloud independently. Teachers for grades 3 and 4 seldom used *double entry*. This was a strategy that required interaction with peers to categorize information from a text. Constraints mentioned by all teachers included large class sizes, children at different ability levels, lack of time and new textbooks.

In 2010, an Early Grade Reading Assessment (EGRA) for mother tongue found regional differences between 10% and 70% of grade 2 children who were unable to read. About 90% of grade 3 children also scored below the expected oral reading fluency rate (UNESCO, 2014). Low reading ability was related to accessibility of students' textbook or other supportive reading materials.

The impetus of this study arose from the researchers' personal experience as teacher trainers. The researchers had got chances of having informal talk with primary school English language teachers and other content subject teachers. Both groups of teachers were complaining about their students' inability to use English language. Some even complained that students in second

cycle could not even copy correctly from a blackboard. These teachers mentioned various factors that contributed to the students' inability of understanding and using English to their level best. Some put the blame on mother tongue education, others on the English language teachers who taught the kids in primary one (first cycle), and still some others blamed the students' background (family, social status of their family, exposure, etc.).

Furthermore, a study of English instruction in primary schools of the Gedeo and Sidama Zones in Southern Nations Nationalities and Peoples regional State (SNNPRS) of Ethiopia found that grade 5 students' English was so poor that they were unable to follow classroom instruction. The teachers' English language skill was too poor to teach the students, and there was lack of English teaching materials (Yimer et al, 2012).

So, after repeatedly hearing and reading these kinds of complaints, the researchers wanted to conduct an empirical study to find out if the students at the exit of lower primary and beginning of upper primary, that is grade five, can use English as a medium. The findings of this study will serve as a feedback in the improvement of first cycle lower primary English language teaching and learning.

Objectives of the Study

This study aims to investigate the effectiveness of English taught as a subject in lower primary in enabling students to use English as a medium of instruction in upper primary. It specifically tries to:

- evaluate the students' reading comprehension ability,
- investigate the students' listening comprehension ability,
- examine the students' note-taking ability, and
- find out whether there is a significant difference between boys and girls in comprehension as well as note taking skills.

Research Methodology

The research design was cross-sectional and descriptive with mixed methodology. The specific methods used were interview, classroom observation, and tests. Observation checklist and interview guide were the tools used to obtain the data. Tests on reading, listening, and writing were prepared from grade four text books that they had already completed by the researchers. The difficulty levels of the tests were graded for the difficulty level by subject teachers. The research participants include grade five students and teachers of the selected schools. A total of 108 students were selected; 36 from each school with equal number of male and female students using systematic sampling. There were six teachers who were teaching English at grade five in the three sample school; all of them were included. The data from checklist and test results were analyzed using descriptive statistics; and data obtained from interview was summarized into themes.

Results

Presentation of Results

The tests in this study consisted of two reading comprehensions each of which consisted of a paragraph. The first paragraph had six questions in which students were asked to supply information, which often was a word or phrase, based on the passage. The second reading material had five questions, which had to be answered by writing 'True' or 'False' regarding information provided in the passage. Quite reasonable time, 3 minutes for each question, was given for the students.

The listening test was based on a short paragraph which was read to the students. The text was read to the students twice. In the first phase, they listened to get the general idea of the story; then, they listened to it again to answer the questions which were printed and distributed to them prior to the initial reading phase. Then, the students were asked to supply the correct information asked based on the listening. Just a word or a phrase was expected for each question.

The writing test was based on five sentences which had a length of 7-12 words. They were somehow organized from short to long ones. Each sentence was dictated to the students. They had the chance to listen to the sentences twice while the sentences were read in reasonably slow speed. The sentences were corrected word for word so that the extent of accuracy could be measured instead of marking the whole sentence as a correct or incorrect. The total number of words in the five sentences was 44. The score of the students in the three schools in the three types of tests is discussed below. Table-1 shows the reading test result of the students:

Table-1: Reading comprehension

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
	1.00	6	5.6	5.6
	1.50	2	1.9	7.4
	2.00	12	11.1	18.5
	2.50	1	.9	19.4
	3.00	8	7.4	26.9
	3.50	6	5.6	32.4
	4.00	16	14.8	47.2
	4.50	1	.9	48.1
Valid	5.00	23	21.3	69.4
	5.50	3	2.8	72.2
	6.00	14	13.0	85.2
	7.00	7	6.5	91.7
	8.00	3	2.8	94.4
	8.50	1	.9	95.4
	9.00	2	1.9	97.2
	10.00	3	2.8	100.0
Total	108	100.0	100.0	

About 69.5%, which is nearly 70%, of the students scored below the average 5.5 marks out of 11 in the reading comprehension test. However, many (21.3%) of them scored nearly half, that is 5 out of 11. Only, 3 students (2.8%) have scored an average 5.5 mark. About 27.9 % of the students, 13% of which in the bottom line to the average mark, scored above the average. Of which, very few, 5 students (4.7%) exceptionally scored high, 9 or 10 out of 11. Thus, the students' comprehension level is very low, less than average.

The listening test consisted of six questions all of which were subjective in the sense the students had to write a word or a phrase as an answer rather than choose a distracter from given alternatives. The students' listening test scores are shown in Table-2:

Table-2: Listening scores

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
	.00	43	39.8	39.8
	1.00	20	18.5	58.3
	1.50	6	5.6	63.9
Valid	2.00	22	20.4	84.3
	3.00	9	8.3	92.6
	4.00	6	5.6	98.1
	5.00	2	1.9	100.0
Total	108	100.0	100.0	

As can be seen from the Table-2, majority of the students (39.8%) scored zero out of six. Total of 84.3% of the students scored below the average that is 3 out of six. Of 108 students, only nine (8.3%) of them scored the average score 3. A few, 8(7.5%), scored above the average. This implies that the students had great difficulty to listen to and comprehend reasonably short and simple texts spoken in English.

The note taking which had 5 sentences and 44 words was marked in terms of the correctly spelled words in each sentence. Relatively, the students have better spelled more words on average in the sentence repetition than they did in the listening test. Table-3 shows the frequency and percentile of the students score in ranges (see the individual frequency table annexed) in the listening and note taking exercise.

Table-3: Note taking

Ranges	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent	
Between 1-10	28	25.93	25.93	25.93	
Between 11-20	25	23.15	23.15	49.08	
Valid	Between 21-30	44	40.74	40.74	89.82
	Between 31-40	11	10.16	10.16	99.98
Total	108	99.98	99.98		

From the 108 students, 25.93% of them scored below 11 out of 44 words in a sentence; 23.15 % of them have scored below 21 out of 44, but relatively a higher number of students (40.74%) scored between 21 and 30. There were a few students (10.16%) who scored high score (31-40). Generally, 61 (54.5%) of the students scored below the average, that is, they could spell 22 words out of 44 words). Less than half of them, 47(45.5%), scored above the average. Since 45.5% is less than 50% only by 5%, the students have relatively performed better in the dictation than in the reading and listening comprehensions. However, since dictation somehow involves imitation than comprehension, it is not possible to claim that the students' understanding of English in the dictation is high.

A correlation statistics was run to check if there were relationships among the variables, such as the school in which the students study, gender, and students' scores in different skills; namely, reading, listening and note taking. Table-4 below shows the correlation of these variables.

Table-4: Correlations

		School of Ss	Sex of Student	Reading comprehension	Listening	Note taking
School of Ss	Pearson Correlation	1	.000	-.153	.009	-.481**
	Sig. (2-tailed)		1.000	.114	.929	.000
	N	108	108	108	108	108
Sex of Student	Pearson Correlation	.000	1	.053	.093	-.098
	Sig. (2-tailed)	1.000		.582	.340	.313
	N	108	108	108	108	108
Reading comprehension	Pearson Correlation	-.153	.053	1	.615**	.590**
	Sig. (2-tailed)	.114	.582		.000	.000
	N	108	108	108	108	108
Listening	Pearson Correlation	.009	.093	.615**	1	.556**
	Sig. (2-tailed)	.929	.340	.000		.000
	N	108	108	108	108	108
Note taking	Pearson Correlation	-.481**	-.098	.590**	.556**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	.313	.000	.000	
	N	108	108	108	108	108

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

There was no difference between the school of the students and their sex since there were equal number of boys and girls in the sample population. There was some difference in the reading comprehension of students in the three schools. The correlation is negative (i.e.-0.153), when the score in one of the school increases, it decreases in the other schools. Since -0.153 (nearly -0.2) is at the lower margin of significance and the magnitude of correlation is very low. There was no correlation between the schools of students and their scores in listening. However, there was significant difference between performances of the students in the three schools in note taking. The $r = -0.48$ shows that the difference is inversely related among the schools compared.

Sex of the students and their scores in the three tests was not as such significant, and was very low in magnitude as Sex*Reading ($r=0.05$), Sex*Listening ($r=0.09$), and Sex*Note taking ($r=-0.09$) are below 0.2, which is in the range of minimum correlation margin.

There was a significant difference between the students' scores in the three types of tests: Reading*Listening ($r=0.62$), Reading*Note taking ($r=0.59$) and Listening*Note taking ($r=0.56$). In this case, the magnitude of the correlation is also high implying that there is somehow individual difference in the students' performances.

To find out the variation in the students' performance, statistics showing the mean and standard deviation was computed, and the result is shown in the Table-5:

Table-5: Mean & deviation from the mean

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Reading comprehension	108	4.57	2.09	0.20
Listening	108	1.24	1.31	0.13
Note taking	108	19.14	9.77	0.94

As can be seen from Table-5, the students mean score was below the average in all the three tests ($4.57 < 5.5$, $1.24 < 3$ and $19.14 < 22$). The students reading comprehension score deviated from the mean in slightly less than 50%. Their scores in listening deviated from the mean in more than 50% as 1.31 is greater than the mean 1.24. Relatively a smaller, but nearly about 40% deviations from the mean, was observed in note taking through dictation.

Observation Results

Observation was made while, teachers were teaching, asking questions, and managing the students' group activities. The students, as well, were observed while taking notes, answering questions and discussing in groups.

Six teachers were observed while teaching different subjects. Teacher-1 and 2 were teaching physics and mathematics in Wondo elementary, respectively. Teacher-3 and Teacher-4 were teaching integrated science and mathematics, respectively in Wondowosha elementary school. Teacher-5 and Teacher-6 were teaching English and integrated science in Wondo Den elementary school. Table-6 below shows the result obtained with observation:

Table-6: Observation of Teachers activities

Items: Teachers:	Observed	1=Yes, 2=No						100%	
		T-1	T-2	T-3	T-4	T-5	T-6	Yes	No
The teacher uses English as a medium of instruction		1	1	1	2	1	1	83.33	16.66
The teacher often shifts to students' mother tongue.		1	1	1	1	1	1	100	0
The teacher completely uses local language as a medium.		2	2	2	1	2	2	16.66	83.33
The teacher sometimes shifts to students' mother tongue when s/he feels students did not understand.		1	1	1	2	1	1	83.33	16.66

As can be seen from the observation results, majority (83.33%) of the teachers were using English as a medium of instruction, but only one teacher (16.66%) was more often using Amharic as a medium. With regard to item-2, all the six (100%) of the teachers were often shifting to Amharic, but not to the Sidamu Afo, which most students speak. As shown in the item-3 of Table-6, only 1 (16.66%) of the teachers completely shifted to the local language, Amharic, the rest 5 (83.33%) of them shifted to a local language only occasionally. Item-4 of Table-6 show that only one person did not shift to the students mother tongue even when the students face, as it was observed, showed misunderstandings; all the rest (83.33%) of the teachers shifted to local a language when they thought their students get confused.

The observation made on students' activity was not particular to the sampled students, but it was based on what was going on in the classroom as a whole. In some cases, the activities observed were performed by a few of the students but not by all the students. In such instances, we marked both 'yes' and 'no', yet we put an asterisk (*) before the 'yes' or 'no' to express that there was more tendency towards the number in asterisk that represented the 'yes' or 'no'. Table-7 shows the observed students tendency to perform a given activity:

Table-7: Observation on students' activities

Activity	1=Yes, 2=No	
Students listen and respond questions asked in English.	1	*2
Students understand written instructions in English.	1	*2
Students ask questions in English.		2
The students can reasonably use English in their lessons.		2

All the students were taking the notes written in English on the blackboard, but their accuracy varied as we have witnessed. Many of the students could answer questions they were asked, but a slightly more than half of the students did not do so even when the questions sounded simpler. With regard to reading, relatively the majority of the students managed to read and understand texts which were given to them, but some of the students had difficulties in reading as well. As to the spoken instructions, relatively large a number of them have understood the instruction, yet

some of them had difficulties, and they had to ask what to do after a while, often with Amharic. Many of the students had difficulties to understand written instructions unless the instructor had orally explained to them what to do and how to do them. Regarding language use for group discussions, many of the students shifted to Amharic and sometimes to Sidamu afo; they tried using English only when the teacher who was observing what the students were doing was nearer to a group. As to the asking questions, we observed that only the teacher asked questions, and the students tried their best to respond. There were no questions asked by the students. Generally, it is not possible to say that the students could reasonably use English in their lessons since there were difficulties in most language use activities observed.

Interview Results

The interview conducted mainly focused on if the students in grade five manageably understand English, take notes in English and respond to questions in English, whether the teachers were using English, and as to why teachers were code-mixing or totally shifting to Amharic or Sidamu afo while teaching.

The result showed that majority of the students could not speak in English, could not take note from dictation and lectures, the majority of the learners shifted either to Amharic or Sidamu afo, failed to understand instructions on activities if it is in English only, so teachers have to repeat the instructions in Amharic and/or Sidamu afo.

The students did not understand the lessons in English for a number of reasons such as: they did not study English well in lower primary, teachers do not teach them in a simple English which they may understand and teachers themselves have no confidence in using English.

Many of the teachers were using English, yet some teachers do not bother much to use English. The reason teacher gave for not using English a medium was the students do not understand them. This led to them to translate or mix the languages. They assume that the translation and mix help students to understand concepts during discussion and lectures

Conclusion

The study revealed that students cannot read in English well and their comprehension level is low. They cannot take notes from oral discussions and dictations. Thus, the efficacy of English taught as a subject in grades 1-4 to be used as a medium in upper primary is low and insufficient. It seems relevant to re-visit the language use policy and/ or the delivery method in lower and upper primary schools in Sidama Zone in particular and Ethiopia in general.

Acknowledgments

We acknowledge the Research and Technology Transfer Office of Hawassa University, the research coordination office of the College of Social Sciences and Humanities for supporting this research project. We are indebted to the teachers and students who participated in the research by providing data, including taking tests.

References

- Daniel S. Alemu and Abebayehu A. Teklesilassie. 2006. Instructional Language Policy in Ethiopia: motivated by politics or the educational needs of children? *Planning and Changing* 37(3&4):151-168
- Fekede Menuta. 2003. Socio-linguistic Analysis of Language use in current Ethiopian Education, in *Proceedings of the 14th Annual Conference of the Institute of Language Studies*, Addis Ababa University, pp. 53-70.
- Fekede Menuta. 2008. Mother Tongue Education in SNNPRS: Challenges and Changes, in *Proceedings of the Third Annual National Conference on Teacher Education in Ethiopia: Prospects and Challenges*. College of Education, Addis Ababa University.
- Getachew Anteneh and Derib Ado. 2006. Language Policy in Ethiopia: history and current trends. *Ethiop.J.Educ. & Sc.* 2(1):37-62
- Hirut Woldemariam. (2007). The challenge of mother tongue education in Ethiopia. The case of North Omo area. *Language matters: Studies in the language of Africa*, 38(2), 210-235.
- MoE. (2014). Educational statistics: *Annual abstract*. Addis Ababa.
- UNESCO. (2014, April 29). *Assessment of teacher training and development needs to ensure education for all (EFA): needs assessment report*. Addis Ababa.
- World Bank. (2005). *Education in Ethiopia. Strengthening the foundation for sustainable progress: A World Bank country study*. Washington, D.C.
- World Bank. (2012). *School enrollment: Primary; private (of the total primary) in Ethiopia*. Addis Ababa: World Bank.
- Yimer Liulseged, S. R. (2012). Problem of using English as a medium of instruction in Ethiopia: With reference to Gedeo & Sidama zones primary schools. *Asian Journal of research in Social Science and Humanities*, 2 (12): 237-253.

Appendix

Table-3: Note taking

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
	1.00	6	5.6	5.6
	4.00	2	1.9	7.4
	5.00	8	7.4	14.8
	6.00	2	1.9	16.7
	7.00	2	1.9	18.5
	8.00	2	1.9	20.4
	9.00	2	1.9	22.2
	10.00	4	3.7	25.9
	12.00	1	.9	26.9
	13.00	2	1.9	28.7
	14.00	4	3.7	32.4
	15.00	1	.9	33.3
	16.00	2	1.9	35.2
	17.00	5	4.6	39.8
	18.00	2	1.9	41.7
	19.00	5	4.6	46.3
	20.00	3	2.8	49.1
Valid	21.00	6	5.6	54.6
	23.00	2	1.9	56.5
	24.00	4	3.7	60.2
	25.00	11	10.2	70.4
	26.00	6	5.6	75.9
	27.00	3	2.8	78.7
	28.00	4	3.7	82.4
	29.00	2	1.9	84.3
	30.00	6	5.6	89.8
	31.00	3	2.8	92.6
	32.00	2	1.9	94.4
	33.00	1	.9	95.4
	34.00	2	1.9	97.2
	35.00	2	1.9	99.1
	38.00	1	.9	100.0
	Total	108	100.0	100.0

Ethiopian Journal of Languages and Literature

Editorial Policy

Focus and Scope

The Ethiopian Journal of Languages and Literature (EJOLL) is a peer reviewed publication providing an outlet for research reports of interest to researchers and practitioners in the broad areas of language, literature, folklore, philology, media and communication studies. Contributions to the Journal may cover empirical research, theoretical work as well as review articles and book reviews. Brief reports of research in progress or field reports may also be submitted. Additionally, the editors encourage the publication of practice-oriented reports illustrating the application of theory to practice.

Review Process

As a general rule, EJOLL operates a double-blind peer review process in which the reviewer's name is withheld from the author and the author's name is withheld from the reviewer. Assessors undertake not to reveal their names to the author in their review and authors must refrain from making attempts to identify / influence the assessor (s), as our standard policy is for both identities to remain concealed and for the assessment to be objective and independent. When a manuscript is submitted, it will be first screened by the editorial board led by the editor in chief and a decision on whether the paper is suitable for the journal or not is decided based on well-developed screening criteria. Once the manuscript is found suitable for the journal, the Board assigns reviewers. All manuscripts that have been found to be suitable for the journal will be reviewed by two reviewers. A third reviewer may be contacted in cases of discordant reviews.

Copyright

EJOLL is published by the College of Humanities, Language Studies, Journalism and Communication (CHLSJC), Addis Ababa University. Papers accepted for publication by EJOLL become the copyright of the publisher. Authors retain the right to use their own material for purely educational and research purposes. In all subsequent publications, whether in whole or part, the journal must be acknowledged as the original publisher of the article. All other requests for use or re-publication in whole or part should be addressed to the Managing Editor.

Conflict of Interest

Authors are responsible for declaring any conflict of interest related to the submitted work. Reviewers and editors are requested to declare any conflict of interest related to a manuscript they are assigned to review. If an editorial board member submits a manuscript to be considered for publication in EJOLL, he shall not participate in any of the editorial activities related to the paper he/she has submitted.

Confidentiality

EJOLL is committed to ensuring integrity in the peer review process. Accordingly, we expect all peer reviewers to comply with EJOLL Review Guidelines including respecting the confidentiality of peer review and not revealing any details of a manuscript or communications related to it, during or after the peer-review process, beyond those that are released by the journal. This confidentiality obligation extends to the review and all communications regarding the review. We also require that authors respect the confidentiality of the peer review process.

Author Declaration

Authors need to fill a declaration form stating that the work has not been submitted to another publisher or has not been published, that the author(s) fulfil authorship criteria, that the funding organization has been acknowledged and proper ethical standards have been followed.

Acknowledgements

The source of funding for the research work should be acknowledged. People and organizations who have substantial input to the manuscript have to be acknowledged.

Ethical Issues

EJOLL requires that all works submitted for publication shall be free from plagiarism and all the data presented in the manuscripts shall be genuine. If a manuscript published in the journal is later reported to have plagiarized material or has contained fabricated data, it will be retracted. All manuscripts have to declare that the participants of the study have agreed to participate in the study and were given the right to withdraw from the study at any point.

Retraction

EJOLL retains the right to retract published articles whenever there is evidence that the published material has plagiarized, has contained fabricated data, has not followed proper ethical standards, has violated a copyright or there was a serious conflict of interest that should have been disclosed before publication.

Submission Requirements

All manuscript contributors should follow the American Psychological Association (APA) citation style and note the following additional points:

- Full research, theoretical papers and review articles should be maximally 30 single-spaced pages.
- Articles may be written in either English, Amharic, Afaan Oromo or Tigrinya
- Book reviews should be limited to no more than 5 pages.
- The preferred format is Microsoft Word.
- Manuscripts must be typed in 12 point Times New Roman (Latin Script) or Power Geez Unicode (Ethiopic Script).

- Authors must break up longer articles using section, subsection or other classificatory means as may be necessary such as heads and subheads.
- All tables and graphics should be integrated in the paper.
- Where graphics need to be sent separately, authors are requested to indicate the position in the paper for placement of attached figures.
- An abstract of not more than 200 words should accompany each submission.
- End notes should be used only where substantive information is conveyed to the reader, numbered with *Arabic* numerals and presented on a separate page.
- Authors' names, titles, affiliations, with complete mailing addresses, including e-mail, telephone numbers should appear only on the first page of the paper. A brief biographical note (50 words) for each author should also accompany the paper. All papers submitted for publication should not currently be under consideration by any other publication nor previously published in any other publication.
- Submissions are to be forwarded in person or sent by mail to the Managing Editor as per the contact information.

Editorial Office

Address all correspondence to:

The Managing Editor
Ethiopian Journal of Languages and Literature
P.O.Box 1176
College of Humanities, Language Studies, Journalism and Communication (CHLSJC)
Addis Ababa University
Office No. OCR 428
E-mail - ejoll.chlsjc@aau.edu.et

Acknowledgements

The Editorial Board would like to convey its sincere appreciation to all article reviewers, authors and the copy editors who made the publication of this issue of EJOLL a reality!

